

ΘΕΜΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ
ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ
ΤΟΥ
ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ

'ΝΕΟΕΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ.,

— Βιβλιοθήκη του Λαού —

ΑΘΗΝΑ, 1963

ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΤΟΥ ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ

ΧΑΡΙΣΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΟΥ ΜΟΝΙΚΟΥ ΗΡΩΑ
ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ ΣΟΥΚΑΤΖΙΑΝ

ΘΕΜΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ

ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ
ΤΟΥ
ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ

ΕΚΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ,

—Βιβλιοθήκη του Λαού—

ΑΘΗΝΑ, 1963

Ἔχω ὑποχρέωση νὰ ξεκαθαρίσω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μερικὰ πράματα, σχετικὰ μὲ τοῦτο τὸ βιβλίον.

1) Τὰ βασιανιστήρια καὶ οἱ κατατρεγμοὶ εἶναι γεγονότα.

2) Δὲν ἔχει τηρηθεῖ ἀυστηρῆ χρονολογικὴ τάξη στὰ γεγονότα. Μόνο ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου μ' ἐνδιέφερε.

3) Προσπάθησα νὰ δώσω τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς «Μέρλιν», ὅσο μπορούσα λιτότερα. Σκόπιμα δὲν παραφόρτωσα τὸ σχετικὸ κεφάλαιο μὲ ὅλα τὰ φοριχτὰ βασιανιστήρια, ποὺ γίνονταν πίσω ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ μεγάρου αὐτοῦ. Ἡ συγκέντρωση ὅλων τῶν φοβερῶν αὐτῶν γεγονότων ἔχει γίνει. Θ' ἀποτελέσει τὸ ὑλικὸ χωριστῆς ἐργασίας, ποὺ θ' ἀγκαλιάζει ὅλη τὴ βάρβαρη τρομοκρατία στὸν τόπο μας. Τὸ βιβλίον αὐτὸ μπορεῖ νὰ μὴ γραφεῖ καὶ ἀπὸ μένα.

4) Ἡ περίπτωση τῶν ἡρωικῶν γυναικῶν τοῦ Χαϊδαρίου, ἔκρινα πῶς δὲν ἦτανε γιὰ τοῦτο τὸ βιβλίον.

5) Σκόπιμα δὲν ἀναφέρω τὰ πραγματικὰ ὀνόματα τῶν τύπων, ποὺ κινοῦνται στὸ βιβλίον. Σέβομαι τὸ σπαραγμὸ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰ παιδιά τους δὲν ἐγύρισαν πίσω. Τὰ ὀνόματα ὁμῶς τῶν Γερμανῶν εἶναι πραγματικά.

Θ. Κ.

«Όποιος αντικρουστέι με τὸ Θεό, τὴν ἴδια στιγμή θὰ πεθάνει...»

Τ' ἄκουσα μιὰ φορὰ καὶ γέλασα. Σήμερα τὸ ἴμαθα κι' ἄλλιως τὸ ἴδιο πράμα κι' ἀνατριχίασα:

«Όποιος ἀντικρουστέι με τὴν βαθύτερη ἀνθρώπινη ἀλήθεια, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ συντριφεῖ!..»

Ἔλα, όμως, ποὺ εἶναι τὸ δυσκολότερο παιχνίδι τοῦ κόσμου! Καὶ σὲ τραβά...

Ἔλα στὸν κόσμο εἶναι παιχνίδια σοβαρά, ἐπικίνδυνα κι' ὠραῖα. Μ' αὐτὸ ξεπερνᾷ τὰ πάντα σ' ὁμορφιά καὶ δράση καὶ κίντυνο, γιατί ἔχει σχέση με τὴν ἀληθινὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου.

Μόνο ἂν φλέγεσαι ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ γνωρίσεις τὸν ἄνθρωπο σὲ μερικὲς ἀληθινὲς στιγμὲς του, ἔλα μαζί. Ὑπάρχει κίντυνος νὰ μὴ γνωρίσεις. Μὰ κι' ἂν γνωρίσεις, δὲ θὰ εἶσαι ὁ ἴδιος. Τὸ πάθος τῆς ἀλήθειας θὰ σὲ κατακλύζει καὶ γιὰ ἓνα μόνο σκοπὸ θὰ ξαναζήσεις: Γιὰ νὰ νικήσεις τὸ φόβο στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Νὰ μπορέσεις κάποτε, νὰ πεῖς ὅλη τὴν ἀλήθεια ποὺ κατέχεις, ἀπλά, χωρὶς φόβο καὶ χωρὶς νὰ περιμένεις ἔπαινο. Νά, ὁ καινούριος στίβος ποὺ θ' ἀγωνιστεῖς.

Στὴ Μέρλιν καὶ στὸ Χαϊδάρι δὲ θὰ δεῖς τίποτα καινούριο. Ὅλα τὰ ἔχεις ξαναδεῖ, ἐχτός ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου. Αὐτὸ τὸ συναπάντημα θὰ σὲ κάνει νὰ πεῖς: Ὅλα τὰ ξέρω, μὰ πάντα φοβόμουν νὰ μιλήσω καθαρά. Ὁ Χάρος εἶν' ὁ ἑαυτός μας. Κι' ἂν νικήσεις τὸν ἑαυτό σου, ἐκέρδισες τὸ μεγάλο παιχνίδι γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Μὲ τραμάρες τότε γέννησαν, μὲ φόβους τὸν ἀνάδρεψαν, ἔλο σκιὲς φαντασμάτων ἢ ἱστορία του. Φοβᾶται πάντα. Φοβᾶται πολὺ νὰ μείνει μόνος του.

Φοβᾶται τὸ θαῖμα τοῦ κόσμου. Μιὰ ψευδαίσθηση ὅλη ἡ ζωὴ του. Μιὰ θολούρα. Μιὰ φριχτὴ κι' ἀσίγαστη πάλῃ μὲ τὴ συνείδηση. Αὐτὸ τοῦ τὸ ἐπιτρέπουν! Εἶναι μιὰ χρήσιμη ἀπασχόληση τὸ νὰ τρῶς τὸν ἑαυτὸ σου: Γιὰ νὰ μὴ σοῦ μείνει καιρὸς νὰ ξεφοδηθεῖς, ν' ἀνατρανίσεις τὸ θαῖμα τοῦ κόσμου καὶ ν' ἀποφασίσεις: Ἔχω κι' ἐγὼ δικαίωμα νὰ παίξω στὸν ἥλιο καὶ στὸν οὐρανὸ ἀπὸ κάτω, σὰν ἀδῶο παιδί, πρὶν σταματήσει τὸ στριφογύρισμα τῆς Γῆς.

Ὅταν δὲ πάρει κανένας μιὰ τέτοια ἀπόφαση, τίποτα δὲ θὰ τὸν κάνει σκλάβο. Μῆδε βασανιστήρια, μῆδε φυλακὴ, μῆδε χαρὲς, μῆδε φοβέρες. Παντοῦ εἶν' ἐλεύτερος. Κι ἡρεμος!

Ἡ ἡρεμία παίρνει τὴ θέση τοῦ φόβου. Ἀπαραίτητα. Ἄλλιως, κι' ἂν ζήσεις, πεθαμένος θὰ 'σαι τίποτα δὲ θὰ 'χεις δεῖ, παρὰ μόνο παράξενους κατατρεγμούς. Καὶ Ἰσα-Ἰσα πὺθ' ἀκαταφέρνεις νὰ λὲς ἀναμνήσεις ἀνατριχιαστικές, πὺθ' ἅμα τελειώσουν, θὰ σκέφτεσαι πὼς «... δὲν ἦταν δὲ καὶ σπουδαῖο πράγμα ἡ σκλαβιά!»

Ἄλλὰ ἡ Σκλαβιά θὰ νικηθεῖ! Ἔλα νὰ μάθουμε τὰ ἐργαστήρια πὺθ' κατασκευάζουνε τὸν τροχὸ, τὴ δειλία, τὸ δοῦλο καὶ τ' ἄδικο.

Εἴσοδος. Μιά πόρτα πελώρια. Πόρτα καλιού ἀρχοντικού. Οἱ σκάλες εἶναι ἀπὸ γνήσιο, καλοδουλεμένο πεντελικό. Μόλις περάσεις αὐτὴ τὴν πόρτα, σὲ σταματοῦνε. Ἄριστερά σου συνεχίζεται ἡ μαρμαρίνη σκάλα πρὸς τ' ἀπάνω πατώματα. Πρὸς τὰ διαμερίσματα τῶν ἀνθρώπων. Μπροστὰ σου ἀρχίζει μιὰ σκοτεινὴ λερωμένη σκάλα. Κάθε ἀρχοντικό ἔχει καὶ μιὰ κόλαση. Σ' αὐτὴ τὴν κόλαση μ' ὀδηγοῦνε. Ἡ σκοτεινὴ σκάλα μὲ καταπίνει. Κατένας θόρυβος καὶ κανένα φῶς ἀπὸ τὸν ὄξω κόσμο. Εἶσαι πιά καταχωνιασμένος στὰ βαθιὰ ὑπόγεια.

Δὲ βλέπεις στὴν ἀρχή. Ἄκους μόνο γύρω σου τὴν ἀνατριχιαστικὴ κίνηση τῶν ὑπογείων. Μία φωνὴ δραχνή, μακρινή, ζητᾷ λίγο νερό. Μιὰ ἄλλη λέει ἀσυνάρτητα λόγια χωρὶς διακοπή. Τίποτα δὲν μπορεῖς νὰ καταλάβεις. Ἄπὸ ἄλλα κελλιὰ γρικᾷς ἀγκομαχητά. Κι ὄσο προχωρεῖς, πολιορκοῦνε τὴν ἀκοή σου κλάματα γυναικεῖα, φωνὲς παιδιῶν, ἄγριες φωνές, σὲ ἀγνωστὴ γλώσσα, νὰ προστάζουνε. Σίδερα καταχτυποῦνε, γρήγορα ἀνεδοκατεβάσματα ἀπὸ κάποια σκάλα, κλειδιὰ κουδουνίζουνε, ὄπλα μετακινοῦνται, καὶ νευρικὰ θήματα, πολλὰ θήματα, σὰ νὰ παλεύουνε, στ' ἀπάνω πατώματα.

Στὸ μισοσκόταδο ξεχωρίζω τὸ μούτρο τοῦ δεσμοφύλακα: χλωμό, στεγνὸ, ἀσάλευτο. Μιὰ φωνὴ τσιριχτή, σὰν ἔχιᾷς, σὲ ρωτᾷει ἂν ξέρεις γερμανικά. Κι ἀφοῦ δὲν ξέρεις, σ' ἀρπάζουνε διὰ χέρια νευρικὰ ἀπὸ τὴ μέση καὶ σὲ πετοῦνε σὰ μπάλλα μέσα στὸ κελλὶ πού θὰ μείνεις, ποῖος ξέρει γιὰ πόσο!...

Παραξενεύεσαι, πού ἐδῶ μέσα ἡρεμεῖς. Τουλάχιστο εἶσαι μόνος σου. Τὸ καταλαβαίνεις βέβαια πὼς δὲν πρόκειται νὰ σ' ἀφήσουν ἐδῶ μέσα ν' ἀσκητεύεις καὶ νὰ φιλοσοφεῖς, μὰ οἱ στιγμὲς ἐδῶ πέρα ἔχουνε μιὰν ἀνυπολόγιστη ἀξία. Παίρνονε τὴν ἔκταση μιᾶς ζωῆς. Προσπαθεῖς νὰ φιλιωθεῖς μὲ τὸ περιβάλλον. Τὸ κελλί γιὰ τὸν υπόδικο εἶναι ὑμητήριο. Πρέπει, χωρὶς ἄλλο, νὰ βροῖ τρόπο νὰ τὸ συνηθίσει, νὰ τ' ἀγαπήσει, γιὰ νὰ μπορεῖ ἐκεῖ μέσα ν' ἀναπαύεται καὶ νὰ συγκεντρώνεται. Κυτιάζω τὸ ταβάνι. Ἐφτά μ' ὀχτῶ μέτρα ὕψος! Πλάτος καὶ μῆκος ἓνα μέτρο. Σωστή σωλήνα. Ἀκριβῶς, μιὰ σωλήνα πέτρινη. Στῆ γωνιά ἔχει μιὰν ἀνώμαλη πέτρα πεταμένη. Αὐτὴ εἶναι καὶ τὸ κρεβάτι κι' ἡ καρέκλα σου.

Σπάζω τὸ κεφάλι μου νὰ βρῶ σὲ τί τὸν χρησιμοποιούσαν αὐτὸ τὸ χῶρο, οἱ ἄρχοντες πού κατοικοῦσαν τὸ σπίτι. Δὲν κάνει γιὰ τίποτα. Ἐκτὸς κι' ἂν εἶχανε τὴν ἰδέα νὰ βάλουν ἀσανσέρ. Ἀλλὰ τὸ σπίτι εἶναι πολὺ παλιό. Μόνο του μᾶλλον θὰ σχηματίστηκε αὐτὸ τὸ κελλί. Χωρὶς κανένας νὰ τὸ θέλει, αὐτὸ παρακολούθησε τὴν οἰκοδομὴ ἀπὸ τὰ θεμέλια. Κι' ὅπου θέλησε σταμάτησε. Ὁ ἀρχιτέκτονας ἀγωνίστηκε νὰ τὸ ἐξαφανίσει, μὰ σιάνηκε ἀδύνατο. Οἱ ἰδιοχτῆτες, ὅταν τὸ εἶδανε, γυρίσανε τὴν πλάτη καὶ πιά δὲν χαμογέλασαν στὸν ἀρχιτέκτονα. Κι' αὐτὸς καταντράπηκε. Κανένας, ποτέ, δὲ σκέφτηκε νὰ τὸ κοιτάξει. Ἦταν ἡ ἀσκήμια τοῦ σπιτιοῦ. Καὶ νά, πού ἦρθε καιρὸς κι' ἓνας ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ τὸ συμπαθήσει! Μιὰ πόρτα σιδερένια, μὲ τὸ γνωστὸ παραθυράκι τοῦ δεομωτήριου στὴν ἐπάνω μεριά, σὲ χωρίζει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ διάδρομο τῶν ὑπογείων.

Στοὺς ὑγροὺς τοίχους εἶναι πυκνά - πυκνά σημάδια ἀπὸ τὸ πέρασμα κι' ἄλλων ἀνθρώπων. Ὀλόκληρα ἱστορικά εἶναι γραμμένα μὲ μολύβι. Καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἦσαν σοβαροὶ ἄνθρωποι, γιατί δὲν γράφουν τίς γνωστὲς ἀ-

νοησίες του κλειστού χώρου, παρά προσπαθούνε να σε μπάσουνε στην ατμόσφαιρα του τόπου. Κάποια γραφή ανώνυμη, άτσαλη, ανορθόγραφη, σε ειδοποιεί: «Τό μόνο σου όπλο στην ανάκριση, είναι ή ήρεμία!»

Μιά Άλλη τής άπαντά:

«Δέν Ξέρεις τίποτα από βασανιστήρια πρώτου βαθμού!...».

Πιο κάτω, ένας γραμματιζόμενος συνεχίζει:

«Έχε πάντοτε θάρρος. Νά έλπίζεις πάντοτε. Τίποτ' άλλο δέ σώζει!»

Παρακεί, διαβάζεις έναν όρισμό:

«Η Μέρλιν είναι ό προτελευταίος σταθμός. Τό Χαϊ-δάρι, ό τελευταίος!»

Δέ σκέφτεσαι καθόλου, ν' αναρωτηθείς, τί να έννοεί μ' αυτούς τούς σταθμούς. Καταλαβαίνεις πολύ καλά ποιό είναι τό τέμα.

«Έδώ Ήχησα τρία μερόνυχτα δεμένος χειροπόδαρα!..»

Αυτό έχει και ύπογραφή. "Όστε λοιπόν, μπορεί, να έλπίζεις, πώς σε τρία μερόνυχτα ξεμπερδεύεις από δώ! Τό δέσιμο, χέρια - πόδια, καιώνεσαι πώς δέν τό είδες. Μά πού θά πās; 'Η φαντασία σου σ' άρπάζει από τό λαμό. Σ' αναγκάζει να τό διαβάσεις πολλές φορές. Κι' ύστερα σου κάνει πρόβες άτέλειωτες, ώσπου ν' άκούσεις, ν' άκούσεις καλά, πώς τρίζουνε τά κόκκαλα όλα μαζί, μονδιάζουνε τά νεύρα, άνοίγει ή μέση σου, και θολώνει ό νούς. Τρία μερόνυχτα!..

«Όσο μπορείς, απόφυγε να συλλογίζεσαι», προστατευτικά σε συμβουλεύει ό Ν. Κ.

Γυρίζω και κάθομαι στην πέτρα. Τίποτ' άλλο δέν έχω να κάνω, παρά να περιμένω. Στο κεφάλι μου έσταξε μιá σταγόνα νερό. Είναι ή ύγρασία του τοίχου, λέω και δέ μετακινούμαι. Άλλωστε θά ήτανε τόσο κομικό να σ' άνησχήσει εδώ μέσα μιá σταγόνα νερό!.. "Όμως έπεσε κι'

ἄλλη, κι' ἄλλη. Γυρίζω πρὸς τ' ἄπάνω, νὰ δῶ. Τὸ κελί μου ξαφνικά δὲν ἔχει στέγη! Κι' ὅμως εἶμαι θέβαιος, πὼς τὸ θρῆρα στεγασμένο. Καθὼς προσπαθῶ νὰ θυμηθῶ καλύτερα, βλέπω ν' ἀποκρεμίζεται ἀπὸ τ' ἄνοιγμα ἕνας Γερμανὸς στρατιώτης, πὸν μοῦ γελᾷ σαρκάζοντας, μ' ἕνα ἄδειο, φαρφούτικο στόμα. Ἔτσι πὸν τὸν κυττάζω, κατακαλύπτεται τὸ κατακόρυφο χάος τοῦ κελλιοῦ ἀπὸ νερά. Ζεματιστὰ νερά, πὸν μπήκανε στὴ μύτη, στὸ στόμα, στὰ μάτια, στὸ στήθος. Τίποτα δὲν ἔμεινε πὸν νὰ μὴ ζεματιστεῖ. Τὸ πῶ ὀδονθηρὸ κάψιμο εἶναι μέσα στ' αὐτιά καὶ στὸ μέτωπο.

Γέλια σαρκαστικά φτάνουνε μαζί με τὰ νερά. Μιὰ φωνὴ προσταχτική μὲ κάνει νὰ ξαναγυρῶ πρὸς τ' ἄπάνω. Ὁ Γερμανὸς πὸν κρατᾷ τὸ καζάνι, ξεροχαλιζεται καὶ φτύνει στὸ πρόσωπο. Πάλι κατεβάζω τὸ κεφάλι. Ἡ φωνὴ μὲ ξανακαλεῖ. Ξαναφτύνουνε, δείχνοντάς μου γδυνὰ τὰ μπιστόλια τους. Εἶμαι, φαίνεται, ὑποχρεωμένος νὰ παρακολοθηθῶ τὴν παράσταση ὡς τὸ τέλος. Γιατὶ κάθε φορὰ πὸν θὰ χαμηλώσω τὸ κεφάλι, μὲ ἀνακαλοῦνε στὴν πρώτη μου στάση μ' ἀγριοφωνᾶρες καὶ θρυσίες.

Θὰ κράτησε ἀρκετὴ ὄρα τούτη ἡ παράσταση, γιατί ὁ σβέρκος πονᾷ τρομερὰ καὶ δὲν μπορῶ μὴδ' ἄπάνω νὰ ἔχω τὸ κεφάλι, μήδε νὰ σκύψω.

Ἡ αὐλαία ἔπεσε. Μὰ δὲν εἶσαι πιά μόνος! Περιμένεις τὴ σκεπὴ ν' ἀνοίξει πάλι, περιμένεις τὴν πόρτα. Τώρα ὑποψιάζεσαι καὶ τοὺς τοίχους, μὴν ἀνοίξουνε ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Τὸ ἄγνωστο, τ' ἀναπάντεχο, αὐτὰ πὸν σὲ κάνουνε νὰ αἰσθάνεσαι τόσο κρύο! Τόση ἐρημιὰ κι ἐγκατάλειψη...

Τὸ παράξενο εἶναι πὸν, μ' ὄλ' αὐτὰ, ὑπάρχουνε μέσα σου ἔνοικοι, πὸν κουδεντιάζουνε, συλλογιζονται φωναχτά, σὰ νὰ μὴν ἔχεις καμιὰν ἀμεση σχέση μαζί τους. Ἐνας ὑποστηρίζει, μ' ὄλη του τὴν ἡσυχία, πὼς πῖσω ἀπὸ τὸν Ψηλορείτη εἶν' ἕνα χωριὸ καταμεσῆς τοῦ κάμπου. Σὰ νὰ μὴ

τό 'ξερα! Τί ζητάει τώρα, στο χάλι που βρίσκομαι, με τὸ νὰ θέλει νὰ θυμηθῶ κάποιο χωριό, πίσω ἀπὸ τὸν Ψηλορείτη! Ὡς καὶ μιὰ χελιδνοφωλιά μου θύμισε, πὸς τὴν εἶχα βρεῖ στὴν ἐκκλησιά που εἶναι χτισμένη στὴν κορφὴ τοῦ βουνού...

Στὴν ἀρχὴ θυμώνεις. Ἄγαναχτᾷς. Μὰ σὲ λίγο τρέβεις τὰ ἐγκαύματα, σκουπίζεις τὰ μούτρα, στριφογυρίζεις ἀπ' τὸν πόνο, χωρὶς νὰ παύεις νὰ παρακολουθεῖς τὰ κουνδεντολόγια τοῦ προγονικοῦ θιάσου πὸς τσαντήρωσε μέσα σου. Μάλιστα βρίσκεις καιρὸ καὶ παίρνεις μέρος στὴ συζήτηση καὶ στὸ τέλος τὰ βρίσκεις ὅλ' αὐτὰ πολὺ φυσικὰ κι' ἀρκετὰ χρήσιμα. Δὲ θέλεις πιά νὰ μείνεις μόνος!...

Κάθε λίγο τινάζεσαι ἀπάνω. Κίντυνος! Τὰ δῆματα δῆμος περάσανε. Ἀκούω τὰ κλειδιά κι' ἀνοίγουνε ἄλλο κελί. Αὐτὸ εἶναι τόσο σπουδαῖο! Νὰ νομίζεις... κι' ὅστερα νὰ σταματήσουνε σ' ἄλλη πόρτα. Σχεδὸν χαμογελᾷς, κι' ἂς μὴν κουνούνη τὰ χεῖλια σου κι' οἱ μῦς τοῦ προσώπου ἀπὸ τὸ ζεμάτισμα.

Ἀκούω καὶ χτυποῦνε τὸν ἄνθρωπο τοῦ γειτονικοῦ κελιοῦ, κι' αὐτὸς μουγκρίζει. Ἀνάμειο! ἀπὸ τ' ἀναρθρα μουγκρητὰ ξεχωρίζω καὶ μερικὲς ἀκέρειες λέξεις. Ἀπ' αὐτὲς θγαίνει, πὸς δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἴδιο νὰ θγει ὄξω. Εἶναι δεμένος. Ξαλάφρωσα πὸς συνεννοήθηκα! Ὅμως τὸ ξύλο δυνάμωσε κι' οἱ διαταγὲς πύκνωσαν. Ξεκαθαρίζω πὸς τὸν προστάζουνε νὰ βρεῖ τρόπο, ὅπως θέλει, νὰ θγει τὸ γρηγορότερο στὸ διάδρομο! Τότες δὲν ἀκούω πιά μὴδε μουγκρίσματα, μὴδε προσταγές. Γυρίζω πρὸς τὸ παραθυράκι τῆς πόρτας μου. Σηκώνομαι στίς μύτες τῶν ποδιῶν καὶ κολλᾶω τὸ πρόσωπο στὸ ἄνοιγμα. Ἐκεῖ συναντήθηκα με τὸ πιὸ ἀνατριχιαστικὸ πρᾶμα τοῦ κόσμου: Μὲ δυὸ καταπράσινα, ἀσάλευτα μάτια, πὸς με κνττάζουν κολλημένα κι' αὐτὰ στὸ παραθυράκι...

Ὅστε ἰδέα γιὰ νὰ φύγω πιά. Δὲν μπορῶ νὰ κουνήσω.

Μοιάζει με ἐπιάλτη τούτη ἡ ἱστορία. Καρφαωμένος στή θέση αὐτή, ὑποχρεωμένος νὰ κυττάζω ὀλοίσια τὰ δυὸ ψυχρά, σκληρά, φοβερά μάτια!... Σὲ λίγο τραβήχτηκαν. Μὰ ὄχι ἀπότομα. Μοιάζανε με τὸν πανιστὴ τῆς φωτιάς τοῦ φούρνου. Ἐτσι παρακολουθῶ τὸ διάδρομο. Ὁ ἄνθρωπος με τὰ πράσινα τρομερὰ μάτια, εἶναι ψηλός, λιγνός, κίτρινος μ' ἀτέλειωτα ποδάρια σὰν καλαμάκια. Φεύγει ἀδιάφορος, χωρὶς νὰ γυρίσει καθόλου νὰ κυττάξει πίσω του. Μιά μύγα κάθεται στὸ ξυρισμένο, ἀδύναμο σβέγκο του, καὶ τὴ θαυμάζω γιὰ τὸ κουράγιο τῆς. Σηκώνει τὸ χέρι του καὶ τὴ διώχνει. Ἐκείνη πάει καὶ κάθεται στ' αὐτὶ του. Ἐ! Μὰ τότες δὲ μπορεῖ, ἄνθρωπος θὰ εἶναι καὶ τοῦτος!... Αὐτὴ ἡ διαπίστωση δὲν ἔχει καμμιά σημασία, γιὰ κανένα. Δὲ λέει μάλιστα καὶ σπουδαῖα πράματα. Μὰ ἔτσι εἶναι πάντα με ὅλα τὰ ζητήματα τοῦ κόσμου. Τὸ καθένα ἔχει τὸν τόπο του καὶ τὴν ὄρα του.

Αὐτὴ τὴ στιγμή φαίνεται στὸ βάθος τοῦ διαδρόμου ὁ σοφὸς τοῦ δεσμοφύλακα, μ' ἓνα ἀσήκωτο μάτσο κλειδιά. Ἄμέσως ὕστερ' αὐτὸν μπαίνει στὴ σκηνὴ ἓνα φάντασμα, σὰν τοὺς καλικαντζάρους τοῦ παιδικοῦ νυχτερινοῦ τρέστρατου. Ἄν κρίνεις ἀπὸ τὰ κατάμαυρα μαλλιά, πού κρέμονται μπερδεμένα, λίγδικα καὶ μακριά, εἶναι νέα γυναίκα. Τὸ πρόσωπό τῆς δὲν διακρίνεται καθόλου. Τὰ πόδια τῆς εἶναι γδυμένα. Μὰ δὲ μοιάζουνε πὰ με πόδια. Λές κι' εἶναι ἀσκιά πού τόπους - τόπους ξεφουσκώσανε. Μοιάζουνε σὰ νὰ πάσχουν ἀπὸ βαριάς μορφῆς ἐλεφαντίαση. Πορπατᾶ σὰ νὰ καιγεται. Σὰ νὰ εἶναι πυρωμένο τὸ πάτωμα. Δάχτυλα δὲν ξεχωρίζουν. Μιά πλάκα ἔχουνε γίνει με τὸ ὑπόλοιπο πόδι. Κι' οἱ γάμπες εἶναι σὰ ν' ἄνοιξαν καὶ τρέχουνε, ὄχι αἵματα, παρὰ ἀκαθαρσίες κακοφορμισμένης πληγῆς. Τὸ φουστάνι τῆς δὲν ἔχει πιά μήδε χρῶμα, μήδε ὀρισμένη φόρμα. Εἶναι σὰ νὰ τὸ πέταξαν σὲ μάντρα γουρουνιῶν. Λουρίδες - λουρίδες εἶναι τραβηγμένο. Ἄλ-

λες λουρίδες ξεκόλλησαν κι' έφυγαν. "Άλλες κρέμονται ακόμη εκεί, χωρίς να μπορούν να συγχρατήσουν τα στήθια της κοπέλλας, που κρέμονται ακάθαρτα, σαν πασαλεμμένα μ' ακαθαρσίες, σαν κομμάτια πλεμόνια, που βρέθηκαν εκεί, να κρέμονται.

Ό δεσμοφύλακας έχει ανοίξει την πόρτα του κελιού της και την περιμένει να μπει. Αύτη αγωνίζεται, να παραμερίσει τα μαλλιά της απ' το πρόσωπο, για να πάρει ανάσα. Τα χέρια κρέμονται μαραμμένα κι' ακίνητα. Τώρα μόνο το πρόσεξα αυτό. Προσπαθεί λοιπόν, να κάμει αυτή τη δουλειά, μ' ένα καρφι που βρίσκεται στον τοίχο. Κουνάει το κεφάλι δεξιά - ζερβά, λες και θέλει να ξυστεί. Ό δεσμοφύλακας πάει να τη βοηθήσει. Κάνει, να της χωρίσει τα μαλλιά, κι' απότομα μετανοιώνει και τη χτυπά στο πίσω του κεφαλιού, τόσο απότομα, που το καρφι κόντευε να καρφωθεί στο κούτελό της. Φαίνεται πως πόνεσε, γιατί της ξέφυγε μιὰ ξαφνιασμένη κραυγή τρομάρας. Αύτη λοιπόν ήταν ή φωνή, που άκουγα και μούγκριζε πριν από λίγο!...

Τώρα άκούω καταχτυπήματα σιδερικών. Φαίνεται, ξαναπερνάει τα σίδηρα στην άρρωστη...

Στην άλλη στροφή του διαδρόμου, αυτήν που δέ φαίνεται, άκούω ένα όνομα που μ' ενδιαφέρει: Πέτρος Μαρμαρῆς. Η φωνή προχωρεί, άκούγεται πιό δυναμωμένη, σιμώνει, και τ' όνομά μου καμπανίζει σέ τούτο τον ακάθαρτο διάδρομο, τόσο παράξενα. Ίσως για να μην τ' άκούω άλλο, έφώναξα «Παράν».

Ό άνθρωπος μέ τα πράσινα μάτια!

— Κόμ - κόμ! * μου λέει και μου κάνει νόημα να βγώ έξω.

Τό ξέρει, πως ή πόρτα είναι κλειδαμένη. Κι' όμως μέ διάζει, τα μάτια πετοῦνε φλόγες, γίνεται έξω φρενών γιατί δέ θγαίνω γρήγορα. Δέ δίνει σημασία στο δεσμοφύλακα

* — Έλα, έλα!

πὸ ἔρχεται θαρσεστημένος μὲ τὰ κλειδιά. Ἐμένα μόνο κυττάζει, γὰρ μένα χτυπᾷ χάμω τὸ πόδι του καὶ λυσσάει...

Περπατῶ, ὄσο πῶ γρήγορα μπορῶ, γὰρ νὰ δεῖ πῶς δὲ φταίω ἐγὼ γὰρ τὴν καθυστέρηση. Λὲς καὶ κνηγοῦμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον σὲ τούτους τοὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους. Πέφτω στὴ σκάλα καὶ χτυπῶ ἄσχημα στὸ πηγούνι. Ἐπίτηδες ἔβαλε τρικλοποδιά! Καὶ σὰ νὰ μὴν ἔγινε τίποτα, σὰ νὰ φταίω ἐγὼ καὶ γι' αὐτὴ τὴν καθυστέρηση, μὲ σπρώχνει βάρβαρα, θυμωμένος, καὶ γανγίζει:

— Λός! Λόος*!

Ποῦ διαζόμαστε νὰ πᾶμε, ἀραγε! Τί πρόκειται νὰ γίνε; "Ὅ,τι κι' ἂν σὲ περιμένει, προτιμᾷς νὰ φτάσεις μὴν ὦρ' ἀρχήτερα, παρὰ νὰ περπατᾷς στοὺς διαδρόμους τῶν ὑπογείων τῆς Μέρλιν μ' ἕνα σατανά...

Θυμᾶμαι — λὲς κι' εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη! — τὸ ὑπόγειο τοῦ πατρικοῦ μου σπιτιοῦ. Τί τρομάρες κομικές! Τί ἄμορφα πὸ ἦταν τότε!

... "Ὅλα στὸν κόσμῳ ἔχουν ἕνα τέλος...

Ὁ θάσος, πὸ κατοικεῖ μέσα μου, προσπαθεῖ νὰ μοῦ δώσει κουράγιο. Κι' ὅμως, ὅπου κι' ἂν πᾶς, ὅ,τι κι' ἂν πάθεις, ὀλομόναχος δὲ μένεις ποτέ. Νὰ εἶναι ἀλήθεια; Τί νὰ πρωτοπιστέψει κανεὶς ἀπ' ὅσα θεωρεῖ κι' ἀπ' ὅσα αἰσθάνεται, ἀπὸ τὴ μιὰ ἰσχυρὴ ὡς τὴν ἄλλη!... "Ὅλα εἶναι ἀλήθεια κι' ὅλα εἶναι ψέματα.

Μισὴν ὄρα καὶ πάρα πάνω μ' ἔχουνε ὄρθιο καὶ κυττάζω ἕναν τοῖχο στὸ δεύτερο πάτωμα. Κολλητὰ στὸν τοῖχο τὰ μοῦτρα καὶ νιώθω τὴ μυρουδιά τοῦ ἀσβέστη. Μοῦ κάνει πολὺ καλὸ αὐτὴ ἡ μυρουδιά. Δὲν ξέρω γιατί ἔπρεπε νὰ θυμηθῶ, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ, ἕνα λιβάδι, ἕνα ποτάμι, πελώρια πλατάνια, εἰρηνικὲς καὶ ἀσημένιες ἱτιὲς καὶ τὶς ἀδερφές μου νὰ κάνουν τὴ μπουγάδα στὴν ἀκροποταμιά. Κάπου ἐκεῖ ἀνάμεσα, θεωρῶ καὶ τὸν ἑαυτό μου, ν' ἀγωνίζεται νὰ θγάλει ἕνα καθουράκι ἀπὸ τὴν τρύπα του.

* — Γρήγορα, γρήγορα!

Ὁ καημὸς εἶναι μεγάλος πὸν τὸ καθούρι ἀλλουθᾶ τὸ χόρτο, πὸν τὸ στρίβω ὡς τὴν ἔξοδο, κι' ὕστερα ξαναγυρίζει μέσα. Ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄλλος κι' ὄχι ἐγώ, πὸν προσπαθῶ νὰ τὸ πείσω μὲ τέτοιον ἄμορφο τρόπο! Ἔπρεπε νὰ εἶναι τοῦτος ὁ σατανάς, πὸν μὲ κληγᾶ, νὰ δεῖ αὐτό, γιὰ πόσην ὥρα δὲν ἔχει πιά μῆδε φωλιά, μῆδε καιώματα. «Λός! Λός!» θὰ τοῦ φώναζε κι' ὁ Θεὸς κι' ἡ μοῖρα του, ἂν δὲν ἔξερε τί θὰ πει αὐτὸ τὸ Λός! Λός!...

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κάνεις τὸ κεφάλι σου μῆδε δεξιά μῆδε ζερβά. Ἐκεῖ! Θὰ περιμένεις, ὥσπου νὰ ῥθει ἡ ὥρα σου.

Μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ματιοῦ κατασκοπεύω τὸ διάδρομο. Μακρὺς, ἀνετος, φωτισμένος στὴν ἐντέλεια ἀπὸ δυὸ πελώρια παράθυρα. Κανένα ἔπιπλο. Πόρτες κλειστὲς κι' ἀπὸ τις δυὸ πάντες. Πολλὲς πόρτες. Κοντὰ σὲ κάθε μιὰ στέκεται κι' ἀπὸ ἓνας ὑπνωτισμένος καὶ μυρίζεται τὸν τοῖχο.

Στὴν ἴδια σειρά μὲ μένα, δυὸ μέτρα ἀπόσταση, κάνει αὐτὴ πῆ... σπουδαία δουλειὰ ἓνας ἠλικιωμένος κύριος μὲ πολλὴ σοβαρότητα. Κάποτε συναντήθησαν οἱ λοξὲς ματιές μας. Μοῦ χαμογέλασε πρῶτος. Καὶ θὰ τὸν εὐγνωμονῶ σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ γι' αὐτὸ τὸ χαμόγελο.

Πίσω μου ἀνοιξε μιὰ πόρτα. Μονομιᾶς ὁ διάδρομος γέμισε μὲ φωνές, βρῖσιθς, ἀνάκατες γλώσσες κι' ἓνα βαρὺ ἀγκομαχητὸ ἀνθρώπου πὸν πνίγεται. Ἡ πόρτα ξανάκλεισε. Αὐτοὶ πὸν θυγᾶνε, εἶναι δυὸ Γερμανοὶ ἀξιοματικοί, πὸν γαυγίζουνε ἤρεμοι, ἀδιάφοροι καὶ χάνονται στὸ θάθος τοῦ διαδρόμου. Ἡ σκάλα τοὺς καταπίνει σιγά - σιγά. Τὸ μόνο π' ἀπόμεινε στὸ διάδρομο εἶναι ἡ μυρουδιά μπότας, πὸν ἀφήσαν στὸν ἀκίνητον ἀέρα.

Ἡ διπλανὴ μου πόρτα ἀνοίγει. Ἡρεμὲς φωνές, χωρὶς ἐξάψεις, ἔρχονται ἀπὸ μακριά. Θὰ εἶναι πολὺ μεγάλο τὸ δωμάτιο. Περιμένω νὰ δῶ ποιὸς πρόκειται νὰ θυγῆ. Κανένας δὲ θυγῆε. Μόνο ἓνα χέρι, πὸν τεντώνεται σύρριζα τοῦ

τοίχου, ψάχνει, και μου περνάει από τὸ μυαλὸ πὸς ζητάει ἔμένα. Μ' ἄλη μου τὴν ἡσυχία — αὐτὸ τὸ θυμοῦμαι καλά — σμιώνω τὸ κεφάλι μου κι' ἀγγίζω ἴσα - ἴσα τὰ μεγάλα κοκκιαίαιρα δάχτυλα, πὸ πασπατεύανε τὸ κενό. Δὲν ἔκανα λάθος. Τὰ δάχτυλα αὐτὰ ξαφνιαζονται, τρεμουλιάζουνε, λές, ἀπὸ χαρά, και γραπώνουνε τὰ μαλλιά μου.

Ἔτσι, σὰν πρόβατο πὸ τ' ὀδηγοῦνε γιὰ κουρά, με τραβοῦνε μέσα.

Τὸ δωμάτιο εἶναι πράγματι πολὺ μεγάλο κι' ἔχει τέσσερα μεγάλα παραθύρια. Δυὸ πρὸς τὸ βορρῆ και τ' ἄλλα ἀνατολικά. Ἐνας Γερμανός, με πολιτικά, κάθεται μπροστὰ σ' ἕνα μεγάλο γραφεῖο και με κυττάζει ἀδιάφορα, νυσταγμένα. Τὸ ἄλλο γραφεῖο εἶναι πὸ μεγάλο, με τηλέφωνο, κρύσταλλο ἀπάνω ἀπὸ πράσινη τσόχα, και φαίνεται πὸς αὐτὸ θὰ εἶναι γιὰ τὸν ἀνακριτῆ. Στὴ μέση τοῦ δωματίου στέκετ' ἕνας κοντοστρώμπουλος, ἀναμαλλιασμένος, γκριζομάλλης ἀνθρώπος, πὸ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ δικὰ μας μέρη.

Τώρα μόνο μοῦ παράτησαν τὰ μαλλιά και θλέπω τὸν ἀνθρώπο, πὸ μήδε καταδέχεται νὰ φωνάξει τ' ὄνομά σου, μόνο σὲ τραβᾷ σὰν τίποτα μπροστὰ σὲ σοβαροὺς ἡλικιωμένους κυρίους.

Τὰ πράσινα μάτια! Αὐτὸς ἦτανε. Τὸ περιβάλλον ἔπαψε νὰ μοῦ φαίνεται ἡρεμο. Ὅλα τὰ κινεῖ, τὰ χρωματίζει, τ' ἀγριεύει με τὰ πράσινα μάτια του.

Αὐτὸς ὁ τοίχλης, με τὸ φαρμάκι στὴν ἄκρη τῆς μύτης του και τὸ μῖσος στὴ ματιά, πῆγε και κάθισε ἀπέναντί μου, στὸ μεγάλο γραφεῖο. Αὐτὸς, φαίνεται, θὰ εἶναι ὁ ἀνακριτῆς! Μὲ κυττάζουνε κι' οἱ τρεῖς ἐλίμονα. Στέκομαι και τοὺς κυττάζω κι' ἐγώ.

— Ἐ! Αὐτὴ τὴ δουλειὰ θὰ κάνομε τώρα;...

Αὐτὸ δὲν τὸ εἶπα ἐγώ. Κανένας δὲν τὸ εἶπε. Εἶναι μιὰ φράση πὸ ταλαντεύτηκε στὸ κεφάλι μου. Γιατὶ ὁ θία-

σος τῶν προγόνων ἐννοεῖ νὰ μὴ σταματήσῃ τὸ ρεμπελιδ καὶ τὴν ψιλοκουθέντα του μέσα μου, μήδε σὲ τούτῃ τὴν ἀνάποδη ὥρα. Πίσω ἀπὸ τὴ φράση πρόλαβα κ' εἶδα μιὰ κλεφτὴ ματιὰ τοῦ μόρτη, ποὺ ἐννοεῖ ἀκόμη νὰ κυνηγᾷ τὸ καβουράκι!.. Ἐκεῖνος τὸν πέταξε αὐτὸ τὸ λόγο. Μοῦ ἔγινε, βλέπεις, καὶ τοῦ λόγου του παλαιός, πῆρε τὴ σύνταξή του καὶ θρονιάστηκε ἀνάμεσα στὸν ἄλλο θῖασο. — Μαριμαρᾶς Πέτρος, λουπόν. *Ε;

Ὁ ἀνακριτὴς ἀρχίζει. Ξέρω κάτι λέξεις ἀπὸ τὴ γλώσσα του, μὰ περιμένω νὰ μοῦ μεταφράσῃ τὸ κάθε τι. Ἔτσι θρῖσκεις καιρὸ καὶ καταπίνεις τὸ σάλιο σου, κρύβεις κανένα ξάφνιασμα, προετοιμάζεις τὸν τόνο τῆς φωνῆς σου, κ' ὄλ' αὐτὰ εἶναι κάτι τι. Ὁ γκριζομάλλης μοῦ μεταφράζει τὶς ἐρωτήσεις καὶ μοιάζει σὰ νὰ ἐξηγᾷ τοῦλάχιστο τοὺς γράφους τῆς Πυθίας. Ὁ ἄλλος Γερμανὸς γράφει καὶ χαμουριέται.

Ποῦ γεννήθηκα, τ' ὄνομα τοῦ πατέρα μου, τῆς μάνας μου καὶ φαίνονται σὰ νὰ μὴ θέλουνε πὰ τίποτ' ἄλλο. Ὁ τσίχλης σηκώνεται, μὲ παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι καὶ σὰ μορὸ μὲ τραβᾷ στὸ διάδρομο.

—... Στρά-τα, στρά-τα! γρικῶ πάλι τὸ μόρτη, νὰ μοῦ φωνάζει καὶ θγάζει μάλιστα τὸ καβουράκι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ μοῦ τὸ δείχνει, γιὰ νὰ ζηλέψω...

Ἐποθέτω, πὼς μὲ γυρίζουνε πίσω στὸ κελλί μου. Καὶ διαίξομαι νὰ φτάσω σὰ νὰ πηγαίνω στὸ σπίτι μου ἕστερ' ἀπὸ δυσάρεστην ἐπίσκεψη.

Μὲ κατεβάζει ὡς τὴ μέση τῆς σκάλας. Ἀπότομα στέκεται, σὰν κάτι νὰ θυμῆθηκε, καὶ πάλι γυρίζομε πίσω. Ἄλλὰ τώρα μπήκαμε σ' ἓν ἄλλο δωμάτιο, ποὺ δὲν ἔχει τίποτα μέσα παρὰ ἓνα μακρόστενο πάγκο. Ἀπάνω κεῖ εἶναι ξαπλωμένος καὶ ροχαλίζει ἓνας μισόγδυμνος ὄγκος, κάτασπρος σὰν προζύμι, μὲ κοιλιὲς καὶ κρέατα πλαδαρά, ποὺ ξεχειλοῦνε ἀπὸ τὸν πάγκο. Ὁ ἀνακριτὴς τὸν ξυπνᾷ. *Ορ-

θιος μοιάζει σωστός ἐλέφαντας. Μὲ κυττάζει, μὲ τὰ μικροσκοπικά του μάτια, ἀπὸ τὰ νύχια ὡς τὴν κορφή. Περιμένεις πὼς ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή θὰ τὸν ἀκούσεις νὰ πῆ: «Τοῦτον; Μιὰ χαψὰ εἶναι...». Τρέχει κι' ἀνοίγει μιὰν ἄλλη πόρτα. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ στιγμή, ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ κινήθηκε, ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ μὲ ξανακτύταξε, σκέφτηκα: Αὐτὸς εἶναι ὁ βασανιστής!

Ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσω τὴν ἐντύπωση ποὺ μοῦ 'κανε αὐτὴ ἡ ἀνακάλυψη. Χίλιες δυὸ ἄλλες ὑποθέσεις δημιουργήθηκαν. Ἡ φαντασία ἔξαλλη προσπαθεῖ, αὐτὴ τὴ στιγμή, αὐτὸ τὸ φευγαλέο δευτερόλεπτο, νὰ τοῦ φτιάξει μιὰν ἱστορία. Οἱ κάτασπρες κοιλίες, τὰ κάτασπρα προζυμιάτα κρέατα, τὴν ἐρεθίζουνε. Τὸν θέλει λοιπὸν ἐνὰ μὴν δγαίνει ποτὲς ὄξω. Τὸν ἔχουνε κλείσει ἐδῶ· ἐδῶ τοῦ φέρνουνε καὶ τρώει καὶ πίνει. Βῆμα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κάνει πέρα' ἀπ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο. Τὸν κυριεύει λύσσα, πλήξη, φρενιάζει, τίποτα δὲν ἔχει νὰ κάνει. Καὶ ξαφνικά τοῦ πετοῦνε μέσα ἕναν ἄνθρωπο γιὰ βασανιστήρια. Εἶναι τὸ παιχνίδι του, ἡ δουλειά του, ἡ χαρὰ κι' ἡ ζωὴ του! Τὸ ἐπάγγελμά του εἶναι αὐτὸ ἀπὸ τὰ δεκαπέντε του χρόνια...».

Αὐτὴ τὴν ἱστορία τοῦ φτιάνει ἡ φαντασία. Ἄνατριχιάζω κι' ἀκολουθῶ στὸ συνεχόμενο δωμάτιο. Ἐδῶ περιμένει κι' ὁ διερμηνέας. Ὅλα, μεμιᾶς, ἀποχτοῦνε διαύγεια. Τὸ νὰ μὲ πᾶει ὡς τὴ μέση τῆς σκάλας ἦτανε τερτίπι τοῦ ἀνακριτῆ. Γιὰ νὰ ἐλπίσω καὶ νὰ μὲ γυρίσει ἀπότομα. Νὰ μοῦ σκοτώσει τὴν ἐλπίδα ποὺ δὲν ἐπρόλαβε νὰ φτερουγίσει. Ἐχει ἀρχίσει πιά ἡ πάλη τῆς ψυχῆς.

Ἄναρωτιέμαι, τί θέλουνε μ' ὄλ' αὐτά; Τί ξέρουνε γιὰ μένα;

Σ' ἕνα τραπεζάκι χαμηλό, ἀπὸ μαόνι, βλέπω ἕνα ραδιόφωνο μάρκας WESTINGHOUSE. Πλάι μιὰ χοντροκομμένη σανίδα, ἀροκάνιστη, λερωμένη, ποὺ στηρίζεται πάνω σὲ δυὸ καρέκλες. Ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸν πρόχειρο πάγ-

κο είναι ἀραδιασμένοι ἕνας στριφτός βούρδουλας ἀπὸ βού-
νευρο, ἕνας ξύλινος, ἕνας συρματένιος στριφτός κι' ἕνας
συρματένιος ἀγκασθὸς πασαλεμμένος μ' αἵματα. Ὀλου-
νῶν οἱ λαβὲς ἔχουνε δαχτυλιὰς ματωμένες.

“Ὀλοι ἔχουνε καταπιαστῆ νὰ λύνουνε κάποιους κόμ-
πους ἀπὸ ἕνα καινούργιο σκοινί. Μ' ἔχουνε, στὸ μεταξὺ
στὴ μέση τοῦ δωματίου καὶ περιμένω, χωρὶς νὰ μ' ἐνοχλεῖ
κανένας. Ἔτσι, περιεργάζομαι τὸ κάθε τί. Στὴν ἄλλη πλευ-
ρὰ εἶναι ἕνα μεγαλύτερο τραπέζι ποὺ ἔχει ἀπάνω τὰ πιὸ
παράξενα ἐργαλεῖα.

Μόνο ἕνας ἠλεκτρολόγος θὰ μπορούσε νὰ ξέρει τὴ
χρῆση τους. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι κι' ἕνα σιδερένιο κα-
τασκευάσμα, μὲ χίλια δυὸ ἐλατήρια κι' ἐξαρτήματα, ποὺ
μοιάζει σὰν κορώννα τοῦ διαβόλου.

Ὁ ἀνακριτὴς ἔρριξε μιὰ ματιὰ στὸ διερμηνέα. Κι'
αὐτός, χωρὶς καμμιάν ἄλλη εἰδοποίηση, κατάλαβε πὼς ἦταν
ῥα ν' ἀρχίσει τὴ δουλειὰ του. Ἐτρεξε κι' ἄνοιξε τὸ ρά-
διο. Μιὰ εἰδυμὴ μουσικὴ πλημμυρᾷ τὸ δωμάτιο. Ἡ ἀνα-
πνοὴ γίνεται πιὸ ἄνετη. Κλείνει τὰ τζάμια τοῦ παραθυρι-
οῦ. Ἡ ψυχὴ ἀρχίζει νὰ προετοιμάζεται γιὰ ν' ἀντιμετω-
πίσει κάποιο μυστήριον.

Τελειώσανε κι' οἱ κόμποι, λύθησαν ὅλοι, κι' οἱ δυὸ
Γερμανοὶ φαίνονται κάπως εὐχαριστημένοι.

Περνάει ἀπὸ τὸ νοῦ μου, πὼς θὰ μὲ δέσουνε μ' αὐτὸ
τὸ σκοινὶ καὶ θὰ μὲ μαστιγώσουνε. Γιὰ νὰ μὴν ἀκούγον-
ται στὸ δρόμο οἱ φωνές, κλείσανε τὰ τζάμια. Δὲν μπορῶ
μόνο νὰ καταλάβω, γιατί εἶναι περασμένο τὸ σκοινὶ ἀπὸ
μιὰ τροχαλία ποὺ κρέμεται στὴ μέση τοῦ ταβανιοῦ. Ψυχο-
λογικὰ τερτίκια καὶ τοῦτα; Ποῦ νὰ τὸ ξέρεις;

— Das wasser*; ρωτᾷε ὁ ἀνακριτὴς.

Ὁ διερμηνέας κουνάει τὰ καποῦλια του καὶ τρέχει
ἄξω μισοσαστισμένος ἀπὸ τὴν πολλὴ πρόθυμια. Οἱ ἄλλοι
μοῦ δείχνουνε μὲ νοήματα, πὼς θὰ μοῦ σφίξουνε τὸ λαι-

* — Τὸ νερό;

μό με τὸ σκονί, ἢ γλώσσα θὰ κρεμαστεῖ ὄξω καὶ θά... γύρει τὸ κεφάλι στὸν ὄμο! Ἄκου ἔκφραση! Κρεμασμένοι ἀπὸ τὸ λαϊμὸ καὶ νὰ γέρνει τὸ κεφάλι στὸν ὄμο! Μπῆτ φαντασία δὲν ἔχουνε τοῦτοι οἱ δῆμοι. Στὸ κάτω - κάτω, ἄς γείρει καὶ στὸν ὄμο...

Ὁ διερμηνεῆς γυρίζει μ' ἕναν κουδᾶ γεμάτο ἀκάθαρτο, μαυριδερὸ νερό. Τ' ἀφήνει σὲ μιὰ γωνιά κι' ὕστερα δίνει στὸ Γερμανὸ τὶς χειροπέδες. Στραφταλίζουνε σάν ἀμεταχείριστοι. Τέλειωσαν φαίνεται οἱ διατυπώσεις. Μοῦ κάνουνε τὰ χέρια πίσω καὶ περνοῦνε τὶς χειροπέδες στοὺς καρπούς. Τὸ σφίξιμο εἶναι πολὺ δυνατὸ. Τὸ λέω στὸ διερμηνεῆ. Χαμογελά καὶ σπεύδει νὰ τὸ μεταφράσει. Ὁ Γερμανὸς τ' ἀπαντᾷ:

— Ἄ! ἔτσι; Νὰ τὶς λασκάρω λιγάκι.

Τὶς σφίγγει ἀκόμη δυὸ - τρία δόντια. Κατάλαβα, πὼς ἐδῶ δὲν πρέπει ν' ἀνοίγεις τὸ στόμα σου μήδε γιὰ καλὸ, μήδε γιὰ κακὸ.

Πολὺ σοβαρὰ, ρωτᾷε ὁ Γερμανὸς ἂν αἰσθάνομαι καλύτερα τώρα.

— Πολὺ καλύτερα! ἀπαντῶ.

Κάνει πὼς τὸ πιστεύει, κουνᾷ χαρακτηριστικὰ τὸ κεφάλι, σὰ νὰ θέλει νὰ πεῖ πὼς αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπεδίωξε, νὰ μὴ βασανίζομαι! Καὶ κλείνει τὸ μάτι στὸ βασανιστὴ.

— Κάνε τὰ χέρια σου ὅσο πιὸ πίσω μπορεῖς, μοῦ λένε. Ὅχι ἔτσι! Νά, κύτταξε, μ' ὀδηγεῖ ὁ διερμηνεῆς. Κύτταξε πὼς κάνω ἐγώ.

Φέρνει τὰ χέρια του τεντωμένα μπρός, στὸ ἕντρος τῶν ὀμων, στὴν «πρόταση», ὅπως λένε οἱ γυμναστές.

— Ἐ, τὸ ἴδιο ἀκριβῶς θὰ κάνεις ἐσὺ πρὸς... τὰ πίσω! Ἀπὸ σένα ἐξαρτᾶται νὰ μὴν κακοπάθεις. Πρόσεξε, βάλε τὰ δυνατὰ σου!

Προσπαδῶ, νὰ φέρω τὰ χέρια, ὅσο πιὸ πίσω μπορῶ. Δὲν κουνοῦνε, καθὼς εἶναι δεμένα, μηδ' ἕνα πόντιο. Μεγά-

λη θέβαια δὲν ἦταν ἡ προσπάθεια, ἀλλὰ κάτι πρέπει νὰ κάνεις γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐρεθίσεις περισσότερο μὲ τὴν ἀ-
διαφορία.

— Δὲ μπορεῖ περισσότερο; ρωτᾷ πολὺ ἤρεμα ὁ Γερ-
μανός.

— "Ὅχι, δὲ μπορεῖ, τ' ἀποκρίνονται.

— Νὰ τὸν βοηθήσουμε λιγάκι. Βοηθήστε τον λοι-
πόν! λέει αὐστηρὰ στὸν ἄλλο, ποὺ μασουλίζει σταφίδες καὶ
περιμένει.

Πιάνει τὰ χέρια ἀπὸ τὰ σίδερα. Τὰ τραβᾷ πίσω. Πο-
νοῖν καὶ οὐδύω. Τὰ ξανατραβᾷ μ' ὀρμή, πατώντας ταυτό-
χρονα μὲ τὴν ἀρβύλα στὴ μέση τῆς ραχοκοκκαλιάς. Σπρώ-
χνει τὸ πόδι μ' ὄλη του τὴ δύναμη. Πέφτω μπροῦντα. Τὸ
πόδι κολλημένο στὴν πλάτη, τὰ χέρια σφίγγουνε σὰν ἀρ-
πάγες τὰ δικὰ μου. "Ἐνα κράκ - κράκ, καὶ τώρα τ' ἀνεβο-
κατεβάζει μαραμμένα, ὑπάκουα, ὅπως θέλει, ὅσο θέλει, μό-
νο ποὺ ἐγὼ δὲν ἀντέχω ἄλλο καὶ προσπαθῶ νὰ δαγκώσω
τις σανίδες τοῦ πατώματος.

«Αὐτό, φαίνεται, θὰ εἶναι τὰ βασανιστήρια πρώτου
βαθμοῦ, ποὺ διάβασα στὸν τοῖχο τοῦ κελιοῦ μου.» Ἔτσι
σκέφτομαι. Μπορεῖς νὰ σκέφτεσαι κι' ἀνάμεσα σ' αὐτὴν
τὴν μπόρα.

— Κάνε λίγο ὑπομονή! Τώρα θὰ σὲ λύσουνε, μοῦ
λέει πάλι ἐμπιστευτικὰ ὁ διερμηνέας.

Τέτοια εἶδηση δὲν παραβάλλεται μίθε μὲ τὴ λέξη
«ἐλεύθερος»! "Ἄν μποροῦσα, θὰ τοῦ ἔλεγα εὐχαριστῶ, θὰ
τὸν ἀγκάλιαζα καὶ θὰ τὸν φιλοῦσα. Ἐπόσχομαι ὅμως, μέ-
σα μου, πὼς αὐτὸ θὰ τὸ θυμοῦμαι. Αὐτὴ τὴν εὐεργεσία δὲ
θὰ τὴν ξεχάσω.

Νιώθω πὼς δένουνε στὶς χειροπέδες τὴν ἄκρη τοῦ
σκοινοῦ ποὺ κρέμεται ἀπὸ τὸ ταβάνι.

— Τράβα! λέει ὁ ἀνακριτής.

Ὁ βασανιστὴς κάνει τὴ δουλειά του μ' ἀπάθεια. Σὰ

μιὰ στιγμή θρίσχομαι στο κενό. Ἡ ὀρμή ἦτανε τόση, πού τὸ κεφάλι ἐχτύπησε στὴν τροχαλία τοῦ ταβανιοῦ. Ἀσφαλῶς ἐχτύπησα πολὺ ἄσχημα, γιατί ζαλίζομαι. Μὰ εἶναι τὸ λιγότερο. Τὰ κόκκαλα τῶν χειρῶν τρίζοννε στοὺς ὤμους καὶ στοὺς ἀγκῶνες. Ὅλο τὸ βάρος σου πέφτει στ' ἀναστρουφιγμένα χέρια, πού λισιάνουνε σιγὰ - σιγὰ, κι' ἐρχονται νὰ σχηματίσουνε μιὰ γραμμὴ μὲ τ' ἀποδέλοιπο κορμί. Τὸ κεφάλι ἀνάμεσα, δὲ μπορεῖ νὰ κάμει μήδε μπρὸς μήδε πίσω. Αἰσθάνεσαι νὰ στρίβουνε κόκκαλα καὶ νεῦρα μαζί. Λὲς καὶ μπερδεύονται κόκκαλα, φλέβες, νεῦρα, σάρκες καὶ γίνονται μιὰ μάζα στριφτή. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ τσακίσει σιγὰ - σιγὰ αὐτὴ ἡ στριμμένη χλωμὴ μάζα. Σὰν τὸ χλωρὸ ξύλο, πού ξεπέρασε πιά κάθε ὄριο ἐδλυγισίας καὶ καθὼς συνεχίζεις νὰ τὸ λυγᾶς, ἀρχίζει καὶ θγάζει τὸ ὕγρὸ πού ἔχει, ἔπειτα ραίξει ἡ πράσινη φλούδα, ὕστερα σαίζεται καὶ ξεπροβαίνει γυαλιστερό, γδυμνὸ, τὸ ἄσπρο ξύλο. Τὸ κόκκαλο τοῦ ξύλου, πού σὲ μιὰ στιγμή δὲ θαστάει ἄλλο κι' ἀρχίζει νὰ πετᾶ τσόντες ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ, σιγὰ, ἀργά, τριζοβολώντας, σὰ νὰ φωνάζει πὼς πονᾶ, νὰ σπάσει μονομᾶς.

Τὴν ἄλλην ἄκρη τοῦ σκοινοῦ τὴ δένουνε σ' ἓνα χαλκὰ, περασμένο στὸν τοῖχο. Ἔχω τὴν αἴσθησι πὼς τὰ κόκκαλα τρυπήσανε τὸ κρέας καὶ πετάχτηκαν ὄξω, μυτερά, ματωμένα, κάπου ἀπὸ τίς μασχάλες. Περιμένω νὰ δῶ αἵματα νὰ στάζουν στὸ πάτωμα. Τίποτα. Τὸ μόνο πού βλέπω εἶναι πὼς ταλαντεύεται τὸ κορμί ἓνα μέτρο ἀπάνω ἀπὸ τὸ πάτωμα.

Αὐτὴ τὴ στιγμή ζητᾶ ἡ ματιά σου κάτι μαλακὸ, κάτι ἀνθρώπινο, γιὰ ν' ἀκουμπήσει. Δὲ θρίσκει τίποτα. Μόνο τοὺς τρεῖς καννίβαλους, πού σὲ κυττάζουνε δλοσυρά, μὲ μῖσος καὶ περιφρόνησι.

— Τί γίνεται, ἀραγε, ἀπὸ τώρα κι' ὕστερα;

Τὴν ἐρώτησι δὲν τὴν κάνει ὁ νοῦς. Ἔτσι μουγκρί-

ζει ο ίδιος ο οργανισμός. Το αίμα ρωτάει άνησχο στη δική του, την πρωτόγονη, την άναρθρη γλώσσα. Κι' όμως μήδε νοῦς, μήδε τοπικά νευρικά κέντρα τ' άπαντοῦνε τίποτα σχετικό με τόν κίντυνο. Μουάζει ο οργανισμός, τη στιγμήν αὐτή, με τη χώρα πού κατήδηκε, κομματιάστηκε, άπομονώθηκε, κι' οί μακρινές περιφέρειες πάσανε ν' άποκρίνονται στις άγωνιακές κλήσεις τοῦ Κέντρου.

Νά λιγοθυμούσες! Μά μπά, τὸ μυαλό τώρα έχει ξεθολώσει πάλι. Με πλήρη διαύγεια μετρά, ύπολογίζει, ζει τὸν πόνο. "Όλο τὸν πόνο στη φριχτή του ένταση.

"Όλα έχουν άποκατασταθεί, κι' ή φαντασία κι' ή μνήμη, πού για μιὰ στιγμή ξαφνιάστηκαν και κούρνιασαν, είναι πάλι στην ύπηρεσία. Για νά μην άπομείνει τίποτα, πού νά μην παρακολυθήσει τὸ σιγανὸ αὐτὸ θάνατο.

Στρίβουνε τὸ κουμπὶ τοῦ ραδιοφώνου. Λές κι' έχουνε παραγγεῖλει τις έκπομπές. Τώρα, μιὰ καλόγηρη γυναίκα φωνή άκούγεται. Ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποιὰ πέρατα τοῦ κόσμου κι' ἀπὸ ποιὰ φωτολουμένη, μυρωμένη κι' εἰρηνική αἴθουσα. Εἶν' ἕνα τραγούδι, πού σε κάνει νά μισεῖς τὴ ζωή, νά βρίζεις τὴν ζωή και τὸν άνθρωπο, γιατί σου μιλεῖ με τὴν δεβαιότητα και με τόσο πάθος για τις άμορφιές και τις χαρές τοῦ Κόσμου!..

Με κλειδώσανε και φύγανε.

Τώρα καταλαβαίνω, πὸς κι' ή παρουσία τῶν καννιβαλων μου ἦτανε χρήσιμη. Μένοντας μόνος συγκεντρώνεσαι, μικραίνει ο κόσμος. Τὸ Σύμπαν ὁλόκληρο γίνεται μιὰ σταλιά.

"Όλα δὲν είναι τίποτ' ἄλλο παρὰ δυὸ σπασμένα κόκκαλα, δυὸ μαραμμένα χέρια, πού τὰ λιανίζει κάποιος άδρατος με μιὰ λίμα. Τὰ λιμάρει σιγά, χωρὶς καμμιά διάση, κι' άκούς πολὺ καθαρά τὸ τριγούνημα, πού κι' αὐτὸ δὲν είναι πιά μόνον ζήτημα άκοῆς. Γίνεται ὄργανο πού τριβελίζει τὰ δόντια, τὸ τύμπανο τ' αὐτιοῦ, τὰ μηνίγγια. "Ο πόνος ά-

πλώνεται σὲ κάθε νευράκι, σὲ κάθε κόκκαλο, σὲ κάθε σταγόνα τοῦ αἵματος. Ἀπότομα πάλι μαζεύεται μόνο στοὺς ὤμους. Ἐντοπίζεται μόνο στὴν ἀρθρωση τῶν ὤμων. Τὸ κορμὶ γίνεται χιλιάδες φορές πιὸ βαρὺ ἀπὸ ὅ,τι εἶναι. Κι' ἡ φαντασία σὲ κάνει νὰ βλέπεις, πὼς σὲ τριγυρίζουνε χιλιάδες πιθηκάνθρωποι, πὺν χορεύουνε γύρω ἀπὸ τὸν κρεμασμένο καὶ τοῦ δείχνουνε τὰ κίτρινα δόντια τους. Ἔπειτα πηδαίει ὁ ἕνας κι' ἀρπάζεται ἀπὸ τοὺς ὤμους τοῦ κρεμασμένου. Ἐοπίσω ἄλλος. Κι' ὄλ' αὐτὰ τ' ἀρίθμητα μάλιαρὰ ὄντα, τὸ ἕνα πίσω ἀπὸ τ' ἄλλο, κρεμοῦνται σὰ σταφύλι ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ γελοῦνε τὸ παράξενο γέλιο τους δείχνοντας τὰ κίτρινα δόντια μὲ τὰ σαλιάρικα οὖλα πὺν μυρίζουν ἀπαίσια.

Προσπαθεῖς νὰ τινάξεις ἀπὸ πάνω σου τὸ πρόσδετο αὐτὸ φορτίο. Τὸ σκοινὶ τριζοβολᾷ, οἱ ὄμοι δὲν ἀντέχουν ἄλλο, καὶ παρατιέσαι ὀλόκληρος, μαραμμένος, στὸ κενό, χωρὶς καμμιάν ἀντίσταση πιά. Ἄρθρωση δὲν ὑπάρχει, μῆδε στοὺς καρπούς, μῆδε στοὺς ἀγκῶνες. Χρόνος μόνο ὑπάρχει. Χρόνος ἀτέλειωτος. Χάος, ὄλο πόνου.

Ἡ μοναδικὴ ποικιλία: Ὁ πόνος μαζεύεται, ἐντοπίζεται, σφηνώνεται σ' ἕνα ὄρισμένο, μικροσκοπικὸ σημεῖο τοῦ κορμοῦ. Κοντεύει νὰ ἐκραγεῖς ἀπ' αὐτὴ τὴ συμπεύκνωσι τοῦ πόνου. Μὲ μῶς ξεσπάει. Σὰν ἄγριο κύμα παφλάζει, μαινεται, μουγκρίζει καὶ κατακλύζει τὰ πάντα.

«Ἔτσι θὰ λιγοθυμοῦνε», περνᾷει γρήγορα, σὰν ἀστραπή, ἀπὸ τὸ μουνδιασμένο νοῦ.

Μὰ ὁ ἄνθρωπος ἀντέχει! Δὲν παραλεῖ καὶ τόσο εὐκολα. Ὅμως μὰ λιγοθυμᾷ μπορεῖ νὰ σὲ ξαλαφρώνε λίγο. Κι' ὁ θάνατος. Ποτὲ δὲν εἶναι πὺν συμπαθὴς φαντάζομαι ὁ ἐρχομὸς του.

Μιὰ παράξενη κατάσταση: Σὰ νὰ μὴν εἶσαι σύ. Παρακολουθεῖς τὴν ἀγωνία κάποιου ἄλλου. Φοικιτότερο πρᾶμα δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ παρακολουθεῖς τὸ στραγγάλι-

σμα ενός άλλου. Κι' εκεί πού αγωνίζεσαι να ιόν λευτερώσεις, κρεμιέσαι και σύ. Κι' ύστερα δέν υπάρχει τίποτα. Μόνο δυό κορμιά κρεμασμένα πλάι - πλάι, καταιμεσήσῃ μᾶς ξηρμος, πού ἀπό στιγμή σέ στιγμή θά τὰ μυριστοῦν τὰ ὄρνια και θά πέσουν νά τὰ τρώνε ζωντανά...

Χάμω τὸ πάτωμα εἶναι ὀλόγρο ἀπὸ τὸν ἰδρώτα. Μιά στεγνή κλωστή δέν ἔχει ἀπομείνει ἀπάνω σου. "Όλα κολήσανε. Κι' ἀπὸ τὰ μάτια ἰδρώτα στάζει, ὄχι δάκρυ. Γιὰ νά χυθεῖ ὄλος ὁ ἰδρώτας τοῦ κορμοῦ στάλα - στάλα, χρειάζεται ὥρα πολλή. Ἀτέλειωτος χρόνος.

"Ἐνα σύγκροτο σέ κυριεύει, ὄλο τὸ κορμὶ σπαράζει, τὰ δόντια καταχτυποῦνε μὲ πυρετὸ και τὸ κεφάλι παγώνει. Μιά ζάλη σέ κυριεύει, σάν και κείνη πού δοκιμάζει ὁ στερημένος τὸ τοιγάρο, όταν καπνίσει ὕστερ' ἀπὸ δύο - τριῶν ἡμερῶν ἀναγκαστικὴ διακοπή.

«Ἐτσι θά λιγοθυμοῦνε!», ξαναμουγκρίζει τὸ αἷμα.

«Ἐτσι», ἀπαντᾷ μὲ σταθερότητα μιὰ φωνή, πού δέν ξέρω ἀπὸ ποιά βάρη ξεκινᾷ και ποιά πείρα ἐκφράζει.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ στιγμή, γυρεύει ὄλο τὸ εἶναι σου, ἔχτος ἀπὸ τὸ νοῦ, νά προσφέρει μιὰ λέξη. "Ἐνα λόγο ἀπλό, ἕνα τίποτα, κάτι μόνο, πού νά θυμίζει ἄνθρωπο, ζωή. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνίκανη νά βοηθήσει. Εἶν' ἕνα ὄργανο ἄχρηστο πιά και νεκρὸ. "Ἐνωσα πῶς τὸ δικό μου τὸ εἶναι, πρόσφερε ἀργά, σурτά, μὲ σεβασμό, τὴ λέξη: Μάνα!...

Ναί, ἡ γλῶσσα εἶναι νεκρή. Σάν ἕνα περιττὸ πράμα, πού κουβαριάστηκε, ξεράθηκε κι' εἶναι μόνο για νά σου ἐμποδίζει τὴν ἀναπνοή. Σάλιο δέν ὑπάρχει στὸ στόμα. "Ἐγινε πρῶτα κάτι πηχτό, σάν κατράμι. "Ἐπειτα ξεράθηκε, γίνηκε πέτρα. Και τώρα διαλύθηκε κι' ἔγινε χῶμα. Ψιλὴ - ψιλὴ σκόνη, πού καθῶς προσπαθεῖς νά πάρεις ἀνάσα, περνάει μέσα σου, πασπαλίζει τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς, τὰ πνεμόνια, τὸ αἷμα, τὸ μυαλό. "Όλος ἔγινες μιὰ σκόνη. Κι' ἡ γλῶσσα, στὴν τελευταία τῆς προσπάθεια νά

ἐμποδίζει τὸ χῶμα νὰ περάσει, μαζεύτηκε στὴ μέσα μερριά, γίνηκε ἕνα κουβαράκι καὶ πέθανε. Σοῦ κάνει μάλιστα τὴν ἐντύπωση, πὼς ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή θὰ ξεκολλήσῃ καὶ θὰ τὴν καταπιεῖς. Δύσπνοια φοβερή.

«Ἔτσι λοιπὸν λιγοθυμοῦνε;», ξεπνεμένα ρωτᾷ τὸ αἷμα.

«Ἔτσι!» μαλακά, σὰν ἀπὸ μακριά, λέει κείνη ἢ παρὰξενη φωνή...

...Ἐἴν' ἕνα βουνό, ποὺ σπρώνεται ἀπότομο, γδυμινὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα. Δυὸ μὲ τρεῖς χιλιάδες μέτρα ἡ κορφὴ του. Ἐκεῖ ἀπάνω στέκονται δυὸ σύντροφοί μου καὶ κρατᾶνε τὴν ἄκρη ἐνὸς ἀτέλειωτου σκοινοῦ. Στὴν ἄλλη ἄκρη εἶμαι δεμένος καὶ κατεβαίνο, γιὰ νὰ μπῶ σὲ μιὰν ἄσπερη θάρκα. Μὰ ἔπειτα ἡ θάρκα δὲν ὑπάρχει. Δὲν ὀρίζω μῆδε χέρια μῆδε πόδια. Εἶμαι δεμένος πολὺ ἄσκημα. Οἱ ἄλλοι ἀπὸ πάνω ἀμολοῦνε, ὅσο σκοινὶ τοὺς ζητᾷ τὸ θάρος. Πατῶ στὰ νερά. Γυρίζω γύρω ἀτελειωμένος καὶ ψάχνω γιὰ τὴν ἄσπερη θάρκα. Ἐλπίδα δὲν ὑπάρχει. Μὰ ὅσο τὸ κεφάλι εἶναι ἀκόμη ἀπάνω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια, γυρίζω καὶ βλέπω. Τίποτα δὲ φαίνεται. Τὰ νερὰ ἔχουνε περάσει πιά τὸ λαιμό, χαϊδεύουν τὸ πηγούνι, ἔπειτ' ἀγγίζουνε τὰ χεῖλια καὶ βιάζομαι νὰ πάρω τὶς ὑστερες θαδιῆς ἀνάσες. Γιὰ ποιὸ λόγο;

«Ἦστερη σκέψη ποὺ κάνω εἶναι; Γιατί νὰ μὴ φωνάξω ἄλλη μιὰ φορά! Γιατί νὰ μὴ φωνάξω: «Τραβάτε με!» Ἀναπνοὴ δὲν περιμένω ἄλλη. Μόνο τὰ μάτια δρῖσκονται ἴσα - ἴσα στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ. Σαγοιεύομαι. Τινάζω τὰ πόδια μου. Τινάζομαι ὀλόκληρος. «Τραβάτε με!» πάω νὰ φωνάξω καὶ τὰ νερὰ ὀρμουῦνε μέσα μου. Πλαντάζω. Κι' ἀκούω τὸ φοβερὸ θουρλητὸ τῶν νερῶν καὶ τίποτ' ἄλλο! Τὰ μάτια ὀρθάνοιχτα βλέπουνε τὴν ὑγρὴ κόλαση, ὡς τὸ θυθό. Καὶ βλέπω κάποιον νὰ μὲ σιμώνει. Μὲ πιάνει ἀπὸ τὰ πόδια. Κι' ἔτσι ὀλόρθο μ' ἀνεβάζει πρὸς τὰ πάνω. «Θά

προλάβει; Δὲ θὰ προλάβει;» Κι' εἶναι σὰ νὰ βλέπω τὸ πρόσωπό του μὲς ἀπὸ μιὰ γυάλινη μάσκα, πὺν φορᾶ...

Ἔπειτα τὰ πράματα μπερδεύονται. Βλέπω τοὺς Γερμανοὺς κάτω ἀπὸ τὸ σκοινί. Κι' ὁ διερμηνέας μοῦ πετάει νερὸ μὲ τὸν κουβὰ στὸ πρόσωπο. Σὰ ν' ἀκούω νὰ μὲ ρωτᾶνε θυμωμένοι γιατί ἐφώναξα. Μοῦ φαίνεται μάλιστα πὺς χτυποῦνε μὲ κάτι ἀγκαθωτὸ τὸ κορμί μου. Ξεγλίστησα πάλι καὶ ἔξαναβουτῶ στὴ θάλασσα... Ἄραγε θὰ μὲ βοηθήσει τῶρα κανένας; Μ' εἶδε κανένας;

Ἀκούω φωνές, πὺν ἔρχονται σβησιμένες, ἀχνές, ἀπᾶνω ἀπὸ τὰ νερά:

— Πνίγεται! Κατάπιε τὴ γλῶσσα του...

Νιώθω τὰ ψάρια νὰ πασπατεύουνε. Ἡ πλάτη... Αὐτὸς ὁ πόνος στὴν πλάτη! Κι' εἶναι σὰ νὰ πάτησα στὸ θυθό. Καὶ τίποτα πιά...

Ὅταν συνῆρθα, μ' εἶχανε ξαπλώσει χάμω, τ' ἀνάσκελα. «...Κάνουνε τίς κινήσεις πὺν πρέπει γιὰ νὰ θυεῖ τὸ νερὸ πὺν κατάπια...». Σιγὰ - σιγὰ, πολὺ ἀργά, ἀντιλήφθηκα πὺς βάζανε στὸ στόμα μου κάποια ἐργαλεῖα. Τὰ δόντια μου μουδιᾶζονε, πονοῦνε. Τί γίνεται; Φαίνεται πὺς ἔτσι πρέπει νὰ γίνει... Μὲ μιὰ λίμα προσπαθοῦνε ν' ἀνοίξουνε τὸ στόμα. Τὰ δόντια καὶ τὰ χεῖλια εἶναι σφιγμένα μὲ πείσμα. Προσπαθῶ νὰ τοὺς βοηθήσω μὰ δὲν μπορῶ.

— Ἄνοιξε τὸ στόμα σου, μοῦ λέει ὁ διερμηνέας.

Τὸν κυττάζω καὶ εἶν' ἀδύνατο νὰ τοῦ πῶ τίποτα.

— Ἄνοιξε, γιατί θὰ πνιγεῖς! Κοντεύεις νὰ καταπιεῖς τὴ γλῶσσα. Ἄντε! Σιγὰ - σιγὰ...

Μοιάζει σὰ νὰ σὲ παρακαλεῖ. Ὄρα πολλὴ παιδευτήκαμε. Ἐγὼ μὲ τὴν ἀγωνία καὶ μιὰ πολὺ ἀδύναμη προσπάθεια καὶ κεῖνος μὲ τίς λίμες καὶ τὰ ἐργαλεῖα.

Σαφνικὰ νιώθω νὰ μαζεύεται ἕνας σφιχτὸς κόμπος στὸ λαμό. Ἐνας κόμπος πὺν τὸν σπρώχνει μιὰ δύναμη ἀ-

πὸ μέσα. Ὁ κόμπος μετακινιέται λίγο πρὸς τὸ λαϊμό. Κατάφερα καὶ πῆρα μιὰ μακρόσυρτη ἀνάσα. Κι' αὐτὸς ὁ φυλακισμένος ἀέρας γυρεύει νὰ σπάσει τὸ λαϊμό καὶ τὰ τύπανα τῶν αὐτιῶν γιὰ νὰ ξαναφύγει. Καὶ βγῆκε μ' ἕνα δογγητὸ ποῦ ἔμοιαζε σὰν κραυγὴ σεληνιαζόμενου. Τὸ στόμα ἀνοιξε μόνο του.

Τώρα προσπαθοῦνε νὰ τραβήξουνε τὴ γλώσσα, μὲ κάτι τανάλιες καὶ τσιμπίδα φορτωμένα σκουριές. Κουνάω τὰ χεῖλια μου. Ὁ διερμηνέας κωττάζει σὰ ζῶο. Κάποτε εἶχε τὴν ἐμπνευση νὰ ρωτήσῃ:

— Νερό;

— Ναί, τοῦ κάνω νόημα μὲ τὰ μάτια.

Ρίχνει ἀπὸ τὰ μαῦρα ζουμιὰ τοῦ κουδᾶ. Τὸ στόμα σὰ σφουγγάρι ἐρούφηξε τὴ πρώτη δόση. Κι' ἡ γλώσσα, μόνη της, χωρὶς ἐργαλεῖα, ξανά 'ρθε στὴ θέση της. Μόνο ποῦ ἔχει ξεχάσει νὰ κινιέται. Νὰ μιλεῖ.

— Ποῦ ἔχεις τὰ δπλα; μὲ ρωτοῦνε σκυμμένοι ἀπάνω μου κι' οἱ τρεῖς.

— ...

— Πές; καημένε, νὰ μὴ σὲ σκοτώσουνε! Συμβουλεύει ὁ διερμηνέας ἀνυπόμονα.

— ...

Κάτι τοῦ λέει ὁ ἀνακριτῆς καὶ κείνος μεταφράζει:

— Ἔχεις δπλα;

Τοῦ κάνω νόημα μὲ τὰ μάτια, πὼς «Ὁχι».

— Δὲ μπορεῖς νὰ μιλήσεις;

Πάλι τοῦ κάνω νόημα μὲ τὰ χεῖλια καὶ μὲ τὰ μάτια πὼς «Ναί, αὐτὸ εἶναι. Δὲ μπορῶ».

Τοῦς τὰ λέει. Καὶ σκέφτομαι ἕναν παραδείσο: τὸ κελλί μου!...

Ὁ Γερμανὸς τοῦ παραγγέλνει κάτι καὶ φεύγουνε. Ἀπόμεινα μόνος μὲ τὸ διερμηνέα.

— Θὰ μιλήσεις; μοῦ λέει ἀγριεμένος.

Τοῦ ξανακουνώ τὰ χεῖλια.

— Βρέ, δὲν τὰ παρατᾶς αὐτά! Τώρα θὰ δοῦμε, λύνει ἢ δὲ λύνει τὸ γλωσσαράκι;

Φαίνεται, πὼς τὸ 'χει βάλει πείσμα, νὰ πετύχει αὐτός! Γιὰ νὰ πάει νὰ σειέται καὶ νὰ λυγίζεται μπροστά τους, νὰ σαχλογεῖ καὶ νὰ καμαρώνει, ποῦ μ' ἔκανε νὰ μιλήσω. Τὸν βλέπω καὶ παίρνει μιὰν ἐφημερίδα. Καθὼς τὴν τσαλακώνει κυττάζω τὸν τίτλο: «DAS REICH». Τετρασέλιδη. Τὴν κουβαριάζει, τὴν κάνει χωνὶ καὶ τῆς δίνει φωτιά. Τὴ φέρνει κάτω ἀπὸ τὸ πηγούνι μου! Κλείνω τὰ μάτια. Οἱ φλόγες γλείφουνε τὸ πρόσωπο. Αἰσθάνομαι μερσιδιὰ χαρτιῦ καὶ μαλλιῶν ποὺ καίγονται. Ἔχω ἀκουστὰ κόσο εὐκολα παίρνει φωτιά ἢ ἀνθρώπινη σάρκα. Στριφογυρίζω ὀλόκληρος. Μὰ εἶμαι τόσο βαρὺς. Κι' ὁ πόνος ἀβάσταχτος. Τὸν ἀκούω νὰ θυμώνει:

— Βρέ, ἐγὼ γιὰ τὸ καλὸ σου προσπαθῶ! Σὰν Ἕλληνας σὲ συμβουλεύω! Γιατί δὲ λές, νὰ πᾶς στὸ σπιτάκι σου;

Φαίνεται σὰ νὰ πείστηκε πὼς ἡ φωνὴ λείπει. Γιατί πετάει τ' ἀποκαΐδια ἀπ' τὸ χέρι του καὶ μὲ πληροφορεῖ, πὼς θὰ μὲ πάει στὸ... δωμάτιό μου (!) ν' ἀναπαυθῶ, νὰ συνέρθω καὶ νὰ σκεφτῶ καλά, ὅσπου νὰ μὲ ξαναφέρει στὴν ἀνάκριση.

Προσπαθεῖ νὰ μὲ βοηθήσει γιὰ νὰ σηκωθῶ. Ἰδρώνει, κοκκινίζει, καί, σὰ νὰ εἶμι' ἐγὼ ὁ φταίχτης, ἀγριεῖται καὶ λαχίζει θυμωμένος μὲ τὸ πόδι του τὸ στομάχι μου. Καταπιάνεται πάλι, βρίζει, μ' ἀγριοκυττάζει καὶ κάποτε τὰ καταφέρνομε νὰ σταθῶ στὰ πόδια μου. Ἄλλὰ δὲ μὲ κράτησε λίγο, ὁ εὐλογημένος, καὶ ξανάπεσα μπροῦνιτα.

— Ἔ, ἂ στὸ διάβολο, παραλυμένε! Τὸν ἀκούω καὶ μὲ χαϊδεύει καὶ τσαλαπατᾶ τὸ πάτωμα νευρικά, σὰν καλοταϊσμένο ἄλογο.

Αὐτὴ τὴ στιγμή ἔρχεται στὸ νοῦ μου μιὰ ἐξήγηση.

ποῦ ἔδινε μιὰ φορὰ ἕνας μηχανικός γιὰ τὸ περίεργο φαινόμενο τῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, στὴν ὀρθή στάση. Δὲ θὰ ξεχάσω τὴν ἐντύπωση ποῦ μοῦ εἶχε κάνει. Ἦταν, ἔλεγε, ἕνα πρόβλημα τῆς μηχανικῆς. Ἀλλὰ μιλοῦσε θέβαια γιὰ ἀνθρώπινο σῶμα. Ὅχι γιὰ σῶμα αἰχμαλώτου τῆς Μέρλιν! Ποῦ εἶναι τὰ δικὰ μου τὰ χέρια, τί γίνανε τὰ πόδια μου, ἡ ἐύλυγισία τῆς μέσης, τὸ θαῦμα τῶν ἀπειρῶν λεπτῶν κινήσεων τοῦ ἀνθρώπινου κορμιοῦ;

Στὴ θέση τῶν χειρῶν εἶναι δυὸ ἀδέσποτα γουδοχέρια, ποῦ ντανταλίζουν, σὰ νὰ κρέμονται μὲ μιὰ λασκαρισμένη κλωστή ἀπὸ τὸ λαιμό. Πᾶς νὰ κάνεις ἕνα βῆμα κι' αἰσθάνεσαι νὰ σὲ χτυποῦνε μπρὸς καὶ πίσω στοὺς μηρούς, χωρὶς ρυθμό, χωρὶς θελημένη κίνηση, χωρὶς νὰ τὰ δρῆξεις καὶ νὰ τὰ αἰσθάνεσαι δικὰ σου. Πράσινα, πρησιμένα, χωρὶς νὰ ξεχωρίζουνε πιά, δάχτυλα. Θυμοῦμαι, μάλιστα, πὼς τὴν πρώτη στιγμὴ εἶχα τὴν ἐντύπωση πὼς κάτι ἀπὸ τὰ σύνεργα τῆς κροτάλας ἀτόμεινε ἀπάνω μου καὶ μ' ἐμπόδιζε. Πῆγα νὰ ψάξω καὶ τότες εἶδα, γιὰ πρώτη φορὰ, τὴν κατάντια τῶν χειρῶν.

Τὸ κεφάλι εἶναι μαρομένο, σὰν ξεκολλημένο, σὰ νὰ τοῦ δόκανε σκληρὸ χτύπημα μὲ σιδερένιο ὄργανο στὰ στήθος. Κάνεις ἕνα βῆμα καὶ πρέπει νὰ σταθεῖς. Τὸ κεφάλι σὲ τραβάει ἔδῳ καὶ τὰ χέρια σὲ σπρώχνουν, καθένα τους, σ' ἄλλην ἄκρη.

— Περωτάτα! Θὰ στρώσουνε ἄμα περωπατήσεις.

Ἔτσι μὲ συμβουλεύει πάλι ὁ πονόμυλος «Ἕλληνας».

— Περωτάτα λοιπόν! Ἔχομε καὶ παιδιὰ ποῦ μᾶς περιμένουνε. Τὴν ἀφεντιά σου θὰ νταντεῖομε τώρα;

Γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει τὰ παιδιὰ του νὰ περιμένουν, φώναξε δυὸ κρατούμενους καὶ μὲ σήκωσαν.

Φαντάζομαι αὐτὰ τὰ ἄδῳ παιδάκια ποῦ περιμένουνε ν' ἀγκαλιάζουν καὶ νὰ φιλοῦνε τὸν πατέρα ποῦ γυρᾶει κουρασμένος ἀπὸ τὴ ... δουλειά! Πόσο θὰ ἤθελα νὰ

μη μαθαίνανε ποτέ τή δουλειά που κάνει ὁ μεταμπάς τους! Γιατί θά σιχαθοῦνε τὸ ψωμί που τὰ ἔθρεψε, τὴ ζωὴ που τοὺς ἔδωσε ἢ τυράγνια καὶ τὸ αἷμα τοῦ κόσμου. Κι' ἂν εἶναι μικρά, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὸ μάθουν. Ὅπως πρέπει νὰ ξεχάσουνε καὶ τὸν πατέρα...

Κι' ἐμεῖς δὲ θά τοὺς ποῦμε ποτὲ τὸ φριχτὸ μυστικὸ, καὶ θά τ' ἀναθρέψουμε μ' ὄλη τὴ στοργὴ που χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ μὴν πάρει λοξὰ μονοπάτια. Πότε; Τότε! Κάποια μέρα θά φέξει ὁ ἥλιος καὶ γιὰ τὸ σκλαβωμένο Τόπο μας...

Προσέχω τοὺς καλοὺς συντρόφους, που μὲ σηκώνουνε. Νέα παιδιά. Εἰκοσιδύο μ' εἰκοσπέντε χρονῶ. Προσπαθοῦνε νὰ μὴ μετακινοῦνε τὰ χέρια τους καὶ περπατοῦνε ἀλαφρά, γιὰ νὰ μὴν πονέσω.

Ὁ δεσμοφύλακας περίμενε στὴν πόρτα μὲ τὰ κλειδιά. Μὲ τοποθετοῦνε στὸ μουσκεμένο πάτωμα, ὅσο μποροῦνε πιο μαλακά. Μοῦ λένε, σιγά, λόγια θερμά, λόγια θγαλμένα ἀπὸ τὴν καρδιά τους. Ὁ ἕνας, καθὼς προσπαθοῦσε νὰ βολέψει τὸ κεφάλι μου, μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη πρὸς τὸν δεσμοφύλακα, σκύβει καὶ μὲ φιλεῖ στὸ μέτωπο. «Κουράγιο φίλε», μοῦ λέει. Κι' εἶδα τὰ μάτια του θουρκομένα. Τοῦ ἀνοιγοκλείνω τὰ στόμα μου πολλές φορές. Ἐκατάλαβε.

— Νερὸ; ρωτᾷ.

— Ναι. Τοῦ γνέφω πάλι.

Σὲ μιὰ μιχτὴ ἑλληνογερμανικὴ, παρακαλεῖ τὸ δεσμοφύλακα νὰ ἐπιτρέψει νὰ μοῦ φέρει λίγο νερὸ.

— Νίξ νερὸ! Αὐτὸ κομμουνιστ! Λός... Λός!

Κλειδώνει καὶ φεύγει. Τὸν ἀκούω νὰ τσαλαπατᾷ κάποια σκάλα. Δὲν περνοῦνε τρία λεπτὰ κι' ἀκούω στὸ παράθυράκι γυναικεῖα φωνή: «Σύντροφε!... Φίλε!...» Καὶ κάτι ἔπεσε μέσα. Μαζεύω ὄλες τὶς δονάμεις μου. Στριφωγυρῶ λίγο - λίγο καὶ φέρνω τὸ κεφάλι μου πρὸς τὴν πόρ-

τα. Είναι μιὰ πετσέτα θρεμένη! Είναι ἡ στοργή τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζοῦνε ἀκόμη. Ποὺ στολιζοῦν ἀκόμη τὴν καταδιωγμένη ζωή. . .

Πόσο θὰ ἤθελα νὰ σφίξω αὐτὴ τὴν πετσέτα στὸ φλογισμένο στόμα, νὰ νοιώσω τὸ νερὸ νὰ ξεχειλάει, νὰ μὲ πνίγει, νὰ χύνεται στὸ πρόσωπο ποὺ καίει, στὰ μάτια, ποὺ σὰ νὰ εἶναι κάρβουνα ἀναμμένα. . . Μὰ μὲ τί χέρια; Καὶ μὲ ποιά δύναμη! . . .

Ἀποκρεμίσαι λίγο ἀκόμη καὶ προσπαθῶ μὲ τὰ χεῖλια, μὲ τὰ δόντια, νὰ πιάσω τὴν ἄκρη τῆς πετσέτας. Ἄλλὰ τὰ χεῖλια εἶναι τόσο πληγωμένα ἀπὸ τὸ ζεμάτισμα, τὸ θούρδουλα καὶ τὸ κάρβουνο, ποὺ εἶν' ἀδύνατο νὰ σφίξουνε. Χρησιμοποιοῦ, ὅσο μπορῶ, τὰ δόντια. Κι' ἔτσι, μ' ἀνοιχτὰ χεῖλια, μόνο μὲ τὴ γλώσσα καὶ τὰ δόντια γλυκομασῶ σιγά - σιγά τὴ δροσερὴ πετσέτα, ποὺ μοῦ' φερε ἡ ἀγάπη κι' ἡ ἀλληλεγγύη τῶν καλῶν ἀνθρώπων μέσα σὲ μιὰ κόλαση, ποὺ νομίζεις πὺς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξουν αἰσθήματα καὶ ἡμερότητα. Ἡ κούραση ἔχει φτιάσει στὸ θαδίμ ποὺ κι' αὐτὴ τὴν ἀναπνοὴ τὴν αἰσθάνεσαι βάρος. Τὸ μυαλὸ δὲν κάνει καμμιά σκέψη. Τὰ πάντα ἔχουν παραλύσει. Δὲ θέλεις τίποτα, παρὰ νὰ τέλειωνες τώρα δά. Γιὰ νὰ γλυτώσεις ἀπὸ τὴ συνέχεια τοῦ πόνου. Ὅσα βασανιστήρια κι' ἂν προσθέσουνε, τὸ κακὸ δὲν πιστεύω νὰ γίνεται χειρότερο. Αἰσθάνομαι ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτὴ μιὰ κάποια, μιὰ ἀδύναμη, σὰν παράνομη ἀνακούφιση. Ὅλο μου τὸ εἶναι γίνεται ἓνας πικρὸς σαρκασμὸς. Γιὰ τὰ πάντα. Γιὰ ὅσα συμβαίνουν ἐδῶ ἢ μπορεῖ νὰ συμβοῦνε. Εἶμαι τόσο βέβαιος πὺς ἡ νύχτα δὲ θὰ μὲ θρεῖ ζωντανό! Σιγά - σιγά ὅλα, αἰσθησες καὶ σκέψη, ἀδυνατοῦνε, παραλυοῦνε.

Ἡ πόρτα ἀνοίξε. Μοῦ εἶν' ἀδιάφορο. Ὅποιος θέλει ἄς εἶναι κι' ὅ,τι θέλει ἄς κάνει. Κάποιο πόδι μὲ χτυπᾶ βάρβαρα στὴν πλάτη.

— Σήκω ἄπάνω! Ἡ φωνὴ τοῦ διερμηνέα.

Μήδε πού σκέφτομαι νά προσπαθήσω. Τέτοιον ἄθλο δὲν εἶναι δυνατό, θέβαια, νά τὸν περιμένει κι, ὁ ἴδιος.

— Σήρω ἀπάνω, πού σοῦ λέω!

Κι' ἀφοῦ δὲ βλέπει καμμιὰ προθυμία, μὲ τραβάει ἀπὸ τὰ πόδια ἀπότομα κι' ὕστερα μὲ γυρίζει τ' ἀνάσκελα, στὴ μέση τοῦ κελλιοῦ. Εἶναι μαζί του κι' ὁ ἀνακριτής.

— Δὲ μπορεῖ ἀκόμη νά λυθεῖ αὐτὴ ἡ γλώσσα;

— ...

— Διψᾶς, θρέ;

Τοῦ γνέφω «ναί».

— Ἄνοιξε τὸ στόμα σου καὶ νά προσέξεις νά μὴν πνιγεῖς.

Βάζει ἓνα χονὶ στὸ στόμα καὶ ρίχνει ἀπὸ κανάτα. Εἶναι ἀλύφρα! Δὲ μπορῶ ν' ἀμυνθῶ. Εἶν' ἀδύνατο νά μετακινήσω τὸ κεφάλι. Καταπίνω γρήγορα γιὰ νά μὴ πνιγῶ...

Τίποτα δὲ λειτουργεῖ πιά σὲ τέτοια κατάντια, παρὰ ἓνα μίσος κι' ἓνα πείσμα, πού δυναμώνουνε ἀκόμη πῶς πολὺ, ὅσο βλέπεις τὴν ἀδυναμία νά σὲ κρατᾷ ἀκίνητο κι' ἄχρηστο κάτω ἀπὸ τὴ φτέρνα τοῦ θλιβερότερου δούλου τῆς Ἱστορίας: τοῦ μηχανοποιήτου ἀνθρώπου τῆς νέας τάξης.

Ἄφοῦ μὲ ποτίσανε, περνοῦνε χειροπέδες στ' ἄμορφα πράσινα κούτσουρα, πού παρασταίνουνε τὰ χέρια. Τὴν ἴδια δουλειὰ κάνουνε καὶ στὰ πόδια. Μόνο πού γι' αὐτά, ἀντὶ γιὰ σίδερα, χρησιμοποιοῦνε συρματοσκαινο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς δὲν αισθάνομαι τίποτα πάρα πάνω. Τὰ χέρια, κι' ἂν τὰ κόψεις ἀκόμη, δὲ νοιώθουνε τίποτα. Τὰ πόδια δὲν πόνεσαν περισσότερο. Δὲν ἔχει ἄλλη κλίμακα ἢ πόνος. Ὄρες ἀτέλειωτες δὲ συλλογίζομαι τίποτα. Καίγομαι. Καὶ περιμένω τὸ τέλος. Τίποτ' ἄλλο. Κανένα συναίσθημα. Καμμιὰ ἐπιθυμία. Μόνο τὸ θάνατο ἀποζητιάς. Κι' εἶσαι θέβαιος πὼς ξερχεται! Ἡ μόνη χαρὰ πού δοκίμασα

Ήταν όταν προσπάθησα να προσφέρω έν' αγαπημένο μου όνομα, και τὰ κατάφερα!...

Αυτή ή δουλειά, αυτού του είδους ή ανάκριση, συνεχίστηκε τέσσερα μερόνυχτα. Κάθε τρεις - τέσσερις ώρες, μ' έπιαναν ό διερμηνέας από τή μιá μασχάλη κι' ό «άνακριτής» από τήν άλλη και μ' ανέβαζαν σουρωτό, σαν τσουβάλι, στο γραφείο.

— Έχεις όπλα; Και, τί έκανες τὰ όπλα!...

Αυτές οι έρωτήσεις στερεότυπες. Κι' όσο άκουγαν όχι, τόσο φρένιαζαν. Δέ μπορεί να μήν έχει πάθει τó μυαλό τους, συλλογίστηκα, γιατί ή άγωνία τους είναι παράξενη, υπερβολική. Σουφρώνουν όλο τó πρόσωπο σ' έναν άδύνητο σπασμό, τὰ χέρια τους τρέμουνε, τὰ μάτια κοντεθούν να πεταχθούν έξω από τή φλόγωση και τó πάθος...

Μιά μέρα παρουσίασαν έναν άνθρωπο. Τόν έχουμ κατοιοποίησει πολύ. Τὰ μάτια του γυαλίζουν σαν παντιό-βλήτου. Έκατάλαβα. Έχει γερές αποδείξεις στα χέρια του. Ήταν πράγματι προμηθευτής μου! Μου δηλώνουν πώς έχουν όλα τὰ στοιχεία. Και μου άπαριθμούνε τὰ στοιχεία! 'Ο κατοιομοριασμένος άνθρωπος που μου' φεραν σ' άντιπαράσταση, με συμβουλεύει, τρέμει, πώς... να είμαι ήσυχος «...πολύ ήσυχος... με κρεμάσανε, βλέπεις... και θρήκανε βλέπεις όλους τούς μεσάζοντες και σένα και... δέν μπορούσα άλλο... δέ θα μās σκοτώσουνε... μόνο πές τους και σύ, τί, τί, τί είμαι έγώ... τ' άγόρασες βλέπεις!...».

Έχει πάρει φόρα πιά και για άνακρίθειες τó τρομαγμένο του μυαλό. Αυτός ό χειμαρρος είναι σέ βάρος μου. Σέρει κι' άλλα μυστικά. Τόν σταματώ άπότομα.

— Έγώ τ' άγόρασα όλα!

Τὰ κοράκια πέσανε άπό κοντά.

— Γιατί τ' άγόρασες;

“Άκου έρώτηση! Γιατί τ' άγόρασα! “Όσο για να κά-

γουν ανάκριση τούτοι οἱ ἐξυπνούληδες... φτοῦ νά μὴν ἀβασκαθοῦνε.

Τ' ἀγόρασα τὸν καιρό, πὺ δγάλανε οἱ Ἴταλοι τίς σημαῖες καὶ τὰ τάνες τους στὴ δημοπρασία. Γιὰ νὰ θγάλω τὸ ἄχτι μου! Τὸν μισῶ κι' αὐτοὺς καὶ κάθε κατακτητὴ τοῦ τόπου μου. Τὸ χωριό μου εἶχε εἰκοσιπέντε χιλιάδες λιόδεντρα. Δουλειὰ αἰώνων! Ξεριζώθησαν. Τὰ σπίτια κάρηκαν γιὰ νὰ γίνουν ἀεροδρόμια. Μάνα, δυὸ ἀδέρφια κάρηκαν μαζί μὲ τὸ σπίτι. "Ἄν τώρα μ' ἀφήνατε, κι' ἔβρισκα τίς ἴδιες συνθήκες, πάλι θ' ἀγόραζα. "Ἄν εἶχα πάρα πάνω λεφτὰ θ' ἀγόραζα κι' ἄλλα. Θ' ἀγόραζα καὶ σημαῖες..

Ξέρω τί θὰ μοῦ ποῦνε. Ξέρω τί θὰ μὲ ρωτήσουνε. Ἐτοιμάζομαι καὶ περμιένω.

— Sehr schön!* Ἀκούω τὸν ἀνακριτὴ νὰ λέει. Ἄλλὰ τί τὰ ἔκανες;

— Αὐτὸ εἶναι μυστικό, πὺ δὲ θὰ τὸ μάθετε ποτέ!...

Κυττάζουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον οἱ δυὸ Γερμανοί. Μὲ τὰ λίγα λόγια πὺ ξέρω ἀπὸ τὴ γλώσσα τους, κατάλαβα πὺς αὐτὸς πὺ νυστάζει καὶ χασμουριέται, μαλλώνει τὸν ἀνακριτὴ. Κάτι τοῦ λέει, πὺς πάντα ἐκεῖ σπρώχνει τὸν ἀνακρινόμενο. Στὸ πείσμα!

Ὁ ἀνακριτὴς συλλογίζεται. Ξανακυττάζονται. Καὶ δὲ λέει τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴ βοῦθὴ συνεννόηση παρὰ τοῦτο: "Ἄμα φτάσει ἐκεῖ τὸ πράμα, ἄδικα πῆγαν τόσοι κόποι!...

"Ἐχουνε, ἀσφαλῶς, πείρα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. "Ὁμως ἡ πείρα, γιὰ νὰ γίνει γόνιμη, χρειάζεται φαντασία. Τέτοιο στολίδι δὲ θὰ τὸ γνωρίσει ποτέ τὸ θολὸ μυαλὸ τοῦ δούλου τῆς νέας τάξης.

— Θὰ τουφεκιστεῖς!

— Τὸ ξέρω. Καί...

— Καί;

— Καὶ τὸ θέλω!

* — Πολὺ ὠραία!

— Γιατί τὸ θέλεις;

— Εἶναι προτιμότερο ἀπὸ τὴν ἀνάκριση, ὅπως διεξάγεται.

— Κι' ἂν σοῦ ποῦμε, πὼς ἔχουμε συλλάβει ὅλους τοὺς δικούς σου; τὸν πατέρα σου, τὴ γυναίκα σου, τὰ παιδιά σου, μπορεῖς νὰ τοὺς βλέπεις νὰ παθαίνουν τὰ ἴδια;

— Κι' αὐτὸ τὸ περιμένω.

— Εἶναι λοιπὸν κι' αὐτοὶ ἀνακατεμένοι στὶς ὑποθέσεις. Ἔ;

— Δὲ χρειάζεται νὰ εἶναι γιὰ νὰ συλληφθοῦν!

— Γιατί; Τί ἐννοεῖς; Δὲν ἔχεις ἐμπιστοσύνη στὴ γερμανικὴ δικαιοσύνη! Αὐτὸ θέλεις νὰ πεῖς...

— Μὰ καμμιά δικαιοσύνη δὲν ἀντιπροσωπεύεται ἐδῶ. Ἀπὸ κανένα...

Δὲν εἶμ' ἐγὼ ποὺ ἀπαντῶ στὶς ἀνόητες αὐτὲς ἐρωτήσεις. Ἐνας ἄγριος πρόγονος ἔχει ξυπνήσει μέσα μου κι' ἐκδικεῖται. Μέσα στὸ στενὸ χῶρο τῆς καρδιάς μου στρατεύεται ὅλη ἡ Ἑλλάδα. Περασμένη καὶ τωρινή. Καὶ δίνει τὴ μάχη ποὺ δὲν ἔχει ἐλπίδες. Μόνο τέλος. Ἐντιμὸ τέλος...

Ὅσο γιὰ τὸν ἑαυτό μου, τὸ μόνο ποὺ θέλω, εἶναι νὰ ἐρεθιστοῦνε, νὰ μὴν ὀρίζουνε πιά τὰ νεῦρα τους, καὶ σ' ἓνα δυνατὸ παροξυσμὸ νὰ τραβήξουν τὸ μπιστόλι. Ἔτσι κι' ἄλλοιῶς, σωτηρία δὲν ὑπάρχει. Ἄς τελειώνουμε μιὰν ὥρ' ἀρχήτερα.

— Θέλεις νὰ πεῖς πὼς προτιμᾷς τοὺς Ἄγγλους;

— Θέλω νὰ πῶ πὼς ὁ Μεσαίωνας θὰ ντρεπότανε γιὰ τὴν ἐποχὴ μας...

— Ποιὸς εἶναι ὁ... Μεσαίωνας;

Ἐνας ἀνώτερος ἀξιοματικὸς μπήκε μέσα. Ὅλοι τους στέκονται σοῦζα. Ἄπ' ὅσο καταλαβαίνω, ὁ ἀνακριτὴς δίνει ἀναφορὰ γιὰ τὴν ὑπόθεση ποὺ ἐξετάζει. Τὸν

κατατοπίζει στο σημείο που βρίσκεται τώρα. Κι' αυτός δίνει έντολή να συνεχίσουνε...

— Έχεις τή γνώμη λοιπόν πώς σέ άδικούμε;

— Άδικείτε τον τόπο και τή δικαιοσύνη που άντιπροσωπεύετε.

— Έσθ τι θά έκανες;

— Θα δικάζα! Άν είχα στοιχειά θα ντουφέκιζα. Ποτέ ένας άληθινός Έλληνας δέν καταδέχεται να γίνει βασανιστής αιχμαλώτων του.

Ο άνωτερος άξιωματικός έπεμβαίνει. Καθώς καταλαβαίνω τους δίνει μιá δική του έρώτηση.

— Τα δπλα που προμηθεύτηκες... σκοτώνοντε;

— Τα δοκίμασα. Ήταν έν τάξει.

— Γιατί λοιπόν διάζεσαι τόσο πολύ να πεθάνεις;

— Η ζωή αξίζει μόνο σάν δράση. Έδώ μέσα δυο κι' άν παραταθεί, είναι άχρηστη.

— Δέ φοβάσαι λοιπόν τó θάνατο. Ή;

— ...

— Πονάς όμως! Γι' αυτό διάζεσαι.

— ...

— Γιατί δέν άπαντάς;

— Δέν αξίζει τον κόπο.

— Θα μετανιώσεις πολύ σύντομα!..

Χτυπούνε τó κουδούνι κι' έρχεται ó βασανιστής με τις κάτασπρες, πλαδαρές σάρκες. Κάτι του λένε και φεύγει, για να γυρίσει άμέσως κτηνητός, πολύ σβέλτος, σχεδόν χαρούμενος, επειδή ξαναρχίζει τή δουλειά.

Άψε - σβύσε, μου έχει φορέσει μιá σιδερένια κορώνα, με λογιώ - λογιών έξαρτήματα κι' έλατήρια. Έχει πέντε πράγματα σά βίδες, που έχουνε κάτι σά φελλούς στο μέσα μέρος. Στο μέρος π' άγγίζει τó κεφάλι. Μιά στο μέτωπο και μιá πίσω. Μιά στο κάθε μηνίγγι κι' άλλη στην κορφή.

Κάνει ένα θήμα πίσω, σάν τεχνίτης, μισοκλείνει τά που-

λίσια ματάκια του και προσέχει τὴν ἐφαρμογή. Ἐλαί, φαίνεται, εὐχαριστημένος. Τώρα ἀσχολεῖται νὰ ἐνώσει τις παράξενες βίδες μὲ κάτι ἠλεκτροφόρα σύρματα, πὸ καταλήγουνε καὶ γίνονται ἕνα πρὶν φτάσουνε σὲ μιὰ πρίζα. Μὲ σιμῶνει στὸν τοῖχο. Ἐνῶνει τὴ συσκευή μὲ τὸ ρεύμα. Κι' ὄλες οἱ βίδες μαζί στρίβουνε μὲ μιὰ δαιμονισμένη ταχύτητα. Μοῦ περνᾷ ἡ ἰδέα, πὸς δὲν πρόκειται γιὰ βίδες, παρὰ γιὰ καρφιά πὸν τρύπησαν τὸ κεφάλι καὶ τώρα στριφογυρίζουνε κι' ἀνακατεύουν τὸν ἐγκέφαλο. Ἔχω τὴν ἐντύπωση, πὸς οἱ πόροι τοῦ κεφαλιοῦ ἀνοιξαν, μεγάλωσαν καὶ τὰ μαλλιά δὲν κρατιοῦνται πιὰ ἀπὸ πουθενά καὶ φεύγουνε. Πετοῦνε μὲ τὴν κίνηση τοῦ ἀέρα.

— Τὶ λὲς τώρα, δὲ λυτᾶσαι τὰ παιδιὰ σου τουλάχιστο;

— Λυτᾶμαι τὰ δικὰ σου παιδιὰ, λέω στὸ διερμηνέα, γιὰ τὸ μαγαρισμένο ψωμί πὸν τοὺς δίνεις καὶ τρῶνε!..

Τίποτ' ἄλλο δὲ θυμοῦμαι. Μόνο πὸν κάποια στιγμή, πὸν μικρὴ στιγμή, ἐγνώρισα τὸ μέρος πὸν ἔμενα. Τὸ κελί μου. Ἄλλὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεκαθαρίσω πὸν εἶμαι. Ποιὸ ἦταν τ' ὄνομά μου!..

Κι' ὅταν πιὰ ξαναβρῆκα τὸν ἑαυτό μου, ἤμουνα ξαπλωμένος σ' ἕνα κελῶριο θάλαμο, καθαρὸ, πὸν τὸν ἔλουξε ὁ ἥλιος. Κουβέρτες διπλωμένες μὲ τάξη, σὲ τέσσερις σειρές, κι' ἀνθρώπους πολλούς, πὸν ἦσαν ἡμεροί. Ἄλλοι περπατοῦσαν καὶ παίζανε τὰ κομπολόγια τους κι' ἄλλοι ἦτανε γονατιστοὶ γύρω μου. Χαμογελοῦσαν! Πληροφορηθῆκα πὸς αὐτὸ ἦτανε τὸ Χαϊδάρι... .

Ζητῶ νερό. Δέκα θὰ τινάχτηκαν γιὰ νὰ μοῦ φέρουν. Κι' ὅμως — θυμοῦμαι τόσο καλά! — τοὺς ἔκανα τὴν ἀδικία καὶ τὴ χοντρή προσβολή νὰ μὴν πιῶ τὸ νερὸ πὸν μοῦ φέρανε καὶ νὰ τοὺς πῶ εὐχαριστῶ, παρὰ τὸ δοκίμασα πρῶτα δυὸ - τρεῖς φορές μὲ τὴ γλώσσα, κυττάζοντάς τους ὑποψιασμένος! Κι' οἱ καλοὶ ἄνθρωποι δὲ θύμωσαν. Κυττά-

χτηκαν μόνο μεταξύ τους ξαφνιασμένα κι' ύστερα μὲ χάιδεψαν ἀπαλὰ στὸ κεφάλι καὶ μοῦ χαμογέλασαν τόσο ὁμορφα, πὺν θὰ ντρέπομαι σ' ὄλη τὴ ζωὴ μου γιὰ κείνη τὴ σκηνή.

Εἶναι οἱ σύντροφοί μου, πὺν θὰ ζήσουμε μαζί τὶς ἀγωνίες καὶ τὶς παράξενες χαρὲς τοῦ Στρατοπέδου. Εἶναι τ' ἀδέρφια μου, πὺν ἤρθαν ἐδῶ πρὶν ἀπὸ μένα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο καὶ φορτωμένοι πῶ μεγάλο σταυρό.

Τὴν πρώτη βδομάδα δὲν πῆρα διόλου μέρος στὴ γενικὴ ζωὴ τοῦ στρατοπέδου. Οἱ μέρες περνοῦσαν ὁμορφα. Καὶ τόσο γρήγορα! "Ὅπως περνοῦν δταν περιμένεις κάποια μπόρα νὰ ξεσπάσει. Χαιρόμουνα, μ' ὄλη τὴ δύναμη, κάθε στιγμή πὺν ζοῦσα ἀνάμεσα σὲ δικούς μου ἀνθρώπους, πὺν ἦτανε ὄλο ἀπαλὲς φροντίδες καὶ χαρούμενη προθυμία.

Ἐπρόσεξα πὺς τὸ τσιγάρο ἦτανε λιγοστό. Ποτὲ δὲν εἶδα νὰ καπνίζουμε μισό. Ἐνα τρίτο ἦταν ἡ μεγαλύτερὴ δόση. "Ὅμως στὸ μαξιλάρι τοῦ κάθε ἀρρώστου βρισκονται πάντα μπόλικα. Κι' ὄποιος προλάβαινε, ἐρχότανε νὰ ρωτήσῃ μήπως καὶ χρειάζεται τιποτ' ἀκόμη.

Ὁ μπαρμπ' Ἀποστόλης, γέροντας ὀγδόντα χρονῶν, ἐρχότανε πολλὲς φορὲς τὴν ἡμέρα γιὰ νὰ μοῦ κάνει συντροφιά. Ποτὲ δὲν πλησίαζε χωρὶς νὰ κρατᾶ καὶ κάτι ξαφνικό. "Ὡς καὶ καφέ κατάφερε νὰ βρεῖ. Ἐπρόσεξα πὺς στὸ δικό του κύπελλο ἔβαζε μονάχα μιὰ σταλιά. "Ὅμως καμωνότανε πὺς ἔπινε μέχρι νὰ τελειώσω τὸ δικό μου. Ποτὲ δὲν ἔκανε λόγο γιὰ δυσάρεστα πράματα. "Ὅχι πὺς ἦταν αἰσιόδοξος ἀπὸ χαραχτήρα. Ἄλλὰ ἔτσι, γιὰτὶ ἤξερε καλὰ τὴν τέχνη νὰ σιμώνει τὸν κάθε ἀνθρώπο. Λὲς κι' ἦταν ἡ δουλειά του νὰ κρατᾶ συντροφιά στοὺς ἀρρώστους. Εἶχε γίνει τόσο περιζήτητος καὶ τόσο ἀγαπητός! "Ὅμορ-

φο, στρογγυλό χιονισμένο κεφάλι και κάτασπρο, στριμμένο μουστάκι. Χειρονομίες ήρεμες, συμπλήρωναν στην εντέλεια τήν κάθε εικόνα τῶν παραμυθιῶν του. Γιατί διηγότανε σά νά ἔλεγε παραμύθι, χωρίς νά διάζεται, μέ φωνή βαθειά, θερμή, ὄλο γοητεία. Εἶχε ζήσει πολὺ στὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς.

Στὸν ἴδιο θάλαμο βρίσκονται ἀκόμη πέντε ἄρρωστοι. "Ὅλοι τοὺς ἀπὸ βασανιστήρια τῆς Μέρλιν. Οἱ περισσότεροι εἶναι σὲ χειρότερη κατάσταση ἀπὸ μένα. Ποτὲ δὲ μπορέσαμε νά ἰδωθοῦμε ἀπὸ κοντά. "Ὅμως ξέρομε, πολὺ καλά πιά, τὰ ἰδιαίτερα ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Μάλιστα, ἔχουν ἀρχίσει νά ριζώνουνε καὶ φιλίες μεταξὺ μας. Λέμε τίς ἀπόψεις μας, συζητοῦμε γιὰ τὴ γενικὴ κατάσταση, καὶ καμμιά φορά ἀνταλλάσσουμε καὶ μικρὰ δῶρα, καμμιά σταφίδα, κανὲν κομματάκι λεμονόφλουδα ἢ τσιγάρο. "Ὁλ' αὐτὰ, μέσο τοῦ μπαρμπ' Ἀποστόλη.

Τὸ φαγητό μας εἶναι πάντα φροντισμένο, καθαρὸ κι' ἀφθονο. Αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερη φροντίδα τῶν παιδιῶν τοῦ μαγειρείου γιὰ τοὺς ἄρρωστους. "Ὅλοι τοὺς εἶναι ἀπὸ τὸ θάλαμο Νο 1. Στὸ θάλαμον αὐτὸ συγκεντρώθηκαν ὅσοι κρατοῦνται στὶς φυλακὲς ἀπὸ τίς 4 Αὐγούστου 1936. Οἱ κατάδικοι μιλοῦνε γι' αὐτὰ τὰ παιδιά μέ σεβασμό.

— Δὲν εἶναι αὐτοὶ ἄνθρωποι, μοῦ λένε, εἶναι ἀγιοὶ! Ξέρεις; ποτὲς δὲ θυμώνουνε. Ποτέ!

Κι' ἄλλος θέλει νά πεῖ κι' αὐτὸς τὸ λόγο του καὶ συμπληρώνει:

— Δὲ χωνεύουνε μόνο τὸ ψέμα! Μόνο ἕνας φοβιτσιάρης, λένε, θά πεῖ τὸ ψέμα. Πρώτη φορά, ποὺ ἄκουσα τέτοιες κουβέντες...

"Ἐχουν νά διηγοῦνται πολλὲς ἱστορίες γι' αὐτούς. Αὐτοὶ ἐγκαινιάσανε τὸ Χαϊδάρι, τὸ Σετέμπρη τοῦ 1943. Τοὺς φέρανε ἀπὸ τὴ Λάρισα. Πρὶν, ὀλάκερα ἕξη χρόνια, τοὺς εἶχαν κλείσει στὴν Ἀκροναυπλία. Γιὰ κομμουνι-

στές. Και πολλοί κρατούμενοι βρίσκουνε την ειδικαίρια να ρωτήσουνε αν πρέπει να είναι ο άνθρωπος σαν κι' αυτούς για να γίνει κομμουνιστής. Μεταξύ τους πάλι δίνουνε την εξήγηση, πώς ο χειρότερος άνθρωπος, άμα τους κάνει παρέα, θά τους μοιάσει τὸ δίχως άλλο. Στην παρέα τους δὲ στεριώνει και δὲ χουζουρεύει ὁ πονηρός. Ἄργα ἢ γρηγορα θά φύγει. Ναί, πρέπει να τους σιμώσεις με καθαρή καρδιά. Σαν τους άγιους...

Ἄπό κάθε καρδιάς καρδίδι υπάρχει δείγμα στο Στρατόπεδό μας. Οἱ παλαιότεροι με κατατοπίζουνε. Δεν πρέπει να ἐμπιστεύομαι στον καθένα. Ἔχει πολλούς ανθρώπους τῆς διοίκησης στον κάθε θάλαμο. Ἔχουνε πάρει κόσμο στο λαμό τους. Μοῦ δείξανε ὅλα τὰ ὑποπτα πρόσωπα. Μόλις με πλησιάσει κανένα ὑποπτο ὑποκείμενο, τρέχουνε οἱ δικοί μου ἀπό κοντά, μήν τύχει και μοῦ πάρει τίποτα λόγια. Ἄν είναι καλός ὁ ἐπισκέπτης τὸ καταλαβαίνω άμέσως, γιατί δεν βλέπω να ἔρχεται κανένας για να μοῦ φτιάξει τὸ μαξιλάρι.

Οἱ μέρες περνοῦνε τόσο ἡσυχά, τόσο ὁμορφα. Ὅταν μάλιστα συλλογίζεσαι τὴν παραμονή σου στη Μέρλιν, νομίζεις πὸς σ' ἄρπαξαν οἱ άγγελοι τοῦ παραμυθιοῦ και σε μεταφέρανε στον παράδεισο. Οἱ νύχτες ὁμως είναι δύσκολες για τους καλούς ανθρώπους που με τριγουρίζουν. Τὸ κρύο ἔδῳ είναι τσουχτερό. Γιατί τὸ μέρος είναι σὲ ψηλὸμα κι' ἡ περιοχή γδυμνή ἀπὸ δέντρα. Τὸ πρώιμο ξερὸ θερίζει. Καθὼς μάλιστα είναι ὑποχρεωτικό να μένουν άνοιχτά τὰ βορινά παραθύρια, οἱ περισσότεροί ξενυχτοῦνε στριφουγυρίζοντας στους θαλάμους ἢ κάνοντας μπουλούκια - μπουλούκια στις γωνιές, για να ζεσταθοῦνε με τίς άνάσες τους. Κάθε τέσσερις άνθρωποι μιὰ κουβέρτα! Ποῖλοι μάλιστα ἔχουνε δώσει κι' αὐτή, για τους βαρειά τραυματισμένους. Συχνά συμβαίνει να ξενυχτοῦνε με μουσκεμένα ροῖχα. Θά βράχηναν στην άγγραφεία και δεῦτερη ἄλ-

λαξιά δὲν ὑπάρχει. Βρίσκουνε ὁμως κέφι καὶ γι' ἀστεία. Τραβιοῦνται σὲ παράμερες γωνιὲς καὶ τουρτουρίζουνε, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἀντιληφθοῦν οἱ ἄρρωστοι ποὺ ἔχουν πάρει τὴν κουβέρτα τους. Μὲ πόσην ἀξιοπρέπεια ὑπομένουν ὅλον αὐτὸ τὸν κατατρεγμό!...

— Δὲ θὰ ξεχάσω ἓνα παιδάκι ὡς δώδεκα χρονῶ. Λυκουρίνο τὸ λέγανε. Μὲ πλησίασε μιά νύχτα παγαμμένη.

— Κοιμάσαι; μοῦ λέει.

— Ὅχι παιδί μου. Κρυώνεις; Κοιμήσου ἐδῶ.

— Ἐχω κουβέρτες. Ἄλλὰ ἤθελα νὰ σὲ παρακαλέσω γιὰ κάτι. Μὰ νὰ μὴν τὸ πείς σὲ κανένα.

— Ἐ, πῶς γίνεται, Λυκουρίνο, νὰ πῶ ξένο μυστικό!

— Ἄν ἔχεις ἓνα τοιγάρο! Νὰ δεῖς, ποὺ ἐγὼ θὰ σοῦ τὸ δώσω αἴριο!

— Ἐχω πολλά, παιδί μου, ἀλλὰ καπνίζεις;

— Ἀπόψε θὰ καπνίσω. Εἶδα ἓνα κακὸ ὄνειρο. Καὶ λυκοῦμαι πρὸς τὸν μπαρμπ' Ἀποστόλη καὶ τὸν Κώστα! Νὰ δεῖς, ποὺ θὰ παίθουνε κανένα κακό!

— Δὲ μοῦ λὲς τ' ὄνειρό σου;

— Δὲ θὰ τὸ καταλάβεις! Θέλω νὰ σοῦ πῶ, ἀλλιῶς εἶναι τὰ ὄνειρα τῶν παιδιῶν!

Σηκώθηκα, ὅπως μπόρεσα, καὶ κούτσα - κούτσα σήθηκα στὸ θάλαμο. Μ' ἀνησυχόσσε πολὺ αὐτὸ τὸ παιδί. Πολὺ λίγο προσέξαμε τὴ μοναξιά τῶν παιδιῶν τοῦ Στρατοπέδου. Κι' αὐτὰ τὸ βλέπουνε φρεσικό. Βγάλανε τὸ καταδικαστικὸ συμπέρασμα γιὰ τοὺς μεγάλους, πῶς «... ἀλλιῶς εἶναι τὰ ὄνειρα τῶν παιδιῶν!» Φρεσικά θὰ προχώρησαν καὶ θὰ ξεκαθάρισαν μόνα τους, πῶς κι' ὁ ἐγωϊσμός τῶν μεγάλων εἶναι κάτι φρεχτό! Ἄλλοίμονο στὴν κοιτανία, ποὺ δὲν ἔχει καταχτήσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν παιδιῶν...

Μοῦ εἶπε ψέματα πῶς καπνίζει. Τὰ τοιγάρα τὰ μοῖρασε σὲ μιά περὶα γερόντων, ποὺ τουρτουρίζουνε σὲ μιά γωνιά. Τώρα κάθεται καὶ τοὺς λέει παραμύθια! Πόσο τὸ

ντρέπομαι τὸ μεγάλο αὐτὸ παιδί! Μὲ πόση σοφία καὶ μὲ πόση ἀπλοχεριά παραχωρεῖ τὰ προνόμιά του γιὰ ν' ἀπαλύνει τὸν πόνο στὶς καρδιὰς τῶν μεγάλων. Κι' ὕστερα, μόνο, ἔρημο, χωρὶς καμμιάν ἐλπίδα στὴ φοβερή του μοναξιά, τριγυρίζει τὸ θάλαμο, τρίβει τὰ χεράκια του νὰ ζεσταθοῦνε, καὶ περιμένει τὴ νύχτα νὰ περάσει. Ξενύχτης, κατάδικος σωστός, ἀγωνιστὴς δλόκληρος, μὲ δική του κατηγορία ὄξω ἀπὸ τὸν παιδικὸ κῆρο, ξένος, βρῆκε τὴ δύναμη νὰ κρύβεται καὶ κανένας νὰ μὴ νιώσει τὸ παράπονό του!

Σὲ ἡλικία ποῦ ἔπρεπε νὰ χορτάσει τὸ παιγνίδι καὶ τὸ γέλιο, ἀγωνίστηκε σ' ἐπικίντυνα πόστα γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ τόπου του! Ἐπονίτης ἀκούραστος, πρόθυμος, ὄλο αὐτοθυσία κι' ἐπίγνωση τοῦ κινδύνου, ἐδούλεψε στὶς πρώτες γραμμὲς τοῦ ἀγώνα. Ἐὰ Ἐς - Ἐς βρῆκανε τὰ ἴχνη τῆς παρέας του. Στάθηκε μπρὸς κι' ἔφραξε τὸ δρόμο! Ἐὸ κρέμασαν, τὸ βασάνισαν ἀπάνθρωπα.

— Τίποτα δὲ θὰ μάθετε ἀπὸ μένα! ἦταν ἡ ἀπάντησή του. Τὸ μόνο ποῦ ἔχω νὰ σᾶς πῶ, εἶναι πὼς ὁ πατέρας μου δὲν ξέρει τίποτα καὶ νὰ τὸν ἀφήσετε ἤσυχο. Ἐμένα κάντετέ με ὅ,τι νομίζετε.

Τὸ φέρανε στὸ Χαϊδάρι. Κι' ἐδῶ συνεχίζει τὸν ἄμορφον ἀγώνα, προσπαθώντας νὰ σταθεῖ γιὰ τοὺς μεγάλους, ὅ,τι θὰ λαχταροῦσε νὰ γίνουνε αὐτοὶ γιὰ τὸ παιδί.

Τὴν ἐπομένη τὸ πῆρανε γιὰ ἐκτέλεση. Κι' ἔτρεχε σὰ ζαρκάδι στὴ γραμμὴ του, γιὰ νὰ μὴν περάσει ἀπὸ τὸ μυαλό κανενός, πὼς δὲν ἦταν καλλιμαρὶ ὡς τὴν ὕστερη ὄρα!

Τὴν πρώτη μέρα ποῦ κατάφερα νὰ σταθῶ στὰ πόδια μου, πῆρα μέρος ἀμέσως στὴ ζωὴ τῆς πολιτείας μας. Ἀπὸ τὸ πρῶνὸ προσκλητήριο κόλας.

Πρωταντικροῦζω τὸ τοπίο. Ἐνα πέταλο, κλειστὸ ἀπὸ τὰ δυτικὰ καὶ τὸ βοριά. Γδύμνὰ βουνὰ ὑψώνονται ἀπότομα. Κάπου - κάπου ξεχωρίζεις μιὰ λιανοστρατοῦλα νὰ σὲ προκαλεῖ, ποιὸς ξέρει σὲ ποιὸς εἰρημικὲς στάτες. Στὴν ἄ-

νατολή και τὸ νοτιά, ἡ Ἀττικὴ, τὰ Φάληρα καὶ τὰ μαθια νησάκια τοῦ Σαρωνικοῦ.

Τίποτα δὲ σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση πὼς ἐδῶ μέσα ὑπάρχει τόση ἀγωνία. Ξεχνίεσαι μπρὸς στὴν ἡμερότητα τοῦ τοπίου. Ἡ Ἀθῆνα ἀπλώνεται ἀπέραντη μπρὸς σὰ μάτια σου, κι' εἶναι σὰ νὰ στράφηκε ξελίτηδες, ἰλόσωμη, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Χαϊδαριοῦ, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ κατάδικος, νὰ ξεχωρίζει κάθε γειτονιά καὶ δρόμο. Πολλοὶ σοῦ δείχνουνε τὸ σπίτι τους. Τὰ παραθύρια τους! Κι' ὅμως ποτὲ δὲ θρεθῆκανε πὶὸ μακριὰ ἀπ' τὴν Ἀθῆνα μας...

— Νὰ περπατᾶς, ὅσο πὶὸ γρήγορα μπορεῖς, μόλις θυγεῖς ἀπὸ τὸ θάλαμο.

Αὐτὸ ἦτανε τὸ πρῶτο μάθημα γιὰ τὴ συμπεριφορὰ μου στὸ Χαϊδάρι. Τὸ θυμῆθηκα πηγαίνοντας νὰ πάρω τὴ θέση μου στὴ γραμμὴ, γιὰ τὸ πρωινὸ προσκλητήριον. Ἔνας ἄλλος, βαριά τραυματισμένος, δὲν τὸ πρόσεξε. Μὰ κι' ἂν τὸ θυμότανε, πάλι δὲ θὰ μπορούσε νὰ διαστεῖ περισσότερο. Ὁ Κόβατς τρέχει μὲ τὸ βούρδουλα κατὰ πάνω του. Ὁ μπαρμπ' Ἀποστόλης θρεθῆκε κοντά. Μπαίνει, μὲ τρῶπο, ἀνάμεσα στὸν ἀνυποψίαστο τραυματία καὶ τὸν ἔξαλλον Ἔς - Ἔς. Καμώνεται πὼς ξεχάστηκε καὶ κυττάζει ἀφαιρεμένος κι' ἀκίνητος πρὸς τὸ δρόμο. Γιὰ νὰ χτυπήσει αὐτόν, καὶ νὰ μὴν κακοπάθει ὁ ἄρρωστος.

Ὁ Ναπολέον — ὁ θρυλικὸς προστάτης τῶν καταδίκων, ἓνας ἀπὸ τοὺς 260 — καταλαβαίνει τί γίνεται. Τρέχει νὰ γλυτώσει τὸ γέρον ἀνθρώπο. Ἡ μανία τοῦ Κόβατς ἔεσπασε ἀπάνω του, ἐπειδὴ τὸν σταμάτησε ἀπὸ τὸ ἔργον του γιὰ νὰ τὸν ρωτήσῃ, τάχα, ποιὸς ξέρεῖ τί...

Ρίχνω μιὰ ματιὰ στὴν περιοχὴ τοῦ Στρατοπέδου. Γύρω - γύρω τοῖχος, δυὸ μέτρα ἕψος. Κάθε διακόσια μέτρα σκοπιά, μὲ Ἰταλοὺς ἀπάνω καὶ πολυβόλα στραμμένα πρὸς τὴν αὐλή. Στρατιῶνες καινούριοι, ἄνετοι, τρίπατοι. Παραθύρια μεγάλα, πολλὰ. πρὸς ὅλες τὶς μεριές. Αὐλὴ εὐρύχω-

ρη. Κάθε χτίριο ἔχει τὸ νοῦμερό του. Ἀριστερά μου βλέπω τὸ «τρία». Μπροστά τὸ «τέσσερα» καὶ τὸ «εἰκοσιένα». Λίγο πῶ μπρός, τὸ «20», φρεσκοασβεστωμένο, μὲ διακοσμητικὸ κῆπο μπροστά. Εἶναι τὸ Διοικητήριο. Στὸ βάθος κλείνει τὸν κύκλο ἡ οἰκοδομὴ «15», πού ξεχωρίζει μὲ τὰ μικροσκοπικὰ σιδερόφραχτα παραθυράκια καὶ τὸ μονχλιασμένο ἔξωτερικό. Ξεπροβαίρνει ἀπὸ τὸ βάθος τὸ χτίριο αὐτό, σὰν φοβέρα. Εἶναι ἡ ἀπομόνωση. Ὁ τόπος τῶν βασανιστηρίων. Μνήμα! Καὶ σὰν δαίμονας — φρουρὸς τῆς κόλασης αὐτῆς — στέκει, στήν πόρτα πού χάσκει, ἕνας κοντοστρούμπουλος ἄνθρωπος, μὲ μελανὰ ξεπλυμένα μάτια.

Ὁ κατάδικος ποτὲ δὲ μεταχειρίζεται τὴ λέξη «ἀπομόνωση». Αὐτὴ δὲ λέει τίποτα. Ὅταν θὰ πεῖ «15», ὄλοι ἐνδιαφέρονται νὰ μάθουνε τί συμβαίνει. Γιατί εἶπε «15»; τί γυρεύει στὴ μέση τὸ «15»; Ἀξεχώριστος ἀπὸ τὴν κατάσταση πού ἐκφράζει τὸ νοῦμερο αὐτό, εἶναι ὁ Ἀντρέας. Ἔτοι τὸν λένε τὸν ἀρχιβασανιστὴ τῆς ἀπομόνωσης.

Τρία νοῦμερα δὲ θὰ σήσουνε ποτὲ ἀπὸ τὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων πού πέρασαν ἀπὸ τοῦτο τὸν τόπο: Τὸ «15», τὸ νοῦμερο τοῦ μπλὸκ πού ἔμνε, καὶ τὸ «21».

Στὸ «21» στεγάζονται ὄλες οἱ εἰδικὲς ὑπηρεσίες, τὰ συνεργεῖα, ὅπως τὰ συνηθίσαμε. Ἀπὸ τὸ κουρεῖο ὡς τὸ ρολογάδικο. Ἀπὸ τὸ σιδερά ὡς τὸ ράφτη. Ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, ὄλες οἱ τέχνες, ὄλες οἱ πῶ ἀπίθανες εἰδικότητες γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς φρουρᾶς τῶν Ἔς - Ἔς. Ἀκόμη ἐκεῖ ἐργάζεται κι' ἕνα ἔξυπνος ρωμὸς, πού λέει γιὰ τὸν Ὅμηρο πὼς στὰ 1821 κιντύνεψε πολλὲς φορὲς στίς μάχες τῆς Στερεᾶς! Αὐτός, λοιπόν, ἔχει δουλειὰ νὰ συγγράψει τὴν ἱστορία τῆς Ἀκρόπολης γιὰ τὸ Διοικητὴ. ἔχει, σὰ νὰ λέμε, ἀναλάβει ὑπεύθυνα τὴν ἀρχαιολογικὴ μόρφωση τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἔς - Ἔς στὸ Χαϊδάρι. Τὸν ἔχει φαίνεται, σὲ μεγάλη ἐχτίμηση ὁ Διοικητὴς — χωρὶς ν' ἀπο-

κλείεται ὁ δούρδουλας — γιὰ τὸν ἐπισκέπτεται συχνά. Ἦτανέ, λέει, ὀδηγὸς ἀρχαιοτήτων. Καθηγητής! διάζεται νὰ προσθέσει, γιὰ νὰ μὴν τύχει καὶ ξεπέσει στὰ μάτια μας σὰν σκέτος ὀδηγός.

Γιὰ ν' ἀποφύγει ὁ κακομοίρης τὶς ἀγγαρεῖες καὶ τὸ πάρε — δόσε μὲ τὸ δούρδουλα τῶν. Ἔς - Ἔς, ἀποφάσισε νὰ γίνει συγγραφέας.

Μὰ τοῦ «21» μπλόκ ἡ ἀξία δὲν εἶναι στὸ πὼς στεγάξει τὶς τέχνες, τὰ ἐπαγγέλματα, καὶ τὰ... ἑγράμματα, ἀλλὰ γιὰ κάποιον ἄλλο λόγο. Μπροστά - μπροστά, ἔχει ἕνα μακρόστενο διαμέρισμα, πού, ὅταν ἡ πόρτα του εἶν' ἀνοιχτή, σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση πλούσιου παλιατζίδικου. Βλέπεις κρεμασμένα στὴ σειρά, παλτά, βαλίτσες, διπρέλες, καπιταρτίνες, δίχτυα μὲ κρεμμύδια, τσάντες μαθητικές, τσάντες μ' ἐργατικά σύνεργα, ὅ,τι μπορεῖ νὰ βάλει ὁ νοῦς σου. Καὶ σ' ἕνα ἰδιαιτέρο χώρισμα κρέμονται χιλιάδες μικρὰ σακουλάκια μὲ ὀνόματα πάνω.

Εἶναι τὸ σπῆτι τῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν ἐλπίδων. Ποτὲ σπῆτι δὲν ἀγαπήθηκε τόσο πολὺ.

Οἱ κατάδικοι, μόλις ἔρθουνε, πρὶν νὰ διαμοιραστοῦνε στὰ διάφορα μπλόκ κι' ἐπικοινωνήσουνε μὲ τοὺς προηγούμενους, περνοῦν ἀπὸ ἔρευνα. Στὸ Στρατόπεδο θὰ μποῦνε μόνο μὲ τὰ ρούχα πού φοροῦνε. Ὅ,τι κρατοῦνε στὰ χέρια τους, ὅ,τι ὑπάρχει στὶς τσέπες, ὡς καὶ τὰ μαῦρα τους γυαλιά, τὶς βέρες καὶ τὰ ρολόγια τους, πρέπει νὰ τὰ παραδώσουν.

Συμβαίνει νὰ πιάστηκαν ἀνθρώποι τὴν ὥρα πού ψάφνιζαν στὴν ἀγορά, μὲ τὸ δίχτυ γεμάτο κρεμμύδια ἢ μαθητὲς μὲ τὰ διβλία καὶ τὸ κουλούρι στὸ χέρι. Κι' αὐτὰ παραδίδονται. Θὰ τὰ παραλάβεις ὅταν θὰ φύγεις.

Κάθε πού θὰ φωνάξουν ὀνόματα γιὰ διάφορες δουλειές, ἢ γιὰ ὁποιαδήποτε ἀφορμὴ, κανένας δὲν ξέρει ποῦ πηγαίνουν. Ἄν δῶμας τοὺς πᾶνε στὸ «21», μπροστά στὸ

παλιατζίδικο, θά πει απόλυση. Παραλαβή των πραγμάτων τους αυτό θά πει. Στη χειρότερη περίπτωση θά είναι άποστολή για τή Γερμανία ή μετάθεση σ' άλλες φυλακές. Μά ποτέ θάνατος.

Όξω άπ' τό κύριο χιριακό συγκρότημα, πρὸς τ' άνατολικά, ύψόνεται μιá άλλη δμοια στρατώνα. Χωρίζεται άπό μās με συρματοπλέγματα. Έκει άπαγορεύεται νά πλησιάσουμε. Τό πολύ 600—700 μέτρα μās χωρίζουν. Ξεχωρίζομε τīs σιλουέτες των κατάδικων γυναικών, μά είν' άδύνατο νά γνωρίσουμε πρόσωπα. Μόνο άπό τό ντύσιμο, τό χρωματισμό του ρούχου ή τήν πορπατησιά, μπορείς νά ξεδιακρίνεις τή γυναίκα ή τή Μάνα σου. Ξεχωρίζεις επίσης πὸς ύπάρχουνε παιδιά μωρά πὸν θυζαίνουν ακόμα, ή πιὸ μεγάλα, ὡς ἔξη χρονῶ. Οί μεγαλύτερες ήλικίες μπαίνουνε στήν κατηγορία των άντρῶν και μένουν κοντά μας, έκτεθειμένες στοὺς ίδιους κινδύνους, στίς ίδιες στερήσεις, στοὺς ίδιους κατατρεγμούς. Σέ μιάν ομαδική ἔχτελεση, δέ λογαριάζεται ήλικία. Ψυχές μετριοῦνται. Κι' ἐπειδή ἔχουνε κι' αυτά μιá ψυχούλα, μπαίνουνε σάν και τοὺς μεγάλους στήν κλήρωση, στο τυχερό παιγνίδι του Χάρου.

Άπό τήν πρώτη μέρα τής παραμονής σου στο Στρατόπεδο, μαθαίνεις πὸς οί κατάδικοι χωρίζονται σέ μερικῆς κατηγορίες. Ύπάρχουνε οί άπομονωμένοι στα κελιά. Και κείνοι πὸν μένουνε πολλοί μαζί στον ίδιο θάλαμο. Όλοι αυτοί στήν άπομόνωση του «15», πὸν θά μιλήσουμε γι' αὐτήν άλλοῦ.

Ύπάρχει και μιá μισοαπομόνωση, στο 4 μπλόκ. Έκει μέσα μένουν κάπου 200 κρατούμενοι. Έπειτα τὸ «ἐλεύθερο» Στρατόπεδο με τīs πολλές χιλιάδες.

Μισοαπομόνωση θά πει μικρότερη αὐλή, ὄχι άγγαρείς, και καθόλου ἐπικοινωνία με τοὺς πολλούς.

Ό μεγάλος αριθμός, για τīs ἐκτελέσεις, πέφτει πάντα στο «ἐλεύθερο» στρατόπεδο.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ξεκαθαριστεῖ, πῶς βρίσκονται ἄνθρωποι σὲ αὐστηρότατη ἀπομόνωση χωρὶς καμμιά κατηγορία, καμμιὰν ὑπόθεση. Καὶ στὸ «ἐλεύθερο» Στρατόπεδο ἄλλοι, πού τοὺς βρήκανε ὀλέκερες ἀποθήκες πυρομαχικά. Ἡ σύγχυση αὐτὴ εἶναι μελετημένη. Γιὰ νὰ μὴν μπορούμε νὰ συλλάβουμε τὸ πνεῦμα τῆς δουλειᾶς τῶν Ἔς - Ἔς.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θέλουνε νὰ δημιουργήσουνε μυστήρια, σκοτεινὰ αἰνίγματα, ψυχολογικά τεχνάσματα, γιὰ νὰ κρατοῦνε σὲ διαρκῆ ἀνησυχία τὴν ψυχὴ τοῦ κατάδικου. Κι' αὐτὸ τοὺς ἐνδιαφέρει πάρα πολύ.

Τὸ Χαϊδάρι δὲν εἶναι ἓνα ὀποιοδήποτε Στρατόπεδο πού μαζεύουνε τὶς ρεζέρβες τοὺς οἱ Γερμανοί, γιὰ νὰ ἔχουνε πρόχειρα τὰ κεφάλια πού θὰ χρειαστοῦνε γιὰ τ' ἀντίποινα. Ὁ κόσμος αὐτὸ πιστεύει. Ἀλλὰ ἡ ἕδρωση τοῦ Χαϊδαριοῦ ἔχει ἓνα πῶ σοβαρὸ σκοπὸ.

Ἰδρῶθηκε τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1943. Σ' ἐποχὴ, πού οἱ Γερμανοὶ πιστεύανε ὀλόψυχα στὴ νίκη. Στὴν ὑποταγὴ δόλης τῆς Εὐρώπης. Τὸ πῶ σοβαρὸ ἐμπόδιο, πού ὀρθώθηκε στὸ δρόμο τοὺς, ἦτανε ἡ ἀντίσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Κατὰ μέτωπο ἐπίθεση δὲν ἔδωσε τίποτα. Τὸ ἰσχυρότατο αὐτὸ φρούριο τοὺς ἀνησυχούσε, γιὰτὶ βρισκότανε στὸ πῶ νευραλγικὸ σημεῖο τῆς Ἠπείρου. Ἔπρεπε νὰ λείψει μὲ κάθε τρόπο. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἦρθαν νὰ βγάλουν τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τὴ δύσκολη θέση τοὺς οἱ «ἐγκληματίες πολέμου». Οἱ σκοτεινοὶ ἄνθρωποι τῆς «Ἐιδικῆς Ἀσφάλειας». Κι' ἀκόμη μιὰ δευτέρη κατηγορία «Ἑλλήνων»: Αὐτοί, πού τρομοκρατημένοι κηρύχνανε «ἀποχὴ» καὶ «συνεννόηση» μὲ τὸ καταχρητῆ. Ὅχι ἀντίσταση! Ὅχι ἀντάρτες κι' ἀπεργίες καὶ σαμποτάζ. Αὐτὰ τὰ γράφανε κι' ὄλας στὶς ἐφημερίδες καὶ σὲ... παράνομα φυλλάδια οἱ διανοούμενοι τῆς θλιβερῆς αὐτῆς παρατάξης. Τὰ πρῶτα ἔλεινὰ θύματα τοῦ καταχρητῆ καὶ τῆς «Ἐιδικῆς Ἀσφάλειας».

Οἱ Γερμανοὶ μόνοι τοὺς ποτὲ δὲ θὰ μπορούσανε νὰ

συλλάβουν και να εκτελέσουν ένα σχέδιο ύπονομευτικό, που απαιτούσε φαντασία και τεράστιες ψυχολογικές ικανότητες.

Η ύποταγή της Έλληνικής ψυχής, ή δουλοποίηση του Λαού μας, το σήσιμο της προσωπικότητας του Έλληνα. Αυτό είναι το σχέδιο που απαιτούσε την ίδρυση του Χαϊδαριού. Της Σχολής του Χαϊδαριού, που είχε μοναδικό σκοπό την κατασκευή δούλων, ήττοπαθών και προδοτών. Έργαστήριο, δηλαδή, παρασκευής ειδικών μικροβίων για τη μετάδοση της πανούκλας του πανικού στον Έλληνικό Λαό.

Πρώτοι διδάξαντες ήτανε ελάχιστοι θλιβεροί μόνες της έλληνικής διανοήσης και ή πλειονότητα της αναστατωμένης έλληνικής άριστοκρατίας.

Μόνο με την ύπονομευτική ταχτική θα γονάτιζαν το Λαό. Το σχέδιο ήταν άριστο στη σύλληψη. Ακόμη πιο μελετημένο στην εκτέλεση: Πρώτα - πρώτα δέν έπρεπε να γίνει γνωστός ο σκοπός. Η διαμονή στο Χαϊδάρι έπρεπε να έχει το άβέβαιο, το άόριστο, το διαρκώς επικίνδυνο. Να γίνει ο μπαμπούλας, φόβητρο, συνώνυμο με το Χάρο και να παραδοθεί έτσι στη φαντασία του ευαίσθητου Λαού μας, που με τη δύναμη και τη γονιμότητά της το συμπλήρωνε, το τελειοποιούσε, και αυτόματα ή δύναμη αυτή έμπαινε στην ύπηρεσία του έχθρου.

Το Χαϊδάρι ιδρύθηκε περισσότερο για τους έξω και λιγότερο για τους ίδιους τους κρατούμενους.

Ός έδω τα πράματα πήγαιναν καλά για τον έχθρό. Από το Χαϊδάρι δέν μπορούσες να επηρεάσεις τα γεγονότα και τη μοίρα σου. Καμιά έλπίδα. Έπηρεάζες όμως με τα μαρτύριά σου, με το θάνατό σου, με το σκοτεινό μυστήριο, τη φαντασία του κόσμου.

Η λειτουργία της Σχολής, ο έσωτερικός κανονισμός

δπως θά λέγαμε, ήταν ή πείρα τοῦ Μεσαιώνα ἐφαρμοσμένη στὸν ὑψιστο βαθμὸ τῆς ὑπερβολῆς.

Τὰ ἀνακριτικὰ γραφεῖα τῆς Μέρλιν — ή ἔδρα τῶν "Ες - "Ες — ήταν ή πραγματικὴ εἴσοδο τοῦ Χαϊδάριου. Θά νόμιζε κανένας πὸς τὰ βασανιστήρια κι' οἱ κατατρεγμοὶ στὴν ὁδὸ Μέρλιν γίνονταν κυρίως γιὰ νὰ σ' ἀποσπάσουν μυστικά. "Οχι πάντα. Τὶς περισσότερες φορὲς ἦταν προπαρασκευὴ γιὰ τὸν κύριο, τὸν πλατότερο σκοπὸ τῆς Σχολῆς: Τὴν τρομοκράτηση καὶ ὑποδούλωση τῆς Λαϊκῆς ψυχῆς.

Στὸ Χαϊδάρι σὲ περιέμενε μιὰ καινούρια τρομοκρατία. Μιὰ συνεχῆς ψυχολογικὴ ἐπίθεση, μελετημένη σ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες. Εἶχε σκοπὸ νὰ σοῦ παραλύσει κάθε δύναμη, κάθε ἀντοχή. Νὰ σοῦ σθῆσει τὴ θέληση, νὰ μὴν ἀφήσει ἀπείραχτη καμμιά ψυχικὴ λειτουργία. "Οχι, βέβαια, γιὰ νὰ σὲ σκοτώσουν ἔπειτα! Κάθε ἄλλο. "Ἡσούνα πολύτιμος πιά. Μικρόβιο ἔτοιο γιὰ νὰ μεταφέρεις στὸν κόσμο τὴ φριχτὴ σου ἀρρώστια. Σὲ ἀπολούσανε!...

'Αλλὰ ἐδῶ ἀκριβῶς ξέσκασε μιὰ λυσσασμένη ἀντεπίθεση ἐναντίο τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἐπιχείρηση τὴ διεύθυνε τὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Στρατοπέδου. Οἱ 260 τοῦ θαλάμου «1», μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Ναπολέοντα. Σκοπὸς τῆς μάχης: Ποιὸς θά κερδίσει τὴν ψυχὴ τοῦ κατάδικου. Τὴν ψυχὴ τοῦ Λαοῦ.

Σύνθημα τοῦ ἐπιτελείου μας: 'Αμείωτη θέληση, ἀκέραιη τὴν προσωπικότητα, ἀτσάλωμα τῆς ἀντοχῆς τοῦ κατάδικου!

Κάθε μέτρο τῆς Διοίκησης ἐναντίο μας χτυποῦσε σ' ἓνα ἰσχυρότατο ἀντίμετρο. Κάθε σκοτεινὴ ἐνέργεια, κάθε ὑποκλιή κι' ὑπονομευτικὴ δράση της, ἐκφυλιζότανε κι' ἀχρηστεύονταν ἀπὸ μιὰν ἐπιστημονικὴ, σοφὴ, τέλεια ὀργανωμένη ἀντίδραση.

Χρειαζόταν μιὰ τέτοια ἐξήγηση, ἀρχή - ἀρχή, γιὰ νὰ μὴν ξαφνιαστοῦμε βλέποντας τὴν ψυχὴ τοῦ κατάδικου

φρούριο και τὸν κατάδικο νὰ μένει μὲ ἀκέραιες τὴς ἀγωνιστικῆς του ἱκανότητες.

Κατόρθωμά πρωτοφανέρωτο στὴν ἱστορία τῶν φυλακῶν, τῶν στρατοπέδων καὶ τῶν καταχτημένων Χωρῶν.

Αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα μυρίζεσαι μπαίνοντας στὸ Χαΐ-δάρι. Οἱ ἀγωνιστικῆς σου ιδιότητες θεριεύουνε. Κάθε στιγμή εἶσαι ἔτοιμος. Αἰσθάνεσαι πὼς παίρνεις μέρος στὴ μεγαλύτερη μάχη τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Τῆς ἱστορίας τῆς ζωῆς, γιατί ἐδῶ θ' ἀντιμετωπίσεις καὶ τὸ θάνατο, ὄχι σὰ δούλος του, ἀλλὰ σὰν περιφρονητῆς ἀντίκαλός του.

ΣΤΗΝ ΑΠΑΝΤΗΜΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΜΕ ΤΟ ΧΑΡΟ

Ἦρθε μιὰ φημερίδα στὸ Στρατόπεδο. Τὴν ἔφερε ἡ ἀγγαρεία τῶν καταδίκων, ποὺ εἶχε πάει στὰ καταναγκαστικά ἔργα τοῦ Σκαρφαμαγκᾶ. Στὰ ὄχτῳ τὴ μοίρασαν καὶ καθένας ἔκρυψε ἀπὸ ἓνα κομμάτι, γιὰ νὰ περάσει μέσα. Τὸ εἰδικὸ συνεργεῖο τῶν ἀναγνώστῶν τὴ συναρμολόγησε στὰ σκοτεινά. Νύχτα προχωρημένη ἀνακοινώθηκαν τὰ νέα μέσα στοὺς θαλάμους μας.

Στὸ σκοτάδι τοῦ θαλάμου, ποὺ τὸ ξέσκιζαν κάποιες τοιγκούνικες ἀχτίδες, κάποια ὑπολείμματα τοῦ ἔξωτερου φωτισμοῦ, ἔβλεπες τὴν ἀγωνία ποὺ δὲν τὴ ζωγράφισε ποτὲ κανένας ζωγράφος: Στὰ στρωσίδια κάθονταν οἱ κατάδικοι καὶ περιμένανε. Ἄν ἔπεφτε κλωστή, θὰ τὴν ἄκουγες. Ἄν ἔζησες σὲ φυλακῆ, θὰ μπορούσε τὸ προσαρμοσμένο μάτι σου νὰ διακρίνει γδυμνά κορμιὰ μὲ τεντωμένους λαιμούς ποὺ ἔστριβαν τὰ κεφάλια ἀνήσυχτα, νευρικά, δσμίζονταν τὸν ἀγέρα, κρυφάκουγαν γιὰ νὰ καταλάβουν τί πάνω - κάτω ἔλεγε ὁ ἐπισκέπτης ποὺ γονάτιζε δυὸ - τρία λεπτά σὲ κάθε παρέα. Κάθε δέκα στρώματα ἦτανε καὶ μιὰ παρέα. Κάθε παρέα κι' ἓνας τραγικὸς πίνακας. Κι' ὅλος ὁ θάλαμος μαζί μὲ τοὺς διακόσους μελλοθάνατους ἦταν ἡ μεγάλη σύνδεση, ποὺ στὴν πρώτη σειρὰ ξεχώριζες κουρεμένα κεφάλια, λιγνοὺς, μακροὺς λαιμούς ποὺ τοὺς τέντωνε τραγικά ὁ φοβερὸς ζωγράφος ποὺ μεταχειρίστηκε τόσο σαδιστικά τὸ φωτισμὸ τῆς αἰλῆς καὶ τὸν ἔρριξε τάχα σ' ἀκατάστατες δέσμες, ἄταχτα ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Στὴ δευτέρῃ σειρὰ φαίνονταν μόνο οἱ μαῦροι ὄγκοι τῶν κεφαλῶν καὶ περισσότερο φωτισμένα τὰ γδυμνά στήθια τῶν κατα-

δίκων, πού πάνω τους σέρνονταν περίλυπα, θλιμμένα, κά-
τι χέρια με μακριά δάχτυλα σαν παράξενα κεριά, πού άν-
τις για φλόγα είχαν κίνηση. Κίνηση πού μιλά τόσο χα-
ρακτηριστικά και τόσο τέλεια στην ξεχωριστή ευαίσθητη
ψυχosύνθεση του Χαϊδαριώτη. Το φόντο του πίνακα ήτα-
νε κινούμενα φαντάσματα, ακαθόριστου σχήματος, πού
λές κι' ήτανε χρισμένο με φώσφορο και κάθε τόσο περνού-
σαν από το βαθύ σκοτάδι στο σύθαμπο κι' απότομα στο
κάτασπρο ή στο σκοτωμένο κόκκινο χρώμα. Ξυρισμένος ι-
δρώτας από παραδουλεμένο ανθρώπινο πηλό. Ένας ψίθυ-
ρος σαν και κείνον π' ακούει ο κινηγός από τα ρουθούνια
του λαγού πού πίνει νερό στα βαθιά κάποιου δάσους μιά
νύχτα πίσσα, ακουγότανε κι' εδώ από τη μεριά πού γονά-
τιζε ο μαντατοφόρος. Σαν ακουγες αυτό τον ψίθυρο, ξνιω-
θες πως τα νέα δέν ήταν καλά. Ίσοδυναμούσε αυτό το ά-
νεπαίσθητο σισίρισμα με θύελλες, οχλαγωγίες, ουρλιαχτά
στον ελεύτερο κόσμο.

Ξαφνικά έβλεπες να ξεκολλάει από τα φαντάσματα
του βάθους κάποιος ίσκιος. Να μεγαλώνει, να τεντώνεται,
και δρασκελίζοντας — με το έτσι θέλω — όλο το χώρο,
να κινείται μπροστά, να γίνεται σαν ίσκιος ανθρώπου, σα
σατανάς έπειτα πού τσαλαπατά τους άλλους κολασμένους
κι' έρχεται στο φως, κι' όλο και πιο μπρός, στην πρώτη
σειρά, ώσπου φωτίζεται πελώριος, κουρεμένος, μισόγδυ-
τος, με χέρια πού κρέμονται σαν απελπισμένα. Δεν είναι ο
Κώστας αυτός πού βλέπεις. Αυτό το ξέρει όλος ο θάλα-
μος, πως δεν είναι ο λατόμος ο Κώστας, πού όταν πιάσει
την αξίνα αναγκάζει τη Γής κι' αναστενάζει. Είναι ή ά-
γωνία του Βάθους. Τής μακρινής, τής τελευταίας παρέας
ή άγωνία. Γι' αυτό δεν του μιλεί κανένας. Δεν ακούγεται
καμιά διαμαρτυρία για τούτη την απειθαρχία. Έρχεται
να μάθει το γληγορότερο από το μαντατοφόρο: Γράφει ή
έφημερίδα αν έχομε κανένα Γερμανό σκοτωμένο; Παίρ-

νει τὴν ἀπάντησιν καὶ πάει μόνος του πίσω νὰ ξαναπέσει στὸ μαῦρο στόμα τοῦ σκοταδιοῦ ποὺ τὸν ἐξέρασε.

— Γράφει; τὸν ρωτοῦνε.

— Γράφει! Ἀπαντᾷ στὸ διάβα του.

— Ἔνας;

— Δυό!

Σιγά, ἐπίσημα λές, πορεύεται πίσω στὴ σκοτεινὴ του γωνιά καὶ εἰδοποιεῖ πὺς ὁ Χάρος πλανιέται πάλι ἀπὸ θάλαμο σὲ θάλαμο καὶ σημαδεύει. Βάζει σημάδι στὸ κούτελο 100 ἀνθρώπων, καὶ τὴν ἔγνοια μιᾶς χαϊδαριώτικης νύχτας σὲ 2750 κατὰδικους.

Κλεισμένοι μέσα στοὺς θαλάμους ἀπὸ τὶς ἐφτά.

Τώρα κοντεύει ἐννιαμίση, μὰ κανένας δὲ λέει νὰ κοιμηθεῖ. Ὅλοι ξαπλωμένοι τ' ἀνάσκελα, μὲ τὰ χέρια κλειδομένα πίσω στὸ κεφάλι, συγκεντρώνονται, συλλογίζονται, καὶ ταξιδεύουνε στὸν ἀνοιχτὸ κόσμον τῆς ἀγάπης, τοῦ μίσους, τῶν ἀγῶνων, τῆς ζωῆς.

Μόνον τρεῖς ἀνθρώποι μένουνε ὄρθοι στὸ θάλαμό μας. Ὁ ἕνας εἶναι ὁ Γιάννης Δ. ὁ τοιγαράς. Πανύψηλος, λιγνὸς σὰ στέκα, μὲ ξανθὰ γενόσια καὶ γαλανὰ, μικρούτσικα μάτια σὰν πουλιοῦ. Δὲν καπνίζει. Ποτὲ δὲ θὰ τὸν δεῖς τὴν ἡμέρα ν' ἀνάψει τοιγάρο. Τὴ νύχτα ὁμως καίει δυὸ καὶ τρία καὶ πάρα πάνω ἂν χρειαστεῖ.

Αὐτό, γιὰ νὰ προκαλεῖ καὶ νὰ σημαδεύει τὴ θέσιν του στὸ σκοτάδι. Νὰ τὸν θρῖσκουν εἰκόλα. Φωτεινὴ ρελλάμα, ποὺ οἱ ἐπιχειρηματίες τοῦ ἔξω κόσμου, κ' οἱ πῶ καπάτσοι, δὲν μπόρεσαν καὶ δὲ θὰ μπορέσουν ποτὲ νὰ τὴν ξεπεράσουνε.

Εἶναι ζήτημα, ἂν οἱ 200 ἄντρες τοῦ θαλάμου ἔχουνε ὅλοι μαζὶ τρία μισά. Κι' ὁμως αὐρὸν ἔχει νταμάρι. Ἐκτέλεση. Ἡ μυρουδιά τ' ἀναμμένον τοιγάρου ἀπλώνεται παντοῦ, σ' ὅλες τὶς γωνιές, ἐρεθίζει ὅλα τὰ ρουθούνια, τραυματίζει τὴ θέληση, ξυπνᾷ θεριὰ τὰ πάθη, τὶς ἀγωνίες, τὶς

Έγνοιες, τὰ παράτονα, τὶς ζήλειες, τὶς λαχτάρες, παλιὰ μίση καὶ παλιὲς ἀγάπες, διαλεῖ τὰ σκοτάδια καὶ τὶς νύχτες, δρασκελᾷ τ' αὐριανὰ μνήματα καὶ καλεῖ τὸν ἀνήμπορο κατὰδικό στὴν ἄπλα τοῦ κόσμου μὲ τὰ φεγγάρια, τοὺς ἥλιους, τὰ λιβάδια καὶ τοὺς παραδείσους. Διακόσα κορμιὰ ἀναταράζονται, στριφογυρίζουν στὰ κουρελιασμένα στρωσιδία, σιγαστενάζουν, ἀγκομαχοῦνε καὶ κυττάζουνε σὰν ἀλυσόδετοι καταραμένοι πρὸς τὸ μικροσκοπικὸ φωςάκι τοῦ σαδιστῆ.

Κι' αὐτὸς εἶναι μέσα στὰ λογιστικὰ τεφετέρια τοῦ Χάρου. Κι' αὐτὸς κατὰδικος. Κι' αὐτὸς ἐχθρὸς τῶν Γερμανῶν. Ἔχει, θέλω νὰ πῶ, ὅλες τὶς πιθανότητες ν' ἀκούσει καὶ κείνος τ' ὄνομά του, ὅπως κι' ὁ καθένας μας. Ὁμως αὐτὴ τῆ νύχτα δὲ θὰ κοιμηθεῖ. Θὰ κάθεται ἀκοιμημένος στὸν τοῖχο, ἀνάμεσα στὴν πολύτιμη προαιμάτειά του καὶ θὰ σιγοκαπνίζει, θὰ φτύνει δυνατὰ, καὶ πότε - πότε θὰ φουᾷ τὴν πίπα του, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει μῆδε τὴν ἀκοή τοῦ φτωχοῦ.

Τὸ κάνει γιὰ τὸ κέρδος; Ἡδονίζεται μὲ τὸ νὰ παλεῖ μετὰ τὸ φόβο μιὰ τραγικὴ νυχτιά; Εἶναι ἀναίσθητος; Ἦτανε ὄξω στὸν κόσμο στραγαλατζῆς, σὲ μιὰν ἀσήμαντη γωνίτσα. Αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία γιὰ κανένα. Μ' αὐτὸς τώρα εἶναι ἔμπορος καπνοῦ στὸν τόπο ποὺ φοβᾶται νὰ σιμώσει κι' ὁ Δαίμονας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος! Ὁ Γ.Δ. ὁ στραγαλατζῆς, ποὺ εἶναι 45 χρονῶ, κι' ἀκόμη δὲν τὸν εἶπε κανένας κύριο Γ., καὶ κοπελιὰ δὲν ξέριξε ματιά στὸ στερεωμένο του πρόσωπο, στὰ λαίμαργα μάτια του. Ἀπόψε εἶναι ἡ μεγάλη του ὥρα. Δυὸ δῆματα εἶναι ὁ Χάρος καὶ περιμένει νὰ ρίξει τὸ ζάρι του. Καὶ τοῦτος, χωρὶς νὰ διάζεται, χωρὶς νὰ τοῦ δίνει σημασία, γρασιώνει ἀπ' τὰ σκουλιὰ τῆ Στιγμῆ τῆς ὁμαδικῆς κούρασης καὶ γίνεται γιὰ λίγες ὥρες κυβερνήτης ἀνθρώπων, σημαντικὴ προσωπικότητα, ἀδιάφορος, χορτασμένος κι' ἤρεμος ἀφέντης ποὺ ἔχει, λές,

ὀλόκληρων αἰῶνων πείρα στό νά διαφεντεῦει καί νά δριζεῖ ἀνθρώπινες ψυχές.

Δίπλα του ἔχει ἐγκατασταθεῖ ἕνας πού εἶναι ἰδιοκτήτης. Ἔχει ἀναπτήρα. Προσφέρεται νά σ' ἀνάψει τὸ τσιγάρο σου, ἀλλὰ νά τὸ ἀνάψει ὁ ἴδιος, γιὰ νά τραβήξει τὴν πρώτη ρουφηξιά! Χειρότερος ἐπιχειρηματίας ἐτοῦτος, προθέσεις πιὸ μαῦρες, προθέσεις πού γεννιοῦνται σὲ μιὰν ἀραχνιασμένη ψυχή. Μόνο πού δὲν ἔχει ἀρκετὴ φαντασία κι' ὅση τόλμη χρειάζεται γιὰ νά γίνει στραγγαλιστής, δήμιος σὰν τὸν πρῶτο, καὶ καταδέχεται νά οἰκονομηθεῖ μὲ μιὰ ρουφηξιά, μὲ λίγη μυρουδιά, μὲ τὸ ὅ,τι τύχει, σὰ σιχαμερός, ἀγιάτρευτος ζητιάνος. Ζητιανὰ ἦταν ὄξω τὸ ἐπάγγελμά του, κι' ἄς ἔχει χέρια ἀθλητῆ καὶ παρουσιαστικὸ καλοθρεμμένου χασάπη. Οἱ δύο τους μισοῦνται θανάσιμα. Ὁ τσιγαράς περιφρονεῖ τὸ ζητιάνο, καὶ τοῦτος πάλι μισεῖ τὸν πρῶτο σὰ δούλος, μ' ἕνα μίσος σκοτεινὸ, πού τὸ βλέπεις στὰ μάτια του μόνο, γιὰτὶ τ' ἄλλα του φερσίματα εἶναι τσιριμόνιες, δουλοπρέπειες καὶ σκυλίσια γλειψίματα.

Ἄπορεις, γιὰτὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦτοι βρῖσκονται στό στρατόπεδο τῶν ὀμήρων, μὲ τὴν κατηγορία «ἀγωνιστές». Κοντὰ μου εἶναι ξαπλωμένος ὁ τραγιώτερος πατέρας τοῦ κόσμου, ὁ κ. Α., ἡλικιωμένος, ἀξιοσέβαστος καὶ τόσο γλυχομίλητος ἄνθρωπος! Τὸν συνάντησα πρώτη φορὰ σ' ἕνα διάδρομο τῆς Μέρλιν. Καὶ θυμοῦμαι πάντα μ' εὐγνωμοσύνη, πὼς μοῦ χαμογέλασε τόσο ἀνθρώπινα, μέσα σὲ κείνη τὴν κόλαση. Δὲς καὶ σὲ χαϊδεύει ὅταν μιλεῖ. Δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πο' μάθανε τὸ πρόβλημα τῆς «ἐμφάνισης» ἀπὸ τὰ σχολεῖα, τὰ κέντρα πολυτελείας ἢ τὰ αἰσθητικὰ δοκίμια. Αὐθόταρκτο εἶναι μέσα του, σὰν ἔνστιχτο. Ἐξέρει κάθε στιγμή, πὼς νά σοῦ μιλήσει, πὼς νά γελάσει καὶ πὼς νά ἐπιβληθεῖ. Δὲ σὲ προσβάλλει ποτὲ ἢ παρουσία του κι' ἢ συμπεριφορὰ του. Ἀντίθετα, λαχταράς νά σὲ κυττάξει, νά σοῦ κουβεντιάσει, νά σοῦ ζητήσῃ ἀκόμη κάτι. Τὸ

σοβαρότερο: «'Ό,τι κι' αν ζητήσεις σὲ τοῦτο τὸν τόπο, δα-
νεικὸ ἢ χάρισμα, ἔχει μιὰ κολοσοσιαίαν ἀξία, ποὺ σ' ἐμπο-
δίζει νὰ ἐπαναλάβεις τὴν αἴτηση δευτέρη φορά. Γι' αὐτὸ
τὸν καλὸν ἄνθρωπο παρακαλεῖς σχεδὸν τέτοιαν αἴτηση. Ἔ-
χει τρεῖς γιούς. Ὁ ἕνας εἶναι στὰ βουνά. Ὁ ἄλλος ὁ μι-
κρότερος, 18 χρονῶ, κοιμάται πλάι του. Ὁ τρίτος εἶναι
σκοτωμένος. Τὸν ἐσκότωσε τοῦτος ὁ μικρός, ἐπειδὴ πρόδο-
σε μιὰ παρέα φίλους. Καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο τοὺς ἔχουν
ἐδῶ, πατέρα καὶ γιό. Τὸν ἕνα γιὰ τὸ φόνο καὶ τὸν πατέρα
γιατί.... ἔδωσε ἄσυλο στὸ φονιά!

Δυὸ μῆνες στριφογυρίζουν στὰ ἴδια στρώματα, ποὺ
παίει νὰ πεῖ: Ἐξήντα νύχτες κοιμοῦνται πλάι - πλάι, καὶ
ὁ γέρος παλεύει μὲ τὸ μῖσος καὶ μὲ τὴ στοργή, γιὰ τὴ γρο-
θιά ἢ γιὰ τὸ χᾶδι, καὶ πάντα πέφτει ἀσίγαστα ἀπὸ τὸ μαῦ-
ρο στ' ἄσπρο, χωρὶς ἀνάπαυση, χωρὶς τέλος, χωρὶς βοή-
θεια ἀπὸ πουθενά. Κι' ὅμως εἶναι τόσο γαλήνιος μὲ ὄλους
τοὺς ἄλλους, ὅλο χᾶδι γιὰ τὸ παιδί του καὶ μόνο μὲ τὸν ἑ-
αυτὸ του μένει ὄφρα ἀτέλειωτος μελαγχολικὸς καὶ στὰ μά-
τια του βλέπεις νὰ φωσφορίζουν οἱ ἐναλλαγές, οἱ φάσεις
τοῦ πολέμου ποὺ γίνεται στὰ βαθιὰ τῆς ψυχῆς του.

Ἀκόφω ἄκουσε κι' αὐτὸς γιὰ τοὺς δυὸ σκοτωμένους
Γερμανούς. Ὁ μικρός ἔχει κοιμηθεῖ. Δὲν περίμενε τὰ νέα.
Κι' ὁ καημένος ὁ πατέρας τὸν σκεπάζει κάθε τόσο, σκύβει
γιὰ ν' ἀκούσει ἀσφαλῶς τὴν ἀναπνοή του καὶ κάθε τόσο
γυρίζει μ' ἀγωνία καὶ κυττάζει πρὸς τὸ μέρος ποὺ ἔρχε-
ται ἢ μεγαλύτερη βουή τῆς σιωπῆς. Γιατί δὲν μπορεῖς νὰ
πεῖς θόρυβο τῆς βαθιά, ἐναγώνιας ἀναπνοῆ κάποιου, ποὺ
σὲ μιὰν ἀκαθόριστη γωνιά ξενιχτᾶ καὶ θυμᾶται καὶ πότε-
πότε ἀναστενάζει πνιχτά. Τόσους μῆνες τώρα, ἔχομε μά-
θει πιὰ τὴν ἐθιμοτυπία, τὸ πρωτόκολλο τὸ τυπικὸ, νὰ ποῦ-
με, τῶν Γερμανῶν. Σήμερα δημοσιεύουνε τὸ φόνο; Αὔριο
πρέπει νὰ εἶναι στὴν ἴδια στήλη καὶ μὲ τὰ ἴδια γράμματα
ὁ κατάλογος τῶν «ἐκτελεσθέντων» ὁμήρων.

Ἔτσι περιμένει κι' ὁ καημένος ὁ κ. Α., σὰν κι' ἄλλους μας. Τὸν ἑαυτὸ του ξέρει σὲ ποιὸ σκαλὶ τῆς ἀγωνίας τὸν ἔχει βάλει. Ποιὸς ξέρει ἂν τὸν λογάριασε ποτέ. Μᾶλλον τὸ τελευταῖο.

Καὶ τὸ νὰ λαχταρᾶς καὶ νὰ πονᾶς γιὰ ἕναν ἄλλο, δὲν ὑπάρχει χειρότερος πόνος. Πρὶν ἀπὸ λίγο σίμωσε κοντὰ μου, σιγὰ - σιγὰ, σὰ γάτα ποὺ πατᾶ σὲ χαλί, καὶ ρώτησε ἂν κοιμόμουν.

— Καθίστε, τοῦ εἶπα. Κι' ἐγὼ δὲν κοιμοῦμαι.

Ἐκάθισε καὶ μοῦ εἶπε πὼς ἔχει ἕνα «τριτάκι», ἕνα τρίτο τσιγάρου. Μὲ παρακαλεῖ νὰ καπνίσω κι' ἐγώ. «Ὅλο τὸ βράδυ δὲ σᾶς εἶδα νὰ καπνίζετε!..» Βγάζει τὴν πίπα του, τῆ φουσᾶ προσεχτικά, καὶ σιγὰ - σιγὰ ψάχνει τὶς τσέπες του.

— Θέλετε νὰ μὲ βοηθήσετε; Μοῦ λείει.

Τὰ χέρια δὲν τὰ ὀρῖζει ἀκόμα ἀπὸ τὸ κρέμασμα ποὺ τοῦ κάνανε πρὶν ἀπὸ δυὸ μῆνες στὴν ἀνάκριση.

Ψάχνω σ' ὄλες τὶς τσέπες, μὰ τσιγάρο δὲ βρέθηκε. Πολὺ στενοχωρέθηκε. Δὲ θέλει, δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ πὼς τὸν ἔκλειψαν. Τέτοιο βαρὺ λόγο δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὸν ξεστομίσει γιὰ κανένα συγκρατούμενο, κι' ἄς τὸ ξέρει καλά πὼς τὸν παραφύλαξαν τὴν ὥρα ποὺ πῆγε νὰ πλυθεῖ, καὶ σκαλίσανε τὶς τσέπες του. Ἐξακολουθεῖ νὰ ψάχνει σαστισμένος, ἀφαιρεμένος πιά ὀλωσδιόλου. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλει, μιλάει «... καὶ ἤθελε τόσο πολὺ νὰ κουβεντιάσουμε!..».

Τοῦ λέω, πὼς κι' ἐγὼ δὲν ἔχω, ἀλλὰ θὰ μὲ πιστώσει. Πιστεύω, ὁ τσιγαράς μισό, ἴσαμ' αὔριο. «Ὅμως «... αὐτὸ δὲ θὰ γίνε ποτέ. Μὲ παρακαλεῖ πολὺ γι' αὐτό».

Φοβήθηκε ὁ καημένος, μῆπως μοῦ περάσει ἀπὸ τὸ νοῦ, πὼς μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ζητοῦσε νὰ τοῦ προσφέρω τσιγάρο. Καὶ πὼς ἡ ἱστορία τοῦ χαμένου ἀποτσιγάρου ἦτανε γι' αὐτὸ τὸ λόγο. Τὸν φαντάστηκα ἐκεῖ στὰ σκοτεινά, ντρο-

καλό, με τὰ καλοσυνάτα του μάτια νὰ με κυττάζει, νὰ κοκκινίζει καὶ νὰ μοῦ ζητᾶ συγγνώμη.

Τοῦ εἶπα γιὰ μιὰ μεγάλη κλοπὴ — 3 τσιγάρα — ποὺ γίνθηκε κορὸς ἀπὸ τὸ σακίδιο τοῦ μπαριμα - Λιά. Ἄλλὰ ἐπὶ δικό του τσιγάρο μᾶλλον θὰ τὸ πέταξε ὁ ἴδιος, καθὼς τὰ χέρια του δὲν αισθάνονται! Γιὰ κλεψιὰ νὰ μὴ γίνεταί λόγος. "Ὅχι δά!...».

"Ἐτσι λεπτὸς, καλὸς, φίλος ἀγαθὸς τοῦ πλησίον εἶναι πάντα. Δὲν μπορούσε νὰ κουβεντιάσει γι' αὐτὸ ποὺ ἤρθε. Πιγνότανε, ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποιάν ἔγνοια κι' ἤθελε τὴν ἐνίσχυση τοῦ καπνοῦ γιὰ ν' ἀνοίξει ἡ καρδιά του. Γιὰ νὰ ξαλαφρώσει ἡ καρδιά του ἀπὸ τὸν πηχτὸ πόνο ποὺ τὴν πλημμυροῦσε.

Διακριτικά, ὅπως ἤρθε, ἔφυγε. Τὸν παρακολούθησα ποὺ ἔφαχνε ὥρα πολλή. "Ἐπειτα σύρθηκε πρὸς τὸ μέρος τοῦ τσιγαρά. Κατάλαβα πὼς τοῦ πῆγε τὴν τραγιάσκα του. Γιατὶ ἀκουσα ἀπ' τὸν τσιγαρά τὴ λέξη αὐτή. Κι' ἀκόμη πὼς δὲν τὴν ἤθελε. Τίποτ' ἄλλο. Ὁ γέρος ξαναγύρισε ἤσιχα - ἤσιχα στὴ θέση του. Κι' ἀσφαλῶς θὰ προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ δικαιολογητικά γιὰ τὸν τσιγαρά. «... Σωστά, τί νὰ τὸ κάνει ἕνα μεταχειρισμένο κασκέτο! Πολὺ σωστά!...». Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ πικράθηκε γιὰ τὴ διαγωγή τοῦ ἐμπόρου.

Ἄλλὰ αὐτὴ τὴ στιγμή συνέβη κάτι ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τὸ προβλέψει κανένας, οὔτε καὶ νὰ τὸ ἐμποδίσει. Ὁ γιὸς του, φαίνεται, δὲν κοιμότανε. Παρακολουθοῦσε τὰ χᾶδια τοῦ πατέρα του. Παρακολούθησε τὶς κινήσεις του, τὶς προσπάθειές του νὰ νικήσει τὴ στενοχώρια καὶ τὴ νύχτα τοῦ κατάδικου. Κι' ὅταν γύρισε, περιμένε νὰ τὸν δεῖ νὰ καπνίζει καὶ νὰ τὸν χαϊδεύει στὸ κεφάλι. Ὅμως μόνο τὸ χᾶδι ἔφερε μαζί του ὁ καλὸς ἄνθρωπος. Κι' ὁ μικρὸς τινάχτηκε. Μ' ἕνα σάλτο βρέθηκε μπροστὰ στὸν ἔμπορα. Κάτι τοῦ λέει νευρικά. Ὁ ἔμπορος κάνει νὰ σηλωθεῖ καὶ ξεστομίζει ἕνα πολὺ βαρὺ λόγο. Ὁ μικρὸς τὸν τραβάει με

πᾶσαν εὐκολία στή μέση τοῦ διαδρόμου. Τὸν βάζει κάτω. Μὲ μιὰ διαολεμένη ταχύτητα τοῦ στουμπώνει τὸ στόμα μὲ μιὰ πετσέτα καὶ τοῦ δένει πίσω τὰ χέρια. Σβέλτα ἀρπάζει τὶς 7 κούτες ποὺ ἦτανε στὰ πράματα τοῦ ἐμπορίου καὶ λέει, ὅσο σήκωνε ἡ ὥρα πιὸ δυνατὰ:

— Παιδιά: Ἐδῶ ὑπάρχουνε ἑφτακόσα τσιγάρα. Νὰ μείνετε στή θέση σας. Θὰ μοιράσω τὰ 600. Τρία στὸν καθένα σας. Ἄλλα ἕκατὸ θὰ κρατήσω γιὰ τὸν παλιάνθρωπο ποὺ σᾶς τσιγαρίζει. Ἄν καθίσει φρόνιμα μετὰ τὴ διανομή, θὰ τοῦ τὰ δώσω αἰθριο. Ἄλλιῶς κι' αὐτὰ θὰ σᾶς τὰ μοιράσω τὸ πρωί, πρὶν ἀπὸ τὸ προσκλητήριο.

Μιὰ βαθιὰ ἀναπνοὴ ἀκούστηκε ἀπὸ διακόσους ἀνθρώπους, ποὺ ἔμοιαζε μὲ λυγμὸ χαρᾶς. Τὸ πρόβλημα τῆς νύχτας εἶχε λυθεῖ. Ἡ ἀναμονὴ τῆς αἰθριανῆς ἐκτέλεσης ἔχασε τὸ βάρος τῆς.

Ὁ ἔμπορος ταπεινωμένος γύρισε στή θέση του, συμφώνησε μὲ τὴ σιωπὴ του σὲ ὅσα εἰπώθηκαν, κοινοβούλησε μὲ τὴν κουβέρτα του καὶ δὲν ξαναμίλησε.

Φαντάζομαι νὰ ἔκλαψε μέσα του. Ὅχι γιὰ τὴν πραγματεία, παρὰ γιὰτὶ κι' ἐδῶ ἀκόμη ποὺ βρῆκε κι' αὐτὸς κάποια ἰσχύ, κάποια προσωπικότητα, τὰ χάρηκε τόσο λίγο. Καὶ ξαναγίνηκε ὁ ἀδύναμος, ψηλὸς σὰ λέλεκας κι' ἀσκημομούρης στραγαλαιτζῆς, ποὺ τὴν ὥρα βρισκότανε στὸ Χαϊδᾶρι, χωρὶς κανέναν νὰ τονε λογαριάζει, χωρὶς κανέναν ὄξω νὰ τονε θυμᾶται. Περιμένοντας μόνο, σὰν κι' ὄλους, τὸν αὐθιανὸ κατάλογο μὲ τὰ 100 ὀνόματα. Ἴσως ἀπόψε τὸν τριβέλιζε, γιὰ πρώτη φορὰ, ἡ σκέψη πὼς ἦταν ἔρημος, πὼς δυστυχῶς εἶχε κι' αὐτὸς ἕνα ὄνομα ποὺ μπορούσε ἀπὸ λεπτὸ σὲ λεπτὸ νὰ σβήσει μὲ μιὰ κόκκινη μολυβιά πάνω σὲ κάποιον κατάλογο γραμμένο κι' αὐτὸν γερμανικά!

Θέ μου, πόσο λογιῶ κι' ἀπὸ πόσες ἀσύλληπτες αἰτίες μπορεῖ νὰ πονέσει ὁ κακομοίρης ὁ ἄνθρωπος!.

Ὅμως δὲν πειράζει ποὺ πονάει ὁ καημένος ὁ στρα-

γαλατζής. Διακόσοι άνθρωποι μπορεί να τον έχουνε τώρα στη σκέψη τους με καλοσύνη και συμπόνια. Κι' άς μὴν τὸ ξέρει. Μπορεί, ἐκεῖ στὰ βαθιά τοῦ ἐνοστίκτου του, νὰ τοῦ τὸ σιγομουρμουρίσει κάποια δύναμη σὲ μιά παράξενη γλώσσα.

Ὁ κ. Α. λοιπὸν ἦρθε κοντά μου, ἀφοῦ πῆγα μόνος μου καὶ τὸν πῆρα. Ὑπόφερε πολὺ γι' αὐτὸ πὸν ἔγινε. Ἄλλὰ συμφώνησε μαζί μου, πὸς εἶχε μεγάλο δίκιο τὸ παιδί καὶ πὸς ἡ πράξη του ἦτανε σίγουρα πράξη ἀνώτερης δικαιοσύνης.

— Αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη, παιδί μου, τὸ 'φερε...

Δὲν μπόρεσε νὰ συνεχίσει. Κάποιος λυγμὸς τὸν ἔπνιξε. Κι' ὅταν συνῆρθε δὲ συνέχισε, παρὰ σκεφτότανε, λέει, τὴν καμμένη τὴ μητέρα τοῦ παιδιοῦ, κάθε πρωί, πὸν θὰ ἔτρεχε, ἀλαλιασμένη, νὰ βρεῖ φημερίδα γιὰ νὰ δεῖ τὰ ὀνόματα!... Καὶ ρωτᾷ, ποῖος πονᾷ περισσότερο, ὁ Σταυρωμένος ἢ ἡ Μάνα τοῦ Σταυρωμένου; Ποῖος αἰσθάνεται τὸ φαρμάκι τοῦ ἄσκαπου παράπону, ὁ κρεμασμένος ἢ αὐτὸς πὸν θωρεῖ τὸν κρεμασμένο; Ὁ σκλάβος ἢ αὐτὸς πὸν αἰσθάνεται τὴ σκλαβιά τοῦ ἄλλου; Καὶ μαλακά, χωρὶς νὰ διάζει τὸν ἑαυτὸ του καθόλου, χωρὶς νὰ κάνει «φιλοσοφία», καταλήγει στὸ συμπέρασμα, πὸς ἐμεῖς ἐδῶ μέσα εἴμαστε πὸ ἀλαφρά καταδικασμένοι, ἀπὸ τοὺς ὄξω πὸν μᾶς συλλογίζονται. Ἐμεῖς στὸ κάτω - κάτω, θὰ πεθάνομε κάποτε, αἰτὲς τὶς ἡμέρες. Αὐτοὶ πὸν μᾶς ἀγαποῦν θὰ πεθαίνουνε τὸ θάνατό μας καὶ τὸ δικὸ τους κάθε στιγμή, κάθε λεπτό, μίαν ἀτέλειωτη ζωὴ. Καὶ σὰ νὰ μὴν εἶναι ἀρκετὸ αὐτό, θὰ λογαριάζουνε τὸν ἑαυτὸ τους σὰν ἔνοχο. Πάντα θὰ φαντάζονται, πὸς δὲν κάνανε τὰ πάντα γιὰ νὰ μᾶς γλυτώσουν. Περιμένω κάποιον γιὰ νὰ μοῦ πει τὰ πολεμικὰ νέα. Τὰ γενικότερα νέα. Δὲν ἔχει φανεῖ ἀκόμη κι' ὁμως θὰ κοντεύει μεσάνυχτα. Ἴσως δὲ μπόρέσανε νὰ διαβάσουν ἀκόμη. Ἡ ἀνάγκωση εἶναι πολὺ δύσκολη ἱστορία. Γιατὶ δὲν

πρέπει νά πάρουν εϊδηση οί κρατούμενοι, πού θά γίνονταν όλοι ένας σωρός άπάνω άπό την έφημερίδα. "Επειτα είναι και τó χαφιεδολόι. Τετρακόσια τά μάτια του. Σέ κάθε δέκα άνθρωπος έχει τοποθετηθεί κι' ένα τομάρι τής διοίκησης. Οί περισσότεροι είναι καλά κρυμμένοι. Πολύ λίγους, τούς πιό χοντροκέφαλους, γνωρίζουμε. Αυτούς εϊν' εύκολο νά τούς ξεπουλήσεις. 'Απέναντί μου, στην άλλη σειρά, κοιμάται ένας άπ' αυτούς. Γ. Βς λέγεται. Πόρσωπο όλοστρόγγυλο σάν πανσέληνος κι' άναιδέστατα κόκκινο. Αΐματα - αίματα, άκόμα και στ' άσπράδι τών ματιών αίματα. Τά μάτια αυτά είναι μεγάλα, καστανά και ίσως νά γίνονταν όμορφα, άν δέν ειχε φτύσει μέσα κάποιος ήλιθιος σατανάς και τά θρώμιζε. "Ετσι είναι σκοταμένη κάθε έκφραση στα μάτια αυτά, πού τώρα μοιάζοντε περισσότερο μ' άνοιχτό άχινό. Κι' όταν καμμιά φορά καταπιάνεται νά σέ ψαρέψει, νά σέ ψυχολογήσει (!), τά μάτια μισοκλείνουν έξυπνούλικά και κατανοΐνε σά θρασμένα άρνίσια μάτια, πολλά μάτια, μισοκλωμένα σ' ένα βαθύ, στρογγυλό πιάτο.

Τό κορμί του είναι φορτωμένο με κρέατα. Ξύγκια και κρέατα πού ξεχειλούντε. Αές και δέν προέρχεται αυτό τó κορμί άπό μήτρα γυναίκας, αλλά είναι παιχνίδι, θρώμικο παιχνίδι τών χασαπιών, καμαμένο άπό τά γλυκάδια κι' άπό τίς κοιλιές και τίς χοντροκοκκάλες πού πετάντε στους σκύλους. Αυτή δηλ ή σαβούρα είναι τó μισό κορμί, πού στηρίζεται σέ δυό δεκανίκια. Τ' άλλο μισό δέν υπάρχει. Τό παντελόνι κρέμεται και ντανταλίζει και τó ένα μανίκι τοΐ σακακιού είναι άδειανό. "Υπάρχει ένα χεράκι κι' ένα ποδαράκι, μαρομένα, μικρούτσικα, σάν πόδια σφαγμένης κότας. "Ετσι ήρθτε στον κόσμο με την κατάρρα νά ζηλεύη και νά μισεί και νά κάνει τó κακό, σέ κάθε γερό, καλό κι' άκέραιον άνθρωπο. Προέρχεται άπό μπλόκο. Χωρίς συγκεκριμένη κατηγορία δηλαδή. "Ομως είναι κι' αυτός κρατούμε-

νος και παίρνει μέρος σ' όλα τὰ τυχερά του πρωίνου προσκλητηρίου. Τὸ κακὸ τὸ κάνει μόνο γιὰ νὰ τοῦ δώσει ἡ Διοίκησὴ κανέν' ἀποτσιγάρο και γιὰ νὰ κάμει τὸ κακὸ σὲ γερούς ἀνθρώπους. Ἔχω τὴ γνώμη πὼς θὰ γινότανε καλὸς, ἴσιος χαρακτήρας, ἂν κατάφερνε στὴ ζωὴ του νὰ σακατέψει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους και νὰ κατοικήσει τὴ Γῆς μὲ μισερούς.

Πλάι σ' αὐτόν, πού τώρα εἶναι πεσμένος μπρούμυτα και ροχαλίζει, κάθεται ὁ «φίλος» του Γιάννης Τ., ἓνα νέο παιδί 25—26 χρονῶ. Αὐτὸ τὸ παλλητάρι ἔχει μιὰ πολὺ βαριά κατηγορία, πού ἔχει σχέση μὲ ὄπλα και μ' ἀνατινάξεις σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Δὲν ξέρω ἂν εἶν' ἀλήθεια. Κανένας δὲ λέει ποτὲ ἐδῶ μέσα τὴν ὑπόθεσή του, ἐκτὸς κι' ἂν θροέθηκαν στοιχεῖα χεροπιαστά. Ἀληθινὴ δμως, ἢ ὄχι ἡ κατηγορία, τὸ παιδί αὐτὸ εἶναι ἓνας ἥρωας. Ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι ἐπιστήθιος φίλος τοῦ χαφιέ. Σιχαμερὴ ὑπόθεση νὰ εἶσαι φίλος ἑνὸς τέτοιου, μ' ἀκόμη πὼ φρικτὴ ἂν αὐτὸς εἶναι ὁ Βς μὲ τὰ σακατιλίκια του. Φίλος τοῦ Β. θὰ πεῖ, νὰ κοιμᾶσαι πλάι του, νὰ τοῦ κάνεις τὸ τσανάκι, νὰ τὸν ντύνεις και νὰ τὸν γδύνεις, νὰ τὸν σαπουνίζεις στὸ μπάνιο, ν' ἀκούς μέρα - νύχτα τίς θρωμιές του και νὰ δέχσαι κατάμουτρα τὴν περιφρόνηση τῶν ἄλλων καταδικῶν.

Σὰν ἀκούστηκε τὸ ροχαλητὸ ἀπὸ τὸ σωρὸ τὰ κρέατα, ὁ Γιάννης Τ. παράτησε τὰ στρωσίδια κι' ἦρθε κοντά μου. Πῆγε νὰ ἐτοιμάσει τὸ τσιγάρο του γιὰ νὰ τ' ἀνάψει, μὰ ξαφνικὰ χώνει τὸ κεφάλι του στὰ γόνατά μου και ξέσπασε σὲ πνιχτὰ ἀναφιλητά. Δὲν εἶναι τίποτα. Κι' ἄλλη φορὰ ἔχει γίνει αὐτό. Τοῦ χαϊδεῶ τὸ κουρεμένο κεφάλι και δὲν τοῦ μιλῶ. Ξέρω πὼς θὰ τοῦ περάσει γρήγορα. Ξέρω πὼς εἶν' ἀναγκαῖο αὐτὸ τὸ ξέσπασμα ἕστερ' ἀπὸ τὴ βασανιστικὴ, τὴν ἀηδιαστικὴ δουλειὰ τῆς ἡμέρας. Δὲν εἶναι συνηθισμένη δουλειὰ νὰ κάνεις τὸ φίλο ἑνὸς χαφιέ: Δὲν εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι πού δέχονται τὸ ρόλο αὐτό, νὰ μπαί-

νουνε ανάμεσα στο χαφιέ και τή μάζα τών καταδικών, γιά νά μὴν ἔχουνε αὐτοὶ ἕνα φίλο πού νά μποροῦνε νά ποῦνε τὸ παράπονο, τὸν πόνο, τὸν καμῶ ἢ τὸ φόβο τους. Ἄν αὐριο, στὸ πρῶνὸ προσκλητήριο, ἀκουστεῖ τ' ὄνομα τοῦ Β. γιά ἐκτέλεση, ὅλο τὸ στρατόπεδο θὰ πάρει ἀνάσα ξαλαφρωμοῦ. Τὸ ἴδιο θὰ κάνουν ὄλοι καὶ γιά τὸν ἥρωα τοῦτο, ἐκτός ἀπὸ δυὸ τρεῖς ἀνθρώπους, πού ξέφουνε τὸ μυστικό.

Συνῆρθε, ἀναψε τὸ τσιγάρο του, «σήμερα κουράστηκα πολὺ», μού λέει. Σὰ νά ζητάει συγγνώμη γι' αὐτὴ τὴν ἀδυναμία. Μοῦ διηγίεται σιγά, κοντὰ στ' αὐτὴ φοβερὰ πράγματα πού ἀπασχολοῦνε τὸ Β. Φοβᾶται, ἀρχίσε νά ὑποψιάζεται, πὼς δὲ θὰ τοῦ χαριστοῦνε οἱ Γερμανοί. Ὅταν ἡ Μέρλιν στείλει τὸν κατάλογο πού θὰ ἔχει καὶ τὸ δικό του τ' ὄνομα, δὲν ἔχει πιά τὴν πεποιθήση, πὼς ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοπέδου θὰ τὸν ξαναφωνάξει καὶ θὰ τοῦ πει: «... κύριε Β, τὸ καὶ τό... Ἄλλὰ ἐγὼ θὰ στίσω τ' ὄνομά σου, θὰ βάλω ἕναν ἄλλον στὴ θέση σου, γιά τὶς ὑπηρεσίες πού ἔχεις προσφέρει χάριν τῆς τάξεως». Ναι, αὐτὸ τοῦ τὸ ἔχει πει δυὸ φορές ὡς τώρα. Ἄρκετὸς καιρὸς ὅμως πέρασε χωρὶς νά προσφέρει καμιά χτυπητὴ ἐκδούλευση. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε σήμερα νά βάλει χέρι στὶς «ρεζέρβες» του. Ξέρει ὅξω μιὰ οἰκογένεια, φιλικὴ οἰκογένεια τοῦ σπιτιοῦ του, πού κάποτε φιλοξένησε ἕναν Ἴταλό. Βέβαια αὐτὸ δὲ φτάνει. Δὲν εἶναι τίποτα χρυσόφαρο γιά τοὺς Γερμανοὺς. Ἄλλὰ μὲ λίγη γαρντούρα, μὲ λίγη συνεννόηση μὲ ὑποπτα πρόσωπα, πού τάχα μπαινοβγαίνανε τὸν ἴδιο καιρὸ, κάτι γίνεται! Ἀκόμη σχεδιάζει νά ἐκμεταλλεῖται τὴν ὑπόθεση τῆς διανομῆς τῶν τσιγάρων, πού γίνηκε ἀπάψε... Πῆρε βέβαια κ' αὐτὸς τὸ μερτικό του, μ' αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος ν' ἀφήνει ἐδῶ μέσα τὸν καθένα νά κάνει τοῦ κεφαλιοῦ του. Πιστεῖται πὼς αὐτὲς οἱ δυὸ ὑποθέσεις εἰν' ἀρκετὲς γιά νά εὐχαριστήσῃ τὴ Διοίκηση.

Ὁ «φίλος» του ὁ Γιάννης Τ. συμφώνησε, πὺς εἶναι καὶ πάρα εἶναι ἀρκετές. Τώρα ὁμως ρωτᾷ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Αὐριο τὸ πρῶν θὰ ἴναι πολὺ ἀργά. Κι' ὁμως ἀκόμη δὲ δρῆκε τὸν τρόπο νὰ τὸν ἀποτρέφει ἀπὸ τὸ καινούριον αὐτὸ ἐγκλήμα. Ζητᾷ ἂν ἔχω καμιὰ ἰδέα γιὰ ὅλ' αὐτά.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ κάποιος ἐλάχτισε τὸ παράθυρον τοῦ θαλάμου ἀπ' ὄξω, κι' ἔκανε θρύμματα τὰ τζάμια του. Τὰ γυαλιὰ πέφτουνε μέσα κοιματάκια, στὰ κεφάλια καὶ στὰ μοῦτρα αὐτῶν πὺν κοιμοῦνται στὴ σειρά τῶν παραθυριῶν.

—“Ὀλοι προσοχή! ἀκούγεται στρίγγλικη, διαπεραστικὴ, φριχτὴ, ἢ φωνὴ τοῦ ἀπαίσιου Κόβατς.

Ρίχνει τὸ φῶς τοῦ φανοῦ μέσα στὸ θάλαμον καὶ παρακολουθεῖ νὰ δεῖ ποῖος κοιμᾷται ἀκόμη. Ποῖος δὲν εἶναι σοῦζα, ποῖος τάχα εἶναι κείνος, πὺν ἔκαμε τὴν ἀντιπειθαρχικὴν πράξιν νὰ μὴν τὸν περιμένει! Νὰ μὴ μαντέψει τὸν ἐρχομὸ του!

— Σκύλος ἐσύ! *Ατιμο σκύλος, ποῖο εἶσαι;

Σταματᾷ τὸ φῶς στὰ στρωσίδια τοῦ Β. Εἶναι ὁμως ἀρκετὰ μακριὰ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνει. Γι' αὐτὸ κάποιος πετάγεται καὶ λέει ἕνα γνωστὸ ὄνομα ἑνὸς σαμβαλισμένου, γνωστοῦ ἀναπήρου πὺν δὲν ἦταν δυνατὸ — καὶ τὸ ἤξερε ὁ Κόβατς— νὰ σταθεῖ στὰ πόδια του.

— Καλὸ! λέει. Διαόλο γιός, νὰ μὴν κοιμηθῶντε ἐγὼ περνῶ πάλι. Ἀκούει;

— Ἀκούει! τ' ἀπαντᾷ ἢ σκοτεινὴ μάζα.

Ταχτικὰ κάνει αὐτὲς του τίς ἐπιδρομές, μεσάνυχτα, ξημερώματα, ὅποιαν ἄρα πάει γιὰ ὕπνον, γιὰ νὰ σπάσει κέφι, γιὰ νὰ νιώσει τὸν ἑαυτὸ του ἐξουσιαστὴ καὶ τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀρρώστιας ἀκόμη τῶν σκλάβων. Πολλὲς φορὲς πηδαίει καὶ μέσα ἀπ' τὸ παράθυρον, καὶ ματώνει μὲ τὸ βούρδουλα κάμποσα κορμιά, γιὰ νὰ ἡσιγᾷσει

τὸ πάθος του. Τὸ πάθος τοῦ κυνηγοῦ ἀνθρώπων, τοῦ φίλου τοῦ ἀνθρώπινου αἵματος.

Ἔνας διαμαρτύρεται, γιατί νὰ μὴν ποῖνε πῶς ὁ Βς εἶναι αὐτὸς ποὺ κοιμάται καὶ ροχαλίζει. Ἔτσι γὰ νὰ τὸν σπάσει στὸ ξύλο. Ἔαρπε νὰ τὸν ἀφήσουμε νὰ τὸν σατίσει στὸ ξύλο τὸ παλιότομαρο.

Μιά φωνὴ ἥσυχη, χωρὶς θυμὸ, ἀκούγεται στὰ σκοτεινὰ νὰ νὰ δίνει ἐξήγηση: «... Ὅχι φίλε! Τότες θὰ γινόμασταν σὰν κι' αὐτόνε. Ἐμεῖς στοὺς χαφιέδες δὲν προδίνουμε μήτε χαφιέδες. Ἄμα πολεμήσουμε, θὰ πολεμήσουμε ἀνοιχτά!»

Μιά στιγμὴ γνήσια Ἑλληνική!...

— Σωστά, παιδί μου!...

— Βέβαια, ἔτσι εἶναι!

Ὁ θάλαμος σύμφωνος ἐπιδοκιμάζει. Ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας ἐμίλησε. Κι' ὅλοι τῇ γνώρισαν καὶ ἡ ἥσυχία ξανάρθε μὲ μιὰς στὴν ταραγμένη φυλακὴ τῶν μελλοθανάτων.

Καθένας τραβήχτηκε στὴ θέση του. Ἀπόμεινε καθένας μόνος νὰ συλλογίζεται. Ἐδῶ κι' ἐκεῖ βλέπεις ν' ἀναβοσθῆνει τὸ φῶς κάποιου τσιγάρου. Ὁ τσιγαράς σηκώθηκε καὶ σίμωσε τὸν ἔχθρό του. Τὸ γιὸ τοῦ κ. Α.

Τοῦ λέει, μὲ ἄμορφο τρόπο, νὰ τοῦ δώσει κι' αὐτονοῦ κανένα τσιγάρο, γιατί σεκλετιστηκε.

— Νὰ τὰ πάρεις ὅλα, τοῦ λέει ὁ μικρός. Ἐγὼ θυμωμένος μαζί σου δὲν εἶμαι. Ἐκαμα ὅ,τι ἔαρπε νὰ κάνω.

— Κι' ἐγὼ δὲν εἶμαι θυμωμένος. Ἄλλὰ μοῦ ἔκανες μεγάλο κακό. Στεναχωρέθηρα.

— Δὲν πειράζει.

— Δὲ στεναχωροῦμαι τώρα γι' αὐτό. Ξέρεις, τὸ χειμῶνα τοῦ 41 πέθανε ἡ μάνα μου. Σὲ λίγο ὁ πατέρας μου κι' ὕστερα ἡ ἀδελφή μου. Τώρα δὲν ἔχω κανένα!...

Ἔτσι ἀπομείνανε κι' οἱ δύο τους ἀμίλητοι γιὰ πολλὴν

ώρα και καπνίζανε. Είχε πάει για μιὰ στιγμή, νὰ πάρει ἕνα τσιγάρο, γιατί σεκλετίστηκε. Ξέχασε και κάθισε. Παρακολουθῶ τὴ σκηνὴ κι' ἡ καρδιά μου σπασταρᾷ ἀπὸ συγκίνηση. Δυὸ ἱστορίες, δυὸ ἀνόμοιων ἀνθρώπων, ποὺ ξαφνικὰ συγκρούονται, γίνονται μιὰ ἱστορία ποὺ ξετυλίγεται τώρα στρωτά, ἡσυχα, μέσα στὴ σιωπὴ τους, ποὺ εἶναι ὄλο κατανόηση, ἀνθρωπιὰ και θατότατο πολιτισμό.

Ἔτοιμασα στὴν πίπα μου μισὸ τσιγάρο, γιὰ νὰ πάω ν' ἀνάψω ἀπὸ τὴ φωτιά τους. Και νὰ καθίσω λίγο μαζί τους, νὰ πάρω κι' ἐγὼ μέρος σὲ κείνη τὴ θεριμὴ σιωπὴ. Μὰ ὅταν σίμωνα ἀντιλήφθηκα τὸν κ. Α. νὰ χαϊδεύει μὲ τὸ ἕνα του χέρι τὸ κεφάλι τοῦ γιοῦ του και μὲ τ' ἄλλο τὸ κεφάλι τοῦ στραγαλατζή!...

Ἀπομακρόνθηκα ἀδιάφορα, τάχα, γιὰ νὰ μὴ σταματήσω τὴ λειτουργία ποὺ εἶχε ἀρχίσει.

Εἰμ' εὐτυχησμένος ποὺ ἀρπαξα ἀπὸ τὸ στόμα τῆς νύχτας τὴ σκηνὴ αὐτὴ, ποὺ λίγο ἀκόμα και θὰ τὴν εἶχε καταπιεῖ τὸ χάος. Κι' αἰσθανόμουνα τώρα πιὸ ἡμερος. Νιώθω ἀνάσα ἀνθρώπων. Και εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔναι κακὴ ἢ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀγωγή! Πρέπει ὅσοι ζήσουνε, νὰ προσέξουνε πολὺ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο τῆς ἀγωγῆς. Πρέπει νὰ πιστέψουνε, πὼς πολλοὺς σὰν και τούτους τοὺς τρεῖς ἔχουν καταπιεῖ ἢ ἄγνοια, τὸ χάος, ἢ νύχτα κι' ὁ φόβος...

Ἐκανα μιὰ βόλτα στὸ θάλαμο, γυρεύοντας κανένα ν' ἀνάβει. Ἐπρόσεξα πὼς πολλοὶ ἔχουν κοιμηθεῖ. Κι' ὅσοι ξαγρυπνοῦν εἶναι παρέες - παρέες και σιγανοκουβεντιάζουν. Ποὺ πάει νὰ πεῖ, πὼς κάνανε πρὶν τὰ καθήκοντά τους, τὴν προσευχὴ τους και ἡσυχάσανε. Ἀναπαύτηκε ἡ ψυχὴ τους. Ἄ! Ἡ προσευχὴ τοῦ καταδίκου τοῦ Χαϊδαριοῦ σὲ τέτοιες νύχτες! Μένει μόνος του. Ἴσως αἰῶρα θράδν νὰ μὴν εἶναι μιὰ μὴδ' ἐδῶ, μὴδε πουθενά. Νὰ μὴν εἶναι τίποτα. Κι' ὡς τώρα τί ἦτανε; Ποιὸς εἶναι τέλος πάντων αὐτὸς ποὺ ἀπάντησε ὅλα τὰ παράξενα, κι' ἀγάπησε και

πρόσεξε ἢ ἐμίσησε κι' ἀδιαφόρησε γιὰ ὅλα τ' ἀνθρώπινα καὶ μόνο μὲ τὸν ἑαυτό του δὲν ἀπαντήθηκε;

Ἡ Φαντασία κι' ἡ Μνήμη του, τοῦ παραστέκουνε τούτη τὴν κρίσιμην ὥρα, τὴ μεγάλην ὥρα, πού ἀπαντᾷ γιὰ μιὰ στιγμή κι' ἀποχαιρετᾷ γιὰ πάντα τὸν ἑαυτό του.

Λένε καὶ γράφουνε οἱ ἄνθρωποι γιὰ πολλὰ τέτοια συναπαντήματα. Ὁ Χαϊδαριώτης θὰ σᾶς ἀπαντήσει, πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ συναντήσεις μὲ τὸν ἑαυτό μας εἶναι ἐπιλόλαιες καὶ τίς περισσότερες φορές ψεύτικες. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ ὁ κακοαναθρεμμένος σημερινὸς ἄνθρωπος ν' ἀντέχει σὲ πολλὰ τέτοια συναπαντήματα. Μόνο μπροστὰ στὸ θάνατο ἔχεις κουράγιο ν' ἀντικρύσεις τὸν ἑαυτό σου ὅπως εἶναι. Μόνο ἡ παρουσία αὐτοῦ, τοῦ τελευταίου μάρτυρα, σὲ κάνει καὶ κλωτσᾷς θαρραλέα ὅλες τίς συμβατικότητες καὶ τὰ παραπετάσματα. Κι' ὅσο ἀπλοϊκὸς κι' ἂν εἶσαι, δὲ συγκρίνεται ἡ γνώση τῆς στιγμῆς μ' ὅλες τίς σοφίες τῶν αἰῶνων.

Περισσότερη πίκρα καὶ πόνος καὶ φόβος ἐσοκρίπεις στὸ διάβα σου παρὰ χαρὰ. Γιατὶ δὲν ἤξερες νὰ παίξεις καλὰ τὸ παιγνίδι. Πεδαιώνοντας οἱ ἄνθρωποι θένε, σὲ μιὰ μικρὴ στιγμούλα τέτοιας διαύγειας, νὰ ποῦνε τὰ πάντα. Μὰ δὲν προφταίνουνε παρὰ μόνο γιὰ μιὰ λέξη ἢ γιὰ μιὰ φράση.

Εἶδα κάποτε μιὰ γυναῖκα πού ξεψυχοῦσε. Ἀπλοῦιά, ἀγράμματη γυναικούλα, ὅπως θὰ λέγαμε. Μιὰ στιγμή, ἐκεῖ πού σόπαινε μέρες ὀλάκερες, ὀρθάνοιξε τὰ μάτια της μ' ἀπορία καὶ μὲ θαυμασμό καὶ λέει:

— Τί ἀνόητοι πού εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι!..

Καὶ ξεψύχησε.

Ὅλες τίς ὥρες, ὅλη τὴ νύχτα προετοιμάζεσαι. Ἄλλὰ εἶναι μόνο προετοιμασία. Ἡ ζωὴ πού πέρασε μοιάζει ἕνα τόσο σύντομο ἐπεισόδιο. Μιὰ δρασκελιά, ἕνα μικροῦτοικο βῆμα. Μὲ μιὰ ματιά, λές, ἀγκαλιάζεις κι' ἐποπτεύ-

εις όλα τὰ ἔργα σου. Ἐνα τίποτα ἦτανε οἱ ἐπιθυμίες κι' οἱ πράξεις σου. Ἐκανες ὄνειρα, σχέδια γιὰ τὸ ὑπόλοιπο ταξίδι. Κι' αὐτὰ ἐλάχιστα. Ἀσήμαντα. Ἀπορεῖς πῶς δὲν τὸ εἶχες καταλάβει! Τὸ μόνο μεγάλο ποῦ βρίσκεις εἶναι οἱ δυνάμεις ποῦ ἔχεις σὰ ζωντανός. Τίς βλέπεις —δὲν τις αἰσθάνεσαι— τίς βλέπεις μαντρωμένες βίαια σὲ μιὰν ἔσωτερικὴ φιλακί. Δὲ βρίσκεις τὸ λόγο γιατί πάντα ἀνεβάλλες νὰ τίς χρησιμοποιήσεις. Κανταντᾶς νὰ αἰσθάνεσαι στενοκέφαλος, ἀτόλμος, φοβερὰ τεμπέλης. Αἰσθάνεσαι τόση ντροπὴ ἀπ' αὐτὴ τὴ διαπίστωση. Δικαιολογητικὰ δὲ μπορεῖς νὰ θρεῖς. Δὲν ὑπάρχει καὶ καιρὸς γι' αὐτό. Οἱ ὧρες πετοῦνε. Σὰ νὰ εἶναι πούκουλα οἱ στιγμὲς τῆς τελευταίας αὐτῆς νύχτας ποῦ τὰ κρατᾶς στὸ χέρι σου. Κι' εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ κρατᾶς λάσκα τὴν ἀπαλάμη γιὰ νὰ φεύγουν ἕνα - ἕνα. Μὰ ἐκεῖνα ἀκολουθοῦνε τὸ ἕνα τ' ἄλλο, χωρὶς νὰ μπορέσεις νὰ μετρήσεις, χωρὶς νὰ μπορέσεις νὰ κρατήσεις λογαριασμό, τί σφίγγεις ἀκόμη στὴ χούφτα σου μέσα. Φρίκη σὲ κυριεύει γιὰ τὴ γρηγοράδα τοῦ χρόνου. Κι' ὅμως νὰ, πάλι δὲ χρησιμοποιεῖς ὄλες τίς ἰκανότητές σου. Δὲν τίς συγκεντρώνεις, ὄλες, νὰ ἐνεργήσουνε κατ' ἔνταση σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο: Νὰ σὲ κάνουνε ἄξιο νὰ ἐναρμονιστεῖς μὲ τὸ χρόνο ποῦ περνᾶ. Ἐχεις τόσα πράγματα ν' ἀποχαιρετήσεις. Οἱ λεπτομέρειες ὄλης τῆς ζωῆς σου σπιλάζονται στὸ κατώφλι τῆς Μνήμης καὶ ζητοῦνε νὰ ζήσουν ἄλλη μιὰ φορὰ. Ζητοῦνε νὰ σὲ κρατήσουν γιὰ νὰ ὑπάρξουν. Κι' ἐσὺ κρατᾶς τίς πόρτες σφαλιχτές. Ἀναβάλλεις. Δὲν ξέρεις τὸ λόγο τῆς ἀναβολῆς. Μὰ πάλι δὲν εἶσαι σὺ ποῦ παλεύεις ἔτσι πεισματικά, νὰ μείνουνε λίγο ἀκόμα κλειστὲς οἱ πόρτες. Δὲν εἶσαι σὺ ποῦ ἀναβάλλεις. Ἡ θέληση ἔχει τραθηχτεῖ, κουρασμένη πολὺ βαθιά, στὸν τόπο τῆς.

Μιὰ γρήγορη ματιὰ ρίχνεις στίς συνωθούμενες λεπτομέρειες. Φευγαλέα ματιὰ, ὄλο τρόπο κι' ἀπόγνωση. Σὲ

κεῖνο τὸ ἰδεατὸ δευτερόλεπτο μπορεῖ νὰ δεῖς δυὸ λευκὰ χερᾶκια ν' ἀπλώνονται σὲ σένα καὶ δυὸ γαλανὰ μάτια δακρυσιμένα νὰ παρακαλοῦνε. Ἐνα λουλούδι ποὺ φύτεψες σὲ μιὰ μακρινὴ γωνιά, μιὰ πετρίτσα ποὺ κάθισες κάποτε σ' ὀξωτάρικο δρόμο, ἕνα ὄνειρο ποὺ ἔκανες καὶ τ' ἀφησες ἀτέλειωτο, γδυμνὸ, σὰν παιδάκι ἔκδυτο, μιὰ στιγμούλα ποὺ καρτέρεψες ἄδικα, ἕνα παιδάκι ποὺ μὲς ἀπὸ τὸ αἷμα σοῦ φώναζε νὰ τὸ φέρεις στὸ φῶς. Κι' ἐσὺ ἀνέβαλλες...

Πλήθος τ' ἀσκέρια τῶν στιγμῶν, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν πόθων, κάνουνε πόλεμο καὶ σοῦ ζητοῦνε ζωὴ, σοῦ ζητοῦνε, λές, τὸ λόγο γιατί τὰ σέρνεις στὸ θάνατο καὶ οὐ ἀναβάλλεις τὸ λεπτὸ καὶ τὴ στιγμή νὰ τ' ἀποχαιρετήσεις.

Εἰν' ὄλ' αὐτὰ ὁ ἑαυτὸς σου, ποὺ σέρνεται καὶ τρίβεται καὶ λιώνει ἀπάνω στὴν ἀδρὴ πέτρα τῆς Γῆς, καθὼς πορεύεται ἀπὸ τὴν ἅγια Μήτηρα πρὸς τὸ Μνήμα.

Τώρα, ὅλα τὰ κομμάτια τοῦ εἶναι σου σκορπισμένα ἐδῶ κι' ἐκεῖ, νιώσανε τὸ τέλος καὶ τρέχουνε νὰ προλάβουνε, γιὰ μιὰ στιγμούλα ἀκόμη, τὸν ἴσκιο τῆς μνήμης σου. Αὐτὸ τὸ λέν ἀποχαιρετισμό. Κι' ἐσὺ ἀναβάλλεις. Ἀκόμη μιὰ στιγμούλα λές. Τρομάξεις νὰ πιστέψεις πῶς μπορεῖ ν' ἀποχαιρετοῦνε ἔτσι τὴ ζωὴ. Εἶσαι ἀνίκανος γιὰ τέτοιον ἀποχαιρετισμό. Ἀπροετοίμαστος. Λιγάκι ἀκόμη. Μά, καὶ ποια στιγμούλα ἕνα κύμα λαχτάρας, ζεστό, σὲ σπρώχνει θίαια γιὰ νὰ πέσεις ἀνάμεσα στὸ πλήθος ποὺ σὲ καρτεροῦ. Τὰ μάτια δουρκώνουνε κι' ἡ καρδιὰ τρέμει. Τὴν ὕστερη στιγμή κάποιον αἰσθάνεσαι παρῆα σου. Σὲ συγκρατεῖ: Δὲν εἰν' ὄρα! Ποιὸς σοῦ εἶπε πῶς ἦρθε ἢ ὄρα; Αὐτὸ μόνο ἐγὼ τὸ λέω στοὺς ἀνθρώπους.

— Ποιὸς εἶσ' ἐσύ, ποὺ ἦρθες τέτοιαν ὄρα;

— Εἴμ' ἢ Ἐλπίδα ποὺ γεννιοῦμαι καὶ πεθαίνω μαζί με τὸν ἀνθρώπο.

Ἡ ἐλπίδα! Βέβαια ὅλα τούτα τὰ συναισθήματα δὲν

είναι του τέλους. Είναι μιάς φοβερής αναταραχής, σημάδια, πολύ πριν απ' το τέλος. Όσο υπάρχει ανάμεσα ζωής και θανάτου ή Έλπίδα, ο θαυμαστός αυτός αθλητής, την ψυχολογία του μελλοθάνατου δεν την ξέρεις.

Κάποτε το μυαλό μουδιάζει. Η φαντασία χαμηλώνει τα φτερά και κουρνιάζει. Η μνήμη μικραίνει τους κύκλους που πετᾷ κι' ή λογική κάθεται ντροπιασμένη στη γωνιά της. Μιά χαύνωση σε κυριεύει. Το αίμα τρέχει αργά, τεμπέλικα, από δρόμο σε δρόμο και «στο κάτω - κάτω μπορεί και να ζήσω...».

Θυμῶμαι τη Μάνα μου. Είναι πεθαμένη, πριν από χρόνια. Φαίνεται πως με τον εκνευρισμόν αυτό, το αδινάτισμα των αισθήσεων και το γενικό ξεκούρντισμα, κάτι καινούριο δημιουργείται. Νά που θωρείς και πεθαμένους! Έχεις συναίσθηση πως πεθαμένο βλέπεις. Δηλαδή τίποτα. Κι' όμως κουδεντιάζεις μαζί του. Με πληροφόρησε πως ο αδερφός μου —κι' αυτός πεθαμένος— είναι μαζί μου πολύ θυμαμένος και δε θέλησε να μπει μέσα. Την περριμένει ὄξω από την πόρτα.

Πολύ με στεναχώρησε αυτό. Νά είναι θυμωμένος μαζί μου! Κι' αφού περίμενε ὄξω απ' την πόρτα θά πάει μαζί της να τον δῶ. Μοῦ κάνει νόημα με το δάχτυλο στο στόμα να σιωπάσω. Νά μιλῶ σιγά.

— Δεν πρέπει! μοῦ λέει κι' εξαφανίζεται.

Κάθομαι στο στρώμα ἀκοιμισμένος στον τοίχο, και δὲν ἔχω την ἐντύπωση πως κοιμήθηκα. Βαρύ, σὰν σκοτιμένο μόνο το κεφάλι.

Οἱ περισσότεροι κατάδικοι ἔχουνε σηκωνεῖ και τρέχουνε διαστικά στο πλυσταριό με την πετσέτα στο χέρι. Σοῦ κάνει ἐντύπωση τὸ πλῆθος τῶν κουρελιῶν που κρέμονται ἀπάνω τους. Ἐλάχιστοι εἶναι κείνοι που φοροῦνε γερὰ ἐσώρουχα. Είναι πολύ παράξενο που ή φανέλα, να ποῦμε, ἔλιωσε ξαφνικά τὸ ἴδιο απ' ὄλες τις μεριές. Σὰ να την

ἔχουν δάλει ἀπάνω σὲ καμμιὰν ἀδρὴ πέτρα καὶ τὴν κοπανίσανε. Τὴν κουβαριάσανε καὶ πάλι τὸ ἴδιο, ὥσπου κατάντησε σὰ νὰ τὴ μάζησαν πεινασμένα ποντίκια. "Ὀλ' αὐτὰ εἶναι ἀπόδειξη πὼς πέρασαν ἀπ' τὴν ἀνάκριση. Κάποιος ἀγκαδιωτὸς δούρουλας ἐδούλεψε ὄρες φοριχτὲς σὲ κάποιο σκοτεινὸ δωμάτιο τῆς Μέρλιν, ἀπὸ κείνα πού οἱ τοῖχοι καὶ τὰ πατώματά τους εἶναι πασαλεμμένα μ' αἷματα πηχτά.

Μόλις χαράζει. Σὲ δέκα λεπτά θὰ σφυρίζουνε γιὰ τὸ σουσάτιο. 'Ο ἕνας ζητᾷ πληροφορίες ἀπὸ τὸν ἄλλο τι ἔχουμε γιὰ πρωϊνό. Ρωτοῦνε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρο, λὲς καὶ τοὺς νοιάζει πραγματικά τι θὰ φᾶνε πρωϊ - πρωϊ. "Ὀμως δὲν πρόκειται γι' αὐτό. "Ἐχουνε παρατηρήσει, πὼς ὅποτε γίνεαι πρωϊνὴ διανομὴ μαρμελάδας, ἔχουμε καὶ ἐχτέλεση! Αὐτὸ ἔγινε πιά ἔμμονη ἰδέα. "Ἐγινε πίστη σὲ μορφαμμένους καὶ σ' ἀπλοῦκούς. "Ἄλλος κόσμος! Τὸ Χαϊδάρι εἶναι μιὰ κοινωνία πού δὲν ἔχει τὴν ὁμοιά της. Μὲ κανένα προηγούμενο δὲν ἔχει σχέση. Ἡ πρόληψη ἔγινε πανίσχυρο ρέμα, πού δὲ μτυρεῖς εὐκολα νὰ τοῦ πᾶς κόντρα. Δὲν εἶναι μπορετό, νὰ τ' ἀντισταθεῖς. "Ὀταν βέβαια ζεῖς τὴ ζωὴ τοῦ Χαϊδαρίου!

"Ἐτσι δὲν ξαφνιαῖςσαι, πού ὅλοι τοῦτοι οἱ ἄνθρωποι, κ' ἐσὺ μαζί τους, θιάζονται νὰ πλυθοῦνε, γιὰ νὰ ἔχουνε δέκα λεπτά καιρὸ νὰ τρέξουνε στοὺς ἐξηγητὲς τῶν δειρῶν!

"Ἐνας καλὸς ἐξηγητὴς εἶναι κ' ὁ κ. Λ. Ἐδῶ ἔγινε, δὲν ἦταν. "Ὀπως ἀσφαλῶς θὰ γίνω κ' ἐγώ. Εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη ν' ἀρπάξουμε τὸ κόστο αὐτό, ἂν θέμε νὰ κρατοῦμε τὴν ἰσορροπία τοῦ μικροῦ μας κόσμου. Τῆς παράξενης πολιτείας μας. . .

Μὰ πού εἶναι λοιπὸν οἱ ἥρωες, οἱ δυνατοὶ ἄντρες, οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ Λαοῦ πού πιάστησαν ὀλόρθοι, πολεμώντας γιὰ τοῦ τόπου μας τὴν τιμὴ καὶ τὴ λευτεριά; Θὰ ῥθει μιὰ στιγμή, πού θὰ τοὺς δεῖς καὶ δὲ θὰ τοὺς γνωρίζεις ὅλους

τούτους τούς ἀνθρώπους πού τρέχοντε ἑοπίσω ἀπὸ πυθίεσ καὶ κατακλύζονται ἀπὸ τὶσ πιὸ χοντροειδεῖσ προλήψεις.

Ὁ «σοφότεροσ» ἐξηγητὴσ ὀνείρων εἶν' ἕνασ γέροσ τοῦλίγκασ κάπου 86 - 90 χρονῶ, ἀπὸ τῆσ Θεσσαλίας τὰ μέρη.

Οἱ Γερμανοὶ τοῦ πήρανε τὰ κοπάδια του — κάπου τρεῖσ χιλιάδεσ πρόβατα — καὶ μαζὶ μὲ τὰ κοπάδια κι' αὐτὸν γιὰ νὰ τὰ βόσκει. Λίγον καιρὸ ὅμωσ κρατήσανε τὰ ζωντανά. Ἄλλα πουλήθησαν στὴ μαύρη ἀγορὰ, ἄλλα γίνανε μεζὲσ στὰ γλέντια τῶν Ἔσ — Ἔσ καὶ τὰ πιὸ ἀχαρινὰ τὰ πετάξανε στὰ καζάνια τῶν μονάδων, γιὰ συσσίτιο τῶν στρατιωτῶν.

Τὸ γέροντα μὲ τὴν ἀγλίτσα του, τὸν στείλανε ἐδῶ χωρὶσ ἀνάκριση, κι' εἶναι ξεχασμένοσ ὀχτώμιση μῆνεσ. Ἀσφαλῶσ τ' ὄνομά του δὲν εἶναι καταγραφαιμένο σὲ κανένα τεφτέρι.

Τριγυρῖζει ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡσ τὸ θράδν στὶσ αὐλὲσ τοῦ στρατοπέδου καὶ γυρεύει κανέν' ἀποτοσίγαρο.

Ὅταν καμμιά φορὰ ξεχαστεῖ καὶ σιμῶσει πρὸσ τὸ χτίριο τῶν Γερμανῶν, ἐξορμᾷ ὁ Κόβατσ καὶ πέφτει ἀπάνω του μὲ τὸ βούρδουλα. Αὐτὸσ ὁ κακομοίρησ μὲ τὸ πρωτὸ σωριάζεται χάμω. Γίνεται ἕνα κουβαράκι καὶ περιμένει τὸ τέλος ἀκίνητοσ, γιὰτὶ δὲν ἔχει καθόλου δύναμη ν' ἀλλάξει θέση. Ἐχει μάθει δυὸ λέξεισ γερμανικέσ. Γκούτ καὶ γιά. Μιὰ μέρα, ὁ Κόβατσ εἶχε γονατίσει ἀπάνω του καὶ τὸν χτυποῦσε ἄγρια στὸ πρόσωπο.

— Σκύλο! Ἄρεσει ἐσένα;

— Γκούτ! Τ' ἀπαντοῦσε ὁ δυστυχισμένοσ.

— Μπάσταρδο, ἐσὺ πετεινὸ εἶσαι!

Φαίνεται πὸσ αὐτὸσ πού μάθαινε στὸν Κόβατσ τὰ Ἑλληνικά, τοῦ εἶπε πὸσ πετεινὸσ θὰ πεῖ ὄλεσ τὶσ βρομιέσ μαζὶ. Γι' αὐτὸ ὁ γέροσ, μ' ὄλο τὸ χάλι καὶ τὴν κατάντια του, γέλασε. Κι' εἶπε «γιά», εἶναι πετεινὸ.

— Καὶ γιατί γελάσει γέρο μαυροπέτεινο;

Ἐδῶ ἦτανε, πού ἔπιασε τὸ γέροντα ἓνα γέλιο νευρικό, κι' ἀντὶς νὰ κλαίει ἢ νὰ φρονιάζει, κόντευε νὰ μείνει στὸν τόπο ἀπὸ τὰ γέλια. Τότες ὁ Κόβατς, κάτι υποψιάστηκε.

— Μαῖμουни, τοῦ λέει, ἔλα ψηλά! (Σήκω ἀπάνω). Παλιομοιρομπάντη μπεμπέκο! Πές τι λέει πετεινὸ ν' ἀφήσει ἐγὼ ἔσένα καὶ χαρίσω τὸ τσιγάρο.

Σ' ἐπικουρία τοῦ γέρου ἔτρεξε ἓνας ἀπὸ μᾶς πού ἤξερε γερμανικά. Ἐβεβαίωσε τὸν Κόβατς, πὼς κι' αὐτὸς νά' τανε δὲ θὰ μπορούσε νὰ μὴ γελάσει γιατί αὐτὲς οἱ βρисиѳς πού λέει, εἶναι μόνο γιὰ γέλια.

— Πές, ντὲν εἶναι ἑλληνικό αὐτή;

— Ἑλληνικά εἶναι, μὰ κάθε ἄλλο ἀπὸ βρисиѳά! Μὲ τὸ νὰ πῆς πετεινὸ τὸν ἄνθρωπο, ἢ μπεμπέκο τὸ γέρο, τίποτα δὲν παθαίνει κανεῖς.

— Ἄ!... καταλάβει ἐγὼ! Σήκω... πετεινὸ. Πάρε καὶ τσιγάρο.

.. Ἀπὸ τότε, ὁ καιμένος ὁ γέρος, ἔχασε τὸ μόνο μέσο πού εἶχε νὰ οἰκονομᾷ καιμιὰ γόπα. Κι' ἀποφάσισε νὰ καταπιαστῆ μὲ τὴν ἐξήγηση τῶν ὄνειρων. Ἔτσι τὸν βλέπεις τώρα νὰ κάθεται διπλογόνατος στὰ στρωσίδια του καὶ νὰ δέχεται τοσοῦμο τὴν πελατεία. Σοβαρός, ἀγέλαστος, θυθισμένος σὲ βαθιὰ συλλογὴ ἀκούει. Καὶ στὸ τέλος σηκώνει ἀργὰ τὸ κεφάλι, καρφώνει τὰ γαλανὰ μάτια του στὸν πελάτη καὶ μ' ἄλη τὴν πειστικότητα τοῦ κόσμου τ' ἀπαντᾷ μὲ μονοσύλλαβα. «Μὴ φοβᾶσαι γιὰ σήμερα!» Δὲ σοῦ χρειάζεται τίποτ' ἄλλο. Ἡ: «Ὅνειρο φῶς φανερό. Μὴ σκιάζεσαι».

Αὐτὲς οἱ ἀπαντήσεις συνήθως δίνονται, ὅταν τ' ὄνειρο εἶναι σκοτεινὸ κι' ἀσύνδετο. Κι' ὅταν ὁ πελάτης εἶναι αἰσιγάρος, καὶ δὲν ἔχει τίποτα νὰ περιμένει.

Τὸν πλούσιο, αὐτὸν πού θ' ἀφήσει ἴσως καὶ μισὸ

τσιγάρο, τὸν ξέρει. Τὸν περιμένει κάθε πρωτὶ καὶ προσπαθεῖ νὰ τοῦ οικονομήσῃ περισσότερην ὥρα.

Σήμερα ὁ πελάτης αὐτὸς ἦτανε καθηγητής. Φιλολόγος. Ὀνειρεύτηκε, λέει, πὼς φοροῦσε τὴν πιὸ ὁμορφὴ στολή πού ἔχει ξαναδεῖ. Τέτοια φορεσιὰ μόνο οἱ βασιλιάδες — κατὰ τὸ ὄνειρο — τὴ φοροῦσανε. Ὀλόκληρη ἦτανε μιὰ ἑλληνικὴ σημαία τῆς θάλασσας. Τὰ ποδήματα κόκκινα καὶ στραφταλίζανε. Ἡ ζωστήρα ὄλη ἦτανε σὰν ἀμερικάνικη σημαία. Καὶ τὸ καπέλλο πού φοροῦσε, εἶχε φτερό σὰν τῶν Ἰταλῶν ἀξιωματικῶν. Δὲν εἶναι καλὸ; Ἔ, μπάρμπα; Ὀνειρο μιὰ φορὰ, ἔ!

— Φοροῦσε καὶ κανένas ἄλλος στολή; Πιάσκισε νὰ θυμηθεῖς.

— Φοροῦσανε κι' ἄλλοι.

--Ὅπλο εἶχες;

— Ὅχι.

— Περπατοῦσες ἢ καθόσουνα;

— Περνοῦσα ἀπὸ ἓνα χωριὸ, κι' ὕστερα βρεθήκαμε σ' ἓναν ἐξοχικὸ δρόμο. Κι' ὕστερα πάλι σὲ μιὰ ξένη πολιτεία.

— Χμ. Τ' ὄνειρό σου δὲν εἶναι... Ἔχεις κανένα τσιγάρο; Ζαλίστηκα!

Σὰν πῆρε στὴν χούφτα του χουβαρντάδικα τὴν προκαταβολή — δυὸ ὀλόκληρα τσιγάρα — συνέχισε:

—... Ποῦ λές, τ' ὄνειρό σου δὲν εἶναι γι' ἀπόλυση. Στὸ σπῆτι δὲ θὰ πᾶς. Τὰ κόκκινα ποδήματα εἶναι γρήγορο. Μὰ εἶναι ποδήματα δαῶς. Καὶ αὐτὸ θὰ πεῖ στεναχώρια. Ἄλαφριά δὲμος στεναχώρια γιατί καθόσουνα σ' ἄλογο. Δὲν περπατοῦσες. Ἐφυγες ἀπὸ ἓνα χωριὸ καὶ πῆγες σ' ἄλλο. Σήμερ' αὔριο, θὰ φύγεις ἀπ' τὸ Χαϊδάρι. Πιὸ αἰγούρο δὲμος, εἶναι σήμερα. Στ' Ἀβέροφ θὰ σὲ πᾶνε, στὸ Γουδι θὰ σὲ μεταφέρουνε, αὐτὸ δὲν τὸ ξεκαθαρίζει καλά. Μόνο ἢ σημαία. Αὐτὴ θὰ πεῖ ἐπισιμότητα. Ἡ

ἀπὸ δικαστήριο θὰ περάσεις ἢ γιὰ αἰχμάλωτο πολέμου θὰ σὲ πᾶνε στὸ Γουδί. Θάνατος στὴ μέση δὲν εἶναι. Ἡ ζώνη πού μοιάζει μὲ σημαία τῆς Ἀμερικῆς θὰ πεῖ προστασία. Μοῦ φαίνεται πὼς στὸ Γουδί, Βέβαια, Ἑλληνικὸ χωριό, δξωτάρικος δρόμος, ξεσηκαμὸς εἶναι. Γουδί εἶναι, καὶ νὰ μοῦ τὸ θυμᾶσαι.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε, πὼς κάθε ἔξοδος ἀπὸ τὸ Χαϊδάρι, ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ πᾶει κανεὶς στὴν Κόλαση, ἦταν ἓνα χαροῦμενο γεγονός. Τὸ Γουδί ἦτανε στρατόπεδο αἰχμαλώτων πολέμου. Σοῦ κρεμούσανε στὸ στήθος κι' ἓνα νούμερο, χτυπημένο πρόχειρα σ' ἓνα κομμάτι σκουριασμένῳ ντενεκέ, πὺ ἐσήμαινε πὼς μπορούσε νὰ περάσεις ὅλα τὰ θάσανα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ πρῶτὸ δὲ θὰ σηκωνόσσηνα ἀλαφιασμένος μὲ τὸ μαχαίρι τοῦ δήμιου ἀπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι σου. Ἦσουν πιά αἰχμάλωτος, ἀνταλλάξιμος, ἴσως νὰ πῆγαινες καὶ στὴ Γερμανία, μὰ τὸ σκοινὶ τῆς κρεμάλας, τὸ πασαλεμμένο μὲ λίπος ἢ μὲ σαποῦνι δὲ θὰ τὸ γνώριζες.

Τελευταία ἔγινε πολὺ τῆς μόδας αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἢ ἐκτέλεση. Αὐτὸ ἔχουνε νὰ κάνουνε τὰ μεγάλα μέσα. Ὁ κόσμος μᾶς θυμᾶται καὶ μᾶς ἀγαπᾷ. Αὐτὸ τὸ νοιάθουμε ἀπὸ πολλὰ σημάδια. Δὲν ἔχει ὅμως ἀντιληφθεῖ ἀκόμη πὼς ἢ ὑπηρεσία τῶν Ἔς - Ἔς μόλις μυριστεῖ λίγο πάνω πάνω ἐνδιαφέρο γιὰ τὸν κατάδικο κάνει σκληρότερη τὴ μεταχείριση. Ἀλλάζει τὸ πολυβόλο μὲ τὸ σκοινὶ τῆς κρεμάλας. Ἀντὶ νὰ γράφει κάτω ἀπὸ τὸ δημοσιευμένο κατάλογο «εὐτυχεκίσθησαν», γράφει τὴ λέξη «ἀπαγχονισμός». Ἐτσι, γιὰ νὰ θάλει σὲ δοκιμασία καὶ τὴ φαντασία τοῦ κόσμου.

Ἄν θὰ γίνε ἐκτέλεση τὸ ξέρονε ἀπὸ πολλὰ σημάδια, μόλις μᾶς ἀνοίξουνε τὶς πόρτες τὸ πρῶτὸ καὶ ὀρμήσει ὁ πρῶτος δξω ἀπὸ τοὺς θαλάμους.

Πρῶτα - πρῶτα, τ' ὄνειρο, πρὶν νὰ θυγῶμε καν δξω,

μᾶς ἔχει προδιαθέσει. Ἐπειτα τὰ διπλά πολυβόλα στις γύρω σκοπιές. Ἄν ἔχει διανομή... μαρμελάδας. Κι' ἂν οἱ πῶ παλιοὶ ἀπὸ μᾶς ἔχουνε τὴ γνώμη αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα πὺν διαβάσανε οἱ ἴδιοι.

Εἶναι ἀκόμη ἓνα σημάδι, ἡ σφραγίδα νὰ ποῦμε ὅλων, πὺν αὐτὸ τὸ βλέπουμε μὸλις σταθοῦμε στὴ γραμμὴ γιὰ προσκλητήριο. Ἄλλὰ γι' αὐτὸ θὰ γίνει λόγος πᾶρα κάτω.

Μαζὶ μ' ὅλα αὐτὰ, πρέπει νὰ προσέξεις τὸν Κόβατς. Ἄν ἔχει ἐκτέλεση, μᾶς περιμένει ἀπ' ὄξω. Μπορεῖ νὰ στέκεσαι στὴ γραμμὴ σου ἄφογα. Νὰ' σαι ζυγισμένος καὶ στοιχισμένος σὺν μὲ σπάγγο. Αὐτὸς θὰ βρεῖ ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν κακὴ στοίχιση, θὰ μπεῖ στις ἑκατοντάδες καὶ θ' ἀρχίσει νὰ δουλεύει τὸ καμτσίκι. Αὐτὸ τὸ καμτσίκι εἶναι τὸ σημάδι. Ἄν κρατᾷ τὸ λαστιχένιο, εἶναι γιὰ τὶς ὥρες τῆς καθημερινῆς ἀγγραφείας. Ἄν ἔχει τὸ βούινεου, κάρτο ἀπόφραση. Βλαστήμα τα.

Αὐτὸς τὸ ἔχει ἀντιληφθεῖ πὺς τό' χουμε παρατηρήσει αὐτὸ καὶ γιὰ νὰ μὴν τύχει καὶ δὲν τὸ προσέξουμε καὶ σήμερα, δέρνει, χτυπᾷ δεξὰ - ζερβά, σὲ πλάτες, μούτρα, ἀχαινά, γόνατα καὶ φανάζει:

— Βλέπει ἐσὺ ἐμένα τὸ βούρδουλο; Εἶναι τὸ τυχερὴ βούρδουλο. Τραγοῦδα δυνατὸ κερατὰ. Τραγοῦδα! Ἐσένα σκονὶ μὴ ὥρα θέλει πνίξεις. Ἐχει καλὸ φωνὴ ἐσὺ. Τραγοῦδαὶ ὅλες βρέ!

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα γίνηκε καὶ σήμερα, σὺν κάθε πρῶτὴ στις 5 ἢ ὥρα, ἡ διανομὴ τοῦ προῖνου. Φαρμάκι καὶ συσσίτιο σὲ τούτῃ τὴν πολιτεία δὲν ξεχωρίζουνε.

Τὸ βούρδουλα «τῆς ἐκτέλεσης» κρατοῦσε ὁ Κόβατς, διπλά τὰ πολυβόλα στις σκοπιές, μαρμελάδα ἦτανε τὸ πρωινό, οἱ παλιότεροι συνάδελφοι μιλοῦνε γιὰ ἓναν Γερμανὸ ἀξιωματικὸ κι' ἓνα φαντάρο, σκοτωμένους στὴν Καλλιθέα.

Κι' ἡ γνώμη τους εἶναι πῶς, χωρὶς ἄλλο, θά' χουμε καὶ σήμερα κατάλογο.

“Ο,τι κι' ἂν εἶναι ἔχουμε ἀκόμη τρία τέταρτα στὴ διάθεσή μας μέχρι τὸ προσκλητήριο. Τρία τέταρτα! Μιά ζωή. Ὁλόκληρη μιὰ ζωή, σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα ποὺ μετράει τὸ χρόνο ἢ κοινωνία τῶν ὁμήρων.

Ἐπάρχει καιρὸς καὶ νὰ φᾶμε καὶ νὰ πάρουμε ἀποφάσεις καὶ νὰ προετοιμαστοῦμε. Δηλεδὴ νὰ πνίξουμε κἀθε ἀδυναμία καὶ κἀθε φόβο καὶ νὰ ἐπιστρατεύσουμε ὄλες τὶς δυνάμεις μας. Αὐτὴ ἡ προετοιμασία, δὲν εἶναι μῆδε παθητικὴ συλλογὴ μῆδ' ἀπομόνωση, μῆδε τίποτα ἀπὸ κεῖνα τὰ σημάδια ποὺ θλέπουμε, γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση, στὸν ἐλεύτερο κόσμο. Δὲν ἔχουμε καμμιὰ δύναμη στὰ χέρια μας γιὰ νὰ ἐπιηρεάσουμε τὰ γεγονότα τοῦ ἔξω κόσμου. Δεκάδες πολυβόλα καὶ κανόνια ἔχουνε στραμμένες τὶς μπουῆκες τους ἀπάνω μας. Κανένα μέσο γιὰ νὰ πολεμήσουμε τὴ στεναχώρια δὲν ὑπάρχει. Μῆτ' αὐτὸ τὸ μισὸ τσιγάρο. Καὶ τὸ κομπολόι ἀπαγορεύεται ἐδῶ. Τὴ θέση τοῦ τσιγάρου καὶ τοῦ καφέ, σὲ ὄρες στεναχώριας, τὴν πῆρε τ' ὄνειρο κι' ἡ πρόληψη. Τὴ θέση τοῦ πολεμιστῆ, ποὺ σπαρταρᾷ ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ κι' ἀνυπομονησία, τὴ δώκαμε στὴν πρωϊνὴ συνεννόηση. Ἀμέσως μετὰ τὸ φαγητὸ παίρνουνε σβάρνα τοὺς θαλάμους οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐλευθερίας. Οἱ πιὸ συνειδητοὶ πολεμιστὲς καὶ μέσα κι' ὄξω ἀπ' τὸ Χαϊδάρι.

—Εἶπαμε: Ὁξω γίνεται ὁ μεγαλύτερος πόλεμος ποὺ γνώρισε ἡ ἱστορία. Δίνεται ἡ φοβερότερη μάχη ποὺ εἶδε ἔ βασανισμένος ὁ τόπος μας. Πολεμήσαμε καὶ τώρα συνεχίζουνε ἄλλοι, ἐναντίον τοῦ σκοτεινότερου καὶ τοῦ πιὸ ἀνελέητου ἐχθροῦ. Τὴν ἀντίσταση τὴν εἶχαμε ἀρχίσει ἐμεῖς γιὰ τὸν τόπο μας τὸν θέλουμε γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ μας. Τὶς γυναῖκες μας τὶς θέλουμε ὄχι σιλάβες τοῦ κρεβατιοῦ τῶν Οἰνῶν. Στὴ μάχη ἀπάνω πιαστήκαμε αἰ-

χμάλωτοι. Ὁ ἐχθρὸς, ποδοπατώντας κάθε δίκαιο, κάθε ἀνθρώπινο αἶσθημα καὶ κάθε πολεμικὴ τιμὴ, μᾶς μεταχειρίζεται σὰν μέσα ἐκβιασμοῦ τῶν ἀδελφῶν μας ποὺ συνεχίζουνε τὴ μάχη γιὰ τὴν ἐλευθερίαν. Μᾶς δολοφονεῖ. Σήμερα πάλι θὰ πάρει μιὰ παρτίδα ἀπὸ μᾶς. Πρέπει νὰ πάρουμε μιὰν ἀπόφαση καὶ σήμερα, ὅπως καὶ σὲ κάθε τέτοια περίσταση. Τὶ νὰ παραγγείλουμε — μὲ τὰ παιδιά ποὺ θὰ θγοῦνε γιὰ ἔργα — στοὺς δικούς μας; Νὰ σταματήσουνε τὸν πόλεμο μὲ τὸν κατακτητὴ, γιὰ νὰ μὴ ματώσει μύτη Γερμανοῦ καὶ σ' ἀντίποινα κρεμαστοῦνε κενήντα ἀπὸ μᾶς; Νὰ ζητήσουμε ἀνακωχὴ; Νὰ συνθηκολογήσουμε, γιὰ νὰ γλυτώσουμε τὰ κεφάλια μας; Νὰ πουλήσουμε τὸν τόπο μας καὶ τὴν τιμὴ του, γιὰ νὰ κοιμόμαστε ἤσυχτοι;

Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, κάθε τέτοιο προαῖνό, μιλοῦνε οἱ ἀπόστολοι καὶ ζητοῦνε τὴ γνώμη τῆς μάζας. Καὶ τοῦ τελευταίου ἀκόμη ἢ γνώμη πρέπει ν' ἀκουστῆ.

— Νὰ εἰδοποιηθοῦνε ὄξω τὰ παιδιά νὰ κάνουνε τὴ δουλειά τους, ὅπως νομίζουνε καλύτερα, χωρὶς νὰ θυμοῦνται καθόλου πὼς ὑπάρχουμε. Ἐμεῖς ἐδῶ μέσα δὲν μπορούμε νὰ κρίνουμε. Εἴμαστε χωρὶς ξεκαθαρισμένες εἰδήσεις. Δὲ ζοῦμε τὰ γεγονότα. Εἴμαστε οἱ λίγοι.

Αὐτὸ τὸ μήνυμα στέλνει ἡ κοινωνία τῶν μελλοθανάτων στοὺς πολεμιστὲς τῆς ἐλευθερίας. Νά, λοιπὸν οἱ προληπτικοί, οἱ ἀδύναμοι, αὐτοὶ ποὺ ζοῦνε, λές, τὴν πτωματικὴ τους κατάσταση. Σὲ ὄρες ὑπεύθυνων ἀποφάσεων, στρατεύονται ὅλες οἱ δυνάμεις τους. Καὶ ψηφίζουνε τὸ θάνατο παρὰ ὅποιαδήποτε συνθηκολόγηση.

Οἱ κριτικές, οἱ γκρίνιες, τὰ μικροκαμώματα ποὺ ἀκοῦς καὶ βλέπεις σὲ ὁμαλὲς ὄρες, δὲν ἀντιπροσωπεύουνε τούτους τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἑαυτὸς τους, ἡ ψυχὴ τους, ὁ ἠρωϊσμός τους; ἀστραποβολοῦνε στὸ δευτερόλεπτο ἀκριβῶς ποὺ πρέπει.

Τώρα ἡ ἀπόφαση πάρθηκε. Σὲ λίγο, μετὰ μιὰν ὥρα,

τ' αὐτοκίνητα τῆς ἀγγαρείας θὰ μεταφέρουνε στὰ Φά-
ληρα καὶ στὸ Σκαραμαγακὰ καταδίκους γιὰ δουλειές. Κά-
ποιοι περαστικοὶ θ' ἀκούσουνε τὸ μήνυμα, θὰ τὸ μεταφέ-
ρουνε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα στὰ στρατόπεδα τῶν συνωμο-
τῶν. Εἶναι ἡ φτωχοῦλα προσφορά τριῶν χιλιάδων ἀνθρώ-
πων, στὸν κοινό, στὸν μεγάλο ἀγώνα γιὰ τὸ λυτρωμό.

Δὲ μᾶς μένει πὰ τίποτ' ἄλλο, παρὰ νὰ φροντίσουμε
τὸν ἑαυτό μας στὰ δέκα λεπτὰ πού μᾶς ἀπομένουν. Τρεῖς
χιλιάδες ἄνθρωποι τρέχουνε ἀπὸ θάλαμο σὲ θάλαμο, ἀπο-
σκάλα σὲ σκάλα κι' ἀπὸ αὐλὴ σὲ αὐλὴ, μπερδεύονται,
σπρώχνονται, καμμιά φορά βρίζονται κιάλας, τσαλαπα-
τιοῦνται χωρὶς νὰ δίνουνε σημασία, ἔτσι πού σοῦ κάνουν
τὴν ἐντύπωση κοπαδιοῦ ζώων πού συναγωνίζονται πού ν'
ἀρπάξει τὴν τροφή ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἄλλου. Ὁ ἐκνευρι-
σμός, οἱ βρисиές, τὰ βαριά λόγια, γιὰ νὰ μπορέσει καθένας
νὰ βρεῖ δυὸ ρουφηξιές τσιγάρο, νὰ φιλοξενηθεῖ σὲ καμ-
μιὰ πίτα, κορυφώνονται ὅσο περνᾷ ἡ ὥρα. Οἱ περισσό-
τεροι δὲν ἔχουνε καπνίσει ἀκόμη τὴ στιγμή πού ἀκούγον-
ται οἱ σφυρίχτρες. Αὐτὲς οἱ σφυρίχτρες! Βαρβαρότερα
μέσο προσκλητηρίου δὲν ἐφανερώθηκε.

Αὐτὴ τὴν τελευταία στιγμή, πού τὸ ποδοβολητό, οἱ
φωνές, οἱ σφυρίχτρες, τὰ γκαρίσματα τοῦ Κόδατς, ἔχουνε
μεταβάλλει σὲ κόλαση τὸ χῶρο τοῦτο, κάποιος εἰδοποιεῖ δυ-
νατὰ πὼς στὸν ὑπόγειο θάλαμο τοῦ βου μπλόκ, ὁ Κώστας
ὁ ψηλὸς μοιράζει τσιγάρα.

Γι' αὐτὸν τὸν ἔξοχο ἄντρα θὰ μιλήσουμε ἄλλοῦ. Εἶ-
ναι ἓνας ἐργατικὸς, ἡλικιωμένος ἄνθρωπος πού πρὶν ἀπὸ
τρεῖς μῆνες ὁ γιὸς του ἐκτελέστηκε «δι' ἀπαγχονισμοῦ» μα-
ζὶ μ' ἄλλους πενήντα. Ἄντι γιὰ κόλλυθα, μοιράζει ἀπὸ μιὰ
τσιγάρο σήμερα, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὥρα, γιὰτὶ τὸ παιδί
του, πρὶν νὰ μπεῖ στὴ γραμμὴ, εἶχε ζητήσῃ μιὰ ρουφηξιὰ.
τσιγάρο καὶ δὲν πρόλαβε νὰ βρεῖ.

Τώρα εἰν' ὄλοι στὴν αὐλὴ. Ὅλοι ἤρεμοι, ἤσυχτοι, τρέ-

χουνε να πάρει καθένας τὴ θέση του στὴν παράταξη.

Ἄν προσέξεις ὄμως, θὰ δεῖς πὼς ὁ καθένας στέκεται ἕνα δευτερόλεπτο. Κυττάζει τὴν Ἀθήνα ποὺ κοιμάται καὶ μιὰ ἀνάλαφρη καταχνιά τὴ σκεπάζει, ποὺ μόλις βγεῖ ὁ ἥλιος βλέπεις πὼς δὲν εἶναι καπνοὶ κι' ἀτμοὶ καὶ τέτοια πράγματα, παρὰ ἕνα γαλάζιο πελώριο πέπλο ποὺ τὸ ὑφάνανε οἱ ἀχτίνες τοῦ φεγγαριοῦ μὲ τοῦ Σαραωνικοῦ τὶς ἀνάλαφρες ἀδρες. Καὶ σκεπάζανε τὴν ὁμορφότερη νύφη τοῦ κόσμου οἱ νεράιδες κι' οἱ μάγισσες ποὺ κατοικοῦνε στὶς σπηλιές τοῦ Ἰμητοῦ καὶ τ' ἀκρογιάλια τῆς Ἀττικῆς. Μὰ ὁ Χαϊδαριώτης σηκώνει τὸ πέπλο. Σημαδεύει τὸ σπιτάκι του. Βλέπει τὸ παιδί του στὴν κούνια, τὴ Μάνα καὶ τὴ γυναῖκούλα του μὲ τὰ πρόσωπα σφιγμένα, τσακισμένα λὲς ἀπὸ τὴ χούφτα τοῦ σκληροῦ ἐφιιάλη νὰ κομοῦνται τὸν ὕπνο τοῦ μάρτυρα.

— Ἄντιο! ἀγαπημένοι μου, τοὺς λέει σιγὰ καὶ τοὺς ξανασκεπάζει μὲ στοργὴ κι' ἀγάπη.

«... Νὰ ζήσετε τοὺλάχιστο ἐσεῖς ἐλεύτεροι κι' ἀγαπημένοι»...

Τώρα εἶν' ἔτοιμος. Ὅλα του τὰ καθήκοντα τὰ ἔχει ἐκτελέσει.

Μόνο γιὰ οἰκονομία δυνάμεων, ἡ Γερμανικὴ Διοίκηση παραχώρησε, ἀπὸ τὴν ἀρχή, μερικὲς ἐπευθυνότητες στὸ στρατόπεδο: Γενικὸ διεστηνέα, εἰδικὸ διεστηνέα, στρατοπεδάρχης, βοηθός, καὶ κατὰ τὴ δύναμη, καὶ ἀνάλογους ἐκατόνταρχους.

Αὐτοὶ ρυθμίζονε ἐπεύθυνα τὴ λειτουργία τοῦ στρατοπέδου, ἀπὸ τὶς ἀγγαρεῖες ὡς τὸ συσσίτιο κι' ὡς τὴν ἐσωτερικὴ τάξη στοὺς θαλάμους.

Αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση, τὸ βούρδουλα καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς τοῦ κάθε Γερμανοῦ

στρατιώτη. "Ισα - ίσα. "Αν δὲν γίνουνε ὄργανα τῶν "Ἐς - "Ἐς, εἶναι χειρότερη ἢ μοῖρα τους ἀπὸ τῆ δικῆ μας.

Γι' αὐτοὺς τοὺς ἀντιπροσώπους μας, θὰ χρειαστεῖ νὰ γίνει λόγος ἄλλοῦ, παστρικά, χωρὶς κομμιάν ὑπεκφυγῆ καὶ μ' ὄσην γίνεται δικαιοσύνη.

"Ἡ δύναμή μας σήμερα εἶναι 2750 ψυχές. Ψυχές ἀκέριες βέβαια, πρέπει νὰ λογαριάσουμε καὶ τέσσερα χαριτωμένα μωρὰ ἀπὸ 10 - 12 χρονῶν! Κρατούμενοι εἶναι κι' αὐτά, μὲ τὰ ὄλα τους. Μὲ σοβαρὲς κατηγορίες καὶ μὲ τίτλους ἐθνικῶν ἀγωνιστῶν. Παράσημα βαριά ἀπὸ τὴν ἀνάκριση τῆς ὁδοῦ Μέρλιν, βλέπεις καὶ στὶς πλατοῦλες τους καὶ στὰ σοβαρὰ τους μουντράκια. Τὸ ἓνα μάλιστα ἔχει καὶ σημάδια ἀπὸ χειροπέδες στὰ χεράκια του, πὺ πάει νὰ πεῖ πὺς πέρασε καὶ τὸ σκληρότερο μαρτύριο: Τὸ κρέμασμα μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ πίσω!

Συμποῦνε κι' αὐτὰ μαζί μας ἀπὸ τὰ χαράματα. Κι' ἡ ὀποιαδήποτε καθυστέρηση νὰ μποῦνε στὴ γραμμὴ τιμωρεῖται τὸ ἴδιο σκληρὰ, σὰ νὰ ἦταν ἐνήλικοι. "Ἐτσι τὰ βλέπεις ἀλαφιασμένα, μὲ τὰ ματάκια τους ἀκόμη προσημένα ἀπὸ τὸ ἀντιφυσιολογικό, ἀνήσυχο ξύπνημα καὶ παίρνοννε τὴ θέση τους στὴν παράταξη.

Γιὰ τὴν ἱστορία, ὁ κύριος ὄγκος συντάσσεται μὲ μέτωπο πρὸς τὸ Βορῆα. Εἶναι οἱ Ἐκατονταρχίες τῶν συνεργείων, τῶν καθαριστῶν, τῶν ἀναπήρων, τῆς ἀγγαρείας τοῦ Φαλήρου, τῆς ἀγγαρείας τοῦ Σκαρραμαγκᾶ κτλ. Συνέχεια, μὲ μέτωπο πρὸς τὴ δύση, συντάσσονται ἄλλες ἑκατονταρχίες γιὰ ἐσωτερικὲς ἀγγαρεῖς.

"Ὅλη ἡ παράταξη σχηματίζει ἓνα κεφαλαῖο γάμμα. Στὸ ἀνοιγιά του τρέχοννε, φωνάζοννε, διαμαρτύρονται καὶ ψευτοφοβερίζουν οἱ ὑπεύθυνοι, ὥσπου νὰ κατορθωθεῖ, τέλος πάντων, μέσα σὲ δέκα λεπτὰ νὰ γίνει προσκλητήριο. Νὰ μετρηθοῦνε τὰ κεφάλια. Τὸ μέτρημα γίνεται καὶ πέντε κι' ἔξη φορές. Τὴν τελευταία φορά, τὴν τελευταία στιγμή,

«προσέρχονται» οἱ Ἕλληνες ἐπίσημοι. Κατάδικοι καὶ τοῦ λόγου τους, καθαριστὲς ἐδῶ τὸ ἐπάγγελμα οἱ περισσότεροί, ὁμῶς αὐτὴ τῇ διακριτικῇ «προσέλευση» τῇ δημουργήσαν μόνον καὶ μόνον, γιὰ νὰ μὴν ξεχνᾶμε ἑμεῖς τό... πόπολο, πὼς στὸν ἐλεύθερο, στὸ μακρινὸν ἐκεῖνο κόσμον, ἱπῆρξαν ἀφεντικὰ μας καὶ βαθμοῦχοι τῆς πολιτείας! Ἄλλὰ νὰ εἶναι αὐτὸ ὁ μόνος, ὁ βαθύτερος λόγος;

Δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει τραγικότερη περίπτωση ἐτοιμοθάτου, ἀπὸ κείνη ποὺ ὁ ἄρρωστος τρελλαινεται ἀπὸ τὸ φόβο τῆς στιγμῆς καὶ ζητάει νὰ τοῦ δόλουνε στὸ μνήμα καὶ τὸ πορτοφόλι του! Κομικότερη ἐκδήλωση καταδίκου δὲν εἶναι, ἀπὸ τοῦ νὰ θέλει ὁ κατάδικος νὰ μαστιγώνεται, φερώντας... ἐπίσημο ἔνδυμα...

Πολὺ τοὺς λυποῦμαι τοὺς θλιβεροὺς αὐτοὺς τύπους, καθὼς βλέπω τὸ κόρδαμα καὶ τὴν καυχησιά τους. Ξεκρέμαστοι. Ναι, αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ χαρακτηρισμὸς ποὺ ζητοῦσα. Ξεκρέμαστοι, ξεκάρφωτοι. Τίποτα πραγματικῶς βαθὺ δὲν τοὺς ἐνώνει μὲ τὴν πολιτεία μας τούτη.

Ἔχουνε ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ κοινοῦ καταδίκου. Αὐτὸς ὁ κατάδικος νιώθει ἐλαττωματικός. Ἐπειδὴ μ' ὅλα του τὰ μέσα προσπαθοῦνε νὰ τοῦ ἀποκλείσουνε τὸ δικαίωμα νὰ ἔχει θέληση δική του. Αἰσθάνεται μιὰν ἀφόρητη μειονεκτικότητα ἀπέναντι τῶν ἄλλων καὶ πρὸ πάντων ἀπέναντι τοῦ ἴδιου τοῦ προηγούμενου ἑαυτοῦ του. Γιὰ νὰ μὴν τ' ἀντιληφθοῦνε κι' οἱ γύρω του αὐτὸ τὸ σακατῆλικο, τὸ ρίχνει στὸ νταϊλίδικο, βρίζει, καμώνεται τὸν ἀνήμερο, φοβερίζει τὰ σύμπαν κι' ἂν μπορέσει, κάνει καὶ περίπατο στὴν αὐλή -- τρέμοντας -- μ' ἀναμμένο τσιγάρο!

Ὅλ' αὐτὰ γιὰ νὰ πείσει τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς γύρω του, πὼς εἶν' αὐτός! Πὼς ἔτσι θέλησε κι' ἔτσι ἔπραξε.

Ἄν ἦτανε ἐδῶ στὸ Χαϊδάρι κι' εἶχε ἱστορία ἐξέχουσας προσωπικότητας, θ' ἀντικαταστοῦσε ὅλες τὶς βρισιές του καὶ τὰ νταϊλίκια μὲ τὴν ἀργή, ἐπίσημη «προσέλευση».

τὴν τελευταία στιγμή πού ἔχουνε σπάσει πιά τὸ κεφάλι τους οἱ ὑπεύθυνοι νὰ μετροῦνε καὶ νὰ προσπαθοῦνε νὰ μαντέψουνε τοὺς ἀπόντες.

Εἶπαμε: Οἱ ὑπεύθυνοι εἶναι κι' αὐτοὶ κατάδικοι. Ἄν τὸ προσκλητήριο δὲν ἔχει τελειώσει τὴν ὥρα του ἢ εἶναι ψεύτικο, ὁ θούρδουλας δὲ θὰ σεβαστεῖ τὰ γαλόνια τους ἀπὸ τοιγαρόχαρτο.

Αὐτοὶ λοιπόν, οἱ Ἕλληνες ἐπίσημοι, θὰ εἶχανε τὴ θέση τους, θὰ ἦτανε στὸ κλίμα τους, μέσα σ' ὁποιαδήποτε φυλακὴ κοινῶν καταδικῶν, πού ἢ θέληση ἔχει σκοτωθεῖ. Ἄλλὰ ὄχι ἐδῶ, πού συμβαίνει ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο, ὅπως εἰπώθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο.

Στὶς ἔξη παρὰ τέταρτο ἀκριβῶς, πάντα, χωρὶς μὴδ' ἓνα δευτερόλεπτο διαφορά ἀπὸ τὴ μιὰ φορὰ ὡς τὴν ἄλλη, ἔρχεται ἡ φρουρὰ τοῦ Χαϊδαριοῦ καὶ παίρνει τὴ θέση της, σ' ἓνα ζυγὸ, ἀπέναντι στὸν κύριο ὄγκο τῆς παράταξης. Τώρα πιά σχηματίζεται ἓνα σωστὸ Π, μὲ ἀνοιγμα ἀπὸ τὰ δυτικά.

Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ φρουρὰ ἔχει 13 στρατιῶτες τῶν Ἔς - Ἔς, ἓνα λοχία κι' ἓνα δεκανέα. Μόνον αὐτὴ τὴν ὥρα τοὺς βλέπει κανεὶς μ' ὄλο τὸν ὄπλισμό τους. Μόλις τελειώσει τὸ προσκλητήριο, τριγυρίζουνε στὸ στρατόπεδο μὲ τὸ μπιστόλι καὶ τὸ θούρδουλα.

Ἄν οἱ ὄμηροι τοῦ Χαϊδαριοῦ εἶχανε ψυχολογία ἄβουλου, γονατισμένου, μειονεκτικῆς κοινῆς καταδίκου, δὲ θὰ διακρίνανε στὴ γερμανικὴ τούτη ἐπίδειξη τίποτ' ἄλλο, παρὰ μόνο μιὰ δύναμη μὲ τουφέκια, αὐτόματα καὶ χειροβομβίδες.

Ἐποῦτοι ὅμως κάθονται καὶ κοιτσομπολεύουνε τοὺς φοβεροὺς καὶ τρομεροὺς κοσμοκράτορες. Ὅλων ἔχουνε κολλήσει παρατσούκλια ἀνάλογα μὲ τὴν ἐμφάνισή τους. Ἐνας ψηλός, λιγνός, φτενός σὰ σανιδόταβλα καὶ μὲ πρόσωπο γλεμμμένο, Ὁδγγρος τὴν καταγωγὴ, δὲ λέγεται πιά

«Ἀντώνιο». Αὐτὸ τὸ σήσανε. Ὅλοι τὸν ξέρονε «Μπακαλιάρου».

Ὁ διπλάνος του δὲν ἔχει, λές, πρόσωπο. Κάτι πεταμένα κόκαλα, πὸ σχηματίζουνε ἓνα τρίγωνο μὲ τὴ βάση στὸ κούτελο, ἀντιπροσωπεύουνε τὸν ἄνθρωπο, πὸ ἴσως — ὅλα γίνονται σ' αὐτὸ τὸν κόσμο — νὰ τὸν ἔχει ξρωτευθεῖ καμμιὰ «μπλίτς», εἶναι γνωστός στὸ στρατόπεδο μὲ τ' ὄνομα «Σκύλος».

Στὸ κέντρο στέκεται ὁ Κόδατς. Εἶναι δὲν εἶναι 18 χρονῶ. Κοντός, λιγνός, ἀμιούστακος, μ' ἀναιδέστατο παρουνιαστικό, μέτωπο σὰν μαῖμοῦς στενό, τὸ ἓνα του χέρι δὲν ἔχει παρὰ ἐνάμισον δάχτυλο. Κρατᾷ ἓνα τουφέκι πιά μεγάλο ἀπ' τὸ μπόι του. Κι' αὐτὸς εἶναι τὸ «Πίκουλο!».

Οἱ καταδικοί δὲν προσέξανε ποτὲ καθόλου τὸν ὀλισμὸ αὐτῶν τῶν προϊόντων μιᾶς ἀποτυχημένης «ἀποβολῆς». Τὰ κουσούρια τους βλέπουνε. Τὴν κομμικὴ τους ἐμφάνιση προσέχουνε καὶ καταδιασκεδάζουνε μὲ τὴν τρομάρα πὸ ἐκδηλώνουνε μπροστὰ στὸ δεκανέα τους. Ὁ σκύλος τοῦ Διοικητῆ, λένε, πῆγε μιὰ μέρα ἐκεῖ στὴ γραμμῆ. Ἔτσι, ξαφνικά, μὲ δυὸ σάλτους φανερώθηκε μπροστὰ τους. Αὐτόματα ὅλοι χτυπήσανε τὰ τακούνια, τ' ὄπλα, τὸ ξίφος καὶ πήραν ἀψογὴ στάση προσοχῆς.

Ἡ διάθεση αὐτῆ τοῦ Χαϊδαριώτη μαρτυρᾷ, πὸς κατένε φόβο δὲν αισθάνεται μπροστὰ σὲ τούτους τοὺς καραγκιόζηδες. Τοὺς γελοιοποίησε μέσα στὴν ψυχὴ του, τοὺς ἔκανε ἀκριβῶς κομμικοὺς θεατρίνους καὶ τοὺς ἔχει κάθε πρωτὶ ἐκεῖ ἀπέναντί του σὰν ἓνα τόνο κομμικὸ στὴν τραγικότητα τῆς ὥρας τούτης.

Θόρυβος μοτέρ ἀκούγεται. Ὅλοι γυρίζουνε πρὸς τὴν ἀνατολὴ καὶ πρὸς τὴ δύση. Δὲν εἶναι ἀεροπλάνο. Αὐτοκίνητο ἔρχεται ἀπὸ τὸ δημόσιο δρόμο.

— Ἔρχονται, ἀκούγεται ἓνας ψίδυρος πὸ ἐπαναλαμβάνεται σὰν ἠχὼ ἀπὸ χιλιάδες στόματα.

—“Έχει ρυμούλκα; Ξεχωρίζεις ἐσὺ ἂν ἔχει ρυμούλκα;
— Δὲ φαίνεται ἀκόμη. Μπροστά ὅμως ἀπ’ τὸ φορητὸ
ἔρχεται τὸ μικρὸ τῆς Μέρλιν.

—“Ἔρχεται ἡ Μέρλιν! . . .

—“Ακουσες Κώστα; Φτάνει ἡ Μέρλιν! Τὸ αὐτοκι-
νητὰκι τῆς Μέρλιν εἶναι πῶ μπροστά.

—“Έχει καὶ ρυμούλκα, παιδιά!

—“Ακούς, Γιάννη; Έχει καὶ ρυμούλκα!

—“Α! Σίγουρα ἔχοιμε ξάφρισμα.

— Λές νὰ θέλουμε πάρα πάνω ἀγγαρεία, σήμερα;

—“Ε, καημένε! Καὶ τὸ μικρὸ αὐτοκίνητο γιατί πάει
πῶ μπρὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο;

— Λές νὰ τρέχει, γιὰ νὰ ἐτοιμάσουνε τὸν κατάλογο
πὺ φέρνει;

— Τὶ λές, βρὲ παιδί! Ὅταν ἔχει τὸ μεγάλο φρου-
ρά, τὸ μικρὸ μπαίνει μπρὸς. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸ
ἐπιβλέπει!

— Καλὰ λές! Ὅστε ἔρχεται μὲ . . . Παιδιά ἔχει
καὶ φρουρά.

“Ὅλ’ αὐτὰ τὰ συμπεράσματα κι’ οἱ πληροφορίες παίρ-
νουνε καὶ δίνουνε, ὅταν τ’ αὐτοκίνητα εἶναι ἀκόμη δυὸ
χιλιόμετρα μακριά, πάνω στὸ δημόσιο δρόμο.

Μπροστά μου στέκεται ἕνας καλὸς κι’ ἀγαθούτσικος
διανοούμενος. Κάνει τὸ σταυρὸ του. “Ἐλεῖται καταπιάνε-
ται νὰ θγάλει μὲ τὸ πόδι του μιὰ πέτρα ἀπὸ τὸ χῶμα, πὺ
ὡστόσο δὲν τὸν ἐμποδίζει καθόλου. Κάποτε τὸ πετυχαί-
νει. Ἐνα μικρὸ λακκάκι σχηματίστηκε. Τότε φτύνει δια-
στικὰ τρεῖς φορές στὸν ἀριστερό του ὤμο. Φτύνει καὶ
πρὸς τὸ λακκάκι καὶ τὸ ξανασκεπάζει μὲ τὴν πέτρα. Δὲ
νοιάζεται ἂν τὸν βλέπουνε. Ἴσως καὶ νὰ νομίζει πως δὲν
τὸν προσέχει κανένας. Γιατὶ φαντάζεται πὺς ὁ κανένας
ἔχει τὶς ἔγνοιες του αὐτὴ τὴν ὥρα. Τὰ χέρια του δὲ στα-
ματοῦνε. Παίρνει τὸ μαντῆλι ἀπ’ τὴν πίσω τσέπη καὶ τὸ

δένει κόμπο. Τὸ βάζει στὴν τσέπη τοῦ σακκακιοῦ. Ἀπότομα, σὰ νὰ τὸν ἔκαφε, τὸ βγάζει καὶ τὸ πάει στὴν ἀριστερὴ τσέπη. Κάθε τόσο πλαταγίζει τὴ γλώσσα του σὰ νὰ δλέπει κάτι ποῦ ποτὲ δὲν τὸ περίμενε καὶ γυρίζει τὸ κεφάλι του πρὸς τὶς πλαϊνὲς ἑκατονταρχίες καὶ πίσω. Λέ βλέπει ὁμῶς τίποτα. Ἄς στριφογυρίζουνε τὰ μίτια του πέρα - δῶθε. Λέ βλέπει, γιατί ὄλη του ἢ προσοχή, ὄλη του ἢ δύναμη κι' ἢ ματιά του ἀκόμη, εἶναι στραμμένα πρὸς τὰ μέσα.

Μιά στιγμὴ ρωτᾷ:

— Ἐμείνανε ἄραγε στὸν τόπο;

Σὲ κανένα δὲν ἀπυθύνεται αὐτὴ ἡ ἐρώτηση. Δὲν περιμένει καμμιάν ἀπάντηση. Κι' ὅταν τοῦ λέω πῶς δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ἂν σκοτώθηκαν, ξαφνιαζεται. Γυρίζει καὶ μὲ κυττάζει. Μοῦ χαμογελά σὰν ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο καὶ μοῦ δίνει τὸ χέρι του.

— Καλημέρα. Συγγνώμη, δὲ σᾶς πρόσεξα.

Καὶ τώρα μὲ πρόσεξε! Τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ ξέρει ποιὸς εἶμαι. Ποιὲς δὲν ἔχοιμε ἀνταλλάξει μὴδε μιὰ λέξη. Μήτε καλημέρα. Τὰ νεῦρα τὸν πνίγουνε. Βήχει, ξεροβήχει καὶ κουνᾷ τὸ κεφάλι, τεντώνει τὸ λαιμό, σὰ νὰ τὸν σφίγγει τὸ κολάρο. Κι ἄς εἶναι ἀνοιχτὸς ὁ γιακᾶς του...

Τὸ μικρὸ ἀνοιχτὸ, γυρίζο αὐτοκίνητο μπῆκε στὴν αὐλὴ τοῦ στρατοπέδου. Τρέχει πρὸς τὸ Διοικητήριο. Δυὸ ἀξιωματικοὶ τῶν Ἔς - Ἔς εἶναι μέσα. Κρατοῦνε στὰ γόνατά τους ἀπὸ μιὰ τσάντα μαῦρη ὄπως καὶ κάθε πρωτὶ.

— Πῶ! Πῶ! Μαῦρες τσάντες! Καὶ φουσκωμένες!

Ἡ βουή αὐτὴ, μεταδίνεται ἀπὸ ἑκατονταρχία σ' ἑκατονταρχία κι' ὄλο τὸ στρατόπεδο ἔχει ν' ἀπορεῖ γιατί τάχα νὰ κρατᾶνε δυὸ μαῦρες, φουσκωμένες τσάντες!...

— Ἐχει πολλοὺς καταλόγους! ἀκούγεται μιὰ φωνὴ ἀπὸ κάπου.

— Ἀκοῦς; Ἀκοῦς, Μιχάλη; Ἐχει πολλοὺς καταλόγους σήμερα.

— Ναι! Σήμερα θά εκτελέσουνε και τους πάγκους και τις πόρτες, γιατί ἡμεῖς δὲ θά φτιάσουμε!

Σαρκαστική, ὄλο μεγαλεῖο και δύναμη, ἀκούγεται ἡ φωνή τοῦ Κώστα τοῦ ψηλοῦ, ποῦ μοίραζε τὰ τσιγάρα τὸ πρωῖ ἀντὶς γιὰ μνημόσυνο στοῦ γιό του.

Ἅλα τὰ κεφάλια γυρίζουνε πρὸς αὐτόν. Πελώριος, τετράγωνος, στέκεται κάπου στοῦ κέντρο τῆς ἑκατονταρχίας τῶν καθαριστῶν και χαμογελᾷ μὲ καλοσύνη. Σὰ νὰ σὲ χαϊδεύουνε τὰ μάτια του. Τὸ παράστημά του σοῦ δημιουργεῖ αἴσθημα ἀσφάλειας κι' ἐμπιστοσύνης.

Οἱ διπλανὲς ἑκατονταρχίες ρωτᾶνε ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, τί συμβαίνει, τί εἶπανε. Κι' ὁ Κώστας καθὼς βλέπει ὄλες αὐτὲς τὶς χιλιάδες νὰ σηκώνουνται στὶς μύτες τῶν ποδιῶν γιὰ νὰ δοῦνε, ξαναλέει:

— Σήμερα θά σᾶς ἀλλάξω τὴν πίστη στὴ δουλειά. Θά κληγήσουμε κοριοῦς*. Γιὰ ἐκτέλεση θά πάει ὁ Κώστας, ὁ Βούλγαρης, κι' ὅποιος ἔχει τσιγάρο στὴν τσέπη του. Προσέξτε καλά, μασκαράδες.

Τὸ στρατόπεδο ξεχάστηκε. Χαχάνισε. Τὰ μάτια ἀστράφτανε. Οἱ ὑπεύθινοι τρέχουνε και φωνάζουνε νὰ ἐπιβάλουνε τὴν τάξη.

Λίγοι τὸν γνώρισαν τὸν Κώστα. Λίγοι βρίσκονται σὰν κι' αὐτόν και στοῦ στρατόπεδο και στοῦ κόσμο.

Τὸ μεγάλο αὐτοκίνητο μπῆκε μέσα χωρὶς ρυμούλκα. Και χωρὶς φρουρά. Ἄρα δὲν ἔχει σήμερα ἐκτέλεση. Ἐνα μακρόσυρτο ἄ! ἄ, ἄ, ἄ!... δηλώνει, πὼς μιὰ ταφόπετρα σηκώθηκε ἀπὸ κάθε καρδιά. Τ' αὐτοκίνητο σταμάτησε στοῦ 15. Στὴν αὐλὴ τῆς ἀπομόνωσης, ὅπως κάθε πρωῖ, γιὰ νὰ παραλάβει τὴν ἀγγαρεία, ἀπὸ σιδεράδες, μαραγκοῦς, χτίστες, κι' ἕναν ἐπιγραφοποιό, ποῦ χρειάζεται ἡ Μέρλιν. Στὸ ἴδιο αὐτοκίνητο θά μποῦνε κι' αὐτοὶ ποῦ θά πάνε γιὰ ἀνάκριση. Και μὲ τὸ ἴδιο θά γυρίσουνε ὄλοι πάλι στὶς ἔξη τὸ θράδυ, φορτωμένοι λογιῶ - λογιῶ εἰδή-

* Ἐίναι ἀρχικαθαριστὴς στοῦν ὑπόγειο θάλαμο.

σεις, ψεύτικες τὸ περισσότερο, ἀποταίγαρα, πληγές ἀπὸ τὴν ἀνάκριση καὶ ἕφος Ἀμερικάνου ποῦ γυρίζει στὴν πατρίδα ἕστερ' ἀπὸ πολύχρονη ἀπουσία.

Τότες τὰ διπλά πολυβόλα στὶς σκοπιές δὲν ἔχουνε πάντα τὸ ἴδιο κακὸ νόημα.

— Βλέπεις, λοιπόν, Μάρκο! Τὶ σοῦ ἔλεγα!

— Εἶδες, λοιπόν, ὄνειρο! Ἔ;

— Ἐμ' σὰς τὸ ἔλεγα ἐγὼ ἀπὸ χθὲς τὸ θράδν, μὰ ἐσεῖς μόνο τὸ κακὸ πιστεύετε!

Αὐτὴ εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ διανοούμενου ποῦ ἔφτυνε καὶ ξόρχιζε τὸ σατανὰ γιὰ νὰ τὸν θάψει κάτω ἀπὸ ἓνα τόσο δὰ πετραδάκι: Καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ σίγουρος ἔδενε κ' ἕναν κόμπω στὸ μαντήλι του. Τώρα εἶναι καλύτερα ὁ καιμένος...

Ἀνθρώπινος εἶναι βέβαια ὁ φόβος, μὰ εἶναι νόμος τοῦ στρατοπέδου, εἶναι παράδοση, νὰ πεθαίνεις μ' ἀξιοπρέπεια, χωρὶς ὑστερισμούς καὶ ξόρχια καὶ λιγοθυμίες, ἂν δὲν μπορεῖς νὰ πεθάνεις σὰν Ἕλληνας. Ἄν δὲν μπορεῖς ν' ἀντικρουστεῖς ὀλόρθως, τραγουδώντας, μὲ τὸ Χάρο.

Κάποιος ἔφυγε ἀπὸ μιὰν ἄλλη γραμμὴ κι' ἦρθε κοντά μου. Κάτι μοῦ ψιθυρίζει στ' αὐτὴ καὶ φεύγει. Δὲν πρόλαβα νὰ τ' ἀπαντήσω. Ἄν πρόφταινα, θὰ τοῦ ἔλεγα πὼς δὲ θὰ ξαφνιασθῶ καὶ πὼς εἰμ' ἕτοιμος γιὰ ὅλα... Πάντως ἦτανε πολὺ καλὰ πληροφορημένος καὶ τώρα, σὰν καὶ κάθε ἄλλη φορὰ. Δὲν εἶναι τίποτα. Χαφιεδάκος εἶναι καὶ κάτι μαθαίνει καμμιά φορὰ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς γιὰ τὶς ὑποψηφιότητες τῆς κρεμάλας.

Τὰ σκυλιὰ τῆς διοίκησης, τρία καθαρόαιμα λυκόσκυλα, τρέχουνε καὶ μπαίνουνε στὴν παράταξη. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο εἰδοποιοῦνε, πὼς ὁ ἀφέντης τους κι' ὁ δικός μας εἰτοιμάζεται αὐτὴ τὴ στιγμὴ νὰ δρασκελίσει τὸ κατώφλι τοῦ Διοικητηρίου.

— Τὰ καπέλλα σας!

— Βγάλε τὸ σκοῦφο σου!

— Τὶ περιμένεις φίλε! Βγάλε τὸ καπέλλο σου!

Μόλις φανεῖ ὁ διοικητὴς στὴν πόρτα — πεντακόσα μέτρα μακρὰ — πρέπει νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ σαχλοῖστορία.

Κρεμαντιαλᾶς, ὡς ἐκεῖ πάνω, μὲ κοντὸ παντελόνι καὶ κοντομάνικο πουκάμισο, ἀνοικονόμητα χέρια καὶ μούτερο ἀγέλαστο. Βλέμμα ἀσάλευτο, στεγνὸ, ἴδιο μαχαίρι ποὺ κορφώνεται δπου νά' ναι, ἢ σὲ κορμὶ ἀνθρώπου ἢ σ' ἓνα σακκὶ γεμάτο χῶμα, μὲ τὴν ἴδια σιγουριὰ κι' ἀλυγισιά.

Ξωπῖσω του, τρία βήματα, ἀκολουθᾷ ὁ ὑποδιοικητὴς, ἓνας κάποιος Γερμανὸς ἀξιοματικός, χωρὶς κανένα ἐξέχωρο χαρακτηριστικὸ. Γίνεται ὅμως ἀξιοπρόσεκτη προσωπικότητα ἀπ' τοὺς φακέλους ποὺ κρατᾷ στὰ χέρια του. Δυὸ κόκκινους φακέλους, ποὺ μέσα κεῖ κρύβεται καὶ τ' ἄσπρο καὶ τὸ μαῦρο. Κι' ἡ χαρὰ κι' ὁ πόνος.

Συμβαίνει πολλὰ πρωῖνά, οἱ φάκελοι αὐτοὶ νὰ μὴν ἔχουνε τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἓνα μικρὸ τετραγωνάκι χαρτιοῦ, ποὺ γράφει ἀπάνω τὶς ἀγγαρεῖες τῆς ἡμέρας ποὺ χρειάζονται κι' ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Αὐτοὺς τοὺς κόκκινους φακέλους ποτὲ δὲν τοὺς ἀποχωρίζεται, γιὰ νὰ βάζει σὲ δοκιμασία τὴ φαντασίαν καὶ τὰ νεῦρα μος.

Ὁ διοικητὴς ἐπιθεωρεῖ δυὸ - τρία λεπτὰ τὴ φρουρά. Μοιράζει τὶς ὑπηρεσίες, διορίζει τὸν ἀνώτατο στρατοπεδάρχην τῆς ἡμέρας. Συνήθως αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὴ δίνει στὸν Κόβας. Αὐτὸν ἔβαλε καὶ σήμερα. Κι' αὐτὸ σημαίνει κυνηγητὸ ἀπ' τὸ πρωῖ ὡς τὸ βράδυ, νὰ μὴν μπορείς ν' ἀνασάνεις, νὰ μὴ βρῖσκεῖς ἓνα μέρος νὰ κρυφτεῖς ἢ ν' ἀναπαντεῖς ὅσο ἄρρωστος θέλει ἄς εἶσαι κι' ὅσες φορὲς ἄς σ' ἔχει θγάλει ὁ γιατρὸς ἐλεύτερο.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ φτάνει ὁ διοικητὴς, κόβεται σὰ μὲ μαχαίρι κάθε ψίθυρος. Κι' αὐτὴ ἡ ἀναπνοὴ γίνεται πῶ σιγανή. Λές καὶ δὲν ἀναπνέει τὸ Στρατόπεδο. Σὰ νὰ ἔχουνε μαγνήτη, αὐτοὶ οἱ δυὸ κόκκινοι φάκελοι, ποὺ τρα-

βάνε τὶς ματιές ὄλων τῶν χιλιάδων τούτων, ποῦ σοῦ κάνουνε τὴν ἐντύπωση πὼς ὑπνωτίστηκαν.

Μόλις τελειώσει τὴν ἐπιθεώρηση τῶν Ἔς - Ἔς, γυρίζει πρὸς τὰ μᾶς καὶ στέκεται ἀκίνητος, βλοσυρός, πανύψηλος, ἴδιος χάρος καὶ μᾶς κνττάζει.

— Προσοχή! παραγγέλνει ὁ Ἕλληνας στρατοπεδάρχης καὶ τρέχουνε σὰ ἀλαλιασμένοι, αὐτός, ὁ βοηθός του καὶ οἱ δυὸ διερμηνεῖς, γύρω ἀπὸ τὸν μέγαν ἀφέντη, τὸν φρικιότερον ἀφέντη, ποῦ γνώρισε ἡ ἱστορία, τὸν Γερμανὸ ταγματάρχη Ραντόμσκι, διοικητὴ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Χαΐδαριού.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο παίρνει ἀναφορά. Μὲ κινήσεις νωθρές, ἀργές, ὄλο περιφρόνηση, βγάξει ἓνα σημειωματάριο ἀπ' τὴν τσέπη του, παραβάλλει τὰ νούμερα ποῦ τοῦ δείχνουνε μὲ τὰ δικὰ του, τὸ ξαναδιπλώνει, τὸ ξαναγυρίζει στὴν τσέπη τοῦ ἴδου ἀργά, μᾶς κνττάζει στὸ μεταξύ. κουμπώνει τὴν τσέπη μ' ὄλο του τὸ πάσο καὶ κουνάει τὸ μεγάλο δάχτυλο τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Αὐτὸ σημαίνει «ἀνίπαυση». Ἡ ἀνάπαυση πρέπει νὰ ἀκουστεῖ ὀπως καὶ ἡ προσοχή. Σήμερα δὲν ἀκούστηκε. Ἐν' αὐτοκίνητο τρέχει πρὸς τὸ 15, φορτωμένο Γερμανοὺς στρατιῶτες, ὀπλισμένους σὰν ἀστακούς.

— Τὸ ἀπόσπασμα!

— Φρουρὰ συνοδείας εἶναι!

— Σὰ νὰ μὴν εἶναι ὄλο τὸ ἴδιο !!..

— Μεταφορὰ θὰ γίνεῖ μερικῶν, σ' ἄλλο στρατόπεδο.

— Ἀποστολὴ γιὰ τὴ Γερμανία θὰ 'ναι!

Ὁ διοικητὴς μουγκρίζει. Οἱ διερμηνεῖς τρέχουνε σὰν μαστιγωμένοι. Ὁ στρατοπεδάρχης μεταδίνει:

— Προσοχή! — Ἀνάπαυσις!

Ἐνα μουγκρητὸ ξαναβγαίνει ἀπὸ τὸ διοικητὴ.

— Ἦνοχία, μεταφράζουν οἱ διερμηνεῖς.

Τρίτο μουγκρητὸ:

— Μπροστά σας νὰ κυτάζετε!

Κείνη τῆ στιγμῆ συνέθη κάτι περιέργω. Ὁ Κώστας δὲ ψηλὸς ἔχαμῆλωσε. Ἔτσι μισογονατισμένος τριγυρίζει ἀπὸ πεντάδα σὲ πεντάδα καὶ κάτι μαζεύει. Προσέχω πιὸ καλά καὶ δὲν κάνω λάθος. Μαζεύει τσιγάρα! Τοὺς ἀνόητους. Ἐπειδὴ τὰ κακομελετήσαμε...

— Ὅποιος προλάβει ὕστερα, ἄς ἔρθει νὰ μοῦ ζητᾷ. Ἐμὲ, δὲ θὰ δεῖτε ὁμως ἀπὸ δαῦτα. Κι' ἄς μὴν τὰ πετούσατε.

Ἔτσι ψιθυρίζει καὶ σέρνεται πάλι πίσω στὴ θέση του. Ἀποκρεμιάται. Ρίχνει μιὰ ματιὰ καὶ στὴ διπλανὴ ἑκατονταρχία.

— Βρὲ τοὺς τζαναμπέτηδες! λέει.

Ξανασέρνεται τὸ ἴδιο πρὸς τὰ κεῖ καὶ μαζεύει.

— Ἐπειτα νὰ κοπιάσετε, νὰ μοῦ κάνετε κόρτε. Ὅλου μόνος μου θὰ τὰ κανονίσω.

Ἄ! Ὅστε ὑπάρχει πιθανότητα νὰ ζεῖ κανεὶς κι' ἕστερα ἀπὸ τὸ προσκλητήριο! Γίνεται νὰ ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ δὲ βάζει στὸ νοῦ του τὸ κακό; Αὐτὲς τὶς σκέψεις κάνουν ὅλοι. Βλέπουν τὸν Κώστα σὰν ἓνα παράξενο ἀθλητῆ, ποὺ δὲ χαμπαρίζει ἀπὸ φοβέρες τοῦ Χάρου.

Ὁ θαυμασμὸς κρατᾷ λίγο. Κι' ὅλα πάλι ξεχνιοῦνται, μὰ τὸ σοβαρὸ εἶναι πῶς ἡ συνέχεια τοῦ φόβου ἔσπασε. Κι' εἶν' ἀδύνατο πιά, ἔτσι κομματιασμένη φοβέρα, νὰ ὀλοκληρωθεῖ σὲ πανικὸ καὶ σ' ἀναξιοπρέπεια.

Γιὰ ποῖο λόγο ἄραγε κάνει ὁ ἀπλοϊκὸς αὐτὸς ἄνθρωπος ὅλη αὐτὴ τὴν προσπάθεια; Γιὰ τί πράμα μάχεται; Νὰ ξέρει ἄραγε νὰ τὸ πεῖ; Ξέρει καὶ παραξέρει. Παίρνει πρωτοβουλία σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιτελείου μας!

Ὁ ὑποδιοικητῆς ἔχει πιά ἀρχίσει τὴν κλήση. Ἔχει φωνάξει δυὸ ὀνόματα. Δείχνει στοὺς κατάδικους ποῦ νὰ σταθοῦνε. Διαβάζει ἀκόμη δυὸ, ἀπὸ στενόμακρα τυπωμέ-

να χαρτιά. Ἡ τυπωμένη κλήση ποτὲ δὲν εἶναι θάνατος. Κάτι μονοσύλλαβα λέει στοὺς διερμηνεῖς.

— Τίς κουδέρες καὶ τὰ πράματά σας γρήγορα.

Αὐτὸ σημαίνει κάτι ἀνέκφραστο. Δὲ θὰ τοὺς ξαναδοῦμε. Λίγα λεπτά ἀκόμη καὶ θὰ τρέχουνε μὲ καλπασμὸ γιὰ τὴ Μάνα τους, πρὸς τὸ σπίτι τους. Ὅπου θέλουνε. Ἀκόμη καὶ στὸν ἥλιο καὶ στὸν ἕβδομο οὐρανό, εἶναι λεύτεροι νὰ ἐπιχειρήσουνε νὰ πᾶνε.

Ἄμέσως ὕστερ' ἀπ' αὐτοὺς ἀρχίζει νὰ διαβάξει καὶ νὰ φυλλομετρᾷ κάποιες ἄλλες κλήσεις, τυπωμένες κι' αὐτές, ἀλλὰ ὄχι στενόμακρες. Εἶναι σχεδὸν τετράγωνες καὶ πιὸ μεγάλες ἀπ' τὶς πρώτες.

— Ἀνάκριση!..., μουρμουρίζει τὸ στρατόπεδο.

— Ναί, ἀνάκριση! Ἀποκρίνεται τὸ ἴδιο στρατόπεδο, μὲ τὰ ἴδια στόματα. Ἔτσι, γιὰ νὰ φωνάξει κάτι! Γιὰ νὰ σπάσει τὴ σιωπὴ. Εἶναι τρομερὸ πράμα ἡ σιωπὴ κι' ἡ ἀκίνησις ἑνὸς Στρατοπέδου ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἀνθρώπους, τὴ στιγμὴ ποὺ τινάζεται ὁ ἥλιος, τὰ βουνὰ τετάνωνται λὲς σὲ στάση προσοχῆς κι' οἱ ἴσκιοι τρέχουνε σαστισμένοι νὰ μαζευτοῦνε, νὰ κρυφτοῦνε.

Σήμερα ἔχει μπόλικους γιὰ τὴν ἀνάκριση. Θὰ ἔχουνε κέφι οἱ ἀνακριτὲς τῆς ὁδοῦ Μέρλιν. Ἀναθυμᾶσαι τὰ θόγανα τῆς ἀνάκρισης καὶ τὰ δωμάτια μὲ τὰ αἵματα καὶ τὴ μυρουδιά τῆς πτωμαίνης. Οἱ ἀναμνήσεις σὲ κατακλύζουνε γιὰ μιὰ στιγμὴ. Σὲ κυβερνοῦνε. Πιὸ φριχτοὶ κυβερνήτες κι' ἀπὸ τοὺς σαδιστὲς ἐτούτους ποὺ ἔχεις μπροστά σου αὐτὴ τὴ στιγμὴ. Δὲν ὑπάρχει περιθώριο γιὰ ἀνάσα. Κάτι σοῦ σφίγγει τὸ λαμῷ. Ἡ ἀναπνοὴ γίνεται μικρὴ, σύντομη, ἐπιφραειακὴ, σὰν ἀσθματικῷ. Ξαναζεῖς σὲ λίγα δευτερόλεπτα καὶ τὸ Μεσαίωνα καὶ τὴ Νέα Τάξη. Κάνεις συγκρίσεις διαστικές. Σαρκαστικά χαμογελάς καὶ θγάξεις τὸ συμπέρασμα, πὼς ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀλαφρότερη ποινή.

Ἐνας γέρος 75 μὲ 80 χρονῶν, κουφός, σκυφτός, μὲ τὸ

μπασιούνι στο χέρι προχωρεί προς τη γραμμή της ανάκρισης. Τέσσερις φορές τον έχουνε φωνάζει σε δυο μήνες μέσα, για να τους μαρτυρήσει τα σπίτια που συνήθιζε να πηγαίνει ο γιός του. Κάθε φορά γυρίζει, ύστερ' από δυο και τρία μερόνυχτα, χωρίς ρούχα. Δηλαδή τα ρούχα του τα φορᾶ, αλλά κρέμονται πάνω του σαν παράξενη συλλογή κουρελιών, που κι' αυτά σὰ να τὰ 'χουνε μασουλήσει χιλιάδες ποντίκια. Σημάδι, πὼς ὁ ἀγκαθωτὸς βούρδουλας δὲ σταμάτησε νὰ δουλεύει πάνω στὰ γέριμα κόκκαλα, που ἴσα ἴσα τὰ σκεπάζει μιὰ φτενή, τεντωμένη προδιά, που κι' αὐτὴ ἔχει ἀρχίσει νὰ σκίζεται. Γυρίζοντας ὁ καημένος πέφτει στὰ ρούχα του ἀναίσθητος. Γιὰ ὀλόκληρη ὄδομάδα, δὲ μπορεῖ νὰ καταπιεῖ τίποτα. Καὶ τὸ νερὸ ἀκόμη τοῦ τὸ δίνουμε μ' ἕνα καλαμάκι, γιὰ νὰ μὴ δουλέψει ἡ γλώσσα καὶ τὰ χεῖλια. Τὸν ἔχουνε κάψει κι' ἐκεῖ. Στόμα δὲ φαίνεται. Ἐνα κάκαδο μὲ πύο γύρω - γύρω παρασταίνει τὸ στόμα.

Πρὶν ἀπὸ δέκα μέρες εἶχε ξαναπίει στὴ Μέρλιν. Δὲν πρόλαβε ἀκόμη νὰ συνέρθει. Ἀκόμη δὲν ἔφαγε τίποτα σχεδόν, ἐκτὸς ἀπὸ λίγο μπιζελόζουμο ἢ ρεβυθόζουμο. Τὸ στόμα δὲν ἀνοίγει ἀκόμα. Ὅμως ὁ Διοικητὴς τὸν ἔχει σταματήσει ἐκεῖ καταμεσῆς τῆς παράταξης κι' ἐπιμένει νὰ τοῦ πεῖ, γιατί δὲ φωνάζει «παρών!».

Ὁ γεροντάκος τοῦ δείχνει τὰ χάλια του. Αὐτὸς καὶ πάλι ἐπιμένει νὰ φωνάζει δυνατὰ «παρών!» Κι' ἀφοῦ δὲ γίνεται, ὁ βούρδουλας κατεβαίνει πεντέξη φορὲς στὸ ἀσπρομάλλικο κεφάλι, χωρὶς οἶχτο, χωρὶς ἔλεος, καὶ τὸ αἷμα τρέχει στοὺς ὤμους του καὶ στὸ λαιμό, που τότε χαρᾶκόνουνε ζάρες. — βαθμοὶ τοῦ πόνου καὶ τοῦ μόχθου μιᾶς μακριᾶς ἐργατικῆς ζωῆς. Τρεῖς χιλιάδες ἄνθρωποι παρακολουθοῦνε τὸν παιδεμό. Τὸ αἷμα θράζει. Τὸ μυαλὸ ἔχει θολώσει κι' ἡ καρδιά σὲ βρίζει που στέκεσ' ἀκίνητος. Μιὰ ἄλλη δύναμη σὲ προστάζει: Δέσε τὰ νεῦρα σου γερά. Δὲν εἶναι καιρὸς.

Τὰ χαρτιά τῆς ἀνάκρισης τέλειωσαν. Ἄν δὲν ἔχομε

τίποτ' ἄλλο, εἶναι ἡ σειρά τοῦ Ἑλληνα στρατοπεδάρχη νὰ φωνάξει: «Δυὸ σιδεράδες, δυὸ μαραγκοί, δυὸ χτιστάδες, ἕνας ἐπιγραφοποιός». Κι' ὕστερα θὰ διαταχτοῦν οἱ ἀπαλωμένοι, αὐτοὶ ποὺ πᾶνε γιὰ ἀνάκριση, καὶ ἡ ἀγγαρεία τῆς Μέρλιν, νὰ κινήσουνε.

Ὁ Διοικητὴς μετῶ μὲ τὰ πάσο του, σιγά - σιγά, ὅλους αὐτούς. Ὁ ὑποδιοικητὴς κλείνει τοὺς φακέλους. Ὁ στρατοπεδάρχης ξεδιπλώνει τὸ χαρτάκι του κι' οἱ εἰδικότητες γιὰ τὴν ἀγγαρεία ἐτοιμάζονται μέσα στὶς διάφορες ἐκατονταρχίες.

Ξαφνικά, ἐκεῖ ποὺ δὲν περιμένεις τίποτ' ἄλλο, βλέπεις τὸν ὑποδιοικητὴ νὰ σκαλίξει τὴν τσέπη του. Τὴ μικρὴ τσέπη τοῦ πουκαμισοῦ του. Ἔ! Ἐκεῖ δὲ χωρᾶνε πολλὰ πράματα!

— Δὲν ἔχει τίποτ' ἄλλο.

— Ἐμ, γιατί δὲ φωνάζει τὴν ἀγγαρεία!

— Γιατί δὲ μᾶς διαλυοῦνε;

— Παιδιά, δὲν εἶναι τίποτα.

— Μολυθάκι ζητοῦσε ὁ ὑποδιοικητὴς. Βέβαια, τίποτα γιὰ σήμερα!

Τὰ πόδια, τρεῖς χιλιάδες πόδια, μεταπατοῦνε ἐπὶ τόπου σὰ νὰ πύρωσε ξαφνικά ἡ γῆς καὶ δὲ μποροῦνε νὰ πατήσουνε στέρεα. Τὰ καημένα τὰ χέρια! Ὅλες αὐτὲς οἱ χιλιάδες τὰ χέρια εἶναι σὰ νὰ σοῦ μιλοῦνε! Σὰ νὰ παρακαλοῦνε γιὰ κάτι. Δὲν ξέρω ἂν ἔτυχε νὰ προσέξετε πόσο ἐκφραστικὰ εἶναι τὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν θέλουνε νὰ κρέμονται ἀδιάφορα. Ξύνουνε τὸ κεφάλι νευρικά, πασπατεύουνε τὰ κομπιά, χώνονται στὶς τσέπες, ἰσιώνουνε τὰ φρούδια, ἀνταμιώνουνε πίσω τὸ ἕνα τ' ἄλλο καὶ τὰ λένε, χαϊδεύονται, συμπλέκονται, χτυποῦνε τὰ δάχτυλα, τρίβουνε τὰ μνηίγγια, καὶ καμμιά φορά σταυρώνονται στὸ στήθος καὶ μόνο τὰ δάχτυλα ἀνεθοκατεβαίνουνε, σὰν γιὰ νὰ δοῦνε μιὰ ματιά, τί γίνεται γύρω. Ἀνήσυχτοι φρουροί, λές, τοῦ κορμιοῦ, σὲ ὦρα

πού τὸ μυαλό εἶναι προσηλωμένο κάπου, σὲ μιὰν ὀρισμένη σκέψη, σὲ μιὰν ὀρισμένη εἰκόνα, σὲ μιὰ κόλλα π.χ. τῆς ἀναφορᾶς, πού, δὲν ξέρω πῶς, θρῖσκεται ξεδιπλωμένη, πυκνογραμμμένη, στὰ χέρια τοῦ ὑποδιοικητῆ. Τὰ χέρια τότε τεντώνονται κάτω. Κρέμονται σὰν παράλυτα. Σὰν πληγωμένες φτεροῦγες, τσακισμένες φτεροῦγες χτυπημένης ἐλπίδας...

«Ἐτοιμαστεῖτε παιδιά!» Ἐνας τέτοιος ἀναστεναγμὸς ἀκούστηκε πλάι μου. Ἴσως νὰ ἦτανε καὶ μέσα μου. Ἡ ζαριά ἐτοιμάζεται. Ρίχνεις μιὰ ματιὰ γεμάτῃ ἀγάπῃ καὶ ὄλο πόνο στὴν ἀνθρωποθάλασσα. Σὰ νὰ τὴν ἀποχαιρετᾶς. Ἡ ματιὰ σου διασταυρῶνεται μὲ ματιὲς πού ἔχουνε πλήθος ἐρωτηματικά, μ' ἄλλες, πού ξεχειλοῦνε παράπονο, καὶ πολὺ συχνὰ μὲ ματιὲς πού εἶναι ζυμωμένες μὲ τὴν καρτερία καὶ τὸ καλοσυνάτο γέλιο τῆς ἀγάπης. Χαμογελᾶς καὶ σοῦ χαμογελοῦνε. Ρωτᾶς κάτι μ' ἓνα κλείσιμο τοῦ ματιοῦ κι' ἓνας φίλος σ' ἀποκρίνεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Εἶναι σὰ νὰ ρωτᾶς:

— Εἶσ' ἐτοιμος φίλε;

Καὶ παίρνεις τὴν ἀπόκριση:

— Εἶσαι καὶ σὺ ἐτοιμος;

Ὁ στραγαλατζῆς, φαίνεται, πῶς ἦτανε κι' αὐτὸς ὀλοσδιόλου σύμφωνος, γιατί πρὶν ὀλοκληρωθεῖ τ' ὄνομά του, ἐσκέπασε τὰ πάντα, ἔσβησε τὰ πάντα, μιὰ θρονιὴ συρτή, χωρὶς τσακίσματα θρονιῆ, πού δήλωνε στοὺς Γερμανούς, πῶς εἶναι ἐκεῖ! Παρών, ὀλόρθος, ἐτοιμος, χωρὶς λυγίσματα καὶ κλάψες. Καὶ ἡ θρονιερὴ αὐτὴ φωνή, σὰ νὰ 'τανε καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἄλλους ἓνα μήνυμα πού 'λεγε: «Κουράγιο, παιδιά... Καί... συγνώμη!».

Ποτὲ δὲν περιμένεις, πῶς ἓνας ἀσκημομούρης, μὲ πουλίσια μάτια, ψηλὸς σὰ στέκα, κι' ἔμπορας τσιγάρου στὸ Χαϊδάρι, θὰ μπορούσε, μέσα σὲ μιὰν ἀφάνταστα μικρὴ στιγμή, ν' ἀλλάξει ὀλάκερος, νὰ νικήσει τὴ φύση, νὰ τῆς ἀρπάξει ἡρωα φωνή, κορμωστασιὰ λεβέντη καὶ στάση παλληκαριῶ,

για να παρουσιαστεί έτσι στο Χάρο που δέ δίνει άλλη αναβολή.

— Μπράβο! ακούγεται, υπόκαφε, θεριμή, δλο θαυμασμό, ή φωνή τής μάζας.

Ἀκολουθοῦνε τὰ ὀνόματα, τὸ ἓνα πίσω στ' ἄλλο, σάν χάντρες κομπολογιοῦ, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ὑποδιοικητῆ. Ἀκολουθοῦν κι' οἱ ἀπαντήσεις στὴν πρόσκληση, σάν κύλιμα κυκλώπειων βράχων στὸ χάος τοῦ κόσμου. Ἐνα - ἓνα «παρὼν» που ἀκούγεται, εἶναι καὶ μιὰ ἱστορία που μιλεῖ γιὰ Θερμοπύλες κι' Ἀλαμάνες καὶ Πέμπτους αἰῶνες, που ἔχουνε διασωθεῖ στὰ αἵματα τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων, που ξέρουνε τί πολιτισμὸ ἀντιπροσωπεύουνε κι' ἄς μὴν μποροῦνε νὰ τὸ κάνουν λόγια. Κι' ἄς πουλοῦνε στραγάλια σ' ἀτόμερες γωνιές, χωρὶς νὰ τοὺς χαϊδέψει ποτὲ γυναικεῖο μάτι, χωρὶς νὰ μάθουνε ποτὲ τὴν ἱστορία τῆς μεγάλης τους κληρονομιάς.

Ἡ σειρὰ μακραίνει. Οἱ πεντάδες τοῦ καταλόγου ἔχουνε περάσει τίς ὀχτώ. Τὰ ὀνόματα συνεχίζονται κι' ἡ ψυχὴ, ἡ ἀληθινὴ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας, εἶναι οἴγουρο πὸς ἦρθε πάλι ἐδῶ, στὸ μικρὸ τοῦτο τόπο, γιὰ νὰ δώσει τὴ μάχη μὲ τοὺς βαρβάρους, μὲ τοὺς αἰῶνες, μὲ τὸ θάνατο, καὶ νὰ θεμελιώσει γεφύρι στὸ ἀπέραντο χάος.

Κάποιος μοῦ σφίγγει τὸ χέρι. Γυρῶ καὶ βλέπω. Ὁ πλαινός μου, ὁ Γ.Γ., μ' ἀποχαιρετᾷ. Τοῦ ἦρθε τὸ μήνυμα. «Παρὼν» δὲν ἐφώνηξε.

— Σὲ φωνάξανε; Ρωτῶ.

— Ἄκου! Μοῦ σακάτεψε τ' ὄνομα ὁ κερατάς!...

Ὁ Γερμανὸς παλεύει νὰ προσφέρει ἓνα ὄνομα. Τοῦτος ἀποχαιρετᾷ μὲ τὴν ἡσυχία του στὸ μεταξύ, καὶ προσθέτει... γ ε λ ῶ ν τ α ς :

— Ἄν δὲν τὸ πεί σωστά, θὰ τὸν ἔχω νὰ τὸ τραγανίσει ὡς τὸ βράδυ.

— Μπορεῖ, τοῦ λέω, νὰ εἶναι μεταφορᾷ!

— Σύντροφε! μοῦ λέει· κι' ἡ ματιὰ του μὲ μαλώνει

μ' ἀγάπη, σὰ νὰ θέλει νὰ μοῦ πεῖ: «Μ' ἔχεις τόσο ἀνάξιο γιὰ τέτοια θυσία!».

—“Ο,τι κι' ἂν εἶναι, σύντροφε, περιμένετέ μας!

— Γ.Γ... ὀλοκληρώνεται, ξεκαθαρίζει τ' ὄνομα. “Ὀλο τὸ στρατόπεδο, μὲ τὴν ὑπόκοψη ἐπιδοκμασία του, συμφώνησε πὼς κι' αὐτὸ τὸ παρὼν ἦτανε φωνὴ τίμιου ἄντρα. Ἑλληνικὴ φωνή. Ἀποφασίστηκε ἐπὶ τόπου, νὰ μὴ συμπληρωθεῖ ἡ θέση του, ὡς τὸ τέλος τοῦ προσκλητηρίου.

— Διακόσους πενήντα, λένε πὼς θὰ πάρουνε.

— Ἐκατὸν πενήντα ἄκουσα ἐγώ.

— Εἶπε, λέει, ὁ διερμηνέας ἐμπιστευτικά, πὼς ὁ κατάλογος γράφει γερμανικὰ «εἰρηάλα».

— Ἐ, γι' αὐτὸ θὰ πάρει μόνο 85, λένε, ἀντὶς 150.

— “Α! Ἔτσι;

— Ἔτσι!

Πάλι ἀπόλυτη σωπὴ. Καθένας περιμένει. Μέσα του παρακαλεῖ, ὅ,τι ἐπίστεψε στὴ ζωὴ του, νὰ μὴν ἀκουστεῖ τ' ὄνομά του! Στὸ δευτερόλεπτο ὅμως πὸν μεσολαβεῖ ἀπ' τ' ὄνομα ὡς τὸ παρὼν, ὑποχωροῦνε ὅλες οἱ ἀδυναμίες κι οἱ δισταγμοί. Κι ὅλοι παρουσιάζονται ἕτοιμοι κι ὠραῖοι.

Τὸ ἐπόμενο ὄνομα ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀνάπτηρο Χ. Κι ἄλλη φορὰ κονταροχτυπήθηκε τὸ καλλιγράφι τοῦτο μὲ τὸ Χάρο. Ἐκεῖ ἀπάνω στ' ἀλώνια τῆς Ἀρβανιτιάς. Τὸ δρεπάνι τοῦ πήρε σὲ μιὰ τίμια πάλη καὶ τὰ δυὸ του ποδάρια ἀπάνω ἀπ' τὰ γόνατα.

Τώρα πηγαίνει ν' ἀνταχρυστεῖ ἄλλη μιὰ φορὰ μὲ τὸ Θάνατο μόνο πὸν τὰ ξύλινα πόδια, μὲ τὴ στρογγυλὴ μικρὴ βάση, δὲν τὸν βοηθοῦνε νὰ σαλτάρει λεβέντικα κι αὐτὸ φαίνεται τὸν πειράζει κατάκαρδα. Ἀκουμπᾷ στὸ μπαστουνάκι του, πατεῖ προσεχτικά, ταχτικά, τὸ ἕνα ξύλο κι ἕστερα τ' ἄλλο, ἀλλὰ μιὰ στιγμὴ, φαίνεται, σιχαίνεται τὴν κατάντια του καὶ γυρίζει σὲ μᾶς. Τὰ μάτια του εἶν' ὀργισμένα.

— Νά με συμπαθάτε, παιδιά! Κουράγιο έσείς πού μένετε!

Τά ξύλινα πόδια, τ' άργό, έκνευριστικό περπάτημα, έξαφανίστηκαν από τὰ μάτια μας. Ένας άετός πετᾶ, όρμα πρὸς τὰ πρὸς κι άντιπροσωπεύει τήν όμορφιά και τήν ιστορία τῶν έλληνικῶν βουνῶν.

Μόνον οί Γερμανοί λύσσαξαν. Βρίσκουν πὸς άργει.

— Λὸς - λὸς, φωνάζουνε και θρίζουν στη βάρβαρη γλώσσα τους τὸ θαῦμα τοῦτο πὸν μᾶς τρομάζει.

— Άρχίζει ή υπόθεσή μου. Γειά σου κουμπάρε!

“Έτσι μ' άποχαιρετᾶ ὁ Θανάσης ὁ φίλος μου. Τὰ ὀνόματα τῆς παρέας του έχουν άρχίσει.

— “Όχι, τοῦ λέω.

Θυμᾶμαι, πὸς αὐτὸ ειλώθηκε ὄχι ὕστερα από καμιά σκέψη. Τὸ αἷμα άπ' εὐθείας έμούγκρισε!

— Καλά, ὄχι, μου λέει χαμογελώντας. Μοῦ κλείνει τὸ μάτι, χαρακτηριστικά, γιὰ νὰ προσέξω τὸν ὑποδιοικητή. Έχει διπλώσει τὸν κατάλογο, τὸν ρίχνει τώρα μέσα στο χαρτοφύλακα, κι ὁ διοικητῆς μετρᾶ τις πεντάδες.

— Δυὸ σιδεράδες! Δυὸ μαραγκοί, δυὸ χτιστάδες, ένας έπιγραφοποιός! άκούγεται λαχανιασμένη, σὰ γρήγορο χᾶδι, ή φωνή τοῦ στρατοπεδάρχη.

Αὐτὸ σημαίνει πὸς ἄλλη ζαριά δὲ θὰ πέσει. Γιὰ σήμερα. Αὔριο εἶναι ἄλλη δουλειά. “Άλλη έποχή. Πολύ - πολὺ μακρινή έποχή τῆς ζωῆς, πὸν ἔχει σχέση με γεράματα κι' ἄσπρα μαλλιά.

Εἴκοσι λεπτά τῆς ὥρας, ή άναπνοή τοῦ στρατοπέδου δὲν άκούστηκε. Μιά κλωστή νά' πεφτε θὰ τήν άκουγες. Και τώρα ὁ ὀργανισμός διάζεται ν' άναπληρώσει, κι' άκούς έναν ταυτόχρονο, γρήγορο, νευρικὸν άνασασμό, σάν πλανταχτή, τσακισμένη άνάσα κοπαδιοῦ θεριῶν, πὸν μόλις ξέφυγαν τὸν ἔσχατο κίντυνο.

‘Ο Γερμανὸς διατάζει τοὺς πενήντα, νὰ τρέξουνε

στοὺς θαλάμους καὶ νὰ πάρουνε τὰ πράματά τους. Τοὺς τέσσερις ἀπολυόμενους τοὺς στέλνει συνοδεία στὸ 21, γιὰ νὰ παραλάβουνε ὅ,τι θρέθηκε πάνω τους τὴν ὥρα τῆς σὺλ-ληψῆς. Τὶς θέρες τους, τὰ γυαλιά τους, τὰ πορτοφόλια τους, τοὺς ἀναπτήρες καὶ τὰ τσιγάρα τους.

Μοῦ φαίνεται πὼς θὰ αἰσθάνονται σὰν πεινασμένοι ζητιάνοι, τὴ στιγμή πού ἀνακαλύπτουνε πὼς τοὺς ἔπεσε ὁ πρῶτος λαχνός.

Ἡ ἀγγαρεία τῆς Μέρλιν ξεκινᾷ κι αὐτὴ γιὰ τὸ 15. Οἱ πενήντα γυρίζουνε στὶς θέσεις τους φορτωμένοι τὶς κουβέρτες, τὰ πιάτα, τὰ κουτάλια καὶ τὰ ἀτομικά τους εἶδη. Ἀφήνουνε σὲ μιὰ σειρά τὰ εἶδη τοῦ Στρατοπέδου καὶ ξαναπαίρνουνε στὴ γραμμὴ τους, μὲ κάποιο σακουλᾶκι καθέννας τους, πού ἔχει μέσα τὰ πλυμένα τους ροῦχα, τὴ στοργὴ καὶ τὴ φροντίδα τοῦ σπιτιοῦ, πού δὲν περμιένει ποτὲ πιά τὴν ἐπιστροφὴ τους. . .

Ἀπὸ κάποιο παράθυρο μᾶς κάνει ἀπεγνωσμένα σι-νιάλα ὁ τσιγαράς νὰ τὸν προσέξουμε. Δείχνει μὲ νοήματα, πὼς ὅσα τσιγάρα τοῦ μείνανε τ' ἀφήκε στὰ ροῦχα τοῦ κ. Α. καὶ νὰ τὰ μοιραστοῦμε μετὰξὺ μας. Μᾶς ἀποχαιρετᾷ χαμογελώντας. Κι ἡ κορνίζα τοῦ παραθυριοῦ ἀπόμεινε ἀ-δειανὴ καὶ χάσκει.

Ἡ συνοδεία τῶν πενήντα ξεκινᾷ κι αὐτὴ πρὸς τὸ 15.

Ὅλοι μαζί γυρίζουνε καὶ μᾶς ρίχνουν τελευταία μα-τιὰ. Κάμποσες χιλιάδες χέρια κουνοῦνε ἀπάνω ἀπ' τὰ κε-φᾶλια μας καὶ ἀποχαιρετοῦν τοὺς καλοὺς μας συντρό-φους.

Ὁ Κόβατς δὲν παίρνει ἀπὸ τέτοιες αἰσθηματικότη-τες κι ἀνεβοκατεβάζοντας τὸ δούρδουλα στὴ μάξα τῶν πε-νήντα, φωνάζει νευρικό, ὅσο μπορεῖ πὺδ χυδαῖα καὶ πὺδ ὕβριστικά:

— Λός - λός! Γκουρούνι! . . .

Τὸ βέβαιο εἶναι, πὼς πᾶνε γιὰ κρεμάλα. Μὰ ἡ ἐλπί-

δα δὲν ἀφήνει τὸν ἄνθρωπο μῆδε στὴ θηλιὰ μπροστά. Γι' αὐτὸ διὰν περνοῦνε ἀπὸ τὸ 21, κοντοστεκονται. Εἶναι σὰ νὰ ρωτοῦνε: πρὸς τὸ 21 ἢ πρὸς τὸ 15;

Ἄν παίρνανε κι αὐτοὶ τὰ μικροπραγματάκια τους, τὶς βέρες καὶ τὰ πορτοφόλια τους, τότε ἡ ζωὴ θὰ συνεχιζότανε κάπου ἄλλου, σὲ κάποιο ἄλλο Στρατόπεδο.

Κοντοστεκονται λοιπόν, γιὰ νὰ τοὺς ποῦνε καθαρά, αὐτὸ τὸ δευτερόλεπτο, ποῦ πορεύονται: πρὸς τὸν θάνατο ἢ πρὸς τὴ ζωὴ;

Ὁ φρουρὸς χτυπᾷ μὲ τὸν ὑποκόπανο, λαχτίζει μὲ τὸ βρώμικο πόδι του, θρίζει κι ἀφορίζει ἀπὸ τὴ λύσσα του, γιὰτὶ δὲν προχωροῦνε γρήγορα πρὸς τὸ 15! Πρὸς τὸ Θάνατο!..

—Ἐδῶ ἀκριβῶς θὰ χωρίσουμε, παιδιὰ μου! Καλὰ ἐξήσαμε μιὰ ζωὴ μαζί. Μὰ ἐδῶ δὲ γίνεται πιά, θὰ σᾶς ἀποχωριστῶ!

Ἔτσι τοὺς λέει ἡ ἐλπίδα τὸν ὕστερο λόγο της.

Μ' ἐνδιαφέρει τὸ πρῶτο δῆμα τους, ὕστερ' ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀποχωρισμὸ. Εἶναι ἡ δρασκελιά, εἶναι τὸ πήδημα στὸ χάος, τοῦ κατόμου ἀνθρώπου.

Τὸ δῆμα εἶναι στέρεο, σίγουρο! Βῆμα, ὄλο ἀξιοπρέπεια κι' ἀπόφαση...

Οἱ ἀξιοματικοὶ φεύγουν πρὸς τὸ 15. Οἱ στρατιῶτες κι' οἱ Ἑλληνες ὑπεύθινοι ἐτοιμάζουνε τὶς ἐξωτερικὲς ἀγγαρεῖς. Πρῶτὴ ἢ ἑκατονταρχία τῶν συνεργείων ξεκινᾷ. Τέσσερις πέντε ἑκατονταρχίες ἀκόμη φεύγουνε. Οἱ ἐσωτερικὲς ἀγγαρεῖς ξεκινοῦνε κι' αὐτὲς καὶ σὲ κάθε μιὰ ἀκλουθᾷ κι' ἀπὸ ἓνας ἢ δύο Ἔς - Ἔς, ποὺ ἐπιμένουνε νευρικὰ ν' ἀρχίσει ἀμέσως τὸ τραγούδι.

Ποιὸς ἔχει κέφι γιὰ τέτοια πράματα; Μὰ καὶ ποιὸς μᾶς ρώτησε ἂν ἔχουμε κέφι; Τὸ ξέρουνε πολὺ καλά πῶς τὸ πένθος σκεπάζει τὶς καρδιὲς μας βαρὺ, πηχτὸ, σὰ χειμωνιάτικη προετοιμασία μιᾶς μαύρης μπόρας. Κι' ἐπιμέ-

νουνε νά μπουϊνε με τίς ἀρθύλες τους, με τὰ λερωμένα τους μάτια, με τίς θρωύμεκες γλώσσες τους, μ' ὄλο τὸ ρύπο τῆς Νέας Τάξης τους μέσα καὶ σ' αὐτὸ τ' ἅγιο πένθος μας, κουμανταδόροι, ἐκδιαστές, νά τσαλαπατήσουνε καὶ νά γδάρουνε, μόνο καὶ μόνο γιὰ νά μὴν ὑπάρξει στιγμή τῆς ζωῆς μας χωρὶς αὐτούς, χωρὶς τὴν ἐγκληματικὴ τους παρουσία.

Ἡ ἑκατονταρχία τῆς καθαριότητος τῶν θαλάμων ξεκινᾷ τελευταία. Ὅλο τὸ στρατόπεδο δονεῖται ἀπὸ ἓνα ταυτόχρονο ξέσπασμα τριῶν χιλιάδων πληγωμένων ψυχῶν:

— Μαύρ' εἰν' ἡ νόχτα στὰ βουνά...

Κι' οἱ Γερμανοὶ φρουροὶ ἀκλουθοῦνε, μ' ὄλο τὸν ὀπλισμὸ καὶ τὸ χάλι τους, σὰν θλιβερά, κομικὰ παραγκιοζάκια, ποὺ εἰν' ἀνίκανα νά μαντέψουνε πὼς καὶ κάτω ἀπὸ τὴ χειρότερη σκλαβιά ὑπάρχει μιὰ πελώρια ζωὴ γιὰ τὸν ἐλεύτερο καὶ τὸν τίμιο ἄντρα.

Τὰ βορεινὰ παραθύρια τοῦ θαλάμου μας, βλέπουνε στὴν αὐλὴ τοῦ 15. Οἱ φρουροὶ εἶναι παραταγμένοι σὲ δυὸ ζυγούς, με τὰ ὄπλα ἔτοιμα, σὲ στάση πυροβολισμοῦ. Στὴ μιὰν ἄκρη τῆς παράταξης εἶναι ἡ κλούβα με τὸ μαῦρο σκέπασμα ποὺ θὰ πάρει τοὺς μελλοθάνατους. Στὴν ἄλλη ἄκρη στέκονται οἱ μελλοθάνατοι.

Ἐνας - ἓνας π' ἀκούει τ' ὄνομά του πρέπει σ' ἓνα δευτερόλεπτο νά ἔχει γδυθεῖ, νά 'χει βγάλει τὰ παπούτσια του κι' ἀφήνοντας στὴ θέση του τὰ πράγματα, νά τρέξει μόνο με τὰ ἐσώρουχα ν' ἀνέβει στὴν κλούβα. Ὁ ἀνάπηρος με τὰ ξύλινα πόδια μένει τελευταῖος.

Δὲ μποροῦνε νά τρέξουνε ξυπόλητα τὰ παιδιά. Τελαντεύονται. Τὸ χάλι τῆς αὐλῆς εἶναι κοφτερό. Παρ' ὅλ' αὐτὰ μόλις ἀκούστηκε τ' ὄνομα Σ... βλέπεις ἓνα κορμὶ σὰ λάστιχο νά τινάζεται ἀνάμεσα στὸ διάστημα, νά ζυγιάζεται ἓνα δευτερόλεπτο καὶ μ' ἓνα σάλτο νά βρῖσκεται ἀπάνω στὸ φορηγὸ, ἐνάμιση μέτρο ὕψος.

Οἱ Γερμανοὶ τὸν κυττάζουνε με σεβασμὸ, θένε δὲ θέ-

νε. Δέν είναι πέρασμα στό θάνατο αὐτό. Είναι ἀνάσταση ψυχῆς πού χαίρεται γιατί δέν πῆγε σκυφτή, παρακαλώντας, ἀπό τή ζωή στό μνήμα. Ξεβιδώνουνε τώρα τὰ ξύλινα πόδια τοῦ ἀνάτηρου. Τόν ἔχουν χάμω τ' ἀνάσκελα καί ξεβιδώνουν καί τραβοῦν τὰ ξύλινα πόδια. Τό κούτσουρο, πού ἀπόμεινε, τ' ἀνεβάσανε σπρωτό στήν κλούβα.

Σ' ὄλη αὐτή τήν κίνηση, πού γίνεται στό 15, ὁ Ἄντρέας εἶναι στά μέσα καί στά ὄξω, ὄλο κέφι, προθυμία καί δραστηριότητα, γιά νά προλάβει καί τήν τελευταία ἐπιθυμία τῶν Γερμανῶν. Τὰ στρογγυλά μάτια του ἀστράφτουνα σατανικά. Ἰδρώνει, κατρακαλᾷ αὐτός ὁ χοντροπαλάς, κι ὄλα τὰ προφταίνει. Μαζεύει σάν ἀρπαχτικό τὰ παπούτσια καί τὰ ροῦχα τῶν μελλοθανάτων κι' ἀγκαλιές - ἀγκαλιές τὰ μεταφέρει καί τὰ στοιβάζει πῶς κείθε χωρὶς λόγο. Ἔτσι, μόνο καί μόνο γιά νά δείξει στους Γερμανούς, πῶς δέν τρέμουνε καθόλου τὰ χέρια του, πῶς δέ φοβάται νά σέρνει καί νά στραπατσάρει αὐτά τὰ ἅγια πράματα, πού κάποιοι πονεμένοι ἄνθρωποι στόν ἔξω κόσμο θὰ τοὺς ἀνάδανε καντίλι σ' ὄλη τή ζωή τους.

Κάποια στιγμή ἀρπάζει καί τὰ ξύλινα πόδια. Τὰ περιεργάζεται, στρίβει τίς βίδες τους, κάτι σιγοψιθυρίζει στό Γερμανό στρατιώτη πού στέκει πλάι του καί χαχανίζουνε, σά ν' ἀνακαλύψανε τὸ πῶς κωμικό πράμα τοῦ κόσμου. Ὡς κι' ὁ Γερμανός λοχίας ἀηδίασε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀκόλαστη διαγωγή καί διέταξε τὸν στρατιώτη νά πάει πάρα πέρα. Στόν Ἄντρέα ἔρριξε μιὰ ματιὰ ὄλο σιχασιὰ καί περιφρόνηση σάν νά ἦτανε ψόφιο φίδι.

Κρατούμενος κι' αὐτός τοῦ Χαΐδαριού! Προϊστάμενος τοῦ τρομεροῦ 15, ἀναπλήρωνε καί ξεπερνοῦσε σ' ἀγριότητα καί κυνισμό τὸν κάθε ἀγριάνθρωπο τῶν Ἔς - Ἔς.

Κάποια στιγμή ὄλα ετοιμάστηκαν. Οἱ κλοῦδες τῶν ἀνακρίσεων καί τῆς ἀγγραφείας ἔτοιμες. Οἱ κλοῦδες τῶν μελλοθανάτων σὲ κίνηση. Μόλις πῆρε φωτιά ἡ μηχανή, σά

νά περιμέναν αὐτὸ τὸ σύνθημα, οἱ δὺο τελευταῖες κλοῦδες ἄρχισαν τὸ τραγοῦδι. Τὰ Ἔς - Ἔς, πηδοῦνε ἀπάνω καὶ μὲ τοὺς ὑποκόπανους χτυποῦνε τὰ παλληκάρια. Ὁ Ἄντρέας συμπλέκει τὰ χέρια του σὲ κίνηση ἀπελπισίας γιὰ... τὴν ἀπρέπεια καὶ τὸ θρόσος καὶ τρέχει κι' αὐτὸς νὰ χτυπήσει! Ὁ Διοικητὴς τὸν ἔστειλε πίσω κυττάζοντάς τον αὐστηρα, ὕβριστικά, μ' ἀηδία.

Ὅμως οἱ κλοῦδες ἐκίνησαν, τὸ τραγοῦδι δὲν ἔπαυε καὶ τραγουδώντας τὸν ἕμνο τῆς ἐλευτερίας περάσανε γιὰ τελευταία φορὰ τὴν αὐλὴ τοῦ στρατοπέδου, τὰ πενήντα διαλεχτὰ παλληκάρια.

Ὁξω ἀπὸ τὸ Χαϊδάρι, στὸν ἐλεύθερο δρόμο, οἱ κλοῦδες ἔφτασαν τοὺς τέσσερις πὺδ εἶχαν ἀπολυθεῖ. Τοὺς εἶδαμε πὺδ στάθησαν σειρὰ, σὲ στάση προσοχῆς, θγάλανε τὰ καπέλλα τους, κι' ἔσκυφαν τὰ κεφάλια μὲ σεβασμὸ καὶ πόνο γιὰ τὴ συνοδεία πὺδ πέρασε...

Γυροφέρνομε στοὺς θαλάμους. Ὁ Παναγιώτης ὁ γυ-
ατρὸς μὲ χτυπάει στὴν πλάτη.

— Πᾶνε τὰ παιδιά! Ἡ σειρὰ μας! μοῦ λέει.

— Ἡ σειρὰ μας, γιατρέ. Μὲ μιὰ διαφορὰ: πίστωση
24 ὥρῶν.

— Ναί, ἴσασι' αὔριο τὸ πρωί.

— Μικρὸ τό' χεις;

— Εἶσαι καθαριστὴς σήμερα;

— Ναί, τοῦ λέω.

— Ὅσοι' ἀπὸ τὴν καθαριότητα κάνουμε παρέα;

Χαρούμενος, δέχομαι πάντα τὴ συντροφιά τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, γιατί μ' ἀναγκάζει νὰ συλλογίζομαι πολλὰ πράματα, καθὼς πετάγεται ἀπότομα ἀπὸ τὴ μιὰ κουθέντα στὴν ἄλλη. Σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση σκληροῦ ἀνθρώπου. Κι ἅμα τὸν προσέξεις καλύτερα, εἶν' ἓνα παιδί πὺδ πολὺ θὰ τὸ ἤθελε νὰ μπορεῖ νὰ γράψει, τώρα δά, ἓνα μεγάλο,

τρυφερό, άποχαιρετιστήριο γράμμα στη μητέρα του.

Δέν υπάρχει, τούτη την πρώτην ώρα μετά τη δοκιμασία, κανένας πού νά μπορείς νά τονε πεις σκληρό, ψύχραμο, αλύγιστο. Όλοι μας είμαστε άνθρωποι πού ματώνει ή καρδιά τους με τόν ίδιο τρόπο, πού πονά τόν ίδιο πόνο, καθώς της έχουνε δώσει άπαινωτές, άσφαλτες μαχαιριές. Μιά πληγή άνοιχτή, όλο αίματα και δάκρυα, είναι ή καρδιά.

Προσέχεις τούς συντρόφους σου. Την πρώτην ώρα άποζητούνε τη μοναξιά. Συλλογίζονται. Τά μάτια κάτω προσπαθούνε νά κρυφτούν για νά μήν τά δεις θουρκαμένα, κουρασμένα. Ό Κώστας σέ μιá γωνιά είναι κουβαριασμένος, διπλωμένος, έχει κρεμάσει τά χέρια, τό κεφάλι κάτω, και δέν άπομένει άπ' αυτόν τόν πελώριο άντρα, τίποτ' άλλο παρά ένα μικροσκοπικό άνθρωπάκι, πού φτάνει ένας λόγος για νά τό κάνεις νά κλαίει δυνατά και νά σέ κυττάζει κατόματα, χωρίς νά προσπαθει καθόλου νά κρυφτεί.

Τόν έχω δει τόν Κώστα νά κλαίει. Πόσες φορές δέν έχομε πειράξει τά παιδιά για νά δούμε τ' άδύνα ματάκια νά ξαφνιαζονται, ν' άπορούνε κι ύστερα νά κολυμπούνε στα δάκρυα, γιατί νομίζουν πώς ανακαλύπτουνε αυτή τη στιγμή, ό,τι υπάρχει άδικο και κακία στον κόσμο!...

Με κυττάζει μιá στιγμή και καταλαβαίνει, πώς τόν παρακολουθά. Μου χαμογελά πικρά, και τά χείλια του τρέμουνε. Είναι σά νά με παρακαλεί νά τόν αφήσω μόνο. Ίσως νά παραγγέλνει τώρα δά στα παλληκάρια πού φύγανε, νά πούνε στο γυώ του ένα τρυφερό λόγο από τόν πατέρα του πού τόν αγαπά τόσο πολύ...

Γυρίζω από την άλλη μεριά και κάνω τόν άδιάφορο. Ό κ. Α. έχει καταπιαστεί νά έξηγήσει στο παιδί του κάτι πολύ σοβαρό και έπειγον. Γιατί όλο του τό πρόσωπο τό μαστιγώνει ή όδύνη. Οι ρυτίδες παλεύουνε, συμπλέκονται, σβήνουνε κι' ανασηματίζονται, για νά μή μείνει καθαρό

τὸ πρόσωπό του, ποὺ θὰ φώναζε: Πονῶ, παιδάκι μου, κι ἐγώ!»

Τὸ παιδί κάθεται ἀκίνητο, ἀκούει τὸ γέροντα κι εἶναι σὰ νὰ φωνάζει μὲ τὴ σιωπὴ του, πὼς «πολὺ τὸν πείραξα, πατέρα, τὸν στραγαλατζή!»

Τοὺς πλησιάζω. Κυττάζω τὸν κ. Α. καθησυχαστικά. Εἶναι σὰ νὰ τοῦ λέω: «Ἔρχομαι νὰ σὲ βοηθήσω». Τὰ χαρακτηριστικά του γλυκάνανε. Ἔχετε δεῖ, ἀλήθεια, ἕναν ἅγιο γέροντα, μ' ἄσπρα μαλλιά, μὲ ρυτίδες ὄλο τὸ πρόσωπο, κατάμονο, ἔρημο, νὰ κλαίει χωρὶς δάκρυα;

— Γιῶργο, λέω στὸ παιδί, ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς 50 ποὺ πάει στὸ μνήμα μὲ ξαλαφρωμένη καρδιά εἶναι ὁ δικὸς σου. Ὁ στραγαλατζής!

Τὸ παιδί μὲ κυττάζει ἀνήσυχο. Ταράχτηκε. Σὰ νὰ τὸ μασιτίγωσαν ξαφνικά. Μὲ κυττάζει κι εἶναι σὰ νὰ μοῦ λέει: «Δὲν τὸ περίμενα ἀπὸ σένα!...» Δὲν πιστεύει στὴν καλὴ πρόθεση;

— ... Σέ σένα χρωστᾶ, παιδί μου, αὐτὴ τὴ χαρὰ, αὐτὸ τὸ μεγάλο πράμα. Τὸν ἔκανες χτές τὸ βράδυ νὰ ξομολογηθεῖ. Σὰ νὰ τό' ξερες! Εἶδες πόσο πόνο ἔβγαλε ἀπὸ μέσα του ὅσην ὥρα τὸν εἶχες κοντά σου! Ἦταν πολὺ πικραμένος ἀπὸ τὴ ζωὴ ὁ καημένος. Ἕνα πόνεμα ἦταν ἡ καρδιά του. Κανένας, ποτὲ δὲν τὸν εἶχε πάρει στὰ σοβαρά. Κι ἐσύ χτές, σὲ λίγην ὥρα μέσα, τὸν ἔκανες καλά. Ἔσφιξες τὸ πόνεμα, τὸν καθάρισες, τὸν ἔκανες νὰ μιλήσει. Κι ὕστερα τοῦ ἔκανες τόπο καὶ κάθισε τόσο κοντά σ' ἕναν πατέρα! Αὐτὸς ποτὲ δὲν εἶχε τέτοιον ἴσκιω στὴ ζωὴ του. Μοιράστηρες ὅ,τι εἶχες, ὄλη τὴν τρυφερότητα, μαζί του. Κι ὅταν ἔφυγε ἀπὸ κοντά σου, ἦταν ἄλλος ἄνθρωπος. Εἶχε μιὰ ζηλευτὴ περιουσία: τὴ φιλία σου. Καὶ τὴ ζεστὴ θέση κοντά στὸν πατέρα σου. Μέσα του ὀρκίστηκε, χτές τὴ νύχτα, νὰ σᾶς μοιάσει. Νὰ γίνεи ἄξιος τῶν

πρώτων ανθρώπων που του φερθήκανε με τόσο καλοσύνη κι αγάπη.

— Και τὰ τσιγάρα; ρωτᾷ τὸ παιδί, μὲ μιὰ φωνὴ πνιγμένη στὸ λυγμοί.

— Αὐτοῦ ἦτανε τὸ κακό! Ἦθελε νὰ μὴν εἶναι ἔμπορας ἐδῶ. Μόνο νὰ τὸν προσέξουνε ἤθελε. Νὰ προσέξουνε τὸν πόνο καὶ τὴν ἐρημιὰ του. Ἀφορμὴ σταθήκανε αὐτὰ τὰ τσιγάρα κι ἔγινε ὅ,τι ἔγινε. Καὶ σήμερα ἦτανε ὁ πιὸ λεβέντης ἀπ' ὄλους.

— Μᾶς ἄφησε τὰ τσιγάρα του! κλαίει ὁ γέρος.

— Πάρε ἕνα, νὰ τόνε συχωρέσεις! λέει τὸ παιδί καὶ δὲ σταματοῦν οἱ λυγμοί.

— Νὰ δώσουμε καὶ στ' ἄλλα παιδιά. Ἄντε, Γιᾶργο παιδί μου, τοῦ λέει καὶ τοῦ δίνει τὴν κούτα.

Τριγυρῖζει ὄλο τὸ θάλαμο. Μὲ τὸ ἕνα χέρι κρατᾷ τὸ μαντήλι στὰ μάτια του καὶ μὲ τ' ἄλλο προτείνει τὴν κούτα στὸν κάθε φίλο.

Ἄλλοι καταλαβαίνουνε. Ἐνα δευτερόλεπτο κυττᾶζουνε τὴν εἰκόνα αὐτῆ, κατανοοῦνε σ' ὄλο τὸ βάθος τῆ σημασία της, καὶ μὲ σεβασμὸ παίρνουνε, χωρὶς νὰ μπεροῦνε νὰ βροῦνε μιὰ λέξη νὰ ποῦν.

Μόνον ὁ μπαρμπατ' Ἀποστόλης ἐτοιμάσθηκε κάτι νὰ πεῖ, ὕστερα τὰ σάστισε, τὸ χέρι του τρεμούλιασε καὶ στὸν κατακλυσμὸ τῆς συγκίνησης ἀγκαλιάζει τὸ παιδί καὶ τὸ φιλεῖ.

Τέτοιο μνημόσυνο σπάνια γίνεται. Εἶναι τὸ μνημόσυνο που κάνει ἢ ἴδια ἢ καρδιά μας, γιὰ τὰ παιδιά, που ἀφῆκαν τὴ θέση τους κενὴ στὸ θάλαμό μας...

Ὁ Κόβατς μπαίνει στὸ θάλαμο σὰ σιφονικό. Θέλει ἀγγορεία. Εὐτυχῶς προλάβανε καὶ κρύψανε τὰ τσιγάρα.

— Ὅλοι γραμμὴ! φωνάζει.

Ὁ θαλαμάρχης τοῦ ἐξηγεῖ πὼς πρέπει νὰ μείνουνε πέντε ἄνθρωποι γιὰ τὴν καθαριότητα. Αὐτὸ τὸ χαρακτη-

ρίζει ἀπειθαρχία καὶ χτυπᾷ γραμμὴ δλους, ὅπου βρεῖ, φτάνει ὁ βούρδουλας νὰ πέσει σὲ κρέας. "Ὅχι στὸ κενό. Βάζει καὶ τὸ θαλαμάρχη μπροστὰ καὶ βρίζοντας, λαχτίζοντας, σπρώχνοντας, μᾶς ὀδηγεῖ μπροστὰ σ' ἓνα πελώριο σωρὸ μπάζα ποὺ εἶναι σὲ μιὰν ἄκρη τῆς αὐλῆς.

— Σὲ δυὸ ὥρες φινίς! "Ὅχι φινίς! παίξει φιδάκι!

Μᾶς δείχνει πὼς πρέπει νὰ μεταφερθεῖ αὐτὸ τὸ βουνό, ὄχτακόσα μέτρα μακριά, στὴν ἄλλη ἄκρη, Στὸ μεταξὺ, ἀπάνω στὸ δρόμο ποὺ θὰ περνοῦμε στέκονται τέσσερις "Ἐς - "Ἐς μὲ τὸ βούρδουλα. Κουδέντα ἀπαγορεύεται. Ἐπὶ δυὸ ὥρες πρέπει νὰ τρέχουμε σὰ μυγιασμένα ἄλογα, ἂν θέμε νὰ μὴν κατεβαίνουμε τέσσερα καμτσίκια, ἀπὸ δυὸ φορὲς σὲ κάθε διαδρομῇ, στὰ κεφάλια μας.

Ζεμπιλία δὲν ὑπάρχουνε παρὰ πάνω ἀπὸ δέκα. Βοήκαμε καὶ μιὰ δεκαπενταριά παλιοντενεκέδες. "Ἐτσι οικονομηθήκανε καμιὰ τριανταριά. Οἱ ὑπόλοιποι; Πὼς νὰ ἐργαστοῦνε οἱ ὑπόλοιποι ἑκατὸν εἴκοσι κατάδεμοι; Ζητοῦμε ὀδηγίες ἀπὸ τὸν Κόβατς. "Ὁ μπαρμ' Ἀποστόλης σὰ γεροντότερος ἐζήτησε τὴν πληροφορία. "Ὁ Κόβατς συλλογίστηκε μιὰ στιγμὴ τὸ πράμα. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅμως πὼς δὲν ἔχει ἔτοιμο σχέδιο, χτυπᾷ στὸ μεταξὺ αὐτοὺς ποὺ ἔχουνε ζεμπίλι ἢ ντενεκέ, τοὺς διάζει νὰ ξεκινήσουνε, τοὺς κυνηγᾷ κάμποση ἀπόσταση καὶ ὕστερα γυρίζει σὲ μᾶς.

— Λός! Λός! φωνάζει καὶ σκρώνει τὸ βούρδουλα.

Τὸν κυττάζουμε. Πὼς ἔννοεῖ νὰ κάνουμε Λός, Λός;... Αὐτὸς ἀνεβοκατεβάζει τὸν βούρδουλα λυσσασμένος στὰ κεφάλι τοῦ κ. Λ., καὶ ὠρύεται: Λός! Λός;...

Πιάνω κρυφὰ τὸ χέρι τοῦ παιδιοῦ τοῦ κ. Λ. «Φρόνιμα!» τοῦ λέω. Ἡ γροθιά ἦτανε σφιγμένη. "Ὁ κ. Λ. μαστιγωνόμενος συνεχῶς, πῆρε πρωτοβουλία. Σκύβει στὸ σωρὸ καὶ γεμίζει τίς τσέπες του μὲ χόματα. Τὸν μιμοῦμαστε. Εἶναι μιὰ κάποια λύση. Ξεκινοῦμε.

— "Ὅχι!, φωνάζει ὁ Κόβατς.

Ἐπρεπε νὰ γεμίσουμε καὶ τὶς φουῖχτες μας.

Στὸ δεύτερο δρόμο, ὁ Κόβατς ἔχει σκεφτεῖ καὶ κάτι ἀκόμη: Οἱ τσέπες δὲν παίρνουνε ἀρκετὸ χῶμα. Νὰ γεμί-
ζουμε καὶ τὰ στήθια μας.

Ἄλλὰ ὁ Κόβατς δὲν εἶναι Γερμανός. Εἶναι Οὐγγρο-
γερμανός. Κι ἔχει φαντασία πού δουλεύει. Γι' αὐτὸ θέλει
τώρα νὰ θγαζοῦμε τὰ σακάκια μας καὶ νὰ τὰ γεμίζουμε.
Γίνεται κι αὐτό.

Στὸ μεταξύ, στὸν δρόμο, ἂν γλυτώσεις ἀπὸ τὸν ἕναν
Ἔς - Ἔς, ἀπὸ τὸν ἄλλο δὲν γλυτώνεις. Ὅσο κι' ἂν τρέ-
χεις, δὲ φεῖ. Βρίσκουνε πὼς δὲν τρέχεις ἀρκετά. Σὲ κυ-
νηγοῦνε. Σὲ παραδίνει ὁ ἕνας θούρδουλας στὸν ἄλλο. Τὰ
γόνατα τρέμουνε. Κανένας δὲν ἔχει μείνει πού νὰ μὴν ἔ-
χει ματώσει στὸ κεφάλι, στὰ μούτρα, ἢ στὰ χέρια.

Ἡ μιὰ ὥρα ἔχει περάσει κι ὁ σωρὸς εἶναι ἀκόμη ὀ-
πως ἦτανε. Σὰ νὰ μὴν τοῦ ἔλειψε μὴδ' ἕνα πετραδάκι.

— Ὅχι! Ξαναφονάζει ὁ Κόβατς. Πάρε κι ἄλλο!

Πὼς λοιπόν; Οἱ τσέπες τοῦ παντελονιοῦ σου γεμά-
τες, τὰ στήθια σου γεμάτα, τὸ μοναδικό σου σακάκι σὰν
τσουδάλι φουσκωμένο τὸ στρώνεις στὸν ἄμο. Πὼς λοιπόν
κι' ἄλλο; Ποῦ νὰ δάλεις ἀκόμη;

— Ἐντῶ! Λός! Λός! ἀνοίξει στόμα!

Γεμίζεις κάθε φορὰ καὶ τὸ στόμα σου χῶματα! Τὶ νὰ
κάνεις; Τρέχεις μόνο. Τρέχεις, γιατί ὁ σωρὸς πρέπει νὰ
λείψει σὲ δυὸ ὥρες. Ἐπάρχουνε καὶ χειρότερα. Στὸ κυνη-
γητό σου ἀπάνω θυμᾶσαι τὴν ἀπειλή: Ἄν δὲν τελειώσῃ
τὸ ἔργο σὲ δυὸ ὥρες, ἔχει φιδάκι! Θυμᾶσαι καὶ σὲ κυ-
ριεύει φόβος. Θυμᾶσαι ἕνα βραδινὸ τοῦ Φλεβάρη. Χιόνια
στὴν αὐλή, φουῖξ ξεροβόρι. Ὅλα εἶναι παγωμένα. Ἀκόμη
καὶ τὸ σάλιο στὸ στόμα.

Ἐκατὸν πενήντα παιδιά, ἡ ἀγγαρεία πού πῆγε στὰ
καταναγκαστικὰ τοῦ Πειραιᾶ, ἐγύρισαν στὶς ἔξη ἢ ὄρα.
Στὴν πύλη ἔρευνα. Βρέθηκαν τὰ τσιγάρα πού μᾶς ἔστελ-

νε ὁ κόσμος. Βρέθηκε κι ἓνα κομμάτι ἐφημερίδα. Μπροστά μας δόθηκε ἡ διαταγή νὰ χύσουνε χάμω τὸ βραδινὸ φαγητό. Ἔξη καζάνια ἀδειάσανε στὰ χόματα!...

Ἦλο τὸ στρατόπεδο παρατάσεται. Μᾶς ἀραιώνουνε. Πρηνηδόν! Στὰ χιόνια ἀπάνω. Ὁ Ναπολέον ἐπὶ κεφαλῆς. Πρηνηδόν κι αὐτός, μπροστά στὴν ἀτέλειωτη φάλαγγα, σὰ στρατοπεδάρχης.

Ἐπιβλέπει ὁ ἴδιος ὁ Διοικητής. Οἱ δέκα πέντε Ἔς - Ἔς, μὲ τὸ βούρδουλα στὸ χέρι τοποθετοῦνται, ἔτοιμοι, πλάι στὴ φάλαγγα. Πρέπει νὰ συρθοῦμε ἀπάνω στὰ χιόνια μὲ τὴν κοιλιά, χρησιμοποιώντας μόνο τοὺς ἀγκῶνες. Καὶ Λός! - Λός! - Λός! Σὰν τὰ ζῶα, πού μόνο μὲ ξύλο καὶ φωνὴ ξεπερνοῦνε τὸν κάματο! Κι ὕστερα, δὲν ἔχει σημασία ἂν ψοφοῦνε.

Ὁ Ναπολέον δὲν ἔδινε παραγγέλματα. Λόγια παρηγοριᾶς ἔστελνε. «Κουράγιο παιδιά! Ὅλα περνοῦνε!» Καὶ δόστων νὰ σέρνεται χωρὶς τελειωμό, διασπαστικός, μὲ τοὺς ἀγκῶνες μιὰ πληγῆ, τὸ κορμὶ παγωμένο κι ἐλπίδα καμμιᾶ. Μόνο χιόνι, κρύος βοριάς, φωνές, διαταγές καὶ βούρδουλας. Καὶ κάτι ἄλλο: Τραγοῦδι!

— Ἔτσι εἶν' ἡ ζωὴ! ἀρχίζει ὁ Ναπολέοντας πρῶτος.

— Ἔτσι εἶν' ἡ ζωὴ!... ἐπαναλαμβάνει ἡ μάζα τὰ λόγια τοῦ ἀρχηγοῦ, κι αὐτὸς συνεχίζει μὲ φωνὴ πού δὲ δειχνεὶ κόυραση, παρά συμπόνια κι ἀγάπη.

— Ἔτσι εἶν' ἡ ζωὴ... λουλούδι πού φυλλοροεῖ! Κι ἡ θλίβερη γραμμὴ σέρνεται γύρω - γύρω στὴ χιονισμένη αὐλὴ. Καμιά φορὰ, κάποιος μένει πίσω. Δὲν ἀντέχει ἄλλο. Ὅλα τὰ καμιτσίκια δουλεύουν ἀπάνω του.

— Κουράγιο παιδιά! Μὴ μείνετε πίσω!

Ἡ φωνὴ τοῦ Ναπολέοντα. Ἡ φωνὴ τῆς ἀγάπης.

Ἐξαντλεῖς καὶ τὸ τελευταῖο ἀπομεινάρι τῆς δυνάμει σου. Νὰ μὴ μείνεις πίσω. Καὶ κάποτε λιγοθυμᾶς. Ἀλύπητα σὲ μαστιγώνουνε κι ὕστερα σὲ κλωτσοῦνε σὰν ἄχρηστο

πρόμα και σὲ παρατοῦν. Ἡ αὐλή γέμισε πιά τέτοια πτώματα. Μὰ τὸ . . . φιδάκι, τὸ παιχνιδι «φιδάκι» συνεχίζεται ὡς τὴ βαθιὰ νύχτα. . . Τρεῖς ὥρες! . .

Αὐτὰ θυμᾶσαι. Κι ὅσο περνᾶ ἡ ὥρα κι ὁ σωρὸς μένει ἀκόμα ὁ ἴδιος ὅπως ἦτανε, σὲ πιάνει ἀπελπισία. Ἡ δίψα σὲ θερίζει. Σάλιο δὲν ἔχεις νὰ καταπιεῖς. Μόνο πηλό, γεμάτο τὸ στόμα. Βιάξεσαι νὰ ξεφορτώσεις γιὰ νὰ μπορεῖς νὰ καταπιεῖς, ἔστω και λίγο πηλό.

Ὁ Διοικητῆς ζήτησε τὸν Κόβατς. Ἡ ὥρα δώδεκα και μισή.

Μόνο γιατί ἔπρεπε νὰ φᾶνε οἱ δῆμοι. Μόνο γι' αὐτό, ἐσταμάτησε ἡ συνέχεια. Μόνο γι' αὐτὸ μπορούσαν νὰ φᾶνε κι οἱ σκλάβοι. . .

— Κι ὅμως νὰ δεῖς, γιατρέ, πὸν θὰ σωθοῦμε κάμποσοι. Τὰ πολεμικὰ μέτωπα πᾶνε καλά. Τὸ κίνημα ὄξω δυναμώνει. Οἱ ἐλπίδες πληθαίνουνε. Κάθε μέρα κερδίζουμε πόντους.

— Ναι, μοῦ λέει. Κι ὕστερ' ἀπὸ λίγο προσθέτει: Εἴμαστε οἱ ρόγες τοῦ σταφυλιοῦ ἀνάμεσα στὰ πόδια δυὸ ἀνθρώπων πὸν παλεύουνε!

— Ἀκριβῶς!

— Τόσες ἐλπίδες ἔχουμε!

— Δὲν εἶναι λίγες! Κι ἅμα θὰ φύγουμε. . .

Μὲ κυττάζει σοβαρὸς, αὐστηρὸς, γιατί φοβᾶται μὴν εἶναι ἡ συνέχεια χωρὶς σοβαρότητα. Κι ὅμως εἴμαστε αὐτοὶ πὸν εἴμαστε. Τολμῶ τὴ συνέχεια:

— Ἔλα, γιατρέ, νὰ κάνομε ὄνειρα! . .

Χαμογελά. Καὶ τοῦ ἀρέσει φαίνεται πολὺ. Παραδινώμαστε στὴν καρδιά. Ἔχομε ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ξεκουραστοῦμε. Εἶναι τόσο παράξενα βαριά τούτη ἡ ζωὴ. Κάποιον θέμε νὰ μᾶς νανουρίσει λιγάκι. Ἡ καρδιά ἔχει πείρα μεγάλη. Πείρα πανάρχαιη. Καὶ ξέρει, πὸς τὰ μι-

κροπριατάκια, τὰ παιγνίδια, τὸ περιττό, χρειάζονται στὸν κουρασμένο.

— Μόλις θυγῶμε... μὲ τὰ πόδια θὰ πᾶμε, γιατρέ, στὴν Ἀθήνα... Ἔτσι, γιὰ νὰ χαροῦμε τὸ δρόμο. Νὰ γυρίζουμε νὰ κυττάζουμε καὶ πίσω. Ἄμα θὰ θυγῶμε, ἡ πρώτη μας δουλειὰ θὰ ἴναι... ἓνα καφεδάκι γνήσιο. Παράδες; Δὲ δαρνεσαι! Στὸ πρῶτο καφενεῖο θὰ μποῦμε. Χαδαριῶτες εἴμαστε! Καὶ θὰ δεῖς. Πίστωση θὰ ἔχουμε. «Αὔριο» θὰ γυρίσουμε νὰ πλερώσουμε δρόμο - δρόμο τὰ χρέη...

— Κι' ἓνα πακέτο ὀλόκληρο, συμπληρώνει πολὺ σοβαρὰ ὁ γιατρός. Ξέρεις; Θὰ θγάλω τὸ ἄχι μου τὴν πρώτη μέρα. Τσιγάρα ἐγγλέζικα. Τὸ ἓνα πίσω σ' ἄλλο. Ἐκατομμύρια; Κι' ὕστερα;

— Αὐτὰ λογαριάζεις;

— Τὸ θράδυ θὰ ῥθεις νὰ φᾶμε μαζί στῆς Μάνας μου.

— Τὴν ἀγαπᾶς κοιμπᾶρε τὴ Μάνα σου;

Μπερδευτήκαμε στὰ δίχτυα τοῦ ὄνειρου καὶ τῆς χίμαιρας. Παραδοθήκαμε γιὰ ὀλάκερη ὥρα στοὺς καπνοὺς τῆς ἀστήριχτης ἐλπίδας, σὰν παιδάκια ποὺ πιστεύουνε πῶς καὶ τὸν ἥλιο ἀκόμη θὰ τότε θάλουνε στὸ χέρι κάποτε καὶ θὰ παίξουνε μ' αὐτὸ τὸ φωτεινὸ, τὸ παράξενο τόπι.

Κάναμε τοὺς ἐμπόρους ἀγγέλους ποὺ πιστεύουνε μὲ τὸ πρῶτο τὸν πόνο σου καὶ σ' ἀνοίγουν σελίδα στὰ τεφτέρια τους πρόθυμα!..

Ἐξω στὸν κόσμο, ἡ αἰσιοδοξία πολλὲς φορὲς εἶναι ἐλάττωμα. Ἐδῶ στὴν κόλαση εἶναι πάντα καὶ μόνον ἀρετὴ.

— Ἐ, μὰ τότε γιατρέ νὰ χωρίσουμε πιά. Τρεῖς χιλιάδες ἄνθρωποι πονοῦνε. Ἄς πᾶμε κοντὰ τους. Δὲν εἶναι δύσκολο ὅπως βλέπεις, νὰ δώσουμε καὶ σ' αὐτοὺς μερικά... ἐγγλέζικα τσιγάρα.

— Καί... λίγο τόπο στὸ τραπέζι τῆς Μάνας μου.

— Ἐχουμε πολλὴ δουλειά! τοῦ λέω.

—'Εδώ ἢ ὄξω; Ποῦ εἴμαστε τώρα;

Σὰν παιδιὰ κάνουμε. Σφίγγουμε τὰ χέρια καὶ χωρίζουμε. Γιὰ τὴν ἄρα ἡ δουλειά μας εἶναι ἐδῶ! Ἐνάμεσα στοὺς συντρόφους μας ποὺ πονᾶνε καὶ κλαῖνε πλάι στὰ νιοσκαμμένα μνήματα τῶν συντρόφων ποὺ χάσαμε...

Τὸ συναίσθημα πού δοκιμάζεις ὅταν πατήσεις ἠλεκτρικὸ σύρμα, τὸ ἴδιο δοκιμάζεις ἀντικρύζοντας τὸ Διοικητὴ. Ἡ παρουσία του παραλεῖ, ἡ διαταγὴ του εἶναι φωτιά πού δὲ μπορεῖς νὰ τὴν ἀποφύγεις. Τὸ μάτι του, καθὼς πέφτει πάνω σου, σὲ σταυρώνει σὰν τὸ Χριστό. Τὸ γέλιο πού ξεφεύγει κάποτε ἀπὸ τὰ σαρκωμένα χεῖλη του, μοιάζει σὰ θρῆνα καὶ περιφρόνηση.

Ἀνάστημα πρῶτο, γεμάτος, μὲ κοιλιά κλασικοῦ μπεκρηῆ καὶ πρόσωπο πού μιλεῖ, ἀπὸ τὴ ματιὰ ὡς τὴ γυαλάδα τῆς μύτης, γι' ἀκόλαστα γλέντια, γιὰ ναρκωτικά καὶ γιὰ χτηνώδεις καταχρήσεις.

Πολὺ συχνὰ τὸ παχύσαρκο αὐτὸ πρόσωπο παίρνει μιὰ τέτοια ἔκφραση, πού σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση πὼς λιώνει, ἀδυνατίζει, τὰ κόκκαλα παραμερίζουν τὶς σάρκες καὶ μιὰ χανωτικὴ προσήλωση σ' ἓνα ἀκόλαστο χτηνώδικο ὄραμα, τὸ κρατάει ἀκίνητο καὶ μόνο τὰ ρουθούνια πάλλονται σὰν ἄρρωστου ζώου. Θέλεις νὰ τὸν φανταστεῖς παιδί, μὲ τὶς φασκιές, στὴν ἀγκαλιὰ μιᾶς Μάνας καὶ πλάι μιὰ κούνια κρεμαστὴ σ' ἓνα δέντρο ἀπὸ κάτω. Ἡ φαντασία σου ἐρεθίζεται, προσβάλλεται γιὰ τὴ δουλειὰ πού τῆς ἀναθέτεις καὶ σοῦ φέρνει μπρὸς στὰ μάτια σου μιὰ φουσκωμένη ὄχια, πού στριφογυρίζει, κουλουριάζεται, δαγκώνει τὶς γυαλιστερές τῆς σάρκες, θγαίνει στὸν ἥλιο ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς καὶ δαγκώνει τὸ χῶμα, τὶς πέτρες, σφυρίζει, πετᾷ τὸ φαρμάκι τῆς στὰ χόρτα, στὰ χόματα, στὸν ἀέ-

ρα. Μπολιάζει στην απόγνωσή της, το ίδιο της το κορμί μ' αυτό το φαρμάκι, για να ψοφήσει μιάν ώρα αρχύτερα. Δέν άντέχει στη γέννα. "Όμως είναι νόμος φυσικός να γεννᾷ και ἡ ὄχεντρα. Νά γεννᾷ τὴ ζωὴ και τὸ θάνατο. 'Ο γόνος της πρέπει νά φάει τίς σάρκες τῆς Μάνας και νά θγει στο φῶς. 'Ο θάνατος τῆς Μάνας ὀχιάς, σημαίνει τὴ ζωὴ γιά τὸ νεογέννητο.

'Η φαντασία σου λισσᾷ, τρελλαίνεται, κι' ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς ὀχιάς ποὺ γεννᾷ, σοῦ βγάξει στὰ φῶς ἐτοῦτο τὸν ἄνθρωπο ὅπως εἶναι τώρα, ὅπως τὸν βλέπεις μὲ τὴν γυαλιστερὴ μύτη, τὴν παράφρονη ματιὰ και τὴ χανωμένη ἔκφραση στὰ χεῖλια, τίς πλαϊνὲς ρυτίδες τῆς μύτης και τὸ πηγούνι ποὺ σαλεύει μόνο του σὰν οὐρὰ κάποιου ἀκάθαρτου ζῴου, ποὺ μόνο στοὺς ἐφιάλτες ζεῖ και στίς κακὲς ὥρες τῆς φαντασίας. Ἐπιμένεις νά ὑποτάξεις τὴ φαντασία σου. Δὲ θέλει νά ἐξευτελίζει ἔτσι τὴ Μάνα τ' ἀνθρώπου. Ξαναχυμᾷ στὰ βάθη, στὰ ἕψη και στο χάος τοῦ χτέος. Κάνει τὴ μαμμὴ σὲ μιὰ ἐτομογέννη γυναίκα και φέρνει στο φῶς, ἐπιδείχνοντάς το μὲ φοιχτὸ σαρκασμῷ, ἕνα τέρας μὲ οὐρὰ σκύλου, πόδια γάτας και πρόσωπο ἀνθρώπινου μωροῦ ποὺ ἀντίς γιά μάτια ἔχει κάρθουνα κόκκινα ἀναμμένα, ἀντίς γιά μύτη ἕνα σιλέτο και στὰ δόντια του σφίγγει δυὸ μαχαίρια ἀτσάλινα στραφταλιστά.

Δὲ θέλει ἡ φαντασία σου νά γράψει ἱστορία ἀνθρώπου γιά τοῦτον τὸν "Ες - "Ες. Εἶναι ἀδύνατο νά ἔχει καμμιά ἱστορία ποὺ νά μὴ σχετίζεται μ' αἵματα, ἐγκλήματα, δολοφονίες και σαδιστικούς κατατρογμούς.

Νόμος τῶν "Ες - "Ες: «Ο ὀλχος εἶναι περιττὴ πολυτέλεια!». Τοῦτος δὲ μένει εὐχαριστημένος και συμπληρώνει: «'Ο ὀλχος εἶναι ἐγκλημα. Εἶναι ἀναντρία».

Μ' αὐτὸν τὸ μοναδικὸ νόμο ἤρθε νά κυβερνήσει τὸ στρατόπεδο τὸ Νοέμβρη τοῦ 1943. Ἦρθε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὰ ρούσικα στρατόπεδα. Πρὶν, μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀνθ-

υπολοχαγοῦ, ἐξόντωσε τὰ στρατόπεδα τῆς Πολωνίας. Μὲ ὀκάδες αἵματα καὶ μὲ πυραμίδες νεκροκεφαλές, ἀγόρασε τὰ γαλόνια τοῦ ταγματάρχη.

Σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση πὼς δὲ νοιάζεται γιὰ γαλόνια, μὴδε γι' ἀξιώματα. Μόνο γιὰ αἵματα καὶ γιὰ δημιουργία μιᾶς κοινωνίας «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν του».

Στὸ πρῶτο προσκλητήριο ποῦ ἦρθε νὰ πάρει ἀναφορά, ἐζήτησε νὰ δεῖ τοὺς ἀναπήρους. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν ἕνας γέρος χωρὶς πόδια.

— Ἐσὺ θὰ κουβαλᾷ πέτρες. Τί; πὼς θὰ περπατᾷς; Μὲ τὴν κοιλιά. Θὰ σέρνεσαι μὲ τὴν κοιλιά. Μπρός!

Μιὰ ἄγια μέρα ποῦ ἔλειπε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, κάποιος κρατούμενος μὲ 41 καὶ 2 πυρετὸ μεταφέρθηκε στὸ ἀναρρωτήριο. Ὅταν ἐγύρισε, ὁ Ναπολέων ἔτρεξε καὶ τοῦ ἀνάφερε τὴ μεταβολή, γιὰ νὰ τὴν ἐγκρίνει.

— Καὶ ποιὸς διέταξε γι' αὐτό; Ποῦ εἶν' ὁ γιατρός;

Πῆγε ὁ γιατρὸς τοῦ στρατοπέδου — κρατούμενος κι' αὐτός — καὶ τοῦ ἐξήγησε τὰ πράγματα καὶ τὸ κρίσιμο τῆς στιγμῆς.

Ὁ πρῶτος βούρδουλας ποῦ σηκώθηκε στὸ Χαϊδάρι ἐναντίον ἀνυπεράσπιστων κρατουμένων. Ὁ Ναπολέων ἦταν, λέει, υπεύθυνος.

— Ἐγὼ σὰν στρατοπεδάρχης, διέταξα τὸν γιατρὸ νὰ τὸν πάρει.

— Ἐσὺ φύγε, λέει στὸν γιατρό. Ὡστε ἐσὺ διέταξες, ἔ; Πέσε κάτω. Πέσε κάτω ἀμέσως, μπρούμυτα.

— Κύριε διοικητά, εἶμαι Ἕλληνας. Καὶ μόνος μου δὲν πέφτω ποτὲ γιὰ ξυλοδαρμό!

Ἡ πρώτη σύγκρουση τῆς ἀφοπλισμένης πατρίδας μὲ τὶς ὀρδὲς τῶν Ἑξ - Ἑξ.

Γιὰ μιὰ στιγμή ὁ σατράπης ἐστάθηκε ἀκίνητος κι' ἄβουλος. Περιεργαζότανε τοῦτο τὸ κοκκινομάγουλο, γεροδεμένο καλλιχάρι μὲ τὴ γαλήνια ἔκφραση καὶ τὴν περήφα-

νη στάση. Κάτι σάλεψε μέσα του. Νά 'ταν ή θαυμαστική κραυγή κάποιου προγονικού άγνοῦ παλληκαριοῦ, πού μούγκρισε μέσ' άπό τό λερωμένο του αίμα; Νά 'ταν κάποια καθαρή σταλαματιά σ' αὐτό τό βουρκιασμένο αίμα πού ἀντιδρούσε καί τοῦ 'λεγε μιὰ ἱστορία γιά ἱπποτική συμπεριφορά ἀπέναντι στοὺς αἰχμάλωτους ἥρωες;

“Ο,τι κι' ἄν ἦταν δὲν ἐνίκησε τὸν πορωμένο Γερμανὸ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα.

Μιὰ κλωτσιὰ στά γόνατα, μιὰ γροθιά στὸ στομάχι, καί τό περήφανο παλληκάρι ἔπεσε. Ὁ βούρδουλας ἐδόξλεψε κι' ὄργωσε τό κορμί του, σὲ σημεῖο πού τὰ ροῦχα κόλλησαν μὲ τὰ αίματα, τό πρόσωπο εἶχε γίνει μιὰ πληγὴ ἀνοιχτὴ καί τὰ μάτια δὲν ξεχώριζαν πιά.

— Σήκω ἄπάνω! Ἐμούγκρισε κίτρινος ἀπὸ τό κακό του. Νά σφυρίζεις ἀμέσως γιά προσκλητήριο. Νά φέρεις καί τὸν ἄρρωστο στή γραμμὴ του. Γρήγορα.

Ἀπὸ τὰ μισόκλειστα παράθυρα κι' ἀπὸ τὶς διάφορες γωνιές, τό στρατόπεδο παρακολουθοῦσε τὴ μονομαχία. Μὲ τό πρῶτο σφύριγμα ὅλοι τινάχτηκαν σάν ἔτοιμα ἐλατήρια. Σ' ἓνα λεπτό ἡ παράταξη ἦταν ἔτοιμη. Ἀπὸ τ' ἀναρρωτήριο φέρανε τὸν ἄρρωστο σὲ φορεῖο.

— Νά τὸν γυρίσετε ἀμέσως πίσω! Θὰ τσακιστεῖ νὰ ῥθει μόνος του! Σὲ μισὸ λεπτό. Καί θγάξει τό ρολόι του.

Ἡ ἀπόσταση ἦτανε μεγάλη. Ἡ ἀγωνία τῶν καταδίκων ἀνακατεύεται μὲ τό θρασμὸ τῆς ἀγανάκτησης. Γροθιὲς σφίγγονται, δόντια τρίβουνε, κάποιες βρισιὲς ξεστομίζονται.

Ὁ Ναπολέον διακρίνει τὸν κίντυνο. Μπαίνει μέσα στήν παράταξη, μὲ τὰ αίματα καί τὰ κουρελιασμένα ροῦχα. Κάτι φωνάζει τάχα γιά στοίχιση κανονική. Καί μὲ τρόπο, μὲ φωνὴ θερμὴ, συμβουλεύει νὰ μείνουνε φρόνιμοι. Νά κρατηθοῦνε μὴ γίνει μεγαλύτερη ζημιά. «Ἐγὼ θ' ἀναλάβω τὴν ὑπόθεση. Προσέξετε, παιδιά, πολὺ!»

Ἡ μάζα μένει βουθή. Ἐξαιόσα ζευγάρια μάτια, βουρκωμένα παρακολουθοῦνε, μ' ἀγάπη καὶ μὲ θαυμασμό τοῦτο τὸ μάρτυρα. Ἐχει ἐπιβληθεῖ πιά σάν ἀρχηγός.

Ὁ ἄρρωστος τρικλίζοντας, ξελαχανιασμένος, μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα φτάνει στὴ γραμμὴ του. Μὰ δὲν μπόρεσε ν' ἀντέξει καὶ σωριάστηκε χάμω, τρέμοντας, μὲ τὴ γλῶσσα δῶ σάν τοῦ διαρασμένου σκαλιοῦ.

— Ἐλα δῶ! Τὸν διατάζει ὁ διοικητής.

Σούρθηκε, γιὰ τὰ γόνατα εἶχαν ξεκλειδώσει καὶ τρέμανε.

— Διέταξα νὰ εἶσαι ἐδῶ σὲ μισὸ λεπτό. Γιὰ τὴν ἐξετέλεσες τὴ Διαταγὴ; Ἀποκρίσου χτήνος!

Κάτι ψιθυρίζει ὁ ἄρρωστος, πὼς δὲν ἄντεχε γιὰ πῶ γρήγορα, κάτι γιὰ πυρετὸ ἀνακατεύει καὶ λιγοθυμᾷ. Ὁ Ναπολέον μεταφράζει.

Ὁ Γερμανὸς δὲν ἀναγνωρίζει τὴ λιγοθυμιά! Δὲν ἔπρεπε μὴδ' αὐτὸ νὰ γίνεῖ, χωρὶς τὴ διαταγὴ του!

— Ἐλα δῶ! φωνάζει τὸ Ναπολέοντα. Ποιὸς τοῦ εἶπε νὰ λιγοθυμήσει;

Ὁ Ναπολέον σωπαίνει, κρατώντας ἄφρονη στάση προσοχῆς.

— Λέγε λοιπόν! Ποιὸς τοῦ εἶπε νὰ λιγοθυμήσει; τὸ εἶπα ἐγώ;

— Ὁχι!

— Γιὰ τὴν λοιπὸν παράκουσε τὴ διαταγὴ μου; Πάρε τὸ βούρδουλα. Πάρε λοιπόν, χτήνος, τὸ βούρδουλα!

Τὸ παλληκάρι ἀπλώνει τὸ χέρι του καὶ παίρνει τὸ βούνευρο.

— Χτύπα τον! Χτύπα ὡσπου νὰ σηκωθεῖ.

— Δὲν μπορῶ, κύριε διοικητά.

— Ἐ; Δὲν μπορείς! Τολμᾷς νὰ πεῖς ὄχι; Γιὰ τὴν δὲν μπορείς;

— Γιὰ τὴν εἶναι ἄρρωστος.

— "Α! Βέβαια, γιατί είναι άρρωστος.

Σὰ λυσσασμένους όρμα στην παράταξη κι' άρπάζει άπ' τόν σέβροχο τόν πρώτου πού βρήκε. Τόν τραβά σαν άρνι στον τόπο τής σφαγής.

— Βάρα τούτον πού δέν είναι άρρωστος.

— Και πάλι δέν μπορώ, κύριε διοικητά.

— Πάλι! Γιατί;

— Γιατί είναι "Έλληνας!

— "Αν ήταν Γερμανός θα τόν έδερνες;

— Δέν ξέρω.

— "Αν σέ διάταζα θα τόν έδερνες; Λέγε σκαλί.

— Θα τόν έδερνα!..

— Πέσε κάτω! "Οχι εκεί. Έδώ, πλάι σέ τούτον.

Έπειδή δέν προθυμοποιήθηκε, τόν έβαλαν κάτω με τή βία, πλάι στον άρρωστο. Βοηθός του Ραντόμσκυ, έρχεται ό Κόβατς.

— Μιά θα χτυπάς έσύ, όταν έγώ χτυπώ τρεις. Κατάλαβε;

— Κατάλαβα, άπαντά ό Κόβατς.

Οί τρεις ήτανε για τόν Ναπολέοντα!

"Αρχισαν τὰ μαστίγια νά δουλεύουν ρυθμικά, γρήγορα, σά μηχανές καλοκουρηντισμένες. Σταμάτησαν μόνο τότε, πού δέν είχε άπομείνει άσημάδευτο μέρος του κορμιού. Κι' οί πατούσες άκόμη στάζανε αίμα. Τὰ πόδια είχανε πιά πρηστεί άπ' τόν παιδεμό.

Ό Ραντόμσκυ, τους διατάζει νά σηκωθούν άπάνω. Λέει στο Ν. νά παραγγείλει προσοχή. Σ' αυτή τή στάση άκουσε τόν στρατόπεδο των όμήρων τούτη τή διαταγή.

— Έδώ δέν έκδίδει κανένας διαταγές, παρά μόνο έγώ. Έχω δικαίωμα και στην άναπνοή και στον ύπνο σας άκόμη. Έγώ είμαι ό Θεός κι' ό γιατρός και ή... θέλησή σας! Έγώ θα διατάξω... ποιός είναι άρρωστος! Αυτόν — και δείχνει τόν άρρωστο — φέρτε τόν φορεϊώ νά τόν

πᾶτε στο ἀναρρωτήριο. Τώρα εἶναι ἄρρωστος! Ἐσὺ — λείει στο Ν. — θὰ πλυνθεῖς, θὰ φορέσεις καθαρὰ ροῦχα καὶ θὰ συνεχίσεις τὴ δουλειά σου. Εἶσαι στρατοπεδάρχης καὶ παίρνεις ἀπὸ μένα διαταγές. Νὰ διαλυθοῦν ἀμέσως καὶ θέλω νὰ γίνεи σχολαστικὴ καθαριότητα στοὺς θαλάμους. Θὰ κάνω ἐπιθεώρηση. Μπρός! Διάταξε λοιπὸν προσοχή! Κτήνος! Βλέπεις πὼς ἀποχωρεῖ ὁ Διοικητὴς σου.

Ὁ Ν. παραγγέλλει προσοχή κι' ὁ φειχτὸς ἄνθρωπος τσαλαπατᾷ τὴ Γῆς, φτύνει θορυβώδικα, παίξει μετὸ βούρδουλα πάνω στὶς μπότες του καὶ φεύγει πρὸς τὸ Διοικητήριο. Ἐκεῖ θὰ σοφιστεῖ τὰ καινούργια μέτρα, τὴ δευτέρη πράξη τῆς τραγωδίας. Αὐτὴ εἶναι ἡ δουλειὰ τοῦ Σύρμα*. Νὰ εἶναι διοικητὴς τοῦ στρατοπέδου τοῦ Χαϊδαριοῦ, πὸν πᾶει νὰ πεῖ, νὰ οὐύσει κάθε προσωπικότητα, κάθε θέληση, κάθε ἴχνος κρίσης ἀπὸ τοὺς ὁμήρους.

Γιὰ ποῖο λόγο ἄραγε δλ' αὐτά; Γιατὶ ἡ τόσο αἱματηρὴ τρομοκρατία; Γιὰ νὰ μὴν ἀποδράσουμε; Γιὰ νὰ προλάβει στάσεις καὶ ταραχές; Τὰ πολυβόλα εἶναι διπλά καὶ τριπλά κάθε δέκα δῆματα γύρω - γύρω, μετὶ τις μποῦκες στραμμένες πρὸς τὴν αὐλή. Μήδε σκέψη μπορεῖ νὰ γίνεи γιὰ ἀταξία. Νὰ εἶναι τρελλός; Ἔγινε κι' αὐτὴ ἡ ὑπόθεση. Ἄλλὰ κι' ὡς ὑπόθεση ἀπλή εἶναι ἀποτυχημένη. Τοῦτος εἶναι Ἔς - Ἔς, μετὶ τὴ λογικότερη ἀντίληψη γιὰ τὸ ρόλο τοῦ στρατοπεδάρχου. Θέλει νὰ τσακίσει τὴν ψυχολογία μας, γιὰ νὰ εἴμαστε αἶθριο πὸν θ' ἀπολυθοῦμε, ἀνίκανοι ν' ἀντιδράσουμε στὴ «Νέα Τάξη»;

Εἶναι ἡ πῶ ἀισιόδοξη σκέψη, πὸν ἔγινε στο Χαϊδάρι κείνο τὸν καιρό. Κάτι λείει γιὰ ἐπιστροφή στὸν κόσμο.

Ἀργότερα ξεκαθαρίστηκαν τούτα τὰ παράξενα γιὰ τὸν Διοικητὴ: Ἦταν διαβασμένος! Ἔιχε μιὰ τεράστια στρατοπεδαρχικὴ πείρα, ἔπαιρνε ναρκωτικά, καὶ δὲν ἔχτιμού-

* Παραποσίκλι τοῦ Διοικητῆ

σε τούς άλλους Γερμανούς "Ες - "Ες. "Εκανε τού κεφαλιού του συμπληρώνοντας τόν κανονισμό. Κανένα δὲ λογάριάζε καὶ καμμιά διαταγή δὲν ἄφηνε, χωρὶς νὰ τὴν τροποποιήσει κατὰ τὸ δικό του τρόπο.

Τοὺς Γερμανοὺς τοὺς εἶχε γιὰ κουρντισμένες μηχανές. Κι' αὐτὸς δὲν παραδεχότανε νὰ εἶναι μιὰ κουρντισμένη μηχανή. Τὴ φαντασία καὶ τὴν πρωτοβουλία τὰ ἐκτιμοῦσε ὅπου κι' ἂν τὰ ἔβρισκε. Ἄλλὰ ὅταν — πολὺ συχνά — τὰ συναντοῦσε στοὺς Ἕλληνας, γινότανε μανιακός. Αὐτὲς τὶς ἀρετὲς τὶς ἤθελε γιὰ τοὺς Γερμανοὺς. Καὶ μόνο γι' αὐτούς. Στὸ θάθος του πίστευε πῶς, μ' αὐτὰ τὰ χάλια καὶ μ' αὐτὴ τὴ φτώχεια, δὲν γίνονται κοσμοκρατορίες καὶ πράσινα ἄλογα.

Μιά μέρα ἔκανε ἔφοδο στὸν τόπο πού ἐργαζότανε κάποια ἀγγαρεία ἀπὸ καμμιά πενηνταριά καταδίκους. Ἡ δουλειά της ἦτανε μιὰ προσπάθεια ἀσκοπῆ πού τὴν εἶχε σοφιστεῖ ὁ ἴδιος. Ἐκεῖ, στὴν ἀνατολική πλευρὰ τοῦ στρατοπέδου, ἦτανε τὸ νταμάρι, ἓνας πελώριος λάκκος, ἀπ' ὅπου βγῆκε ὅλη ἡ πέτρα πού χτίστηκαν οἱ στρατῶνες τοῦ Χαΐ-δαριού. Χάος. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ χάος, βρισκόνταν ὑπόλοιπα χοντρῆς πέτρας καὶ μεγάλες ποσότητες χαλικιού, σκοπιομένα. Τὶς προηγούμενες μέρες ἡ δουλειά τῆς ἀγγαρείας ἦτανε νὰ τὰ μαζέψει ὅλ' αὐτὰ σὲ διὸ τεράστιους σωρούς. Ὀλόκληρα βουνά. Αὐτὸ ἦτανε μιὰ ἀπασχόληση, πού εὐχαριστοῦσε τὸν κατάδικο. Εἶχε νόημα. Τὸ μέρος ἔπρεπε νὰ καθαριστεῖ, νὰ συμμαζευτεῖ. Κι' ὅταν κάνεις ἓνα ἔργο μὲ σκοπό, χρῆσιμο, ἔχεις κέφι. Δὲ ντρέπεσαι καὶ δὲ στεναχωριέσαι γιὰ τὸ ξόδεμα τῶν δυνάμεών σου. Δὲν πᾶνε χαμένοι οἱ κόποι σου. Ἐπειτα ξεχνιέσαι ὄρες - ὄρες. Δὲ σκέφτεσαι ὅλη τὴν ὥρα τὴν κατάντια σου, τὸ δούρδουλα, τὴ σκλαβιά σου. Ἡ δουλειά εἶναι πάντα ἓνα εἶδος ἐλευθερωτῆ, παρηγορητῆ.

Οἱ σκοποὶ βέβαια, μ' ὅσο φιλότιμο καὶ προκοπή κι' ἂν

ἐργαζόσουνα, ξέρανε πὼς τὸ βούρδουλα δὲν τοὺς τὸν δώκα-
νε γιὰ λούσο. Ὅμως αὐτὸ τὸ θάσανο, τὸ εἶχες πάρει ἀ-
πόφαση πιά πὼς θὰ τὸ δοκιμάζεις μέρα καὶ νύχτα, ὅπου
κι' ἂν ἦσουνα, ὅ,τι κι' ἂν ἔκανες.

Μόλις ὁ χῶρος αὐτὸς νοικοκυρευέτηκε, οἱ σκοποὶ ἀ-
ναφέρανε τὴν ἐκτέλεση τῆς διαταγῆς. Καὶ ζητήσανε ὁ-
δηγίες, ποῦ νὰ ἐργαστεῖ ἡ ἀγγαρεία τὸ ὑπόλοιπο τῆς
ἡμέρας.

Ὁ Σύρμας τοὺς κύτταξε μ' ἓνα βλέμμα, γεμάτο πε-
ριφρόνηση κι' ἀηδία. Καὶ διατάζει.

— Μὰ νὰ τὰ ξανασκορπίσουν!

Οἱ Γερμανοὶ θγάλανε τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ διω-
κητῆς τοὺς ἦταν μεθυσομένος. Ὅμως τὴ διαταγὴ του ἔ-
πρεπε νὰ τὴν ἐκτελέσουν. Καὶ τὰ βουναὶ τὰ πέτρινα δια-
λύθησαν πάλι, σκορπίστηκαν κι' ὁ χῶρος ξαναπῆρε τὴν
πρώτη του ὄψη τοῦ ρημαδιοῦ καὶ τοῦ χάους.

Ἐδῶ ἀκριβῶς, πρέπει νὰ ποῦμε πὼς στὸ θάλαμο Νο
1 τοῦ τρίου μπλόκ, ποῦ μένανε οἱ 260 κι' ὁ Ναπολέον, γι-
νότανε μιὰ τεράστια μυστικὴ ἐργασία, ποῦ τὴ μάντευες,
τὴν αἰστανόσουνα, εἶχες τ' ἀγαθὰ τῆς ἀποτελέσματα, μὰ
ποτὲ δὲν μποροῦσε νὰ ἔχεις μιὰ συγκεκριμένη πληροφο-
ρία ἢ τὴν παραμικρὴ ἀπόδειξη. Καθένας ἀπὸ τοὺς 260
ἦτανε κι' ἓνας μύστης. Ἀλλὰ μύστης συνεπῆς, αὐστηρὸς
σκληρὸς ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του, ποῦ σοῦ θύμιζε τὰ ἐ-
λευσίνια μυστήρια ἢ τὰ μυστήρια τῆς Αἰγύπτου. Μέτρο
σοφὸ, μέθοδος ἀσφαλτῆ, γιὰ νὰ κρατηθεῖ μακριὰ τὸ χα-
φιεδολοὶ κι' οἱ ὑποπτοι.

Ὁ Σύρμας, μόλις ἦρθε, κατάλαβε πὼς κάτι κρύβε-
ται ἐδῶ μέσα. Κάτι παράξενο ὁραμιζότανε, μὰ δὲ μπόρε-
σε ὡς τὸ τέλος νὰ τὸ καθορίσει καὶ νὰ τὸ χτυπήσει, μ'
ὄλη τὴν πύκνωση καὶ τὴ δραστηριοποίηση ποῦ ἔκανε
στοὺς σπιούνοὺς του.

Αὐτὸς ὁ θάλαμος λοιπόν, ἦτανε, ὅπως εἶπαμε κι' ἄλ-

λοῦ, τὸ μυστικὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Στρατοπέδου. Ἐκεῖ ἀποφασίζοταν ἡ σύνθεσις τῶν ὁμάδων ποὺ θὰ βγαίνανε στὶς ἐξωτερικὲς ἀγγαρεῖες — στὰ Φάληρα, στὸ Σκαραμαγκὰ ἢ στὴ Μέρλιν. Οἱ ἄνθρωποι κρίνονταν καὶ διαλέγονταν ὑστερα ἀπὸ ἐπίμονη παρακολούθησι. Οἱ 260 δὲν ἐπαρκοῦσαν.

Οἱ ἐξωτερικὲς ἀγγαρεῖες παίζανε τεράστιο ρόλο στὴ ζωὴ τοῦ καταδίκου. Αὐτὲς φέρνανε τὰ νέα, αὐτὲς θλίπανε τοὺς δικούς μας, αὐτὲς, μὲ ὅποιο μέσο σοφίζονταν, ἔπρεπε νὰ μπάσουνε στὸ Χαϊδάρι καὶ τὴν ἡμερῖδα καὶ τὸ τοιγάρο καὶ τὸ πακετάκι τοῦ καθενὸς ποὺ ἔστελνε ἡ Μάνα ἢ ὁ κόσμος. Γιὰ ὅλ' αὐτὰ χρειάζονταν ἱκανότητες μεγάλες, αὐτοθυσίαι καὶ τιμότητα. Στὸ θάλαμο 1 κυβερνοῦσε ἕνας νόμος: Σεβασμὸς καὶ ἀλληλεγγύη πρὸς τὸν κατάδικο, ὡς τὸ ἀξεπέραστο.

Ἔτσι λοιπὸν παίρνανε μιὰν ἀπόφασιν. Τρομερὰ δύσκολη κι' ἐπικίντυνη δουλειὰ ἢ ἐκτέλεσίς της. Ἄλλὰ οὐ γὰρ σιγά, μ' ἐπίμονη τρομερῆ, ἐχεμύθεια καὶ συναμοτικότητα, ἔφτανε νὰ ἐκτελεστεῖ.

Τὸ στρατοπέδο παρουσίαζε μιὰν ἐσωτερικὴν πειθαρχία, ποὺ θὰ τὴ ζήλευε καὶ τὸ καλύτερα ὀργανωμένον ἔθνος. Κι' ὁ πιὸ πειθαρχικὸς στρατός. Ὁ κατάδικος εἶχε τὴν ἐντύπωσιν, πῶς, καὶ τὴν ὄρα ποὺ κοιμᾶται, κάποιος ἐπάρχει ποὺ σκέφτεται γι' αὐτὸν καὶ τοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἡσυχία του.

Ἐπὶ τῆς ἀνάμεσα στοὺς 260 οἱ αὐστηρὰ τυπικοὶ «ἐκτελεστικοὶ» τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν. Γιὰ τὴν εἶχανε τὴν γνῶμην, πῶς ὅταν ἐκτελέσεις μιὰν ἀπόφασιν μὲ τὸ νὶ καὶ μὲ τὸ σίγμα, τότε εἶσαι μέσα στὸ πνεῦμα της καὶ τότε μόνον κάνεις σωστὰ τὸ καθήκον σου. Μῆτε ὑπερβολές, μῆτε ἐλλείμματα. Ἀκριβῶς ὅ,τι πρέπει.

Ἐπὶ τῆς ἀνάμεσα κι' οἱ ἄλλοι, ποὺ τὴν ἀπόφασιν τὴν ἐκτελοῦσαν μὲ τὸ πνεῦμα, ὄχι ποτέ λιγότερον ἀπ' ὅσο ἐκρίθη-

κε. Ἄλλὰ ὡς ἐκεῖ πού μπορεῖς νά ξεπεράσεις τὰ σύνορα πρὸς τὰ μπρός. Δὲν ὑπάρχουνε σύνορα ὅταν δημιουργεῖς. Καὶ γιὰ δημιουργία, γιὰ λειτουργία, λογάριάζαν τὴν πραγματοποίηση τῆς κάθε σκέψης τοῦ συνόλου. Φτάνει νά μὴν ἔφερνε ζημιά, αὐτὸ τὸ ἀπεριόριστο τέταγμα τῆς πρωτοβουλίας.

Ἔτσι ἔβλεπεσ αὐτοὺς τοὺς δεύτερους νά ἐργάζονται σὰν ἀληθινοὶ δημιουργοί, σὰ μεγάλοι καλλιτέχνες, ἀπάνω στὴν πιὸ πεζή κι' ἀχάριστη δουλειὰ πού ἀναλαβαίνανε. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δυναμικοὺς «ἐκτελεστικoὺς» ἦτανε ὁ Ναπολέων. Κι' ἐπειδὴ εἶχε τὴ θέση τοῦ στρατοπεδάρχῃ, ὁ ρόλος του ἦτανε τόσο θαρῆς καὶ μαρτυρικός, ὅσο κι' ἀπεριόριστος κι' ἀγαθοποιός.

Ἐξυπνος, πολιτισμένος, μὲ μόρφωση σπάνια κι' ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο ἀπεριόριστη, ἔμπαινε μὲ στοργή καὶ κατανόηση κι' ἀσφαλτὴ παρατηρητικότητα καὶ στὴν τελευταία λεπτομέρεια τῆς ζωῆς τῶν καταδίκων. Ἀκόμη καὶ στὰ ὄνειρά τους καὶ στὴν ἀγγαρεία πού ἐκτελοῦσαν.

Μέρες ἐξακολουθοῦσε τὸ σκόρπισμα τοῦ χαλικοῦ καὶ τῆς πέτρας. Σὰν τέλειωσε, σταματήσαμε. Περιμέναμε ὁδηγίεσ. Ὁ Ναπολέων ἔτυχε ἐκεῖ, λὲς καὶ φύλαγε μὲ τὸ ρολοὶ στὸ χέρι. Ὁ ἴδιος ρώτησε τοὺς φρουροὺς, τί διαταγὴ ἔχουνε νά δώσουνε γιὰ τὴ συνέχεια. Οἱ φρουροὶ κυττάξανε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Κι' ὕστερα ἀπὸ πολλὴ σκέψη ἀποφάσισαν νά πάει ὁ ἓνας νά ρωτήσῃ τὸ μέγαν ἀφέντη.

— Ἄμ' κουτεντέδεσ γεννηθήκατε, κουτεντέδεσ θὰ μείνετε! μᾶσ λέει ὁ Ν. δυνατά, ἑλληνικά, μπρὸς στὸ Γερμανὸ καὶ κλείνει τὸ μάτι. Καὶ ὕστερα προσθέτει: Ἡ διαταγὴ πού θὰ ῥθῃ δὲ μπορεῖ νά ἴναι ἄλλη παρὰ ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἀνάποδη.

— Δηλαδή; Πάλι τὰ ἴδια;

— Πάλι τὰ ἴδια κουμπάρε! Πάλι σωρούς, καὶ πάλι λίχνισμα. Τὸ ἔργο γίνεται γιὰ παιδεμό! Γιὰ νὰ μᾶς κάνει νὰ πλήξουμε, ν' ἀρδιάσουμε, νὰ κουραστούμε δηλαδὴ διπλά. Μὰ ὁ Ἕλληνας ἔχει φαντασία. Δὲ δουλεύει ποτὲ σὰ μηχανή. Κι' ἂν δὲν ὑπάρχει σκοπὸς σὲ μιὰ δουλειά, αὐτὸς δημιουργεῖ σκοπὸ. Εἶναι κανένας ἀπὸ σὰς μηχανικός;

Βρέθηκε ἓνας ποὺ ἦτανε, λέει, κάποτε βοηθὸς ἐργολάβου σὲ μεγάλες οἰκοδομές.

Συφώνησαν πὼς θὰ μπορούσε νὰ διευθύνει τὸ ἔργο γιὰ νὰ γίνουινε δυὸ καλλιτεχνικὲς πυραμίδες.

— Σωστά ἀριστουργήματα! Θὰ δεῖτε τί ἔχει νὰ γίνε...

Ἄρχισε κι' ὄλας ὁ μηχανικός μας νὰ παίρνει φωτιά. Νὰ κάνει ὄνειρα! Δὲν ἄργησαν κι' ὄλοι οἱ ἄλλοι νὰ μποῦνε στὸ νόημα. Καὶ δὲ βλέπανε τὴν ὥρα ν' ἀρχίσουνε. Θὰ ἔλεγε κανεὶς — καὶ δὲ θὰ ἔκανε λάθος — πὼς παρακαλοῦσαν νὰ μεγαλώσει ἡ μέρα, νὰ ξημερώσει κι' ἡ ἄλλη, γιὰ νὰ δουλεύουνε τὶς ὄμορφες πυραμίδες.

Ὁ στρατιώτης ἐγύρισε.

— Λὸς - Λὸς! φωνάζει. Πάλι σωρούς τὶς πέτρες. Λὸς - Λὸς!

ἔλεγε ἓνα ὄφος σὰ νὰ ἔκανε ξαφνικὰ τὴ μεγαλύτερη ἐφεύρεση τοῦ κόσμου, ἢ σὰ νὰ κρατοῦσε μόνον αὐτὸς τὸ πιὸ μεγάλο μυστικὸ.

Οἱ κατάδικοι λίγο ἔλειψε νὰ χειροκροτήσουνε τὴ διαταγή. Ὁ Ναπολέον ἔφυγε χαμογελώντας καὶ κυττάζοντας μ' ἀγάπη τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, ποὺ γλύτωναν ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῆς ἄσκοπης προσπάθειας.

Ρίχτηκαν ὄλοι στὴ δουλειά, μ' ὄρεξη, μὲ σύστημα, μὲ μέθοδο, ποὺ οἱ Γερμανοὶ φρουροὶ ἔμειναν τόσο εὐχαριστημένοι, μέχρι τὸ σημεῖο νὰ ξεχάσουνε πὼς κρατοῦσαν βούρδουλα. Μόνον στὸ τέλος τῆς ἡμέρας, ἐρρίξανε καμ-

ποσες βουρδουλιές έδω κι' εκεί, έτσι για τὸ καλό, για νά μὴν ἀλλάξουνε συνήθειες, ἀλλὰ χωρὶς θυμούς και θροισιές.

Τὸ βράδυ, ὕστερ' ἀπὸ τὸ συσσίτιο, ἅλη αὐτὴ ἡ ἀγχαρεία εἶχε σύσκεψη. Μοιράστηκαν σὲ ομάδες. Τούτοι, θὰ διάλεγαν τ' ἀγκωνάρια, οἱ ἄλλοι τὴν πλάκα κι' οἱ ὑπόλοιποι θὰ κουβαλούσανε τὸ χαλίκι. Αὐτό, γιατί τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς οἱ Γερμανοὶ δὲν ἐπιτρέπανε πολλὰς κουβέντες και συνεννοήσεις.

Ὁ «μηχανικός» ἦτανε πολὺ ἀνήσυχος. Ὡς και φιλόλογους ἔκαμε παρέα κείνο τὸ βράδυ, για νά τοῦ ποῖνε τὸ ἱστορικὸ τῶν πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου. Για νά ἐμπνευστεῖ. Για νά συμπληρώσει τὴν «ἐμπνευστή» του, ὅπως ἔλεγε.

— Εἶναι, βλέπεις, ποὺ δὲν ἔχεις κι' ἓνα λεξικό, ἢ ἓνα τεχνικὸ βιβλίο, π' ἀνάθεμά το! Χίλιες δυὸ λεπτομέρειες παρουσιάζονται...

Δόστου κι' ἔκοβε βόλτες ἀπάνω - κάτω στὴν αὐλή, για νά νικήσει τὶς τεχνικὲς δυσχέρειες ποὺ τοῦ παρουσιάζονταν.

Οἱ μυημένοι στὶς ἀνησυχίες αὐτουνοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸν παρακολουθοῦσανε μὲ καλοσυνατή περιέργεια και πολλὰς φορὲς τὸν μακαρίζανε για τὰ συναισθήματα ποὺ δοκίμαζε. Για τὸ ὄπλο τοῦ δημιουργοῦ ποὺ κρατοῦσε.

Δὲν ἔφτανε θέβαια τὸ μυαλό του νά συλλάβει τὴν πραγματικὴ, τὴν ἀληθινὴ οὐσία τοῦ ἔργου, μὰ κι' αὐτὸ ποὺ δοκίμαζε ἦτανε μεγάλο κι' ὠραῖο. Ἄν μάθαινε πὼς αὐτὴ τὴν ὥρα, μ' αὐτὸ τὸ ἔργο γινότανε ὁ φοβερότερος πόλεμος μέσα στὸ στρατόπεδο, ἴσως νά ξαφνιαζότανε. Κι' ἂν ἤξερε πὼς τέτοιος πόλεμος γινότανε για νά κερδίσουμε ἀκέραιη τὴ θέληση τοῦ κατάδικου και νά ἐξευτελίσοιμε τὴν πολεμικὴ δύναμη μιᾶς πάνοπλης σιδερόφραχτης Γερμανίας, ἐμεῖς οἱ ἄοπλοι, οἱ ἀτσίγαροι, κάτω ἀπὸ τὸ κνοῦτο κι' ἀπὸ τὴ φτέρνα τῶν Ες - Ες, ἔ, τότε ὄρι-

σμένως θά τρελλαινότανε ὁ εὐαίσθητος μηχανικός μας, θά πετοῦσε τὴ σκούφια του στὸν ἄερα καὶ θά φώναζε «Ζήτω!» μπροστὰ στοὺς Γερμανούς.

Οἱ μελέτες, τὰ σχέδια, οἱ προετοιμασίες τῆς αὐριανῆς δουλειᾶς, ὅλα γίνονταν ἀποβραδὶς. Καὶ τὸ πρωὶ οἱ Γερμανοὶ τρίβανε τὰ μάτια τους, γι' αὐτὸ ποὺ βλέπανε. Πενήντα ἀνθρώπους — ποὺ πάντα ζητοῦσαν ἄδεια τὴ μιὰ γιὰ νερό, τὴν ἄλλη γιὰ τοῦτο καὶ γιὰ κείνο — νὰ πετοῦνε τώρα τὰ σακάκια τους, ν' ἀνασκουμπώνονται καὶ νὰ μὴ σηκώνουνε κεφάλι ὡς τὴν ὥρα ποὺ σφύριζε συσσίτιο.

Μεταξὺ τους οἱ φρουροὶ θά καμαρώνανε ποὺ ἐπιβλέπανε τὴν πρὸ πειθαρχικὴ ομάδα. Κι' αὐτὸ θά τὸ θεωροῦσαν ἄθλο δικό τους. Ἀποτέλεσμα τῆς σοφῆς ἀστυνομικῆς τους ἐπέμβασης. Τόσο ἦτανε ικανοποιημένοι κι' ἤσυχοι ποὺ πάψανε πιά τὴν ἐπίβλεψη ὀλωσδιόλου. Βρίσκανε ἕναν ἴσκιο καὶ ξάπλωναν, κι' ἐκεῖ καπνίζοντας συνεχῶς τὰ λέγανε. Δηλαδή λέγανε ὅλη τὴν ὥρα «γιά», «γιά», ὁ ἕνας τ' ἄλλουνοῦ. Κι' αὐτὸ ἦταν τὸ κουβεντολόι τους. Ὁ Γερμανὸς δὲν ξέρει νὰ πεῖ τίποτ' ἄλλο.

Τὸ ἔργο τέλειωσε μέσα σὲ ὀχτῶ μέρες. Ἴσως μόνο κείνη τὴ μέρα ν' ἀντιλήφθηκαν οἱ φρουροὶ τὶς δύο ἀριστοτεχνικὰς πυραμίδες. Ἡ μιὰ ἦτανε χαμηλότερη ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ μιὰ συναγωνίζονταν τὴν ἄλλη σὲ συμμετρία, ἄρμονία, τέχνη.

Σὲ μιὰ πλευρὰ τῆς μεγάλης πυραμίδας εἶχε σχηματιστεῖ, μὲ πελεκητὴ πέτρα, μὲ πελώρια γράμματα ἡ λέξη: «Χαϊδάρι». Καὶ στὴν πλευρὰ τὴν ἄλλης μὲ τὴν ἴδια πρόσοψη, τὸ νούμερο 1943.

Αὐτὸ τὸ ἔργο, δὲ χρειάστηκε σφυριὰ κι' ἐργαλεῖα. Μόνο τὰ χέρια, ἡ φαντασία, ἡ ἀπεριόριστη ἐφευρετικότητα καὶ τὸ καλλιτεχνικὸ γούστο τοῦ ραμοῦ, ποὺ ξύπνησαν ἀτότομα, ὑψώσαν αὐτὰ τὰ μνημεῖα. Ἦτανε μνημεῖα

νίκης και θριάμβου τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ἐναντίον τῆς δολοφονικῆς ἐπίθεσης, πού τῆς ἔκανε ἡ σκοτεινὴ καὶ μισάνθρωπη ψυχὴ τῶν Ες - Ες. Ἦταν νίκη καταδίκων ἐναντίον τῆς συστηματικῆς ἀπονεκρωτικῆς προσπάθειας πού ἔκανε ἡ σημερινὴ Γερμανία γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὴν ψυχὴ καὶ τὴ βούληση καὶ τὶς ἰκανότητες τῶν σκλάβων τῆς Εὐρώπης.

Ἄν ἔμενε τὸ ἔργο αὐτό, θὰ τὸ ἐπισκέπτονταν πολλοί, καὶ πολλὲς ἐξηγήσεις θὰ δίνανε στὸ συμβολισμό. Μιὰ ἀπ' αὐτές, λακωνικὴ, ἀκριβολογημένη, θὰ ἔτανε καὶ τοῦτη: «Νικήθηκε ὁ θάνατος» ἢ «ξεχειλίμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ «σκλάβου» τοῦ Χαϊδαριῦ», ἢ «ἐλεύθεροι σκλάβου».

Γιὰ νὰ φτάσουνε στὸ μέρος αὐτὸ οἱ κατάδικοι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ τῆς ἀγγραφείας, ἢ νὰ περάσουνε μὲ φρουρό. Γι' αὐτὸ, ὅσοι μπόρεσαν, στὰ κλεφτά, τρέξανε καὶ τὸ καμάρωσαν. Ἀπὸ τοὺς πρώτους φυσικά ὁ Ναπολέων, πού δάκρυσε ἀπὸ τὴ χαρὰ του κι' εἶπε: «Ἐξήσατε, παιδιὰ, ἐλεύθεροι ὀχτῶ μέρες! Χαρὰ σὲ σᾶς».

Ὁ ἓνας φρουρὸς τόσο ἐνθουσιάζτηκε, πού θέλησε νὰ φωτογραφήσει τὶς πυραμίδες μᾶς. Ἐτρεξε καὶ ζήτησε τὴ μηχανὴ τοῦ ἐπιλοχία. Ἔτσι μαθεύτηκε κι' ἀπὸ τοὺς ἄλλους Γερμανοὺς Ες - Ες, τῆς ἐσωτερικῆς φρουρᾶς. Ὅλοι περᾶσανε καὶ παρατηροῦσανε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρο. Ἐνας μάλιστα, ἔτριξε καὶ μιὰ ματιὰ πρὸς τοὺς σκλάβους... δημιουργοὺς καὶ εἶπε: «Γκούτ!» Μεγάλῃ συγκατάβαση, τρομερὰ μεγάλῃ ἐκδήλωσῃ ἑνὸς θεριοῦ τῶν Ες - Ες, νὰ μὴ συγκαταθεῖ καὶ νὰ πεῖ ἓνα καλὸ λόγο σὲ κατάδικο!...

Τὸ μυρίστηκε κι' ὁ Σύρμας καὶ τὰ τοῖνα πού ὀσμίζεται τὸν ἀέρα, κνηγᾷ τὴν κοιλιά του, μασάει τὰ σαρκώδικα χεῖλια του, ρουφᾷ τὴ γυαλιστερὴ του μύτη, κι' ἔρχεται νὰ δεῖ τί συμβαίνει σὲ τοῦτο τὸ τμῆμα τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων.

Δουλειά δὲν ὑπάρχει πιά, μὰ ὅλοι καμιονόμαστε πὼς
ισιώνουμε τὸ χῶμα γύρω στὶς θάσεις τῶν πυραμίδων, γιὰ
νὰ μὴ μᾶς δεῖ νὰ στεκώμαστε.

Ὁ ἕνας φρουρὸς εἶχε τὴν ἔμπνευση νὰ διατάξει ἐπρο-
σοχή. Ἄς τοῦ τὸ χρωστοῦμε χάρη, γιατί ἔτσι μᾶς ἔδωσε
τὴν εὐκαιρία νὰ χαροῦμε τὴ σκηνὴ αὐτή.

Ὁ διοικητὴς ἔμπαινε στὸ χῶρο αὐτό, μὲ τὸ ζωόδικον
ἕφος του, ξέγνοιαστος πὼς εἶναι διοικητὴς τῶν σκλάβων
του, κι' ἀφέντης καὶ Θεὸς καὶ τὰ πάντα σὲ τούτη τὴν κό-
λαση. Ξαφνικά στέκεται, σὰ νὰ βρέθηκε στὴν ἄκρη γκρε-
μοῦ. Μισοκλείνει τὰ μάτια. Χτυπᾷ τὸ βούρδουλα νευρικά
στὶς μπότες του, κι' ἔπειτα κάνει ἀκόμη ἕνα βῆμα. Διαβά-
ζει τὰ γράμματα.

Οἱ φρουροὶ κρυφογελοῦνε καὶ χτυπᾷ ὁ ἕνας τὸν ἀγ-
κῶνα τοῦ ἄλλου. Ἐμεῖς ἀκίνητοι, προσοχή, σὰν κατάδικοι
ποῦ ἐκτελοῦνε τὶς διαταγὰς τῶν προϊσταμένων.

Ἀπότομα γυρίζει καὶ παίξει μὲ μιὰ διαολεμένη ταχύ-
τητα τὴ ματιὰ του, ἀπὸ τοὺς φρουροὺς σὲ μᾶς κι' ὕστερα
στὶς πυραμίδες καὶ στὸν ἄδειο χῶρο. Ἄλλὰ ξαφνικά ἡ φά-
τσα του παίρνει μιὰ ἔκφραση σὰν μισογελαστή, σὰν πο-
νηρὴ καὶ ρωτᾷ τοὺς σκοποὺς:

— Ποιὸς τὸ σκέφτηκε αὐτό;

— Ἐμεῖς, κ. διοικητά!, τοῦ ἀπαντοῦνε κι' οἱ δύο τους
καμαρωτὰ καὶ φαινότανε πὼς μὲ πολὺ κόπο συγκρατοῦσαν
ἕναν ἐνθουσιασμό.

Ἔπειτα γυρίζει σὲ μᾶς.

— Ποιὸς μιλεῖ ἀπὸ σᾶς γερμανικά;

— Ἐγώ! τ' ἀπαντᾷ κάποιος ἀπ' ὄλους.

— Χμ! Πλησιάζετε, διατάζει τοὺς δύο Γερμανοὺς.
Ξέρετε, συνεχίζει γλυκύτατος κυττάζοντας τοὺς φρουροὺς,
ποῦ δρῖσκονται οἱ πραγματικὲς πυραμίδες; Ποιὸς τὶς ἔ-
φτιαξε, γιὰ ποιὸ λόγο καὶ ποιάν ἐποχή;

Οἱ Γερμανοὶ κυττάζονται. Κυττάζουν ἐμᾶς κι' ὕστε-

ρα τὸν Σύμμα, σὰν σαστισμένα μαθητοῦδια πὸ γυρεύουνε βοήθεια στὶς ἐξετάσεις τους.

— Ἀπὸ σᾶς κανένας; ρωτᾷει ἐμᾶς.

Δυὸ τρεῖς βρέθηκαν κι' εἶπανε «ναί». Μὰ ποῦ ν' ἀφήσει ὁ ἀμηχανικὸς νὰ τοῦ πάρουν τὴ δόξα! Ἄσπαξε τὴν πρωτοβουλία κι' εἶπε χωρὶς ἀνάσα τὸ μάθημά του.

— Πηγαίνετε, διατάζει τοὺς φρουροὺς.

— Παρτί! διατάζει ἐμᾶς, στὴ λαθεμένη γερμανικὴ γλώσσα τοῦ Χαϊδαριοῦ.

Δὲν μπορούσες νὰ μαντέψεις ἀπὸ τὸ ἔφος του τίποτα. Μήδε καλὸ, μήδε κακὸ. Τὸ πρόσωπό του τὸ δούλευε δπως ἤθελε. Αὐτὴ τὴν ὥρα, δὲ θὰ μπορούσε ὁ μεγαλύτερος ψυχολόγος νὰ σπάσει τὸ ἐμπόδιο τῆς κλειστῆς μάσκας καὶ νὰ διαβάσει στὴν ψυχὴ του.

Ὅμως μᾶς σχολνοῦσε μὴν ὧρα νωρίτερα. Ἐτοιμαζόμασταν, μπήκαμε στὴ γραμμὴ, καὶ κείνη τὴ στιγμή μᾶς λέει:

— Ἀπόψε κι' αὔριο τὸ προί, ἐσεῖς δὲ θὰ πάρετε συσσίτιο!... Πηγαίνετε νὰ κοιμηθεῖτε!...

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο παραδέχτηκε τὴν ἦττα του. Ἦιτα, πὸ τὴν ἔφεργε φαίνεται βαριά. Γιατὶ τὸ βράδυ τὸν εἶδα νὰ ξαναπηγαίνει μὲ τὸν ὑποδιοικητὴ στὸν τόπο τῶν πυραμίδων. Καὶ ὅταν ἐμάθαμε ἀργότερα ἀπὸ τὸν Γιάκωβο — ἓναν φριχτὸν Ἐς - Ἐς, πού, ὅταν μεθοῦσε, μᾶς κνηγοῦσε γιὰ νὰ μᾶς λέει μυστικὰ — οἱ δυὸ φρουροὶ τιμωρήθηκαν φυλακὴ τρεῖς μέρες μὲ νηστεία γιατί δὲν πρόσεξαν πὼς... παίζαμε!

Τὸ ἔχε νὰ κάνει ὁ Γιάκωβος, πὼς δὲν τὸ καταλάβαινε κι' ὁ ἴδιος, γιατί τάχα παίζαμε, ἀφοῦ οἱ πυραμίδες ἦταν τόσο καλὰ καμωμένες.

— Δὲν ξέρω τίποτα, δὲν καταλαβαίνω τίποτα. Ἀφοῦ κι' ὁ ἴδιος σᾶς παίνευε, γιατί ἐθύμωσε;...

Τὸ ἴδιο δὲ θὰ πήρανε εἶδηση κι' οἱ δυὸ τιμωρημένοι φρουροὶ ἀπ' αὐτὰ τὰ καμώματα. Ἡ φυλακὴ καὶ ἡ πείνα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ διαφωτίσουνε τοὺς χοντροκέφαλους Γερμανοὺς ἀπάνω στὰ ζητήματα τοῦτα. Ποτὲ δὲ θὰ μάθουνε ποῦ τελειώνει ἡ διαταγὴ καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ πρωτοβουλία. Σὲ ποῖο σημεῖο μπερδεύεται ἡ ἀγγαραία μὲ τὸ παιχνίδι καὶ γιὰ ποῖο λόγο τάχα γίνονται ὅλ' αὐτὰ τὰ παράξενα.

— Δουλέψανε ποτὲ καλύτερα;

— Ποτέ. Καμμιά ομάδα δὲ δούλεψε ἔτσι.

— Τότες τί παιχνίδια κάνανε;

— Νά, καμμένε, ὁ Διοικητὴς τοὺς πήρε εἶδηση, ποῦ εἶχανε τελειώσει τὸ ἔργο καὶ ἰσιώνανε τὰ χώματα μὲ τὰ φτυάρια, γιὰ νὰ τοῦ καμωθοῦνε πὼς δουλεύουνε. Ἦτανε καὶ λιγάκι πιωμένος. Νά, αὐτὸ εἶναι ὅλο!

— Παίζανε! Ἄκου, λέει, νὰ ἐπιβλέπω ἐγὼ ἀνθρώπους καὶ νὰ παίζουνε. Δὲν πάει σ' ἄλλες ἀγγαραίες νὰ δεῖ τεμπελίκι, ὄχι ἐδῶ!...

Κακόμοιροι ἄνθρωποι! Τεμπελίκι καὶ παιχνίδι δὲν ἔχουνε καμμιά σχέση. Τὸ ἓνα εἶναι ἀηδία γιὰ κάτι πὼν δὲ σ' ἀρέσει καὶ τ' ἄλλο εἶναι ἡ πῶ οσοβαρὴ δουλειὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνώτατη δουλειὰ. Ἡ μόνη δουλειὰ. Ὅλα στὸν κόσμον εἶναι παιχνίδι. Φτάνει νὰ μποῦν σ' αὐτό, νὰ πάρουν μέρος ἢ καρδιά κι' ἡ ψυχὴ κι' ὁ νοῦς. Κι' οἱ Ἕλληνες παίζουνε, πολὺ συχνά, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, γιὰτὶ μάθανε νὰ παίρουνε μιὰ θέση ἀπέναντι στὸ κοσμικὸ θαῦμα, ὄχι σὰ σκλάβοι του, μὰ σὰν κριτὲς καὶ συμπληρωτὲς δημιουργοί. Ἀφοῦ δὲ μποροῦνε νὰ βροῦνε μιὰν ἄκρη, «ὁ Σύρμας ἦτανε μεθυσμένος», ἢ «ὁ Σύρμας ἦτανε τρελλός». Αὐτὴ τὴ δευτέρη γνώμη τὴν ὑποστήριζαν καὶ πολλοὶ ἀπὸ μᾶς. Τὸ ἐπιτελεῖο μας ὅμως, ὁ θάλαμος Νο 1, ὁ νοῦς κι' ἡ ψυχὴ τοῦ στρατοπέδου, εἶχε τὴ δική του γνώμη, εἶχε βγάλει τὰ συμπεράσματά του καὶ μόνο ἔτσι μποροῦσε νὰ στα-

θεῖ σωστά ἀπέναντι στά λογῆς - λογῆς σοφίσματα τοῦ Σύρμα καί νά τὰ ἐξουδετερώνει.

Ὁ Σύρμας ἦτανε ὁ ἐπιστημονικός σαδιστής, ὁ πῶ ἀντιπροσωπευτικός Ἐς - Ἐς, ὁ πῶ σκληρός κι' ὁ πῶ φωτισμένος διώχτης τῆς ἐλευτερίας τοῦ ἀνθρώπου. ἤξερε νά χτυπήσει. Ἦταν ἰκανός νά θρεῖ τὸ στόχο τῆς ψυχῆς. Ἦταν σίγουρος, πὼς κάτεχε τὴν τέχνη νά σιγοψήνει τὸν ἀνθρώπο. Νά σβῆνει τὸν ἀνθρώπο!

Σιχαινότανε τοὺς συναδέλφους του καὶ δὲν ἔκανε ποτὲ παρέα μαζί τους. Πόσες φορές δὲν ἤρθε ἡ μαύρη, στραφταλιστή, κούρσα τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ τῶν Ἐς - Ἐς, καὶ περίμενε ὄσω ἀπὸ τὸ Διοικητήριω, χωρὶς νά δεχτεῖ ὁ Σύρμας τὸν ὑψηλὸ αὐτὸν ἀπεσταλμένο!...

Αὐτὸ μάλιστα ἦταν ἀφορμὴ καὶ οἱ κατάδικοι μάθανε, πὼς ἡ μαύρη κούρσα, μῆδε ἀπὸ τῆ μεριά τοῦ Σύρμα, μῆδ' ἀπὸ τῆ δική μας, φυσικά, δὲν εἶχε φιλικές σχέσεις. Γι' αὐτὸ δταν ἐρχότανε, εἶχε δουλειά, ἐπείγουσα δουλειά, φριχτὴ δουλειά, σχετικὴ μὲ νυχτερινὲς ἀταγωγές καταδικῶν, ἢ πρωινὲς μεγάλες ἐκτελέσεις.

Πάντα μόνος του αὐτὸς ὁ «ἀνθρώπος». Ἔπινε, γλεντοῦσε μόνος του. Στὸν περίπατο μόνος του. Ὅλη τὴν ὥρα, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπομόνωση ἐργαζότανε. Τὸ πιὸ καὶ τὸν περίπατο τὰ χρησιμοποιοῦσε γιὰ βοηθητικὰ στὴν ἐξαντλητικὴ διανοητικὴ δουλειά του. Κέντρο καὶ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ἐπίμονης καὶ σκληρῆς αὐτῆς προσπάθειας ἦταν ὁ ἀνθρώπος. Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἦτανε τὸ πεδίο τῆς μάχης πὸν διεύθυνε ὁ ἴδιος ἐπ'εὐθυνα. Κι' ἐννοοῦσε νά νικήσει. Ὁ ἰδρυτὴς τῶν ταγμάτων Ἐς - Ἐς, δταν συνέλαβε τὸ πρότυπό του, ἀναμφισβήτητα θὰ θεωροῦσε μισὸ τὸ ἔργο του, ἂν παρουσιαζότανε ξαφνικά μπροστά του ἡ εἰκόνα τοῦ Σύρμα. Καὶ θὰ παραχωροῦσε τὴ θέση του μειωμένος κι' ἐξευτελισμένος, ἂν ὁ

Σύρμας ξφτανε κάπως πιό ψηλά και μποροῦσε ν' ἀκουστεῖ ἡ φωνή του, ἡ θεωρία του, ἡ φωτισμένη του ἄποψη.

Τέτοιες φιλοδοξίες ὁ Σύρμας δὲν εἶχε. Αὐτὸς ἐργαζότανε γιὰ προσωπική του εὐχαρίστηση περισσότερο. Αὐτὸ τὸ ἐκμεταλλεύτηκε κατάλληλα ἡ Διοίκηση τῶν Ἐς - Ἐς και τὸν τοποθέτησε στὸ Χαϊδάρι. Ἔχυνε αἵματα, ξεριζώνε καρδιές, — ἂν μποροῦσε σ' ἓνα και μόνο ἄτομο, θὰ βασάνιζε δλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα, χωρὶς νὰ ἐξαιρέσει μήθε τὴ Μάνα του — γιὰ νὰ χαρεῖ ὁ ἴδιος, νὰ μεθύσει ὁ ἴδιος, νὰ κολυμπήσει στὸν ἀνθρώπινο πόνο ὁ ἴδιος, χωρὶς ἄλλες ἀμοιβές.

Τοὺς στρατιῶτες του τοὺς τιμωροῦσε σκληρά, τοὺς ἔδερνε πολὺ συχνά, ἐπειδὴ τοὺς σιχαινότανε. Ὅχι γιατί αἰσθανότανε εὐχαρίστηση βασανίζοντας σκέτες ἀνθρωπομηχανές ποὺ μήτε γιατί τὶς χτυκᾶς νιώθουνε, μήτε γιατί τοὺς μιλεῖς παίρνουνε εἶδηση, ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι χοντροκομμένη διαταγή. Μὲ τέτοια κουνέλια ὁ Σύρμας δὲ χάνει τὴν ὥρα του. Αὐτὸς γιὰ νὰ παίξει, θέλει γεροῦς και δυνατοὺς πόντους. Ἐξυπνοὺς, ἰσχυροὺς, ἐπικίνδυνους παῖχτες. Λιοντάρια θέλει, ὄχι μπούφους και κουνέλια. Ἄλλὰ μὴ νομίσει κανεῖς, πὼς τοὺς δυνατοὺς αὐτοὺς συμπαῖχτες θὰ τοὺς σεβαστεῖ ἂν νικηθεῖ. Θὰ πέσει ὄξω. Αὐτὸς θέλει νὰ κινυνέψει, νὰ κοπιᾶσει, νὰ παλαίψει μαζί τους, ἀλλὰ μὲ μιὰ προϋπόθεση : Νὰ νικήσει στὸ τέλος. Ἄν νικηθεῖ — ἐδῶ ἀρχίζει τὸ ζῶο — θὰ ξεκάνει ὅποσδήποτε τὸν ἀντίπαλο.

Τέτοιους δυνατοὺς, ἀναγάλιασε ὅταν βρῆκε στὴν Ἑλλάδα. Στὸ στρατόπεδό μας ἦταν στὸ κλίμα του, ἐφ' ὅσον εἶχε νὰ παλαίψει μὲ τὸ θάλαμο Νο 1, μὲ τοὺς διαλεχτοὺς, και μὲ τὸ διαλεχτὸ τῶν διαλεχτῶν, τὸ Ναπολέοντα!

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἓνα μικροεπεισόδιο ποὺ γίνηκε ὄξω ἀπὸ τὰ μαγειρεῖα, μπροστὰ σὲ πολλοὺς θεατὲς ἀπὸ μᾶς. Ὁ Σύρμας κατέβαινε ἀπὸ τὸ διοικητήριον πρὸς τὴν

πύλη. Ὁ κατάδικος Σ.Μ. ἔσχιζε ξύλα. Λές και κρατοῦσε στά χέρια του κομπό μολυβάκι. Ἄρπαζε μέ την ἀξίνα τὸ πελώριο κούτσουρο, τ' ἀνεβοκατέβαζε μὰ φορὰ μ' ὄρη κι ἄκουγες και την ἀξίνα και τὸ ξύλο και τὴ γῆς ν' ἀναστενάζουνε. Ἦταν ὁ Σ. Μ. ἓνα γεροδεμένο παλληκάρι, μέ πλάτες τετράγωνες, πανωκόρμι γδυμνὸ, λιοημένο, μέ μῦς σφιχτοὺς σάν τ' ἀτσάλι. Ἡ ὑγεία ξεχειλοῦσε ἀπ' αὐτὸ τὸ κορμί, πού σάν νὰ φώναζε μ' ὄλους τοὺς μῦς του, μ' ὄλη τὴν ἐμφάνιση και τὴν ὁμορφιά του τὴν ἀθλητικὴ : «ἐδῶ εἴμι' ἐγώ! Δὲ φοβᾶμαι κανένα!».

Ὁ Σύρμας τονε πρόσεξε. Παρατάει τὸ σκυλὶ πού τραβοῦσε μαζί του, παραδίνει σ' ἓνα στρατιώτη τὰ χαρτιά πού κρατοῦσε και πλησιάζει τὸν κατάδικο. Αὐτὸς τὴ δουλειά του. Δὲ διέκοψε καθόλου. Ὁ Σύρμας τὸν περιεργίζεται μὰ στιγμὴ ἀπὸ πάνω ὡς κάτω. Ἀπότομα πετάει τὸ σακάκι του. Ἀνασκουμπώνει τὰ μανίκια του και τοῦ λέει:

— Παίζεις μπόξι;

— Γιαβόλ! τοῦ ἀπαντᾷ ἐτοιμότητα ὁ Σ., πετᾷ τὴν ἀξίνα πέντε μέτρα μακριὰ και παίρνει στάση ἐπίθεσης ἀπέναντι στὸν ἄγριο ἀφέντη.

Ἐνα ρῖγος μᾶς πέρασε ὡς τὰ κόκκαλα. Ἡ συγκίνηση ἔφτασε στὸ κατακόρυφο, διὰν εἶδαμε τὸ πρόσωπο τοῦ δικοῦ μας. Σωστὸ λιονταράκι. Τὰ μάτια του πού σπίθιζαν, τὰ ρουθούνια του πού πάλλονταν, οἱ μῦς τοῦ προσώπου πού σαλεύανε, ὅλα δείχνανε μὰ ἐπίθεση ὅλο φορτοῦνα και μεγαλεῖο.

Ὁ Σύρμας σηκώθηκε πάλι ὀρθός. Τὸν σίμωσε ἀγέλαστος, στυφός, ἀγριωπός, και τὸν χτυπᾷ «φιλικά» στὸν ὄμο.

— Γκούτ! τοῦ λέει. Εἶσαι λεβέντης!...

Στὴν πρώτη ἐκτέλεση ἦταν μέσα και τὸ λαμπρὸ παλληκάρι...

Ὁ Σύρμας ἀγαποῦσε μόνο ἓναν Ἐς - Ἐς. Τὸν Ἄν-

τρέα. Αὐτὸς ἦταν ὁμοίος του. Ἴδια κοιμά. Ὅμοιός του κι ἀνώτερός του στὴν ἐφευρετικότητα, στὴν πρωτοτυπία τῶν βασανιστηρίων, στὴν σκληρότητα. Ἄλλὰ δούλος, δούλος τοῦ κάθε δυνατοῦ.

Ὁ Ἀντρέας ἦταν «Ἕλληνας» πολίτης, κρατούμενος, Ἰσραηλίτης, πού ἐπειδὴ εἶχε τὶς «ἀρετὲς» πού προαναφέραμε, ὁ Σύρμας τὸν τράβηξε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, τοῦ ἔδωσε ἰδιαίτερο δωμάτιο, χωριστὸ συσσίτιο, προνόμια, δύναμη καὶ τονε τοποθέτησε στὸ πῶ ἐμπιστευτικὸ πῶστο τῆς ὑπηρεσίας τῶν Ἐς - Ἐς τοῦ Χαϊδαριοῦ : Γενικὸ ὑπεύθυνο στὴν ἀπομόνωση. Δυνάστη τοῦ 15 χιτρίου, πού εἶχε τὰ κελλιὰ καὶ τοὺς φριχτοὺς θαλάμους τῶν 300 ἀπομονωμένων καταδίκων. Τόσοι χωροῦσανε στὸ χιτριο αὐτό, ἐχτός κι ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ καλοῦσε, ὅποτε μποροῦσανε — κατὰ τὴ θεωρία τοῦ Ἀντρέα — νὰ χωρέσουνε καὶ τριπλάσιοι. Ἡ θεωρία του ἦτανε: Τὸ χειμῶνα ζεσταίνονται. Τὸ καλοκαίρι δὲ χρειάζεται νὰ πλένονται γιατί σὰ νὰ βρίσκονται σὲ χαϊμάμι!

Τὸ 15 εἶπαμε βρίσκεται στὴ βορινὴ πλευρὰ τοῦ στρατοπέδου. Κλείνει ἀπ' αὐτὴ τὴ μεριά τὸν κύκλο τοῦ συγκροτήματος τῶν στρατῶνων.

Τὸ μόνο χιτριο πού μένει ἀσουβάντιστο ἐξωτερικά, γιὰ νὰ φαίνεται παλιό, μουχλιασμένο, ἀραχιασμένο, γιὰ τὴν πρώτη ψυχολογικὴ ἐπίδραση. Δυὸ πατώματα. Στὸ πρῶτα ἓνα μεγάλο δωμάτιο 4X4, δεξιὰ, κι ἄλλο ἓνα ἀριστερά. Αὐτὰ προορίζονται γιὰ πενήντα κι ἀπάνω κρατουμένους τὸ καθένα. Καὶ λέγονται θάλαμοι. Γύρω - γύρω, στὸν ὑπόλοιπο χῶρο, εἶναι κάποιες τρύπες, σὰν καταφύγια σκυλιῶν, μὲ μιὰ σιδερένια πόρτα, χωρὶς κανενὸς εἶδους ἀερισμό, μὲ τοίχους καὶ πάτωμα ὀλόγυρα. Αὐτὰ εἶναι τὰ κελλιὰ τῆς αὐστηρεῆς ἀπομόνωσης.

Ἡ ἴδια διαρροήμιση ἀκριβῶς καὶ στὸ δεῦτερο πάτωμα. Τὰ παραθυράκια τῶν θαλάμων εἶναι ψηλά. Ἐνάμιση

μέτρο από τὸ πάτομα. Γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ ὁ κατάδικος νὰ κυττάζει ὄξω.

Ἵδραυλικὴ ἐγκατάσταση πρόχειρη. Ἐνα μικρὸ ντεπόζιτο στὴ στέγη τροφοδοτεῖ ὅλο τὸ χτίριο μὲ τοὺς 300 καὶ πολλὰς φορὲς 600 κι ἀπάνω κρατοῦμενους. Κανονικά, αὐτὸ τὸ νερὸ εἶναι δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ 50 ἄτομα. Στὴν κόμα τοῦ καλοκαιριοῦ, πού τὰ τοιμέντα ἀνάβουνε, αὐτὸ νὸ νερὸ κατεβαίνει στοὺς κρουνοὺς χοχλακιστό. Οἱ τοῖχοι ἀνάβουνε. Ὁ συνωστισμός, οἱ ἰδρώτες, ἡ θρόμα ἀπὸ τὴν ἀπλυσιά καὶ τὰ σκουπίδια, ἡ ξυνη μωρουδιά ἀπὸ τὶς μολυσμένες πληγὲς τῶν ἀνακριθέντων ἀνακατεύονται, κι' ἡ ἀναπνοὴ εἶν' ἡ πιὸ φριχτὴ κι ἀηδιαστικὴ λειτουργία τοῦ κορμιοῦ. Ἐσωτερικά οἱ θάλαμοι καὶ τὰ κελλιὰ σουβαντίστηκαν κάποτε. Λὲς κι ἔγινε κι αὐτὸ ἐπίτηδες, γιὰ νὰ βαρτοῦνε ὀλοκόκκινα ἀπὸ τὶς χιλιάδες τοὺς κοριοὺς, πού εἶναι σπασμένοι ἀπάνω. Ἡ ψείρα δὲν περπατᾷ ποτὲ μόνη της. Κουβάρια - κουβάρια μαζεύονται. Στὸ κέντρο του, σὰν πυρήνα, βρίσκεις ἕνα κοριὸ ψόφιο. Τὸ φαινόμενο ἐξηγήθηκε. Τὸ αἷμα τὸ ἀρπάζουνε πιὸ εὐκόλα ἀπὸ τὸν κοριὸ, παρ' ἀπὸ τὶς βαθῆς φλέβες τοῦ ἀνθρώπου.

Γιὰ νὰ μπορέσεις νὰ κλείσεις τὰ μάτια σου, τὸ πολὺ μιὰ - δυὸ ὥρες τὸ βράδυ, πρέπει νὰ βοηθήσεις στὸ κινηγητὸ τοῦ κοριοῦ. Καθένας ἀπὸ τοὺς πενήντα, πρέπει νὰ τσάκισι χίλιους μὲ χίλιους πεντακόσους ὡς τὸ μεσημέρι. Γιατὶ ἀπὸ τὸ μεσημέρι κι ὕστερα κρύβονται, γιὰ νὰ ξανακατέβουν ἀπὸ τὴ στέγη κι ἀπὸ τὰ κουφώματα, μόλις νυχτώσει.

Διανομὴ φαγητοῦ γίνεται, σχεδὸν πάντα, μέσα στοὺς θαλάμους. Γιὰ νὰ μὴ θγει ὁ κατάδικος μήδε στὸ διάδρομο.

Σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ τῶν Γερμανῶν, κάθε θάλαμος, κάθε πενήντα ἄνθρωποι, πρέπει νὰ θγοῦνε γιὰ νὰ πιοῦνε νερὸ στὸ πλυσταριὸ καὶ γιὰ τὶς ἄλλες τους ἀνάγκες, δυὸ φορὲς τὴν ἡμέρα. Κάθε φορὰ ἀπὸ ἕνα τέταρτο. Ὁ κανονισμὸς ὁμοῦ τοῦ Ἄντρεά τροποποιεῖ τὸ πρῶτο καὶ πε-

ριορίζει σὲ μιὰ φορά καὶ γιὰ δέκα λεπτά μόνο, τὴν ἔξοδο ἀπὸ τοὺς θαλάμους καὶ μάλιστα τὸ μεσημέρι.

Τὸ πλυσταριὸ εἶναι ἕνας στενόμακρος χώρος. Πλάτος 1 1)2 καὶ μήκος 2-1)2. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, τέσσερις κρουνοὶ ἀφήνουνε νὰ τρέχει, σὰν χοντρή κλωστήτσα, τὸ ζεματιστὸ νερό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἕνα πρόχειρο χώρισμα προορίζεται γιὰ τὶς ἄλλες ἀνάγκες.

Σ' αὐτὸ τὸ χώρο στοιβάζονται μαζεμένοι καὶ οἱ πενήντα κατιάδικοι, τοὺς κλειδώνουνε καὶ τοὺς ἀφήνουνε δέκα λεπτά, νὰ πλαντάξουνε ἀπὸ τὴ ζέστη, νὰ πινοῦνε στὸν ἱδρώτα, νὰ τσαλαπατηθοῦνε, νὰ θρίζονται, νὰ δέρνονται ἀπὸ τὸν ἐκνευρισμό, νὰ στρώχονται προσπαθώντας νὰ θρέξουν καθένας τὴ γλώσσα του. Νὰ ζεματίσει τὴ γλώσσα του!

Ἀπὸ τὴν ἀπέναντι πλευρά τῶν κρουνοῦν πέφτει καὶ ξύλο, γιὰτὶ οἱ πρῶτοι καθυστεροῦνε νὰ θγοῦνε ἀπὸ τὸ χώρισμα. Τρεῖς καὶ τέσσερις προσπαθοῦνε νὰ ἐξυληρευθοῦνε στὴν ἴδια λεκάνη. Ἡ ζέστη, ἡ μόχα, οἱ θρώμες, ἀνακατεύονται μὲ τὶς θρυσιές, τὸ ξύλο, τὰ λαχτίσματα, τὶς κραυγὲς τῶν πληγωμένων, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προφυλαχτοῦν καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ λέει ὁ κανονισμὸς «Ὡρα καθαριότητος καὶ ὑδροληψίας».

Σ' αὐτὸ τὸ χώρο, οἱ λιγοθυμῆς εἶναι καθημερινὸ φαινόμενο. Καὶ αὐτὸς ποὺ λιγοθυμᾷ, ἀντικείμενο μίσους, γιὰτὶ πιάνει ὅλο τὸ χώρο καὶ πολλοὶ μένουνε ὅπως μετήχανε. Χωρὶς νὰ προλάβουνε τίποτα.

Αὐτὴ τὴν κολασμένη ὥρα, αὐτὸ τὸ τέταρτο, δημιουργήθησαν ἐχθρὲς καὶ μίση, ποὺ θὰ κρατήσουνε μιὰ ὀλόκληρη ζοή, ἀγιάτρεφτες, φοιχτὰ θυμητάρια καὶ ὑπολείμματα τοῦ 15, τοῦ Ἄντρεά, τῆς σκλαβιάς, τοῦ Χαΐδαριού.

Οἱ περισσότεροὶ ἔχουνε γίνεи δυσκοίλιοι. Ἄλλὰ δυσκοιλίτητα ποὺ κρατᾷ βδομάδες καὶ μῆνες. Μὲ πόνους, δηλητηριάσεις, αἰπνίες, καὶ θάνατο.

Γιὰ νὰ τοὺς ἀφήσουνε νὰ πᾶνε στὸ μέρος, πρέπει νὰ

κάνουμε γραφτό σημεῖωμα στὸν Ἀντρέα. Τὸ μολύδι καὶ τὸ χαρτί ἀπαγορεύονται αὐστηρά. Δυὸ μέρες πρέπει νὰ παιδεύονται καὶ νὰ παρακαλοῦνε τὸν Ἀντρέα, νὰ τοὺς δώσει τὸ μολυδάκι του κι ἓνα χαρτάκι. Αὐτὸ τὸ σημεῖωμα θὰ πάει, ὅποτε τοῦ καπνίσει ὕστερ' ἀπὸ τρεῖς - τέσσερις μέρες, στὸ Διοικητή. Ἀπὸ κεῖ, μονογραμμμένο πιά, θὰ πάει στὸ γιατρό, μὲ τὴν ἴδια καθυστέρηση θὰ εἰδοποιηθοῦν τὰ ἴδια πρόσωπα, ἂν ὁ κατάδικος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ πάει στὸ μέρος. Δηλαδή ἂν εἶναι διατεθειμένος νὰ τελειώσει σὲ 3 - 4 λεπτά καὶ νὰ τὸν γυρίσουνε στὸ θάλαμό του.

Καὶ κάποιαν ὥρα, μπορεῖ νὰ ἴναι καὶ μεσάνυχτα, ἢ πόρτα τοῦ θαλάμου ἀνοίγει μὲ πάταγο. Οἱ κρατούμενοι τινάζονται. Ἄλλοι ξυπνοῦνε ἀπὸ ἐπιάλτες κι ὄλοι κυττάζουν ἀνήσυχτα νὰ μαντέψουν μιὰ στιγμή γρηγορότερα ἂν πρόκειται γιὰ ἐκτέλεση. Ὁ σκοπός, πού ἔχει βάρδια ἐκεῖνη τὴν ὥρα, φωνάζει ἓνα ὄνομα. Κάνει μὲ τὸ μάτι του νόημα στὸν κατάδικο, νὰ βγεῖ ὄξω.

Ἄν ὁ σκοπός εἶναι στὰ κέφια του, τοῦ ὑπενθυμίζει, πώς... ἐνεκρίθη ἡ αἴτησή του γιὰ «θεραπευτικὴ καθαρῶτητα»! Μὰ ἂν εἶναι στὶς κακές του, ἢ ἂν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἀντρέας, συμβαίνει πολὺ συχνὰ νὰ παίζεται τούτη ἡ τραγωδία. Ρωτᾷ ὁ κατάδικος τρομοκρατημένος, γιατί τὸν φωνάζανε.

— Ἄ! Ὡστε δὲ θυμᾶσαι;

— Ἄ! Γιὰ κεῖνο!... Εἶναι, πού ἔχουνε περάσει τόσες μέρες καὶ τὸ ξέχασα!

— Γιὰ νὰ ξεχνᾶς τέτοιο πράμα, δὲν ἔχεις ἀνάγκη!

— Μὰ ἔχω, σὲ παρακαλῶ, ἔχω! Ἄλλὰ νόμιζα τίποτ' ἄλλο...

— Χμ, κοροϊδεύεις παλιοτόμαρο. Ἔ; Πᾶς νὰ κοροϊδέψεις καὶ τὴ Διοίκηση; Ἔ; Πέσε χάμω.

Κι' ἀρχίζει ἓνας ἄγριος ξυλοδαρμός, ὅσπου νὰ κουρασθεῖ ὁ δῆμιος καὶ νὰ τὸν πετάξει πίσω στὸ θάλαμο μὲ δυὸ κλωτσιές.

Μιά μέρα συνέβηκε τούτο τὸ χαρακτηριστικὸ μὲ τὸν Ἄντρέα: Ὅτε ἀπὸ μιᾶς ὀδομαδᾶς «ἐνεκρίθη» ἡ παραμονὴ 3 λεπτῶν στὸ πλυσταριῶ, γιὰ τὸν γέρο Μ. . . Ἄλλὰ ὁ Ἄντρέας ξέχασε τὴν ἔγκριση στὴν τσέπη του καὶ τὴ θυμῆθηκε μόνο ἓνα πρωϊνὸ, μὴ μάλισ χάραξε, ποὺ ἦρθε μ' ἓνα Γερμανὸ γιὰ νὰ πάρει τέσσερις. Τὰ τέσσερα ὀνόματα τὰ φωνάξανε ἀπὸ κατάλογο. Ποὺ θὰ πεῖ, πὼς ἀπὸ τ' ἄλλο στρατόπεδο πήρανε τοὺς ὑπόλοιπους γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς ἡμέρας. Μέσα στοὺς τέσσερις ἦταν κι' ὁ γέρο Μ. . .

Τότε θγαίνει ὁ Ἄντρέας ἀπὸ τὴν τσέπη του τὸ χαρτάκι, τὸ δείχνει στὸ Γερμανό, χαχανίζουνε λίγο, καὶ μὴ μπορώντας νὰ κρατήσῃ τὰ γέλια, λέει στὸν Μ.

—Ἐχω καὶ μιὰν ἔγκριση γιὰ σένα, γιὰ τὸ πλυσταριῶ. Μὰ τώρα μούτζωσ' τα! Τὶ νὰ τὴν κάνεις;

Ὁ γέρος τὸν κῆταξε σὰ σφαγμένους. Στὰ βάρους τῶν ματιῶν του γνάλισε ἓνα παρὸν παράπονο καὶ ξεροκατάπιε τὸ σάλιο του, δὲ μίλησε. Περνώντας δμως μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἄντρέα, τὸν φτύνει στὰ μούτρα καὶ λέει κωττάζοντας ἐμᾶς:

—Ὅποιος ζήσει ἀπὸ σᾶς, νὰ θυμᾶται πὼς τούτῳ τῷ σκυλὶ πρέπει νὰ δικαστεῖ νὰ πιγεῖ. . . σ' ἓνα βόθρο!

Ἐκεῖ μπροστὰ μας τὸν γονατίσανε κι' ἄρχισε φοβερὸς ξυλοδαρμός. Δὲν πιστεύω νὰ ἔφτασε ζωντανὸς στὸν τόπο τῆς κρεμάλας.

Ὁ θάλαμος δὲ χωροῦσε μῆτε νὰ γυρίσεις ἀπὸ τ' ἄλλο πλευρό. Μέρα - νύχτα οἱ κουρελιές στραμμένες. Ἐκεῖ, ἀκίνητος, ἀμίλητος, μὲ τὰ μάτια στηλωμένα στὸ θρωμικὸ ταβάνι ἔπρεπε νὰ περιμένεις. Τί! Ὅλα τ' ἄλλα ἐχτὸς ἀπὸ τὴ λευτεριά. Ὅλα ἐχτὸς ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ. Ἄμφιβάλλεις ἂν ξέρεις ἀκόμα νὰ μιλεῖς. Καὶ τί νὰ πεῖς; Ὅλα τὰ ἔχεις πεῖ. Ὁ πλαῖνός σου, οἱ ἄλλοι βλοῖ, βαριοῦνται κι' ἀηδιάζουνε νὰ σ' ἀκοῦνε, ὅπως κι' ἐσὺ γι' αὐτούς.

Ἄκουστος κι' ἀξιοπρόσεχτος εἶναι μόνον ὁ κατάδικος πὸν μπορεῖ νὰ ἔχει μισὸ τσιγάρο. Ἡ ὁ Γερμανὸς πὸν ἀνοίγει τὴν πόρτα καὶ κρατᾷ στὸ χέρι τὸ χαρτί τῆς μοίρας. Ὅλα τῆλλα, ὄνειρα, ἐπιδημίες, φόβοι, αἰσθήματα, ἀτονήσανε. Εἶναι πεταμένα, σὰν ἄχρηστα, ἐκεῖ κάπου ἐ μιὰ σκοτεινὴ γωνίτσα τῆς μνήμης. Ἰδια συντρόμια παιγνιδιῶν τοῦ μωροῦ, πὸν τὰ ξαναβρίσκει κάπου πεταμένα, ὅταν γίνει ἄντρας.

Οἱ κοριοί, ἡ ψείρα, τὰ μυρμηγκία κι' οἱ μύγες θάληθριαν νὰ σπάσουνε τὰ νεῦρα σου. Σὲ πιάνει ὄρες - ὄρες τέτοια ἀτελεισία, πὸν σοῦ ἔρχεται νὰ οὐρλιάξεις. Ἄλλὰ ἀμέσως σκέφτεσαι πὼς δὲ φελᾷ. Στριφογυρίζεις, τὰ νεῦρα τῶν χεριῶν πονοῦνε, τὰ μνήγγια χτυποῦνε σὰ σφυριά, ἡ καρδιά σου σὰ νὰ εἶναι πλεγμένη ἀπὸ νεῦρα καὶ νοιώθεις νὰ σφίγγεται, νὰ πονᾷ, νὰ χτυπᾷ ἀκατάστατα καὶ τὸ μέτωπό σου καίει.

— Ἄν ἔχωνα τὰ νόχια μου στὰ μάτια μου; συλλογίζεσαι.

— Ἐ, τότες θὰ καθόμουνα στὴν ἴδια θέση, μὲ τὰ ἴδια μαρτύρια καὶ στραβός. Τίποτ' ἄλλο.

Ἀσφαλῶς μὴδ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ φέρει μιὰν ἀλλαγὴ. Μιὰν ὅποιαδήποτε ἀλλαγὴ.

— Ἄν εἶχα μιὰ σταλιά νερό! Μόνο μιὰ σταγόνα στὴν ἄκρη τῆς γλώσσας!

Γλείφεις τὰ χεῖλια σου. Νοιώθεις ἕνα σάλιο πηχτό, σχεδὸν στέρεο, μὲ γεύση κατραμοῦ. Στὴν ἀνάμνηση τοῦ νεροῦ τὰ μάτια σου βουρκώνουνε.

— Ἐχει γοῖστο νὰ μπορῶ νὰ κλάψω ἀκόμη!

Ὁ πλαινός σου σὲ κλωτσᾷ τρομερὰ ἐρεθισμένος καὶ σ' ἀγριοκυττάζει ἐπίμονα. Κάνεις κι' ἐπὶ τὸ ἴδιο χωρὶς νὰ γυρεύεις ἀφορμές. Δὲν εἶναι ἀνάγκη. Τὸ νὰ δώσεις καὶ νὰ πάρεις προφορικὲς ἐξηγήσεις εἶναι τόσο κουτό. Ἐπειτα τὰ μάτια τὰ λένε ὅλα.

Δυό, στήν ἄλλη γωνιά, ἔχουνε πιαστῆ στα χέρια. Τραβοῦνε τ' αὐτιά ὁ ἕνας τ' ἄλλονου, δαγκάνονται, κλωτσῶνε, χωρίς νά θγάζουνε μυλιά. Κάποτε κουράζονται παραλοῦνε, τὰ ροῦχα τους εἶναι κολλημένα ἀπό τόν ἰδρώτα καί δέ μποροῦνε νά μείνουν ἄλλο ξεπλωμένοι. Σηκώνονται, ἀκουμποῦνε στόν τοῖχο, βαριανασαίνουνε καί κυττάζουνε ἀόριστα τό κενό.

Τή νύχτα οἱ περισσότεροί ὑποφέρουνε ἀπό ἰλιγγούς καί ἐφιάλτες. Μουγκρίζουνε, ζητοῦνε βοήθεια. Κανένας δέν τοῦς μιλεῖ, δέν τοῦς μετακινεῖ. Δέν ὑπάρχει λόγος. Χειρότερο εἶναι νά 'σαι ξύπνιος. "Ε, τί διάβολο ἔχουνε τότε καί γκαρίζουνε ἔτσι; Μακάρι νά μποροῦσες καί σὺ νά δεῖς, πῶς σοῦ 'χουνε περάσει τή θηλιά στό λαμό. Θά ἦτανε κάτι ἄλλο!

Αὐτές τίς ὥρες θιμῆσαι ὅλα τ' ἀνάποδα. Λές καί κάποιος διάβολος τό κάνει ἐπίτηδες, γιά νά σ' ἀποκάνει. Νά, μόλις φτάσει τό φαγητό ἀπό τὰ μαγειρεῖα, ὁ 'Αντρέας ἀρπάζει τ' ἄλατι μέ τίς δύο του χούφτες ἀπό ἕνα βαρέλι καί τό πετᾷ μέσα. Τό φαγητό πρέπει νά φτάσει σέ μᾶς λίσσα. Εἶναι κι' αὐτό στόν κανονισμό τῆς ἀτομώνας, ὅπως τόν τροποποίησε ὁ 'Αντρέας.

Σοῦ 'ρχεται ν' ἀρχίσεις νά βαρᾶς τήν πόρτα γροθιές, κλωτσιές, νά φανάξεις, ὥσπου νά τοῦς κουνιήσεις ὅλους ἐδῶ. "Ετσι, γιά ν' ἀνοίξει ἡ πόρτα καί νά μπεῖ λίγος καθαρός ἀέρας, τήν ὥρα πού θά μᾶς δέρονουνε.

Σωστή ἰδέα. Τήν ἀναβάλλεις ἀπό στιγμή σέ στιγμή, χωρίς νά ξέρεις γιά ποιό λόγο. Καί στό μεταξύ, ἂν ὁ πλαινός σου τόν πήρε λιγάκι, αἰσθάνεσαι μίσος κι' ἀηδία καί ζήλεια ἀβάσταχτη. Μ' ὅποιονδήποτε τρόπο τόν ξυπνάς.

Ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος! Χά, Χά! "Ανθρωπος! 'Αλήθεια! Εἶναι... καλός ἢ κακός ὁ ἄνθρωπος;

Σ' αὐτό τό ρῶτημα ἕνας σατανάς, ἴδιος μέ τόν 'Αν-

τρέα, σαρκιάζει μέσα σου και νοιώθεις τὰ πρασινοκίτρινα δόντια του, καθώς χάσκει, νὰ καρφώνονται στ' ἄντερα σου.

Θυμᾶσαι τὰ παιδιὰ τοῦ μαγειρείου. Ξέρεις πὼς δὲ βάζουνε καθόλου ἄλατι στὸ φαί τῆς ἀπομόνωσης. Γιατί ξέρουνε τὰ τερτίπια τοῦ Ἀντρέα.

— Ἄχ, μωρέ! Ἄχ, μωρέ παιδιὰ! Ἔτσι λὲς μέσα σου.

Εἶναι ἡ ἡμερότερη κραυγή, πὸν μπορεῖς νὰ θγάλεις. Εἶναι τὸ χᾶδι σου! Πολὺ πιὸ βαθιὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν κραυγή, εἶναι λιγοθυμισμένη ἡ ψυχὴ σου. Καὶ θρίσκεσαι ἐδῶ, μὲ τὴν ψυχὴ λιγοθυμισμένη, ματωμένη τὴν καρδιά, θολωμένο τὸ νοῦ καὶ πεινασμένες — θεριά — ὄλες τὶς αἰσθησες.

— Εἶναι, λοιπόν, καλὸς ἢ κακὸς αὐτὸς πὸν κοιμᾶται πλάι σου καὶ σὺ δὲν κοιμᾶσαι, δὲν μπορεῖς νὰ κοιμηθεῖς, καὶ ὁ πάρα κάτω νομίζει πὼς ἐσὺ τὸν ἐμποδίζεις κι' αὐτόν; Κι' ἂν ὑπῆρχε τώρα σὲ μιὰ τσέπη μισὸ τοιγάρου, ἢ σ' ἓνα παγούρι μιὰ σταλιά νερό, τί θὰ ἔκανες; Κι' ἂν ἀνοίξει ἡ πόρτα, ποιὸν παρακαλεῖς νὰ καλέσουνε γιὰ τὴν κρεμάλα, τὸ φίλο σου ἢ ἔσένα; Τὸν πλαινό σου, ἢ ἔσένα, ξοφλημένο κορμί; Δὲ σὲ νοιάζει νὰ μὴν εἶσαι κακός; Πῶ! Πῶ! ἰδέες!. . Πῶ! Πῶ! ψευτιές!. . Ποιὸς εἶσαι; Ποιὸς εἶσαι λοιπόν, πὸν ἂν σοῦ δώσω τώρα ἓνα χιλιοστὸ τοιγάρου θὰ σὲ κάνω αἰσθηματία, ἀλτρονίστη, καλὸ κι' εὐαίσθητο, δηλαδή κοπριά τυλιμένη σὲ τέτοια χρυσόχορτα; Ποῦ εἶν' ἡ ἀξία σου; Ποῦ εἶναι τὰ μεγαλεῖα σου κι' ἡ λάμψη σου πὸν τὰ νόμιζες πὼς φτάνουνε ὡς τὰ θάθη σου. ὡς τὰ χάη τῆς ψυχῆς σου, πὸν ἔχω τὸ θρόνο μου στέρνο καὶ ἀκατάλυτο; Μ' ἓνα χιλιοστὸ τοιγάρου ἀγοράζω ὅλους τοὺς θησαυροὺς σου, ὅλα τὰ χρυσόχαυτα πὸν μάζευες ἢ κολλοῦσες ἀπάνω σου χιλιάδες αἰῶνες. Ξεχάστηρες καὶ νόμιμες πὼς εἶσαι ἄμορφος, πὼς εἶσαι

Άλλος από τον παμπάλαιο πρόγονο, πώς μου ξέφυγες έ-
μένα τ' άφέντη σου, έμένα του ίδιοχτήτη σου!

Έτσι τον άκούω νά μου πετά αυτά τά λόγια, ώρες
άτέλειωτες, τó μαύρο Σατανά. Κάθε λόγο του τον χτυ-
πά μ' ένα σφυρί και τον καρφώνει πυραμμένο στο νού
μου. Περασμένα μεσάνυχτα. Γύρω μου είναι ξεπλωμέ-
νοι όλοι τούτοι πού τους βασανίζει ό ίδιος δαίμονας. Κι'
άν κοιμούνται, τους πιάνει στα όνειρα και τους φαρμα-
κώνει. Πότε θά πεθάνω. Θέ μου; Πότε θά με πάρουνε;
Δέν τή θέλω πιά τή ζωή! Τι νά την κάνω μιά τέτοια
ζωή!

Όταν νοιώσεις τήν κραυγήν αυτή, τά μάτια σου
έχουνε πιά πλημμυρίσει δάκρυα, ή καρδιά άρχίζει και
χτυπά κι' ό πόνος ό ξεχειλιμένος πνίγει τó Σατανά πού
σέ παιδεύει. Μιά φωτεινή χαραματιά στο σκοτεινό χώ-
ρο τού είναι σου. Είν' ή έλπίδα, κάπου κρυμμένη βαθιά,
μακρού, πού σου στέλνει αυτή τήν παρήγορη άστραπή.
Και τότε ξέρεις πώς έτούτος πού θωρείς δέν είναι ό άν-
θρωπος! Είναι τó πτώμα του. Είναι τά σκουλήρια τής
άποσύνθεσης πού μαλλώνουνε κι' άλληλοτρώνονται.

Τόν άνθρωπο θά τον δείς άν είναι καλός ή κακός,
στην κίνησή του δξω στον άνοιχτό χώρο, εκεί πού στέ-
κεται πάνοπλος και πολεμά με τά στοιχεία, με τήν ανά-
γκη, με τήν άτέλεια. Έδώ είναι μνήμα!.. Μή σκέφτε-
σαι. Τί μικρές ώρες φυσά πάντα ένα δροσερό άεράκι ά-
πό τó βοριά. Κρατάει ως τις τέσσερις τó πρωί. Χαρά
στον κατάδικο πού είναι ξύπνιος και τó νοιώθει. Μπαί-
νει από τά σιδερόφραχτα παραθυράκια, κατεβαίνει κάτω,
τριπώνει στις κουρελιές, στ' άκάθαρτα μαλλιά, στ' αυ-
τιά, στα ρουθούνια, στα δάχτυλα ανάμεσα. Και δέ λογα-
ριάζει μήδε τους Γερμανούς, μήδε τόν Άντρεά, μήδε τί-
ποτα. Έρχεται για μās, μέσα στη βαθιά νύχτα, μās χα-
ιδεύει, μās ξεδιψάει και μās θεβαιώνει πώς άπάρχει ά-

κόμη κόσμος που μᾶς περιμένει, πού λαχταρᾷ γιὰ μᾶς. Καὶ γιὰ νὰ πειστοῦμε, τί δὲ μᾶς κουβαλᾷ! Ἡ μνήμη ἐρεθίζεται, σπρώχνεται καὶ φτεροκοπᾷ σ' ὄλα τὰ πλάτη καὶ σ' ὄλους τοὺς ὁμορφους τόπους τῆς Γῆς.

— Ἄρχισε καὶ φυσάει, μοῦ λέει πολὺ σιγὰ ὁ διπλάνος μου. Αὐτὸς πού με κλωτσοῦσε καὶ μ' ἀγριοκύτταζε πρὶν ἀπὸ κάμποση ὄρα.

— Ναι, τοῦ λέω σιγὰ σὰ νὰ προσέχω μὴν ταράξω τὴ γαλήνη πού ἤρθε καὶ γλυκὰ νανουρίζει τοῦτα τ' ἀθῶα κολασμένα κορμιά.

— Ἐέρεις, μοῦ ξαναλέει, ἀπόψε θυμήθηκα, πὼς ὄταν μοῦ κάνανε τὴν ξρεῖνα, δὲν ψάξανε στὴν ἀπάνω τσέπη τοῦ σακακιοῦ. Μόνο τὰ γυαλιὰ πήρανε. Καὶ ξεχάσανε νὰ ψάξουνε. Ἐκεῖ ἔβαζα πάντα κανένα τσιγάρο. Μὰ δὲ μπορῶ νὰ ψάξω. Τὰ χέρια εἶναι ἀκόμη παραλύτα.

— Θέλεις νὰ δῶ ἐγώ;

— Γιὰ κίτταξε.

Δὲ διάζομαι νὰ ψάξω. Οἱ κινήσεις μου εἶναι ἀργές. Χαίρουμε τὴν ἐλπίδα πού φτεροκοπᾷ μ' ὀρθάνοιχτες φτεροῦγες στὴν καρδιά μου. Τὸ ἴδιο φαίνεται συμβαίνει καὶ στὸ γείτονά μου, γιὰτὶ με συμβουλεύει νὰ ψάχνω σιγὰ, προσεχτικὰ μὴν τύχει καὶ τὸ τσακίσω ἂν ὀπάσχει.

— Ἐχει τίποτα;

Δὲν τοῦ μιλῶ. Γιὰ νὰ ἔχει ἀκόμη τὴν ἐλπίδα. Ἔ; Τί ἦταν αὐτὸ πού εἶπα! «Γιὰ νὰ τ' ἀφήσω ἀκόμη τὴν ἐλπίδα συντροφιά του!».

Δὲν εἶναι δυνατόν λοιπόν. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι καλός! Μόνο πού ἔ; τσέπη εἶναι σκιασμένη. «Ὅλη ἡ φόδρα ἔχει ξηλώσει», τοῦ λέω.

— Ἀκολούθα τὸ ξήλαμα καὶ τράβα κάτω στὸν πάτο, μοῦ λέει λαχταρισμένα κι' ἡ φωνή του πάλ्लεται σὰν πολύχορδη ἀπόκοσμη λύρα.

— Θησαυρός! Θησαυροί, κουμπάρε μου.

Μ' ἀρπάζει ἀνυπόμονα τὸ σακάκι. Μὰ τὰ χέρια του δὲν τὰ κουμαντάρει. Μοῦ τὸ ξαναδίνει.

— Μὴ διάζεσαι, τοῦ λέω, καινούργιο σακάκι, θὰ σοῦ χρειαστεῖ μεθαύριο. Γδυμνὸς θὰ βγεῖς ἀπὸ δῶ;

Μὲ κιντάρει καὶ δλέπω, στὰ σκοτεινά, τὰ μάτια του νὰ γυαλίζουνε. Μ' ἀγγίζει μαλακὰ στὸ χέρι, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μ' εὐχαριστεῖ γιὰ τὶς φροντίδες μου καὶ γιὰ τὸν καλὸ λόγο.

Πέντε τοιγάρα βρεθίρανε!

— Ξαπλώσου, μοῦ λέει.

Ξαπλωθήραμε καὶ ἀνάραμε τὶς πίτες. Ὁ ἕνας ἀπέναντι στὸν ἄλλο. Δὲ μποροῦμε νὰ σαπαίσουμε. Φίλαροῦμε γιὰ χίλια δυό, σιγά, κρυφὰ κι' ἀρχίζουμε νὰ θρῖσκουμε πὼς ὅλα θὰ πᾶνε καλά.

Συμφωνήσαμε πὼς θὰ εἴμαστε γιὰ πάντα φίλοι. Μᾶς τὸ ζήτησαν οἱ ἄγριες νύχτες, οἱ φοβέρες, οἱ μπόρες, ἡ μοναξιά, ὁ φόβος γιὰ τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄν σαθοῦμε, θὰ ξέρομε τὴν ἀξία τῆς ζωῆς. Καὶ θάναι τόσο ὁμορφο, τόσο μεγάλο νὰ μὴ χαραινίζεις σὲ τιποτένια πράματα μῆτε μιὰ στιγμοῦλα ἀπὸ τὴ ζωὴ σου.

— Ποτὲ δὲ θὰ ξανακάνω παρέα μὲ ἄνθρωπο κοντό, μοῦ λέει. Γιὰ ποῖο λόγο;

— Κι' ἂν σ' ἔχει ἀνάγκη αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος;

— Ἔ, καλά. Τοῦλάχιστο ποτὲ δὲ θ' ἀφήσω τὸν ἐαυτό μου νὰ πλῆξει. Δὲ θὰ στεναχωρηθῶ ἀπὸ τίποτα.

— Τί δουλειὰ ἔκανες; τοῦ λέω.

— Θεολόγος. Κι' ἐσύ;

— Ὅνειρα ἔκανα.

— Ἔ; Ὅνειρα;

— Ναι, ὄνειρα ἔκανα κι' ὕστερα τὰ ἔγραφα κιάλας.

— Χμ, καλὴ δουλειὰ θὰ 'ναί! Μὰ δὲ βγάζει ψαμί.

Ἔ; Ἐγὼ ἤμουνα καθηγητὴς τῆς Θεολογίας.

— "Ήσουν εὐχαριστημένος;

— "Όχι. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι στενοκέφαλοι.

— Μήπως μετάνιωσες γιὰ τὸ ἐπάγγελμα;

— Μόλις βγῶ ἔξω θὰ γίνω γυρολόγος. Θ' ἀγοράσω ἓνα γαϊδουράκι, θὰ τὸ φορτώσω διὸ ντουλαπάκια ψιλικά καὶ θὰ γυρίζω ὀλοχρονίς τοῦ χρόνου ἀπὸ τόπο σὲ τόπο.

Κακομοίρης! Πόσο ψεύτικα ἔζησε τὰ νιάτα του! Μὰ ἔχει καιρὸ νὰ χορτάσει τὴν κίνηση, τὴν λευτεριά, τὴν ἀπλῆ ζωὴ τοῦ γυρολόγου, τοῦ μικροταξιδευτῆ. Θὰ εἶναι 35 — 40 χρονῶ, ἀλλὰ φαίνεται τουλάχιστο ἑξηντάρης.

Τὸ τσιγάρο μᾶς ἔχει ζαλίσει. Μιὰ γλυκειὰ ἀδυναμία χύθηκε στὸ αἷμα. Τὰ νεῦρα ἔχουνε λασκάρει καὶ κάποιος σὰ νὰ προσπαθεῖ νὰ σιμώσει τὸ ξετεντωμένο χορμί. Μόλις κινήσεις τὰ ματόκλαδα, τραδιέται καὶ κρύβεται, γιὰ νὰ ξανάρθει πίσω, σιγά, μυστικά, νὰ δεῖ ἂν ἀκοῦς κι' ἂν κουνίεσαι. Καμώνεσαι τὸν ἀδιάφορο, ἀφήνεις τὸν ἑαυτὸ σου νὰ παραλεῖ, ἀραιώνεις τὶς ἀναπνοές, καὶ παρακολουθεῖς στὰ δάθη τῆς μνήμης σου ἓνα κόκκινο ἄτι τοῦ τό'χες μιὰ φορὰ δικό σου, στὸ πατρικὸ σπίτι. Σιγά - σιγά τὸ ἄλογο σὲ σιμώνει χρεμετίζοντας. Σκουντῶ τὸν καινούργιο μου φίλο καὶ τὸν ρωτῶ, γιατί δὲ διάλεξε ἓνα ἄλογο γιὰ νὰ κάνει τὸ γυρολόγο. Εἶναι, λέει, ποῦ τὸ ἄλογο πάει γρήγορα. Κι' αὐτὸς θέλει νὰ περπατήσῃ βῆμα μὲ βῆμα τὴ γῆς. "Ὀλη τὴ γῆς.

Τὸν παρακαλῶ, γιὰ τὴ φιλία μας, νὰ δεχτεῖ τὸ ἄλογο αὐτό, γιὰ νὰ ξέρω πὼς εἶναι σὲ καλὰ χέρια. Θὰ τοῦ πῶ τὰ χούγια του καὶ θὰ πηγαίνει ὅπως θέλει αὐτός. Δέχεται καὶ συμφωνήσαμε. Ξαφνικά γρικῶ πέταλα στὴν αὐλὴ τοῦ 15 καὶ παραξενεύομαι. Γιὰ φαντάσου, συλλογίζομαι, ὡς ποιὸς παραισθήσεις μπορεῖ νὰ σ' ὀδηγήσει ἢ λαχτάρει! Κι' ὅμως δὲν εἶναι παραισθήση. Κάποιος ἦρθε κάτω στὴν αὐλὴ καθαλλάρης. Γιατὶ ἀκούω τὸν Ἄντρεα νὰ

τοακίζεται, να πνίγεται, για να δείξει την προθυμία του.

— "Ακουσες; λέω στο φίλο.

— 'Ακούω, μ' άπαντά. Δέ θάζεις τίποτα ν' ανέθεις, για να δείς από τό παραθυράκι τι γίνεται;

"Έβαλα δυό παλιοβαλίτσες και σακαφάλωσα. Είναι σκοτεινά ακόμη και τό ήλεκτρικό ασφαλείας φωτίζει την αΰλή. 'Ο καθάλλάρης ξαναφεύγει. Κι' ό 'Αντρέας τόν άποχαιρετά. Σε μιá στιγμή πού τό φώς έπεσε άπάνω του, είδα ένα νέον άντρα, ίδιο κι' άπαράλλαχτο με τό Θεολόγο τό φίλο μου. Φεύγει, είπα, κρυφά. Κύττα, θρέ παιδί μου, άνθροπιά! Μόλις του είπα για τ' άλογο, τ' άρπαξε και μήτε να μ' άποχαιρετίσει δέν ένοιόστρηκε!..

— Κομήθηρες;

— "Όχι, ναί. "Ισως κοιμόμουνα. Τι θέλεις;

— Καπνίζουμε ακόμη από μισό!

— Ξέρεις φίλε; 'Ετοίμασε τὰ πράματά σου. Αΰριο πρωί - πρωί φεύγεις!

— Τρελλάθηρες; πάρε τσιγάρο.

— Θα φύγεις! Σ' είδα πού έφευγες από δω από την αΰλή του 15, καθάλλα σε όλοκόκκινο άτι.

— Τι λές θρέ Χριστέ μου! Πές μου πώς; Δηλαδή όλα, πώς με πρωτόειδες; "Έλα πιο κοντά!..

Του είπα τ' όνειρό μου.

— Για φαντάσου! Λέει θαυμάζοντας. Για φαντάσου όνειρο!

Σηκώνεται και προσπαθεί να κωττάξει τ' άστρα από τὰ παραθυράκια.

— Είναι ίσαμε τρεις από τὰ μεσάνυχτα. Πρωινό λογαριάζεται τ' όνειρο. Δέν είναι του στομαχιού.

Μου ζητάει ακόμη μερικές λεπτομέρειες. Με ρωτά δυό τρεις φορές για τή γνώμη μου και σωπαίνει. Πήρε τὰ στοιχειά πού χρειάζεται ή φαντασία του, τραθήχηκε μέσα στον έαυτό του, σφιχτομαντάλωσε και πλέκει όνει-

ρα. Ἐμένα μῆδε ποῦ μὲ σκέφτεται πιά. Τὶ ἐγωῖστές ποῦ καταφέρανε νὰ μᾶς κάνουν μὲ λίγες μέρες διαμονῆς στὸ 15!...

Ναί, ξέχασα νὰ πῶ πὼς μὲ τιμωρήσανε καὶ μὲ φέρανε δῶ. Δὲν ξέρω γιὰ ποῖο λόγο. Μιὰ στιγμή ἔθρόντηξε ἡ πόρτα. Κάποιο μάτσο κλειδιά κουνουνίζουνε, φλυαροῦνε, σαρκάζουνε λὲς, μὲ τὴ μοῖρα μας. Ἐν' ἀπ' ὅλα τρύπωσε στὴν κλειδαριά, στριφογυρίζει, μασᾶ τὰ σίδηρα, φτύνει τὸν ἦχο βάρβαρα σι' αὐτιά μας κι' εἶναι σὰ νὰ μᾶς λέει: «Ἐυπνεῖστε κολασμένοι. Ἐτοιμαστεῖτε! Κάποιο μαῦρο μαντάτο σᾶς φέρνω!».

Ὅλοι πιναχτήριame ἀπάνω, σ' ἓνα δευτερόλεπτο. Ἀνάψαμε τὸ φῶς. Πενήντα — ἑξήντα ζευγάρια μάτια εἶναι καρφομένα μ' ἀγωνία στὴν κλειδαρότριπα.

Βλέπεις τὰ γδυμνά στήθια τῶν καταδίκων νὰ φουσκώνουνε, ν' ἀνεβοκατεβαίνουν ἄταχτα, λὲς καὶ ξεμάθαναν ν' ἀνασαινοῦν κανονικά.

Κάτι πρόσεξα τώρα ποῦ μοῦ κάνει βαθιὰν ἐντύπωση: Ἡ γυναίκα ἀνασαινεῖ πάντα ἔτσι, ὅπως ἐμεῖς τώρα. Μὲ τὸ στήθος. Κι' ὁ ἄντρας τραβάει τὴν ἀναπνοή ὡς τὴν κοιλιά. Σὲ ὄρες ἀγωνίας, φόβου, τρομάρας γίνεται τ' ἀνάποδο. Κι' ὀρίστε μας τώρα κοτζάμι ἄντρες, νὰ φουσκώνουμε καὶ νὰ ξεφουσκώνουμε τὸ στήθος, χωρὶς νὰ νοιαζόμαστε ἂν μᾶς βλέπει κανένας!..

Τὸ στριφογύρισμα τοῦ κλειδιοῦ σταμάτησε. Ἀργά, νυσταγμένα θήματα στὸ διάδρομο. Τὰ κλειδιά κουνουνίζουνε εἰρηνικά τώρα πιά. Σκύβουμε στὴν κλειδαρότριπα. Ὁ Ἄντρεας ἦτανε. Τώρα γυρίζει στὴν καρέλα του, στὴ γωνιά τοῦ διαδρόμου. Χασιμουριέται δυὸ - τρεῖς φορές, τρίβει τὸ μάγουλό του καὶ πέφτει βαρὺς, νυσταλέος, κι' ἀδιάφορος στὸ κάθισμα. Δὲν εἶναι τίποτα. Ἐκανε τὴν τακτικὴ, τὴ συνηθισμένη ἔφοδο «ἀνησυχίας». Πολὺ συχνὴ αὕτη ἢ νυχτερινὴ τρομοκρατία. Δὲν ἔχει ἄλλο σκοπό, πα-

ρά να σε ξυπνήσει απότομα. Να σου βάλει χίλιες άνησυχίες στην ψυχή σου, για να χωθεί έτσι, λιγάκι περισσότερο, τὸ λεπίδι τοῦ τρόμου στὴν καρδιά σου.

Σὰ χημικοὶ ἔχουν ἀναλύσει τὰ συναισθήματα, ζιγιάσανε τὴν ἀντοχή τῆς ἀντίστασής σου καὶ καθορίσανε τίς διαλυτικὲς οὐσίες ποὺ χρειάζονται, γιὰ νὰ σε παραλύσουν, νὰ σε ξεμοναχιάσουνε. Καὶ τούτη ἡ νυχτερινὴ ἐφοδος, μέσα στοὺς ἐφιάλτες, στὰ ὄνειρα ἢ στὸν ἐκνευρισμὸ τῆς ἀγρύπνιας, αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔχει.

Κάθε τόσο κι' ἀπὸ λίγο! Κάθε στιγμή κάτι σοῦ τσακίζουνε. Ἀσταμάτητα, χωρὶς οὐχτο, χωρὶς ἔλεος, χωρὶς ντροπή, σὲ κομματιάζουνε σιγά - σιγά, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν τὰ ποντίκια μὲ τὴν ἀντίσταση τοῦ ξύλου.

Δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκολὴ δουλειὰ νὰ λυγίσεις τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπίθεση «κατὰ μέτωπο» δὲ θγάζει τίποτα. Τὸ ξέρουν αὐτὸ καὶ προσπαθοῦνε νὰ φέρουνε τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα μὲ τὴν ὑπονόμευση. Ὁ Ἀντρέας εἶναι στὸ ρόλο του. Τὸ 15 εἶναι τὸ κλίμα του. Ποτὲς δὲ θά ἔχει πονήσει αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος! Τὸν βλέπω, καθὼς εἶναι πεσμένος στὴν καρέκλα, μ' ἀνοιχτά, τεντωμένα τὰ σκέλια του στὸ πάτωμα καὶ ροχαλίζει. Τὸ φῶς πέφτει στὸ στρογγυλὸ πρόσωπό του. Δὲν ἔχει καμμιά ρυτίδα. Μοιάζει τόσο ἥσυχος, τόσο εὐχαριστημένος! Καμμιά φροντίδα! Κανένας κίντνος δὲν τὸν στενοχωρεῖ. Ἐβραῖος. Γι' αὐτὸ τὸν ἔπιασαν. Ἐβραῖος μ' ἑλληνικὴ ὑψηλοότητα. Ξέρει πὼς δὲν πρόκειται νὰ ἐκτελεστεῖ. Στὴν Πολωνία δὲν πρόκειται νὰ ταξιδέψει, γιατί εἶναι τόσο χρήσιμος ἐδῶ στὸ στρατόπεδο. Τὸ καθήκον του τὸ κάνει μὲ τὸ πάρα πάνω! Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν νὰ χαλάσει τὴν καρδιά του καὶ νὰ χαράξει ἔγνοιες στὸ πρόσωπό του; Ἔπειτα εἶναι ποὺ τοῦ ἀρέσει κι' ἡ δουλειά. Κι' ὅταν κανένας εἶν' εὐχαριστημένος μὲ τὸ ἐπάγγελμά του, μπορεῖς νὰ πεῖς πὼς κερδίζει ἄλλη μιὰ ζωή.

Τὸ ἐπάγγελμα λοιπὸν τοῦ ἐπιστήμονα σαδιστῆ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὄνειρευότανε. Δὲν περνᾷει μέρα χωρὶς νὰ θρεῖ κάτι καινούργιο. Κάτι πῶ πρωτότυπο καὶ πῶ φριχτὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα.

Ἡ Μέγλιν στέλνει πολλὰς φορὰς ἐδῶ ἀνθρώπους χωρὶς νὰ τοὺς ἀνακρίνει. Γράφει μόνον στὸ διαβιβαστικὸ ἔγγραφο τὴν κατηγορίαν καὶ τὰ στοιχεῖα τους. Θὰ τοὺς ζητήσει γιὰ νὰ τοὺς ἀνακρίνει μετὰ 20 μέρες — ἓνα μῆνα. Στὸ διάστημα αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἢ πάρα πάνω προετοιμασία γιὰ νὰ τοὺς θρεῖ ὁ ἀνακριτὴς ἔτοιμος, ἀδυνατισμένους, μὲ τσακισμένα νεῦρα καὶ χαλαρωμένη τὴ συνοχὴ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν.

Αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὴν ἀναλαβαίνει ἡ Διοίκηση τοῦ Στρατοπέδου μὲ τὰ ὄργανά της. Ὁ Σύρμας εἶναι μοναδικὸς στὸ νὰ συλλάβει καὶ νὰ καταστρώσει τὰ σχέδια. Ἄλλὰ τὸ πᾶν εἶναι ἡ ἐκτέλεση. Ὁ ἐκτελεστὴς πρέπει νὰ εἶναι προικισμένος μὲ μεγάλη φαντασία καὶ ἐφευρετικότητά. Νὰ ξέρει τὴ λειτουργία τ' ἀνθρώπου, νὰ ἔχει ὑπομονή, σκληρότητα καὶ δύναμη παρατήρησης. Ἀπὸ τοὺς χοντροκέφαλους Γερμανοὺς ποὺ κουτουλοῦνε δέκα φορὰς τὴ μνήμη τους ὕπου νὰ θυμηθοῦνε τ' ὄνομά τους, ὁ Σύρμας δὲν ἔχει νὰ περμιένη τίποτα. Ὁ Ἄντρεας τὸν ἔβγαζε ἀσπροπρόσωπο. Γι' αὐτὸ τὸν ἀγαποῦσε ξεχωριστά. Καὶ τοῦ εἶχε δώσει ἀπεριόριστὴ ἐξουσία. Ἀκόμη καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι Ἐς - Ἐς τοῦ στρατοπέδου τὸν τρέμανε. Οἱ ἀνακριτὲς τῆς Μέγλιν — αὐτὰ τὰ θηρία — δταν ἔρχονταν στὸ Χαϊδάρι, ὕστερ' ἀπὸ τὸ Σύρμα χαιρετοῦσαν τὸν Ἄντρεα φασιστικὰ καὶ ὕστερα τοῦ δίνανε καὶ τὸ χέρι. Ἀπόδειξη ἰσοτιμίας καὶ βαθιᾶς ἐχτίμησης.

Καὶ πῶς νὰ μὴν τὸν ἀγαποῦν; Ὅριστε τον. Τούτῃ τὴν ὥρα νυστάζει, κοιμᾶται ἀπάνω στὶς καρέκλες σὰν τὸν τελευταῖον ἄστεγον ἀλήτη. Κανένας δὲν τὸν ἀναγκάζει. Θὰ μπορούσε νὰ ἡσυχάζει στὸ καθαρό του δωμάτιο μὲ τὸ

περιποιημένο κρεβάτι. "Όμως δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸ Γερμανὸ πού ἔχει βάρδια τὶς ὥρες αὐτές. Κάθεται μόνος του, νὰ μὴ μείνει πίσω ἢ δουλειά, νὰ μὴ μᾶς ἀφήσει ἡσυχους, νὰ μὴν ἀφήσει τὴν ψυχὴ μας ἕνα λεπτὸ εἰρηνεμένη. Σὲ λιγάκι θὰ τὸν δεῖς νὰ χασμουρηθεῖ. Θὰ τανύσει τὰ χέρια του ψηλά, θὰ τεντωθεῖ γιὰ νὰ ξενυστάξει καλά κι' ἀμέσως θὰ βάλει σ' ἐφαρμογὴ κάτι καινούργιο.

Τώρα τελευταῖα ἐζήτησε βοηθό. Τὸν βρῆκε δηλαδὴ ὁ ἴδιος, τὸν δοκίμασε, τὸν παρακολούθησε καὶ τὸν ἐπρότεινε στὴ διοίκηση. Γι' αὐτὸν δὲν ξέρομε ἀκόμα τίποτα, παρὰ πὼς τότε λένε Γιόχαν. Γιάννη δηλαδὴ, πού ὁ Ἄντρέας τὸν ἔκανε Γιόχαν, γιὰ νὰ μὴν ἔχει σχέση μὲ μᾶς μὴδὲ τ' ὄνομά του. Φαίνεται, πὼς τὸν προσετοιμάζει γιὰ φοβερά πράγματα, γιατί κάθε τόσο πού θέλει νὰ μᾶς φοβερήσει, μᾶς λέει πὼς: «...θὰ τὰ θροῦμε ὅλα, θὰ τὰ ποῦμε καλύτερα μεθαύριο! Περιμένετε νὰ ἔρθει ὁ βοηθός μου. Εἶναι ἕνα παιδί!... πού θὰ σᾶς ψήσει. Γιατί ἐγὼ εἶμαι μαλακὸς καὶ κοιτεύετε νὰ μὴ λογαριάζετε πιά τίποτα ἐδῶ μέσα!».

Ἄλλοίμονο στὸν καταδικο πού δὲν ἔχει ἀντιληφθεῖ, πὼς κάτεργο θὰ πεῖ ἀγῶνας. Γιὰ νὰ μὴ χάσεις τὸν ἑαυτό σου, τὴν ἀνθρωπιὰ σου, πρέπει νὰ βρεῖς τὸν τρόπο ν' ἀντιδρᾷς. Ν' ἀπαντᾷς στὴν κάθε ἐπίθεση τῶν δημίων. Ἀκόμη καὶ στὴν πιὸ ἀσήμενη ἐπίθεση. Τίποτε δὲ γίνεται χωρὶς σκοπὸ. Πάντα ὁ παιδεμὸς εἶναι μελετημένος ψυχρά, κι' ὑπολογισμένος ὡς τὶς πιὸ παράξενα λεπτὲς λεπτομέρειες.

Στὴν ἀπομόνωση δὲ γίνεται ταχτικῶς πρωῖνὸ προσκλητήριο. Κάθε πού θὰ παρὸν κανέναν γιὰ οποιαδήποτε μετακίνηση, μετροῦνε τοὺς ὑπόλοιπους καὶ κλειδώνουνε. Αὐτὸ δὲ θὰ πεῖ πὼς ἐμεῖς δὲν ἔχομε τὴν ἀγωνία τοῦ πρωῖνου πού δοκιμάζει τὸ ἄλλο Στρατόπεδο. Ἴσως νὰ εἶναι πιὸ φοβερὴ ἢ δική μας ἡ θέση, καθὼς εἴμαστε κλειδωμένοι μέσα καὶ χωρὶς δεσμούς κι' ἀγάπη μεταξὺ μας. Τὸ αἰσθά-

νεσαι πολὺ περισσότερο πῶς κάθεσαι αὐτὴ τὴ στιγμὴ κα-
τάμονος, ἔρημος, καὶ περιμένεις τὴ μοιραία πρόσκληση.

Μόλις μποῦνε στὴ γραμμὴ οἱ κατάδικοι τοῦ «ἐλεύτε-
ρον» Στρατοπέδου, σωριάζουμε τὰ πράματά μας κοντιὰ
στὸ παραθυράκι κι' ἀνεβαίνει ὁ παρατηρητής. Σὰ νὰ γί-
νεται κάτι τὸ ὑπερφυσικὸ αὐτὸς ὁ συνάδερφος καί, μόλις
σκαρφαλώσει ἐκεῖ ἀπάνω, ἀκοῦς νὰ τοῦ ὑποβάλλονται αἱ
πρὸ ἀπαιτητικὲς ἐρωτήσεις.

— Πῶς σοῦ φαίνονται τὰ μοῦτρα τῆς φρουρᾶς;

— Ἔχει πολλὰ χαρτιά ὁ φάκελος πού κρατᾷ ὁ Δι-
οικητής;

— Γιὰ παρατήρησε καλά, ἂν εἶναι ἀνήσυχοι οἱ κρα-
τούμενοι. Ξέρουνε... τίποτα;

Στὸ μεταξύ, τίποτ' ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ δια-
κρίνει ἀπὸ χίλια μέτρα μακριά, καθὼς μάλιστα μπαίνει
μπροστὰ καὶ ὁ ὄγκος τοῦ 4ου μπλόκ.

Ἄρχίζει ν' ἀπαντᾷ, μονάχα διὰ τὸ προσολητήριο
τοῦ Στρατοπέδου ἔχει τελειώσει καὶ φαίνονται στὸ δρό-
μο οἱ παρτίδες πού ξεχώρισαν νὰ ἔρχονται πρὸς τὴν αὐ-
λὴ τοῦ 15.

— Πρώτη παρτίδα 8.

— Εἶναι ἡ ἀγγαρεία τῆς Μέρλιν, φρονάζουν μὲ θε-
βαιότητα ὅλοι μαζί. Ἄλλο;

— Δεύτερη παρτίδα 13.

— Δεκατρεῖς ποτὲ δὲν ἐκτελοῦνε. Ἡ δέκα ἢ πενήν-
τα. Ἀνάκριση θὰ ἴναι.

— Κι ἂν πάρουνε ἀπὸ δῶ τοὺς 7, γιὰ νὰ συμπληρω-
θοῦνε εἴκοσι; Ποῦ ξέρεις, ἂν δὲν εἶναι δυὸ τραυματισμοὶ
Γερμανῶν; Κάποιες μισοσβυσμένες φωνὲς ἐκφράζουνε
τοὺς ἀνήσυχους αὐτοὺς συλλογισμούς.

Ὁ παρατηρητής ἀκούγεται ἀνήσυχος:

— Πῶ, πῶ, παιδιά! Ἔρχεται τώρα μὰ παρτίδα, πά-
νω ἀπὸ πενήντα.

Μιά βαθιά σιωπή υποδέχεται τὴν πληροφορία.

— "Α! παιδιά! Οἱ 13 πᾶνε στὸ 21.

— Μπράβο! Ἀπόλυση.

— "Ω! "Ω! Κι' οἱ πολλοὶ στὸ 21!

— "Ε! Στὸ 21 κι' αὐτοί;

— Μετάθεση θά 'ναι καμμένε στὸ Γουδι ἢ στοῦ Ἀ-
βέρωφ.

— "Ε, κι' αὐτὸ καλὸ! Ἄλλὰ γι' ἀνέκριση δὲν παίρνει
σήμερα; Γιὰ κῦτταξε τ' αὐτοκίνητα ποὺ εἶναι στὴν αὐλή
ἔχοντε φρουρά;

— Δὲ μποροῦ νὰ δῶ. Θὰ φανῶ ἀπὸ κάτω καὶ θὰ πυ-
ροβολήσουνε.

— Δὲ μπορεῖς! Κατέβα κάτω. Θὰ σκύψω ἐγώ, λέει
ἕνας, ποὺ δὲν εἶχε μιλῆσει ἀνθρώπου τρεῖς μέρες.

Ὁ παρατηρητὴς κατεβαίνει. Ἡ θέση του μένει κενή,
μὰ ὁ ζόρικος παλληκαρὰς καμώνεται τὸν ἀδιάφορο. Σὰ νὰ
μὴν ἦταν αὐτός! Πόσο εὐκόλα διακινδυνεύουμε τὴ ζωὴ
τοῦ ἄλλου ἐδῶ πέρα! Χωρὶς ντροπὴ, χωρὶς καμμιὰ ντροπὴ!

— Ἐρχονται! φωνάζει νευρικά ὁ παρατηρητὴς τῆς
κλειδαρότρικας.

Σὲ λίγα δευτερόλεπτα ὁ σωρὸς τὰ πράγματα ποὺ
χρειάστηκαν γιὰ νὰ ὑψωθεῖ τὸ παρατηρητήριό μας, δια-
λύθηκε. Ὅλοι στέκονται προσοχῇ, μόλις ἀκουστεῖ τὸ κλει-
δι στὴν πόρτα. Δὲν ἦρθε σήμερα ὁ ἴδιος ὁ διοικητὴς. Αὐ-
τὸ εἶναι καλὸ σημάδι. Μόνο ὅταν πρόκειται νὰ γίνῃ ξά-
φρισμα ἔρχεται μόνος του. Ἡ παρουσία του ἔχει συνδεθεῖ
μὲ τὴν παρουσία τοῦ Θανάτου.

Ὁ Ἀντρέας φωνάζει ἔξη ὀνόματα.

— Ἐσεῖς οἱ πέντε νὰ μὴν πάρετε τίποτα. Ἐσὺ νὰ
πάρεις μόνο τοῦ σπιτιοῦ σου τὰ πράγματα.

Ὁ Θεολόγος! Ὁ φίλος μου ποὺ εἶδα στ' ὄνειρό μου
ἀπολύεται. Νάτονα, ποὺ χορεύει ἐκεῖ στὴ μέση - μέση,
μόνος του, σαστισμένος καὶ δὲν ξέρει τί νὰ πρωτοπάρει.

— Γρήγορα! τσιρίζει ὁ Ἀντρέας.

Τρέχω νὰ τὸν βοηθήσω.

— Γρήγορα σπουληριασμένε! Ξαναφαρμακώνεται ὁ Ἀντρέας. Ἀκόμη; Ἔ, τότε νὰ μείνεις! Θὰ μείνεις μιά βδομάδα ἀκόμη γιὰ νὰ μάθεις νὰ τρέχεις πρόθυμα κι' ἀμέσως ἔταν σὲ φωνάζουνε.

Ἔχει αὐτὸ τὸ δικαίωμα ὁ Ἀντρέας. Νὰ ἀναστέλλει ὡς μιά βδομάδα τὴν ἀπόλυση!

Αὐτὰ εἶπε καὶ κλείνει τὴν πόρτα μὲ πάταγο.

Κλείνει ἕναν ἐλεύθερο, γιὰ μιά βδομάδα ἀκόμη σὲ τούτη τὴν κόλαση. Τὸν ἀφήνει ἀγκαλιὰ μὲ δλους τοὺς κιντύνους καὶ τὶς λαχτάρεις.

Ὁ καημένος ὁ Θεολόγος κάθεται ἀναυδος ἐκεῖ χάμω, ἀκίνητος, σὰ νὰ τὸν χτύπησε κεραυνός. Ὅσοι ἀπὸ δέκα λεπτὰ γυρίζει καὶ ρωτᾷ:

— Εἶπες πὼς τὸ ἄλογο ξεκίνησε. Δὲν εἶν' ἔτσι;

— Ἐξεκίνησε. Γι' αὐτὸ εἶμαι βέβαιος. Ἄκουγα τὰ πέταλά του γιὰ πολλὴν ὥρα, ἀφοῦ τὸ ἔχασα ἀπὸ τὰ μάτια μου.

— Μήπως πρόσεξες ἂν ἐσκόνταψε! Τίποτα τέτοιο;

Ἡ ἀγωνία εἶναι ζωγραφισμένη στὸ χλωμό του πρόσωπο. Τὰ μάτια του εἶναι στεγνά, ἐπικίντανα στεγνά. Ἔτσι γίνονται μόνο τὰ μάτια τῶν τρελλῶν ποὺ πάσχουνε ἀπὸ μανία καταδιώξεως.

Δὲν πρόλαβα νὰ τὸν καθησυχάσω κι' ἀνοίγει τὸ παραθυράκι τῆς πόρτας. Ὁ Ἀντρέας ξαναφωνάζει τ' ὄνομά του καὶ λέει:

— Μέχρι νὰ ξεκλειδώσω, ἂν δὲν εἶσαι ἔτοιμος, μπροστά στὴν πόρτα, θὰ μείνεις γιὰ ἕνα μῆνα...

Ἔφυγε!

Ὁ Σύρμας ἐσκέφτηκε, πὼς εἶναι πολὺ ἄσκημο πράμα ν' ἀφήνεις ἕναν ἄνθρωπο μὲ ἐλπίδες ἀνάμεσα σὲ πενήντα καταδίκους. Ἡ ἐλπίδα μεταδίνεται ἀπὸ τὸν ἕνα

στον άλλο με τη μεγαλύτερη εικολία. Και τότες όλη ή δουλειά που γίνηκε για την εξαφάνιση κάθε προσωπικότητας από τους κρατούμενους της απομόνωσης, πάει χαμένη. Γι' αυτό το λόγο τον πήρανε. Μόνο γι' αυτό!..

Μ' ενδιαφέρει πολύ να ξεκαθαρίσω ένα συναισθημα που μου παίξει το κρυφούλι τόσον καιρό: Είναι χαρά που αισθάνομαι για το λυτρωμό ενός φίλου ή κάποιο παράπονο θολό κι' ακαθόριστο;

Καταλήγω ύστερ' από βασανιστική απομόνωση των στοιχείων του συναισθήματος, πως παραπονούμαι πικρά, άοριστα, γιατί ξμεινα μόνος. Έπειδή φοβούμαι ν' αναγνωρίσω πως λυπούμαι κατάκαρδα γιατί μου πήρανε την παρέα μου: Γιατί απολύθηκε ο Θεολόγος. Τη δική του την περίπτωση θα πρέπει να τη δώ χωριστά. Να τη σκεφτώ χωριστά. Ίσως τότε να συγκινηθώ και να φωνάξω «Στο καλό, φίλε». Μά αυτή όλη ή ιστορία θα είναι έπίθεση του Νου. Έμένα ή καρδιά, ή ψυχή, ή φωνή, ή πρώτη φωνή του αίματος, μ' ενδιαφέρει. Ή, λοιπόν, ή πρώτη κραυγή που άφηκε το αίμα, ήτανε άναρθρη κραυγή όλο παράπονο και φόβο. Το Θεολόγο το φίλο μου τον άγαπώ, όσην ώρα μου κάνει συντροφιά στο 15 του Χαϊδαριού, και δέ μ' άφήνει να σκεφτώ την ξερημιά του ανθρώπου και το θάνατο!!.

Που καταντάει ο άνθρωπος! Πως μεταποιοϋνε τον άνθρωπο σε τούτη την Κόλαση!

Μετά τον πόλεμο πρέπει να καταργηθεϊ ή θανατική ποινή. Να καοϋνε τα σκοινιά της κρεμάλας. Μά μόνο άμα θα 'χει κρεμαστεί ή σχολή δόλοκληρη του Σύρμα και του Άντρέα.

Το παρατηρητήριο πάλι σ' ένεργεια. Έτσι παρακολουθοϋμε τον καθένα που φεύγει. Για να είμαστε βέβαιοι που πηγαίνει. Ο Θεολόγος δέν μπήκε στ' αυτοκίνητα. Αυ-

τὸ θά ἦταν ὕποπτιο. Πῆρε τὰ πράματά του ἀπὸ τὸ 21 κι' ἔφυγε μὲ τὰ πόδια, ἐλεύτερος πρὸς τὸ μεγάλο κόσμο!

"Ὅλοι μας χαιρόμαστε. "Ὅχι τόσο γιατί δεβαιωθήκαμε πὼς ἔφυγε. 'Αλλὰ γιατί εἶναι τόσο γλυκεῖα καὶ παρήγορη ἡ σκέψη, πὼς φεύγουνε κι' ἀπὸ ἐδῶ καμμιά φορά.

'Ὁ 'Αντρέας τὸ ξέρει αὐτό. Κι' ἦρθε νὰ σβύσει κι' αὐτὴ τὴ θαμπὴ ἐλπίδα. 'Ἡρθε χαμογελαστός. Μᾶς δεβαιωνε ἀρκετὴν ὥρα, πὼς ὅ,τι κάνει, τὸ κάνει γιὰ τὰ μάτια τῶν Γερμανῶν. Κι' αὐτὸς κρατούμενος εἶναι! Καὶ νοιώθει τὴν κάθε χαρὰ καὶ τὸν κάθε πόνο μας. Προσθέτει: «Αὐτὸ τὸ παιδί — γιὰ τὸ Θεολόγο λέει — πολὺ τὸ σημαδεύει. Καμώθηκα πὼς δὲν κατάλαβα πὼς πάει γιὰ ἐκτέλεση. Λέω λοιπὸν στὸ διοικητὴ: "Τὸν τιμώρησα νὰ φύγει μιά βδομάδα ἀργότερα, γιατί δὲν ἔκανε γρήγορα!" "Ὅμως δὲν τὸ κατάπτε ὁ Σύρμας. Κατάλαβε τὴν τρικλοποδιά. "Νὰ τὸν φέρεις ἀμέσως κάτω", διατάζει! Τὶ νὰ κάνω λοιπὸν! 'Ἐγὼ ὅ,τι μπορούσα τὸ ἔκανα. Μὰ κι' ἐγὼ εἶμαι κρατούμενος. . . "Ὅμως δὲν τὸ ἀφῆκα τὸ παιδί νὰ καταλάβει πὼς πάει γιὰ θάνατο. "Ἐ, κάτι εἶναι κι' αὐτό. . .»

"Ἄν δὲν εἶχαμε τὴ σκοπιὰ μας, θὰ πέφταμε στὴ φάκα. Θὰ νομιζαμε τὸν 'Αντρέα κρυφὸ προστάτη τῶν κρατουμένων. Καὶ θὰ παραδινόμαστε ἀνιπεράπιστοι στὴ σαδιστικὴ του διάθεση. Κι' ἡ θαμπὴ ἐλπίδα πὺ φτερούγισε μέσα μας μὲ τὴν ἀπόλυση ἑνὸς συντρόφου, θὰ ἔσβυνε κι' αὐτὴ ἀπὸ τούτῃ τὴ φαρμακερὴ, τὴ δολοφονικὴ ἐπέμβαση τοῦ μαύρου ἀνθρώπου. Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς καλοσυνάτης του ἐπίσκεψης.

Αἰσθανόμαστε μιά ἀόριστη περηφάνεια. Σὰ νὰ κερδίσαμε κάποια νίκη. Τὶ μεγάλο πράμα νὰ εἶσαι πολεμιστὴς ἐλεύτερος, ἀνιπόταχος, γερός!

Κατὰ τίς 10 ἡ ὥρα φέρανε στὸ θάλαμό μας δυὸ και-

νούργιους. Ὁ ἓνας ἦρθε χτές βράδυ ἀπὸ τῆ Μέρλιν. Ὁ ἄλλος λέγεται Π.Μ. κ' εἶναι μάγεραι τοῦ στρατοπέδου, ἀπὸ τὰ παιδιά τοῦ θαλάμου Νο 1. Τὸν τιμώρησαν μὲ ἀπομόνωση, γιατί ἀνακάλυψαν πὼς ἔκανε ἐνέργειαι ὑπὲρ τῶν καταδίκων τῆς ἀπομόνωσης. "Ὅσοι κάναμε στὸ «ἐλεύτερο» στρατόπεδο, τὸν χαιρετοῦμε σὰν καλὸ φίλο. Ἐγὼ τὸν ξέρω ἀπὸ παλιότερα. Τοῦ παραχωρῶ πλάϊ μου τὴ θέσι πὸν ἄδειασε.

— Καλοσημαδιά! μοῦ λέει καὶ γελά σὰν παιδί.

— Ἐχεις τίποτα τσιγάρο, φίλε; τὸν ρωτοῦνε ἀπὸ κάποια γωνιά.

Ἡ φωνὴ εἶναι ἀδέβαιη. Μαρτυρᾷ πὼς ὁ ἄνθρωπος πὸν ρωτᾷ δὲν περιμένει τίποτα. Ρωτᾷ μόνο γιὰ νὰ ξενιοιάσει.

— Ναί, ἀπαντᾷ ὁ μάγεραι. Καὶ μὲ ρωτᾷ σιγά, ποίος εἶναι ὁ ὑπεύθυνος ἐδῶ μέσα.

— Τί; ὑπεύθυνος; ἐδῶ εἶν' ἀπομόνωση! Μήδε σκέψη νὰ γίνεται γιὰ κολλητίβα καὶ ὄργανωση. Τὸ παραμικρὸ νὰ γίνει φτάνει ὡς τ' αὐτιά τοῦ Σύρμα. Καὶ τότε βλαστήμα τα.

— Δὲ βρίσκω νὰ ἔχεις δίκη, μοῦ λέει, μαλακά, γελαστός, μὲ πολλὴ καλοσύνη, πὸν μοῦ ἔρχεται νὰ τὸν ἀρπάξω καὶ νὰ τὸν φιλήσω γιὰ τὴν ἡμερότητα πὸν ἔφερε ἐδῶ μέσα.

— Λοιπὸν, λέει στὰ παιδιὰ, ἐπέρασα καμμιά ἑκατοστὴ τσιγάρα.

Πότε σηκώθηκαν ὄρθιοι, γεροὶ καὶ ἄρρωστοι, πότε ξετυλίχτηκαν ἀπὸ τοὺς κουρελοσωρούς τους, εἶναι μυστήριο. Μήτε ἡ παρουσία τοῦ διοικητῆ δὲν τοὺς κάνει τόσο σβέλτους. Ψάχνουνε τίς τσέπες τους, τὰ πράματά τους, καὶ σὲ μιὰ στιγμή τοὺς βλέπεις νὰ ἔχουν τριγυρίσει τὸν ἄνθρωπο, κρατώντας τὰ πιὸ ἀνόμοια πράματα στὰ χέρια. Ἐδῶ βλέπεις μιὰ κονσόρβα, ἐκεῖ μιὰ φέτα ψωμί, ἄλλος

φέρνει ἕνα πουκάμισο καὶ κάποιος γεροντάκος πού δὲν ἔχει τίποτα τῆς προκοπῆς φέρνει τὴν καραβάνα του. Κι' ἀκοῦς κάτι τέτοια λόγια:

— Γιὰ τὸ πουκάμισο θὰ δώσει τρία μισά;

— "Ἐμ' θὰ πρέπει. Γιὰ τὸ ψομί τι λές; Νά τοῦ ζητήσω μισὸ ἢ ἕνα τρίτο;

"Ἐ! πολὺ πάει, καημένε, μισό! Τὸ τρίτακι ὁμως πρέπει νὰ στὸ δώσει.

— Στὴν ψιχὴ τῶν πεθαμένων σου, παιδάκι μου, δόσε κάτι. Δὲν ἔχω τί νὰ σοῦ δώσω. Πάρε τὴν καραβάνα μου. Τὴν ἔχω ἀπὸ τὴν Ἀρβαντιά.

'Ἐδῶ ἀλλάζονε τὰ πράγματα. "Ολοὶ κνιτάζουμε τὸ γεροντάκο μὲ τὰ κάτασπρα μαλλιά καὶ γελοῦμε.

— Τί γύρευες ἐσύ, μπάρμπα, στὴν Ἀλβανία; τὸν ρωτᾷ κάποιος.

— Στρατιώτης, παιδί μου, λέει καὶ κουνᾷ τ' ἄσπρο του κεφάλι.

Προσέχω τὸ πρόσωπό του. Τουλάχιστο 80 σκληρὰ χρόνια θὰ χρειάστηκαν γιὰ νὰ σκάψει ὁ μόχθος τέτοιες ρυτίδες. Τὸ κορμί του ἕνα κουδάρι.

— Ἐθελοντής; τὸν ρωτῶ.

— "Οχι. Τῆς κλάσεως τοῦ 28!... Τὸ 1908 γεννηθεῖς!...

Τριάντα ἕξη χρονῶν ἄνθρωπος! Οἱ ἀνακριτὲς τῆς ὀδοῦ Μέρλιν τὸν κάνανε σ' αὐτὰ τὰ χάλια, μέσα σὲ τρία μερόνυχτα μόνο. . .

'Ο μάγερας τοὺς παρακαλεῖ ὅλους νὰ καθήσουνε. Τὸν ἀκοῦνε σὰν φρόνιμα παιδιά.

— Ἀκοῦστε με, τοὺς λέει, τὰ τοιγάρνα εἶναι γιὰ σᾶς ὅλα. Γιὰ σᾶς τὰ ἔφερα. Ἐγὼ δὲν καπνίζω. Μοῦ φαίνεται ὁμως πὼς εἶναι σωστὸ νὰ πάρετε σήμερα μόνο ἀπὸ ἕνα. Γιὰ νὰ ἔχετε κι' αὔριο.

— Δηλαδή τσάμπα; ρωτοῦνε φοβισμένα μερικὲς φωνές.

— Τσάμπα δέβαια. Τί; Στο εμπόριο θά τὸ ρίξουμε!

Οἱ κατάδικοι κυτιάζονται μεταξύ τους. Δὲν τολμοῦν νὰ πιστέψουνε πὼς ὑπάρχει ἀκόμα ἡμερότητα στὸν κόσμο.

Καπνίζουνε καὶ ξεχνιοῦνται. Ἀπομονώνονται στὸν ἑαυτό τους. Τίποτα δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμο παρὰ ἓνα τσιγάρο κι' ἓνας φυλακισμένος πὸν ναρκώνεται.

— Πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ ὀργανωθοῦμε. Ὁ ξεπεσμένος αὐτὸς εἶναι πολὺ ἐπικίντνος, μοῦ λέει. Μὴν ἀνακατευτεῖς ἐσύ. Ἐγὼ θά τὰ κανονίσω. Καταλαβαίνω. Ἡ ὑπόθεσή σου εἶναι ἀνάποδη. Δὲν κάνει νὰ ἐκτεθεῖς περισσότερο.

Τὰ λόγια του ἦτανε καὶ χᾶδι καὶ χαστούκι. Τέτοια μαθήματα τὰ δέχεσαι μ' εὐγνωμοσύνη.

Δὲν περάσανε πολλὲς μέρες κι' ὄλα εἶχανε μπεῖ σ' ἓναν κανονικὸ ρυθμὸ. Καθένας ἀνάλαβε μιὰ δουλειά. Οἱ ἀγριοφωνάρες πάφανε. Τὰ μάτια ἀρχίσανε πάλι καὶ βλέπανε χωρὶς μίσος. Ὅταν μᾶς ἀνοίγαν γιὰ νὰ πᾶμε στὸ πλυσταριό, ἔπαιρνε καθένας τὴ θέση του στὴ γραμμή, ἀνάλογα μὲ τὴ σειρά πὸν εἶχε. Ἐκεῖ μέσα δὲν ἔβλεπες πιά σύγκριση κι' ἐκνευρισμός. Στάλα νερὸ δὲ χανότανε. Ὅσοι εἶχανε σειρά νὰ πιῶνε τέλειωναν σύντομα. Παραμέριζαν σ' ὀρισμένη θέση καὶ κάνανε τόπο στοὺς ἄλλους. Ἡ μηχανὴ δούλευε κανονικά. Τὰ τελευταῖα πέντε λεπτὰ βάζαμε καθένας μιὰ πετσέτα καθαρὴ κάτω ἀπὸ τὴ θρύση. Τὴ θρέχαμε ὅσο μπορούσε νὰ στρώσει καὶ τὴν κρατούσαμε ἔπειτα ξεδιπλασμένη γιὰ νὰ φαίνεται πὼς ἐκεῖ σκουπιστήκαμε. Ὅταν μπαίναμε μέσα, ἀκουμπούσαμε τὶς πετσέτες αὐτὲς σὲ μιὰν ἄλλη καθαρότατη καὶ τὶς ἀφήναμε στὸ φίλο πὸν εἶχε μοναδικὴ δουλειά νὰ πλύνει μέσα στὸ πλυσταριὸ τὰ χέρια του μὲ σαποῦνι, γιὰ νὰ σφίξει τοῦτες τὶς πετσέτες μέσα σὲ καρβάνες καὶ πιάτα. Ἔτσι, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μαζεύαμε τρεῖς μὲ τέσσερις ὀκάδες νερὸ πὸν χρησιμοποιήτανε μόνο σὲ ἐξαιρετικὴ ἀνάγκη.

Ἐχοντας τὴ δεδαιότητα πὼς ὑπάρχει κάπου μιὰ στάλα νερὸ ἀπόθεμα, αἰσθανόσσινα πὼ γερὸς, πὼ δυνατός. Λιγώτερο κακομοίρης καὶ ξεπεσμένος.

Ξεχωρίστηκαν οἱ πολὺ κιτρινισμένοι σὲ δυὸ - τρεῖς παρτίδες. Γι' αὐτοὺς ἦτανε ὁλόκληρο τὸ τέταρτο γιὰ τὸ ἰδιαίτερο μέρος. Τὴν ἄλλη μέρα ὄσοι δὲν πρόφταναν. Τῆς ἄλλης μέρες κανονίστηκαν ἔτσι τὰ πράματα πὼ κάθε μέρα εἶχανε σειρά, μ' ὄλη τους τὴν ἄνεση, 12 ἄτομα. Σιγά - σιγά, σὲ 15 μέρες, ἔβλεπες τὸ πρόσωπο νὰ χάνει τὴν κιτρινάδα του.

Τὸ μεγάλο κακὸ εἶχε λείψει. Κι' ἡ σοβαρὴ αὐτὴ λειτουργία δὲν ἐσκόνταπτε πιά στὴν ἔλλειψη χρόνου καὶ ψυχολογικῶν καθυστερήσεων.

Μὲ μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια, σκληρὴ κι' ἐπίπονη κι' ἀνιαρὴ προσπάθεια, ἔλειψε ὁ κοριός!

Σὲ λίγες μέρες γύρισε κι' ὁ φίλος μου ὁ μάγερας ὡς ἀπαραίτητος στὸ μαγερεῖο.

— Περίφημα πᾶνε τὰ πράματα! μοῦ λέει καὶ τὰ μάτια του ἀστράφτουνε ἀπὸ ἱκανοποίηση. Τοῦλάχιστο ἄρρωστους, νεῦρα κι' ἀκαθαροσία δὲν ἔχουμε. Ἡ ἀπομόνωση θέβαια μένει ἀπομόνωση κι' ὁ Ἄντρεας σκύλος.

Ὅταν ἔλειψαν αὐτὰ τὰ κακὰ τῆς πρώτης γραμμῆς, ὅπως τὰ λέγαμε, αὐτόματα ἐξαφανίστηκαν καὶ τὰ μίσση, οἱ ἔχθρες κι' ἡ ἀδιαφορία. Ὁ θάλαμος ἔγινε μιὰ ζεστοῦταικη γωνιά πὼ αἰσθανόσουν τὴν ὁμορφιά καὶ τὴ γλύκα τῆς στοργῆς. Ὁ κανονισμὸς μας δὲν ἐπιτρέπει πιά νὰ μενουμε στραμμένα τὰ ροῦχα ὀλημερίς καὶ ξεπλωμένοι σ' ἀναγκαστικὴ ἀκίνησια οἱ ἄνθρωποι. Διπλόνονταν οἱ κουδέρες τὸ πρωτὶ, μπαίνανε στὴ σειρά καὶ καθόμασταν. Μισὴ ὥρα τὴν ἡμέρα μπορούσε ὁ ἕνας ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἄλλο νὰ περπαταεῖ ἀπάνω κάτω. Κι' ὅταν δὲν εἶχε σειρά στὸν περπάτο, μιὰ χαρὰ μπορούσε νὰ στέκεται, νὰ κάνει δυὸ

θήματα, να πηγαίνει από θέση σε θέση, για να 'χει τα βράδυ την ανάγκη του ύπνου.

Σ' αυτήν την κατάσταση άφηνα το θάλαμο 15 της απομόνωσης, όταν ένα πρωί με μεταθέσανε στο ελεύθερο στρατόπεδο.

Πάντα, όσο ζώ, θα θυμώμαι τα μαθήματα που πήρα από ένα μάγερα — αγωνιστή του Λαού, άπάνω σε προβλήματα που οδτε τα υποψιάστηκε καν ο περισσότερος... καθώς πρέπει κόσμος.

Ο θάλαμος Νο 1 ήταν το σχολείο του ανθρώπου αυτού.

Εκεί μέσα εξετάζονταν ο άνθρωπος σ' όλες του τις εκδηλές και τις κρυμμένες τάσεις. Ήτανε το μόνο θέμα, το μόνο μάθημα που δίδασκε η Σχολή αυτή. «Τά πάντα για τον άνθρωπο», ήτανε το μοναδικό άρθρο του άγραφου κανονισμού της.

Για να κυβερνήσεις μιάν ομάδα λαού, μικρή ή μεγάλη πρέπει, το δίχως άλλο, να τον γνωρίσεις και να τον αγαπήσεις τον άνθρωπο σαν τον ίδιο σου εαυτό. 'Αλλιώς είν' αδύνατο να βρεις έμπιστοσύνη και κατανόηση. Είν' ανάγκη να του άφοσιωθείς. Και θαρρώ, πώς δέν έχουμε καμμιάν άλλη σοβαρότερη δουλειά κι' επιθυμία στη ζωή μας από το ν' αγαπούμε και να μās αγαπούν. Για να κερδίσεις όμως την αγάπη, χρειάζεται να λές όλη την αλήθεια για ό,τι ζεις και για ό,τι επιδιώκεις. Αυτή τήν αλήθεια ξέρανε να λένε, σε κάθε στιγμή, τα παιδιά του Νο 1, κυττάζοντας μέσα στα ολοκάθαρα μάτια τους ό ένας τον άλλο.

Όπως έμαθα μέσες άκρες άργότερα, τα παιδιά του θαλάμου Νο 1 δημιούργησαν το ζήτημα της απομόνωσης του φίλου μου. Είχανε πληροφορηθεί τα χάγια και τον ξεπεσμό των ανθρώπων και στείλανε ένίσχυση! Το μέτωπο του Χαϊδαριού κιντόνευε από κείνη τη μεριά που δέχτηκε μια τόσο ισχυρή επίθεση.

ΝΙΚΗΘΗΚΕ Ο ΦΟΒΟΣ ΚΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

Ποτέ δὲν εἶχαμε δεῖ τὴν Ἀθήνα πὶὸ ὁμορφη. Εἶχε ντυθεῖ στὰ μενεξελιά πρωί - πρωί. Ὁ Ὑμητιὸς κρατοῦσε τὶς ἀτέλειωτες οὐρές τῶν ἀερένιων πέπλων, ντιμένος τὴν πὶὸ πολύτιμη στολή του, πὸν καίζαν ἀπάνω τῆς δλα τὰ χρώματα, ἀπὸ τ' ἀνοιχτὸ γαλάζιο ὡς τὸ σκοῦρο μαβὶ καὶ τὶς ἀποχρώσεις τοῦ κόκκινου, ἀπὸ τὸ τριανταφυλλὶ ὡς τὸ σκοτεινὸ. Κορώνα ὀλόχρυση φοροῦσε, σὰ βασιλέας τῶν βουνῶν τῆς Γῆς καὶ πέδιλα ἀπὸ ἀνοιχτὸ πράσινο βελούδο κεντημένα μὲ παραστάσεις ἡρωϊκές, ἀπὸ χρυσοχέρες νεραΐδες, καὶ μὲ κλωστὲς ἀχτίνες τοῦ ἥλιου, τοῦ φεγγαριοῦ καὶ τῶν ἀστρῶν. Τὸ Πεντελικὸ στέκεται στὸ βάθος καὶ καμαρώνει τὴ νύφη, πὸν ἐτοιμάζεται νὰ κάμει τὸ πρῶτο τῆς θῆμα μέσα στ' ἀνθισμένον κομψὸ περιβολάκι τῆς Ἀττικῆς. Σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ λουλουδισμένου περιβολιοῦ τῆς νύφης, στέκονται οἱ Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ κρατοῦνε πολύτιμο δίσκο, ψηλά, ἀπὸν ἀπ' τὰ κεφάλια τους, τὴν ἀσύγκριτη κορώνα πὸν δὲν ἐστόλισε μήδε Θεᾶς, μήδε μαγεμένης νεραΐδας κεφάλι στοὺς αἰῶνες.

Σκοπὸς, τὴ σκοῦρα πράσινη στολή του ντιμένος, περιμένει ἀκίνητος ὁ Λυκαβητιὸς. Ἐκεῖνος μόνον ἔ' ἀναγγεῖλει τὴ στιγμή πὸν θὰ φανεῖ ὁ μέγας Θεὸς πίσω ἀπὸ τὴν Πεντέλη. Οἱ Ἄδρες θὰ σαλέψουνε ἀνάλαφρα, καὶ τὰ συγκρατημένα πέλαγα θὰ στείλουνε τὸ δῶρο τους, πανάκριβο στεφάνι ἀπὸ κατὰσπρον ἀφρὸ στὴν ἀσύγκριτη Νύφη.

“Όλα τὰ βουνὰ κι’ οἱ κάμπτοι, ὅλα τὰ λιβάδια καὶ τ’ ἀπέραντα δάση τῆς Γῆς, περιμένουνε τὴν ἴδια στιγμή τὸ μεγάλο μήνυμα. Πρίν, τίποτα δὲν εἶναι νόμιμο, τίποτα δὲν εἶναι ὠραῖο, ἀπὸ τὰ λευλούδια πὺν σκάζουνε γιὰ νὰ πρωτοδοῦνε τὸν ἥλιο τοῦ Κόσμου, ὡς τὰ φεγγάρια καὶ τοὺς ἑναστρους οὐρανοὺς τῆς νύχτας.

Τὸ νόμο τῆς ἀνθισῆς θὰ τὸν ὑπογράψει ἡ Νύφη τῆς Ἀττικῆς, μόλις κάνει τὸ πρῶτο της βῆμα γιὰ ν’ ἀπαντή-σει τὴν Ἄνοιξη πὺν κατεβαίνει ἀπὸ βουνά, ἀπὸ οὐρανοὺς, ἀπὸ τῆς θάλασσας τ’ ἀγέρια καὶ τινάζεται ἀπὸ τὰ σπλά-χνα τῆς Γῆς καὶ τίς μαγικὲς ριζοῦλες πὺν κρυφομιλοῦνε κάτω ἀπὸ τὴ φλούδα της.

Τίποτα δὲ μένει κοιμισμένο κι ἀδιάφορο τὴν ὥρα ἐ-κείνη πὺν ἀγκαλιάζεται ἡ Ἀθήνα μὲ τὴν Ἄνοιξη, κι’ ἡ ὁμορφὰ ξεχειλᾷ καὶ πλημμυραεὶ τὸν κόσμο ἀπὸ τὸν ἀνυ-δρο θράχο ὡς τίς πλαγιὲς μὲ τίς ἄγριες διόλες κι’ ὡς τίς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων μὲ τίς ἀνθισμένες πεθυμιᾶς.

Μέσα σὲ κείνο τὸ μικρὸ δευτερόλεπτο τοῦ ἀπέραντου χρόνου, πὺν λέγεται πρῶινὸ Ἀττικῆς πρωτομαγιάς, μπο-ρεῖς νὰ ζητήσεις ὅ,τι θέλεις, ὅ,τι πεθυμᾶς πῶν πολὺ σὰν δῶρο ἀπὸ τὸ Θεὸ τοῦ Ὁραίου. Φτάνει νὰ εἶσαι ἔτοιμος νὰ προλάβεις καὶ θὰ τὸ ἔχεις.

“Όλοι οἱ πλανῆτες, ὅλες οἱ ζωές, ἀπὸ τὸ μουγγὸ τὸ θράχο ὡς τὸ ζουζούνι πὺν σαλεύει ἀθώρητο μέσα σὲ σκοτει-νὲς ρίζες, κι’ ὡς τὰ μόρια πὺν κολυμποῦνε στὴν ἰδεατὴ στα-γόνα τοῦ νεροῦ ἢ τοῦ αἵματος, ὅλα, δέντρα, ζῶα, βουνὰ κι’ ἄστρα καὶ φεγγάρια κι’ ἀνθρώποι στέκονται ἀκίνητα, ἔ-τοιμια, περιμένοντας τὸ μεγάλο δευτερόλεπτο. Καθένας ἔ-χει ὅλες τίς λαχτάρες κι’ ὅλα τὰ ὄνειρα συμπικνωμένα σὲ δυὸ-τρεῖς σύντομες λέξεις πὺν κρέμονται ἔτοιμες στὴν ἄκρη τῆς γλώσσας, ν’ ἀγωνιστοῦνε στὸν ὁμορφο δρόμο ἀπὸ τὴν καρδιά του ὡς τὴν ἀκοή τοῦ Θεοῦ. Τὸ αἶτημα πὺν θὰ φθά-

σει πρώτο ἀκούγεται καμπανιστό, βουερό, νὰ ξεχωρίζει ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα.

Φέτος, ἔτοι ἀκούστηκε δλοκάθαρο, καλλόμενο ἀπὸ λαχτάρεις ἀγνές, στοὺς αἰθέρες, στὰ κορφοβοῦνια, στὶς βουνοπλαγιές ὡς καὶ στὴν ἀκοή τοῦ αἵματος τὸ πρῶτο αἶτημα τοῦ σύμπαντος, ἀπὸ τὸ πικραμένο στόμα τῆς Ἑλλάδας. Κι' ἦταν ἡ θέρημι κι' ἡ λαχτάρια τόση, πὸν ἀπὸ τὴν πρώτη λέξη ὅλοι οἱ κόσμοι κι' οἱ πλανῆτες σταματήσανε γιὰ ν' ἀκούσουνε κι' αὐτοὶ τὴ φωνὴ τῆς Ἑλλάδας.

— Θεέ μου, ἔλεγε ἡ φωνή. Μέσα σὲ μιὰ μαύρη μπόρα λιγοθύμησα. Ἐχασα τὴν ψυχὴ μου. Κι' ἡ ψυχὴ μου τὴ φωνὴ της. Δὲ θέλω τίποτα ἀπὸ τοῦτα τὰ πανάκριθα στολιδία πὸν μοῦ δίνεις. Πάρε τα ὅλα κι' ἄφησέ με γδυμνὴ καὶ φτωχούλα ἀνάμεσα στοὺς πέντε ἀνέμους. Μόνο κάνε, Θεέ τοῦ Ὁραίου, νὰ ξανάβρει ἡ ψυχὴ μου τὴ φωνὴ της, κι' ἐγὼ τὴν ψυχὴ μου!

Ὁ Θεὸς τοῦ Ὁραίου γονάτισε μπροστὰ στὴν πονεμένη Μάνα του. Τὰ βουνὰ σταθῆκαν προσοχή, οἱ θάλασσες βουερές ξεσπάσανε πάνω στὰ βράχια καὶ στὶς ἀμμουδιές. Οἱ ἀνεμοὶ ἀτιλώθησαν ἔτοιμοι νὰ φέρουν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπάντησι καὶ τὴ χαμένη φωνὴ στὴν ψυχὴ πὸν περιμένει.

— Πρόσεξε, Μάνα δική μου καὶ κάθε ὁμορφιάς! Ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς σου ἀκούγεται! Ἔτσι ἀπάντησε ὁ Θεός.

Ἀπὸ μιὰν ἄκρη ἀπόμερη τῆς Ἀττικῆς, ἐκεῖ πὸν ἡ φωνὴ τῆς ἀγάπης δὲ φτάνει, ἀπὸ τὸ Στρατόπεδο τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Λευτεριάς, ἀκούστηκε τὸ ἱστορικὸ «Παρόν», ἡ μεγάλη ἀπόκρισι: «Ἐδῶ Χαϊδάρη».

Ὁχτὼ μαῦρα χρόνια, ἐδῶ, στὶς καρδιές τῶν Ἠρώων καὶ τῶν Μαρτύρων, φιλοξενήθηκα καὶ σώθηκα.

Τὸ στρατόπεδο εἶναι ἔτοιμο. Οἱ ἑκατονταρχίες παίρνουνε τὴ θέση τους στὴ μεγάλη αὐλὴ τοῦ βου μπλόκ.

Κάποιες ἀόριστες ἐλπίδες φτερουγίζουνε στὶς καρ-

διές μας για καλύτερη τύχη. Ὁ ματοβαμμένος Ἀπρίλης πέρασε. Ἡ πρωτομαγιά ἔχει ἀνοίξει τὸν καινούργιο μῆνα μὲ καλὰ σημάδια. Ὁμαδικὴ ἀπόλυση 150 καταδίκων. Ἀτιμόσφαιρα πῶ ἤρεμη καὶ πῶ ἀνθρώπινη. Αὐτὸ τὸ νιώθει καθένας. Εἶναι γεμάτη ἡ ἀτιμόσφαιρα ἀπὸ αἰσιοδοξία. Οἱ κίντυνοι τοῦ κάθε πρωινοῦ προσκλητηρίου, γιὰ σήμερα ἔχουν ἀμβλυνθεῖ. Μῆτε πολυβόλα διπλὰ στὶς σκοπιές, μῆτε κινήσεις ὑποπτές τῆς φρουρᾶς.

Τέτοια εἶναι ἡ ξεγνοιασιά, πὸν γιὰ πρώτη φορὰ ἀκούγονται γέλια, πειράγματα καὶ δυνατὰ κουδεντολόγια στὴν παράταξη. Ὁ θάλαμος Νο 1 πάντα ἔχει δική του χωριστὴ ἑκατονταρχία. Ἐκατονταρχία τῆ λέμε, κ' ὡς ἔχει 260.

Ἡ καταμέτρηση ἔδωσ' εἴκολε τὰ σωστὰ νούμερα. Ὁ Ναπολέον γελαστός, πρόθυμος, γεμίζει μὲ τὴν παρουσία του τὸν ἀδειο χῶρο πὸν μένει μπροστὰ ἀπὸ τὶς ἑκατονταρχίες. Στολισμένος, μὲ γυαλισμένα τὰ παπούτσια του, φρεσκοξυρισμένος, σὰ νὰ τὸν ἔχονε καλέσει σ' ἐπίσημη γιορτῆ.

— Σήμερα δὲν ἔχει ἀγγαρεία, Ναπολέον;

— Δὲν πιστεύω, ἀπαντᾷ. Τέτοια γιορτῆ θὰ πρέπει νὰ τὴ σεβαστοῦνε.

Στὴν παράταξη τῶν 260, παρατηρεῖς σήμερα ἕναν ἄλλον ἀέρα. Κάθε πρῶτ' συντάσσονται χωρὶς κουδέντες καὶ χάσιμο καιροῦ. Γιὰ νὰ δώσουνε καὶ στοὺς ἄλλους τὸ παράδειγμα καὶ νὰ εὐκολύνουνε ὅσο μποροῦνε τὸ Ναπολέοντα καὶ τοὺς ἄλλους ὑπεύθυνους.

Σήμερα κ' αὐτοὶ γελοῦνε, φιλοκουδεντιάζουνε καὶ καμμιὰ φορὰ κρυφομιλοῦνε, σκύθοντας στ' αὐτὶ ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου.

— Κάτι ξέρουνε οἱ 260 καὶ δὲν τὸ λένε.

— Ἔτσι μοῦ φαίνεται καὶ μένα, ἀπαντᾷ κάποιος ἄλλος.

— Κι' ὄλοι τους εἶναι στὴν τριχά! Αὐτοὶ σπάνια βάζουνε τὰ καλά τους.

— Ἴδιοι γαμπροί!

— Ἐ, αὐτοὶ τὴν ἔχουνε γιὰ ξεχωριστὴ γιορτὴ τὴν Πρώτῃ τοῦ Μάη.

— Αὐτὸ θὰ εἶναι!..

— Βέβαια, τί ἄλλο; Ἐμ σὰν ζι' ἐμᾶς, ποὺ ὄλες οἱ μέρες εἶναι μιὰ πλάκα;

Τὸ πάρε δῆσε σταμάτησε μὲ τὴν παρουσίᾳ τῆς φρουρᾶς. Ἄλλὰ σήμερα ἡ ἐσωτερικὴ φρουρὰ δὲν παίρνει τὴ θέσση της ἀπέναντί μας, ὅπως πάντα. Πιάνουνε τὶς γύροι θέσεις. Τοὺς βλέπουμε νὰ γονατίζουνε. Στάση βολῆς. Ἐ' αὐτόματά τους στραμμένα ἐπάνω μας. Πρώτῃ φορὰ ποὺ ὄλοι εἶναι ὀπλισμένοι μ' αὐτόματα. Τὰ μεγάλα πολυβόλα στὶς σκοπιὲς σηκώθηκαν. Πίσω ἀπ' αὐτὰ εἶναι τοποθετημένα τὰ μικρότερα. Οἱ φρουροὶ διπλοὶ καὶ μὲ κράνη...

Κυττάζουμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο στὰ μάτια. Κανένας δὲ δείχνει νὰ καταλαβαίνει τίποτα. Περινοῦν ἀρκετὰ λεπτὰ τῆς ὥρας καὶ ἡ πρώτη ὑπόθεση γίνεται.

— Ἴσως νὰ γίνεῖ ἀποστολὴ γιὰ τὴ Γερμανία!

Τὴ γνώμη αὐτὴ τὴν ὑποδεχόμαστε μὲ μιὰ βαθιὰν ἀναπνοὴ ἀνακούφισης. Στρεφόμαστε πρὸς τοὺς 260. Καμογελαστοί, ἤρεμοι, μᾶς κυττάζουνε. Ἡ ἡρεμία τους πετᾷ καὶ στὶς δικές μας καρδιές. Κάτι ξέροννε αὐτοί. Δὲν εἶναι δυνατό. Ὁ Ναπολέον πάντα κάτι μυρίζεται, καθὼς μπαινοβγαίνει στὸ Διοικητήριον ὄλη τὴν ὥρα.

— Γιὰ νὰ εἶναι αὐτοὶ ἡσυχοὶ, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ συγχιζόμαστε ἐμεῖς. Κανένας λόγος.

Δεύτερη ὑπόθεση:

— Ἴσως νὰ νομίζουνε οἱ Γερμανοὶ πὼς θὰ ἔχουμε τίποτα πρωτομαγιάτικες διαμαρτυρίες!

— Δὲν γίνονται ἐδῶ αὐτὰ τὰ πράματα!..

— Παντού γίνονται τὰ πάντα, ἐπιμένει μιὰ ἄλλη φωνή.

Κι' αὐτὴ κυριάρχησε. Ὅλη τὴν ὥρα βουίζει στ' αὐτιά μας σὰν σύνθημα: Παντού γίνονται τὰ πάντα.

— Τ' αὐτοκίνητα τῆς Μέρλιν, παιδιά!

— Σήμερα εἶναι πολλά!.. Παντού γίνονται τὰ πάντα!

Ὅλο τὸ στρατόπεδο ἔχει γυρίσει πίσω καὶ μετρᾷ τ' αὐτοκίνητα ποὺ φάνηκαν στὸ βάθος τοῦ δρόμου. Ἄλλος τὰ θγαίνει ξέξη κι' ἄλλος ἐπιμένει γιὰ ὀχτώ. Πάντως τὸ κανονικὸ εἶναι νὰ ξρθοῦνε τρεῖς, μαζὶ μὲ τὴν κούρσα. Τ' ἄλλα τί γυρεύετε;

— Παιδιά! Σήμερα τὰ συνοδεύει ἡ μαύρη κούρσα!

— Ἡ γκριζα εἶναι, φίλε.

— Βλέπω καλά, νὰ 'τηνα στὴ στροφή. Εἶναι ἡ μαύρη.

— Ἡ μαύρη κούρσα!

— Ἡ μαύρη!...

— Ποιά εἶναι;

— Ἡ μαύρη!..

Ἡ μιὰ ἑκατονταρχία δίνει στὴν ἄλλη τὴν πληροφορία μὲ τρόμο. Σὰ νὰ φάνηκε ὁ Χάρος. Ἀρκετὴ ὥρα δὲν ἀκοῦς τίποτ' ἄλλο. Καμμιὰν ἄλλη λέξη. Μόνο: «Ἡ μαύρη!» «Τώρα φαίνεται καθαρά». «Εἶναι ἡ Μαύρη...»

Σὲ λίγα λεπτὰ σκίζει τὸ δρόμο τοῦ στρατοπέδου ἡ στραφταλιστὴ μαύρη κούρσα τοῦ διοικητῆ τῆς Μέρλιν, ἀφήνοντας πίσω τῆς ἓνα σύννεφο σκόνης, ποὺ παλεύει λές, μὲ τὸ βουητὸ π' ἀφήκε τὸ μοτέρ.

Δυὸ φορητὰ αὐτοκίνητα, τὰ συνθησιαμένα, περάσανε καὶ σταματοῦνε στὴν αὐλὴ τοῦ 15. Τ' ἄλλα, τὰ πολλά, δὲ φανήσανε. Θὰ πήγανε στὴ βάση τῆς ἀεροπορίας, ποὺ εἶναι πρὶν ἀπὸ τὸ Χαϊδάρι.

— Μακάρι! λέει μιὰ φωνή, ἀφήνοντας ἔτσι πολλὰ ὑπονοούμενα.

— Τί θὰ πεῖ δηλαδὴ αὐτὸ τὸ μακάρι; Περιμένεις τί-

ποτις ἄλλο; Τσιριχτή, ὄλο ξάφνιασμα καὶ κρυμμένο φόβο, ρωτᾷ μιὰ ραγισμένη φωνή πίσω μας.

— Ἔμ, ἄς κάνουμε τὸ σταυρό μας! Ὅλα νὰ τὰ περιμένεις.

Τὸ ἐρωτηματικὸ ἐγγράφηκε πάλι. Ζωὴ γιὰ θάνατος; Κι' ἡμεῖς ποῦ μόνον τὸ σημερινὸ προσκλητήριο δὲ λογαριάσαμε!...

Ὁ διοικητὴς ἔρχεται μὲ τὸν ὑποδιοικητὴ καὶ δυὸ ἀξιαματικὸς τῆς Μέσλιν. Σπάνια δέχεται κι' ἄλλον στὴν ἀναφορὰ. Τί γυρεύουνε λοιπὸν αὐτοὶ οἱ δυό;

Ὁ Ναπολέων παραγγέλλει προσοχή. Τρέχει μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ὑπεύθυνους νὰ δώσει κανονικὴ ἀναφορὰ. Ὁ διοικητὴς τοῦ λέει νὰ διατάξει «Ἀνάπαυση». Ἀναφορὰ δὲ δέχεται. Δὲ χρειάζεται.

Πρώτη φορὰ στὰ χρονικά του ποῦ θγαίνει ἀπὸ τὸ τυπικόν. Ἔπειτα προσέχεις τίς κινήσεις του: Μαλακές. Δὲν εἶναι ἐκνευρισμένος. Ἀλλὰ ὁ θούρδουλας;

— Παιδιά, σηκώνεται μιὰ σιγανὴ βουή, συρτή, συνεχής, σὺν μυστήριον. Ὁ διοικητὴς δὲν κρατᾷ σήμερα θούρδουλα!...

Ἡ ἠχώ, λές, τῆς βουῆς αὐτῆς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἄλλην ἄκρη, ἀπὸ τὴν ἑκατονταρχία τῶν Ἑβραίων, κάπως ἀλλοιωμένη, τσακισμένη ἀπὸ πολύωρη τριβὴ μὲ τὸν ἀέρα:

— Κομαντάντ, ὄχι θούρδουλας κράτησε!...

Δὲ σταματᾷε στὸ συνηθισμένο μέρος ἢ ἀκολουθία. Πηγαίνει πίσω μας. Ἐπιθεωροῦνε γύρω γύρω τίς σκοπιές. Ὅστερα κάνουνε μιὰ βόλτα ἀνάμεσα σὲ μᾶς καὶ στοὺς Ἔς - Ἔς ποῦ θρῖσκονται πάντα γονατισμένοι, σὲ θέση βολῆς. Ἡ ἀγωνία μας ἔχει κορυφωθεῖ. Ὅλ' αὐτὰ τ' ἀνεξήγητα καὶ τὰ παράξενα μᾶς ἔχουν τσακίσει τὰ νεῦρα.

Ὁ Ναπολέων τὸ προσέχει αὐτό. Μᾶς πλησιάζει.

— Ὁ κίνδυνος, παιδιά, δὲν ἀφορᾷ ἐσᾶς!

Ἔτσι μᾶς λέει καὶ μᾶς κάνει νόημα νὰ σωπάσουμε.

“Α! “Ωστε υπάρχει ένας κίνδυνος, σ’ ἄλλην αὐτὴ τὴν ἱστορία, πὺ ἀπειλεῖ κάποιους... Καὶ ποιὸς λοιπὸν;

Σ’ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο τῆς ἀγωνίας ἔρχεται παστρική καὶ ξάστερη ἢ πληροφορία: Πρόκειται νὰ τουφεκιστοῦνε 200 ἀπὸ τὸ θάλαμο 1. “Όλος ὁ θάλαμος Νο 1!... Γιὰ τοὺς Μολάους. Γιὰ τὸν Γερμανὸ στρατηγὸ πὺ σκοτώθηκε στοὺς Μολάους...

Ἡ πληροφορία δὲν ἔρχεται ἀπ’ ὀρισμένο στόμα. Λὲς κι’ ὁ ἀέρας, τὰ μαγνητικὰ κύματα, μεταδώσανε τὸ μυστικὸ ἀπὸ κείνους πὺ τὸ ‘κουσαν σὲ μῖς πὺ στεκόμαστε ὄλο ἡλεκτρισμὸ κι’ ἀνησυχία.

“Όλη ἡ ἐξαντλητικὴ ἔρευνα, πὺ ἔγινε ἀργότερα, ἀπάνω στὸ πρόβλημα αὐτό, κατέληγε πάντα, πὺς κανένας δὲν ἄκουσε νὰ δίνεται τέτοια πληροφορία ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πὺ τὸ ἔερανε.

Ἡ μάζα καλεῖ τὸν Ναπολέοντα κοντὰ της. Ζητᾶ μὴν ἐξήγηση ἐπιταχτικά. Κι’ ὁ Ναπολέων σφραγίζει, μ’ ἓνα νόημα κι’ ἓνα χαμόγελο, τὸ ἀκριβὲς τῆς πληροφορίας. “Όλα τὰ μάτια στρέφονται στοὺς 260. Φρέσκοι, καλοντυμένοι, ἀτάραχοι, χωρὶς τὴν παραμικρὴ νευρικότητα, παρακολουθοῦνε τὸν κατάλογο πὺ ξεδιπλώνεται ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ διοικητῆ.

Μόνο ἓνα χαμόγελο σκληρό, ὄλο σαρκασμὸ, στὴ γέννησή του ἀπάνω, φαίνεται ἀπλωμένο στὰ λιωημένα πρόσωπα τῶν παλληκαριῶν.

Βαριά, μὰ χωρὶς ἀγριάδα, ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ διοικητῆ. Φωνάζει κάποια ὀνόματα. Δέκα τέσσερα ὀνόματα, ὄλα ἀπὸ τοὺς 260. Εἶναι τὰ παιδιὰ τῶν συνεργειῶν καὶ τοῦ μαγερειοῦ.

— Ἐσεῖς πηγαίνετε! Στὴ δουλειά του ὁ καθένας, διατάζει ὁ διοικητής.

Σταματᾶ μὴ στιγμὴ. Ρίχνει μὴ ματιὰ στὸ στρατό-

πεδο καὶ χαρακτηριστικὰ ἀποφεύγει νὰ κυττάξει τὴν παράταξη τῶν μελλοθανάτων.

Τί τοῦ συμβαίνει! Νὰ 'ναι ἡ χαρά, ἡ παράνομη χαρὰ ποὺ δοκιμάζει τὸ θεριὸ, παίζοντας τὴν τελευταία στιγμή μὲ τὸ θῆμα του; Νὰ εἶναι κάποιος παράξενος φόβος, ὁ περιέργος φόβος, ποὺ κυριεύει τὸν ἄνθρωπο μιὰ στιγμή πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη χαρὰ;

Ὅ,τι κι' ἂν εἶναι, ὁ διοικητῆς προσπαθεῖ νὰ κρύψει μιὰ ταραχή.

Ἄπὸ μᾶς ποὺ ἀπομένουμε πᾶει νὰ κρυφτεῖ; Ἄπὸ τοὺς Ἔς - Ἔς ποὺ τὸν τριγυρίζουν; Ἄπὸ τὸν ἑαυτό του; Ἄπὸ τὰ μελλοθάνατα παιδιὰ;

Ἴσως τὸ τελευταῖο νὰ εἶναι τὸ σωστό. Πάντως κατὰ φοβᾶται. Δὲν εἶναι στὰ καλά του. Δὲν εἶναι ὁ εὐλόγιστος δῆμιος ποὺ γνωρίζουμε. Δὲν εἶναι τὴ στιγμή τούτη ὁ ἀπόλυτος κύριος κι' ἀφέντης τοῦ Χαϊδαρίου.

Δεξιὰ του στέκονται οἱ δυὸ ἀξιοματωτοὶ τῆς Μέρλιν. Ἀριστερά του ὁ ὑποδιοικητῆς καὶ λοξὰ δεξιὰ, σ' ἀπόσταση πέντε δέκα μέτρων, ὁ Ναπολέον κι' ὁ δοηθὸς του ὁ Θανάσης.

Τὸ μάτι τοῦ διοικητῆ σέρνεται ἀργά, ἀπὸ σημεῖο σὲ σημεῖο. Στὸ δρόμο του σταυρώνεται μὲ τὴ ματιὰ τοῦ Ναπολέοντα. Βιάζεται νὰ συνεχίσει. Τὰ χέρια του κάπως σαστισμένα, φέρνουνε τὸν κατάλογο ψηλά, κοντὰ στὰ μυωπικά του μάτια. Μιὰ φωνὴ ἀγνωρίστη, τσακισμένη, θγαίνει ἀπὸ τὸ τετράγωνο στῆθος τοῦ διοικητῆ. Λέει τὸ πρῶτο ὄνομα τοῦ καταλόγου.

Μιὰ βροντερὴ φωνή, σὺν καμπάνα χαμηλοῦ καμπαναριοῦ, σκεπάζει τὰ πάντα, ἀναταράζει τὸν ἀέρα, ταλαντεύεται στὰ φτερά τῆς λίγο καὶ χτυπᾷ στ' ἀπέναντι θουνὰ ποὺ ἀντλαλεῖ τὸ «Παράν» τοῦ γεροῦ παλληκαριοῦ. Ἐναλαστιγένιο κορμὶ τινάζεται, ὀρμᾷ μπρός, κάνει τρία δῆματα ἀνοιχτὰ καὶ γυρίζει ἀπότομα σὲ μᾶς.

— Έχετε γειά! Κουράγιο κι' αξιοπρέπεια παιδιά!

Έτσι μᾶς ἀποχαιρετᾶ καὶ παίρνει τὴ θέση του.

Οἱ Γερμανοὶ ἀλλήλοκτυτᾶζονται. Κι' ὁ διοικητὴς μὲ τὴν ἴδια σπασμένη φωνή, συνεχίζει τὴν ἀλυσιδα τῶν ὀνομάτων. Ὅλοι τώρα, κι' οἱ 260, ἔχουν πάρει θέση ἀναμονῆς. Τ' ἀριστερὸ πόδι μπρός, λυγισμένο τὸ γόνατο, λές, γιὰ κάποιον ἔθνικὸ πρωτάθλημα σὲ διεθνή στίβο, κι' ὄχι γιὰ θάνατο!

— Δημήτρης Ρόδης!

Ἡ ἀπάντηση στὴν κλήση τούτη δὲν εἶναι βγαλμένη ἀπὸ τὸ στήθος ἀνθρώπου. Ἕνας ὀλόκληρος λαός, λές, μαινεταί καὶ μουγκρίζει μέσα στὸ «παρῶν» αὐτό.

Δὲν εἶναι ὁ γερο-Μῆτσος ὁ καπνεργάτης ποὺ ἀπαντᾶ. Οἱ φάμπρικες καὶ ἡ ἐργατιά τῆς Καβάλας, ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἀγῶνες ἑνὸς καταδιωγμένου λαοῦ φωνάζουσι μὲς' ἀπὸ τὸ γέρικο στήθος τ' ἀσπρομάλλη παπποῦ...

Ἡ φύση γελάστηκε. Τούτος ὁ γέροντας ὁ ἀμίλητος τῆς ξέφυγε. Λές καὶ περιμένει ἑβδομήντα χρόνια τὴ στιγμήν ἐτούτη, γιὰ νὰ ὑψώσει τὸ κυρταμένο σῶμα σὲ χυτὴ λαμπάδα, νὰ κάμει τὴ φωνή του σήμαντρο καὶ νὰ δώσει ἀπὸ τοῦτο τὸ ἐπίσημο ἔθνικὸ βῆμα τὶς τελευταῖες του παραγγελίες:

— Ὅσοι ἀπομείνετε, πέστε στοὺς καπνεργάτες μου πὼς δὲν τοὺς πρόσβαλα!

Μὲ τ' ἀπλὰ αὐτὰ λόγια ἀποχαιρετᾶ ὁ ἥρωϊκὸς αὐτὸς ἄντρας τοὺς συναγωνιστὲς καὶ τὸν τόπο του. Δὲ θὰ ξεχάσουμε νὰ μεταφέρουμε μὲ σεβασμὸ καὶ περηφάνεια τὰ στερνὰ τοῦτα λόγια στὴν ἀγωνιζόμενη Καβάλα μαζὶ μ' ἐνα στερνάνι ἀπ' ἀγριολούλουδα τοῦ Χαϊδαριοῦ, ποτισμένα μὲ τὰ δάκρυα τῶν χιλιάδων ὁμήρων ποὺ πέρασαν, τῶν ἐκατοντάδων ποὺ ἔφυγαν, κι' ὅλων αὐτῶν ποὺ ἡ μνήμη ἔδωσε κουράγιο καὶ δύναμη σὲ κρίσιμες ὥρες...

Ποτὲ σὲ κανένα προσκλητήριο δὲν ξανάγινε αὐτό: Νὰ γυρίζει αὐτὸς ποὺ φεύγει νὰ μιλεῖ σὲ κείνους ποὺ μέ-

νουνε. "Οχι μόνο νά μιλήσει αλλά μήτε νά κυττάξει δέν ἐπιτρέπεται. Τὴν περασμένη ἐκτέλεση ἕνας μελλοθάνατος ἐτόλμησε μετὰ τὸ «παρῶν» νά καθυστερήσει ἕνα λεπτό, γιὰ νά δώσει στὸ φίλο του δυὸ τσιγάρα πού τοῦ ἀπόμειναν. Μέσα στὴ γραμμὴ ὄρησε ὁ ἴδιος ὁ διοικητὴς μὲ τὸ βούρδουλα. Προσπάθησε νά κάμει κανονικὴ ἀνάκριση. Νά ἐξακριβώσῃ τὴν ἀφορμὴ τῆς καθυστέρησης. Κι' ἀφοῦ δέν ἔβγαλε τίποτα, παράλαβε τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ βούρδουλα ὡς τὴ γραμμὴ του. Ματοβαμμένο, μὲ τὸ πρόσωπο γεμάτο μπλάβες χαρακιές τὸν ἔστειλε στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα γιὰ τὴ χαριστικὴ βολή.

Σήμερα κάθεται στὴ θέση του μὲ τὸν κατάλογο στὸ χέρι, φωνάζει ἕνα ὄνομα καὶ μὲ τὸ φυσικότερο τρόπο περιμένει ν' ἀποχαιρετησῇ ὁ μελλοθάνατος, νά παραγγείλῃ ὅ,τι ἔχει νά πεῖ, γιὰ νά συνεχίσει. Ἡ ματιὰ του φαίνεται ἡμερῆ, ἀνεχτικὴ, μόνο κάπου - κάπου παίζει ἀνήσυχα δεξιά - ζερβά.

Οἱ πεντάδες τῶν 260 ἀραιώνουνε. Ὑπάρχει πεντάδα πού δέν ἀπόμεινε κανένας. Τὰ κενὰ μένουν ἀνοιχτὰ σ' ἔνδειξη διαμαρτυρίας. Καὶ σ' ἔνδειξη σεβασμοῦ γι' αὐτοὺς πού ἔφυγαν. "Οσοὶ ἀπομένουν περιμένουνε ἀπὸ λεπτὸ σὲ λεπτό καὶ τὸ δικό τους ὄνομα. Εἶναι προετοιμασμένοι καὶ βέβαιοι. Τοὺς ἀπομένει ἕμος μιὰ πιθανότητα νά ζήσουν καὶ σήμερα. Δέκα πέντε ὀνόματα δὲ θ' ἀκουσθοῦν. Ποιὰ θὰ εἶναι; Ποιοὶ θὰ εἶναι τὰ παιδιά τῆς τύχης; Ἄν προσπαθοῦσες μὲ τὴ συνηθισμένη ψυχολογικὴ μέθοδο, μὲ τὰ γνωστὰ ψυχολογικὰ στοιχεῖα, νά θρῆεις τὸ συναίσθημα τῆς στιγμῆς, τὸ συναίσθημα αὐτῶν πού περιμένουν ἀκόμη μὲ τὴν ἐλάχιστη πιθανότητα τῆς σωτηρίας, θὰ τὸ καθόριζες μὲ δυὸ λέξεις: κορυφαμένη ἀγωνία.

Βλέπεις πραγματικὰ πὼς δέν εἶναι πιά ἤρεμοι κι' ἀκίνητοι τοῦτοι πού ἀπομένουν. Μεταπατοῦνε, τὰ χέρια

παίζουνε, τὰ μάτια ἀνησυχοῦνε κι' ἡ ἀναπνοὴ εἶναι πικρὴ καὶ σύντομη.

Ὁ θάνατος εἶναι θάνατος! Τὴ ζωὴ, ὅποιος κι' ἂν εἶσαι, τὴ διαφεντεύεις γιὰ λογαριασμό σου. Σπάνιες εἶναι οἱ ὄρες πὸ τὴ ζωὴ αὐτὴ τὴ δίνεις μόνος σου, ὕμνηστη προσφορά στὸν ἀγῶνα τοῦ καλοῦ.

Κάνεις τὶς σκέψεις αὐτὲς κι' εἶσαι σίγουρος πὸς δὲν πέφτεις ὄξω. Ὁ διοικητὴς συνεχίζει τὰ δνόματα καὶ σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση πὸς ἀπὸ τότε πὸς γεννήθηρες στέκεσαι καὶ παρακολουθεῖς τὴ σκηνὴ αὐτὴ, τὴν ἴδια, ἀπαράλλαχτη συνεχῶς. Οὔτε μπορεῖς νὰ φαντασθεῖς πὸς κάποτε θὰ τελειώσει ἢ πὸς ὑπάρχει μιὰ κάποια ἀρχή.

— Π. Α. . . συνεχίζει ὁ διοικητὴς.

Ἐνα χαρούμενο, ἀναρθρο ξεφωνητὸ ἦτανε τὸ «παρῶν» αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πρόσωπό του ὄλο γελᾶ, κυττάζοντας αὐτοὺς πὸς πάει νὰ συναντήσῃ. Σὰν τὸ ψάρι σπαρταρᾶ τ' ἀθλητικὸ του κορμί ἀπὸ συμπτυκνωμένη χαρὰ. Ἐμοιαζε μὲ τὸ παιδάκι τὸ μικρὸ πὸς τ' ἀφήνουν στὸ σπῆτι οἱ μεγάλοι καὶ ξαφνικὰ μετανοιοῦνον, γυρίζουν καὶ τὸ καλοῦνε νὰ τὸ πάρουν μαζί. Κι' αὐτὸ γελᾶ μ' ὄλο του τὸ πρόσωπο. Δὲν ξεχωρίζεις γέλιο τῶν ματιῶν καὶ τῶν χειλιῶν. Ἐνα γέλιο γίνεται ὄλο, ἀπὸ τ' ἀσχημάτιστα φρυδάκια του ὡς τὸ στοματάκι, τοὺς σπασμοὺς, τὰ χερᾶκια πὸς χτυποῦνε κρουταλάκια, τὰ μαλλιά του πὸς σαλεύουνε μόνονα τοὺς καὶ τὰ ποδαράκια πὸς ἀλλάζουν, πὸς γυρεύουν ὄλους τοὺς χαρούμενους ρυθμοὺς.

— Περίμενέ μας σύντροφε! Εἴμαστε ἔτοιμοι.

Ἐτσι τὸν κατευοδώνουν οἱ ἄλλοι π' ἀπόμειναν καὶ περιμένουν. Ἡ ἴδια νευρικότητα συνεχίζεται. Μόνον πὸς ἡ ψυχολογία σου χρεωκόπησε. Ἐτοῦτοι δὲν ἀγωνιοῦνε φυσιολογικά. Δὲν ἀνησυχοῦνε ἂν θὰ ζήσουνε ἢ ὄχι. Τρομάζονε μὴν ἐξαιρεθοῦνε! Μὴ μείνουνε πίσω!

Τοὺς κυττάζεις κι' ἀπορεῖς. Τρομάζεις νὰ θαυμάσεις.

Και περιορίζεσαι να στέκεσαι άναυδος, με τὸ στόμα άνοιχτὸ και να μὴ σκέφτεσαι τίποτα.

Βιολογικά δὲν εἶσαι ἐν τάξει αὐτὴ τὴ στιγμὴ. Τὸ αἷμα ἔχει παγώσει. Μὴτ' ἀπὸ φόβο, μὴτ' ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ ἐπάγωσε. Ὁ ὀργανισμὸς σου μάχεται νὰ προσαρμοστεῖ. Τὸ αἷμα σταμάτησε, λὲς και συλλογίζεται. Ἡ λογικὴ, ὁ νοῦς μ' ὄλες του τὶς ἔδρες, περιμένουνε καινούργιες ὁδηγίες γιὰ νὰ λειτουργήσουνε.

Τὸ πῶς κι' ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει αὐτὴ ἡ μεταστροφή, αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση, εἶν' ἓνα μυστικὸ πού με τὸ σήμερα δὲν ἔχει σχέση. Αὔριο ἴσως τ' ἀρπάξει ἡ ἐπιστήμη μας ἀπὸ τὰ μαλλιά. Σήμερα δὲν ἔχεις τίποτ' ἄλλο νὰ κάμεις παρὰ νὰ δέχεσαι τὴν ἐπίδρασή του χωρὶς νὰ φοβᾶσαι τὸ νοῦ.

Γιὰ τὴν ὥρα στέκεσαι ἀκίνητος, ἄβουλος, ἄδειος, λὲς, ἀπὸ κάθε τι τὸ ζωντανὸ και τὸ καθορισμένο. Μόνο πού ἡ ἐσωτερικὴ ἀκοὴ λειτουργεῖ κι' ἴσα - ἴσα πού λαβαίνει γνώση τοῦ κενοῦ, τῆς ἐρημιᾶς, τοῦ χάους.

Ἄκους τὰ ὀνόματα, τὸ ἓνα ὕστερ' ἀπὸ τ' ἄλλο, ἀκους και τὴν ἀπόκριση τοῦ καθενὸς κι' ἐσὺ δὲν μπορεῖς πιά τίποτα.

Μιά στιγμὴ, τὸ αἷμα κάνει μιὰν ἀνεπαίσθηση κίνηση. Εἶναι σὰ νὰ κοιμᾶται κι' ὄνειρεύεται. Και στ' ὄνειρό του μέσα πάλ्लεται ἄλαφρά. Κι' ἀπότομα, χωρὶς καμμιά προειδοποίηση, σὲ τραβάει ἀρπαχτικά, βίαια, χωρὶς ρωτήματα και σκέψεις, μέσα στ' ὄνειρό του. Ἡ καρδιὰ χτυπᾶ γερά, γροθιά στέρεη. ἄλλὰ χωρὶς ἐξάψεις στὸ στῆθος σου. Ὁ νοῦς γίνεται ἓνα με τ' ὄνειρο. Καμμιά ἐπιφύλαξη. Παραδίνεται.

Σὲ κάθε ὄνομα π' ἀκους τώρα, σὲ κάθε κλήση και κάθε ἀπόκριση, παίρνεις μέρος. Κι' ἐγώ; ρωτᾶς. Φωνάζουν κι' ἄλλο ὄνομα, κι ἀπορεῖς, σχεδὸν θημώνεις, γιὰτὶ δὲν εἶναι τὸ δικό σου!

Τούτῃ ἡ μέρα δὲ μοιάζει με τὶς ἄλλες. Δὲ μοιάζει με

τίποτα προηγούμενο. Δὲν περιμένεις νὰ ξαναζήσεις τέτοια μέρα. Καὶ μ' ὄλο σου τὸ εἶναι θέλεις νὰ σὲ πάρει μαζί της, νὰ σθῆσεις μαζί της! Ντρέπεσαι νὰ μείνεις καὶ νὰ ζεῖς τὴ μιὰ μέρα ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλλη, νὰ κληνηγᾷς μικροχαρές, τώρα ποὺ ἀντικρύστηκες μὲ τὸ μεγάλο, μὲ τὸ ἀσύγκριτο, μὲ τὸ τέλειο...

Ζηλεύεις αὐτοὺς ποὺ σαλτάρουν μπρός, σὰν εὐτυχισμένοι κληνηγοί, ποὺ πέτυχαν τὸν πετούμενο στόχο. Δὲν τοὺς λυπᾷσαι πιά. Τὸ καρδιοχτύπι εἶναι ἀλλιώτικο. Χαίρεσαι νὰ ζεῖς τὸν κίνηνο τῆς σημερινῆς ἡμέρας. Φοβᾷσαι ν' ἀντικρύσεις τὴν πεζόγητα τοῦ αὐριο. "Ὅλα ἀλλάζουν. "Ὅλα σὲ προστάζουν νὰ ξεπεραστεῖς. Νιώθεις ἔτοιμος, πρόθυμος, χαρούμενος, γιὰ ὄλες τις θυσίες καὶ γιὰ ὄλους τοὺς πόνους. Μόνο ποὺ δὲν ὑποφέρεις νὰ σὲ περιφρονεῖ ὁ θάνατος!

Μιὰ φωνὴ μέσα σου: «Δὲ μπορεῖς νὰ τοὺς φτάσεις!» Ἄλλὰ εἶναι σπουδαῖο καὶ νὰ τοὺς νιώθεις. Ζεῖς ἀπὸ τὸ δικό τους φῶς. Γίνεσαι δυνατὸς ὅσο ζεῖς τὴ δύναμή τους. "Ὅσο εἶσαι παρὲά τους. Κάποτε θὰ τὸ κατορθώσεις νὰ τοὺς φτάσεις, ἀν κάμεις τὴν ἀσκησι ποὺ κάνουν αὐτοὶ εἴκοσι χρόνια. "Ἄν δίνεις τὴ ζωὴ σου πρόθυμα, κάθε στιγμὴ, ἐπὶ εἴκοσι χρόνια. Γιὰ τὸ καλὸ καὶ τ' ἀγαθό. Γιὰ τὴν ἀλήθεια.

Εἶναι 75 πιά στὴ σειρά. Ὁ διοικητῆς κάνει ἀέρα στὸ πρόσωπό του μὲ τὰ χαρτιά ποὺ κρατᾷ. Κι ὁμως τὸ πρωινὸ εἶναι δροσερό.

— Θεατρίνος! Ἀκούγεται μιὰ φωνή.

— Τάχα συγκληνήθημε! Ἀποκρίνεται ἄλλος.

— Βιάζεται τὸ χτήνος νὰ τελειώσει γιὰ νὰ πάει νὰ πιεῖ!

"Ὅλοι τοῦτοι ποὺ μιλοῦν ἔχουνε δίκιο. Δὲν ἔχουν πετόχει ἀκόμα τὴν προσαρμογὴ τους. Κι' ὄλα τὰ κρίνουν ξόπετσα, ὄλα τὰ μετροῦν μὲ τὴ συνήθεια.

Ένας ιδρώτας πηχτός κάνει τὸ μούτρο τοῦ διοικητῆ νὰ γυαλίζει σὰ λαδιωμένο. Τὸ ἀριστερό του μάτι ἀνοικοκλείνει νευρικά. Διαρκῶς γλείφει τὶς γωνιὲς τῶν χειλιῶν του, γιατί φαντάζεται πὼς δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσει τὸ σάλιο του. Κάτι τὸν τυραννᾷ. Κάποια φωτιά τὸν σιγοψηφνεῖ. Ἀσφαλῶς, βέβαια, δὲν εἶναι ἡ συνείδηση ποὺ ξύπνησε. Ὁλομεμῆς ὁ φοιητὴς δῆμιος, ὁ ἐπιστήμονας ἐγκληματίας, δὲν ἄλλαξε, γιὰ νὰ λυπᾶται τὰ θύματά του. Κάτι τοῦ συμβαίνει, ποὺ δὲν εἶν' εὐκολο νὰ τὸ βρεῖς, ὅταν στέκεται σὲ τόση ἀπόσταση ἀπὸ σένα. Ἐσὺ μελλοθάνατος κ' αὐτὸς δῆμιος.

Ξαφνικά, ἀλλάζει ρυθμὸ. Φωνάζει τὰ ὀνόματα γρήγορα, δυὸ - δυὸ, δὲ σταματᾷ, δὲ παίρνει, λέξ, ἀνάσα. Αὐτὸ τὸ θηρίο σὰ νὰ κουράστηκε. Κάνει σὰν ἀσθματικὸς. Προσπαθεῖ, τὸ βλέπεις, νὰ κρύψει τὴν κατάστασή του. Ξεκουμπώνει τὸ γυακὸ του. Δίδει μὰ στὸ καπέλο του καὶ τὸ σπρώχνει πρὸ ψηλά. Μονορούφι λέει τὰ δέκα ὀνόματα. Μουάζει μὲ τὸν παίκτη ποὺ χάνει τὴν ψυχραιμία του καὶ πετᾷ κουτουροῦ, μανιακά, μὲ τὶς δυὸ χοῦφτες, τὰ λεπτὰ στὸν πάγκο.

Παίρνει μὰ ἀπόφαση· δίνει τὰ χροτιά στὸν ὑποδιοικητῆ μὲ μιὰν ἀπελπισμένη χειρονομία.

— Τοῦτοι ἐξευτελίσανε καὶ τὸ Θάνατο! κραυγάζει.

Φεύγει. Περπατᾷ κι ἀπομακρύνεται πρὸς τὰ μαγειρεῖα. Ὁξω, μακριὰ ἀπὸ τὴν παράταξη.

— Νὰ συνεχίσω ἐγώ; ρωτᾷ ὁ ὑποδιοικητῆς.

— Ὁχι! λέει ξερά, κοφτά, μὲ μῖσος καὶ πείσμα στὴ φωνή.

Ἀπὸ τὴν αὐλή, ποὺ ἔχουμε συνταχτεῖ, ἀπέχει ἡ αὐλὴ τῶν μαγειρειῶν κάπου 300 μέτρα. Τὸν βλέπουμε νὰ περπατᾷ νευρικά ἀπάνω - κάτω, ἀπάνω - κάτω, μὲ τὸ κεφάλι χάμω καὶ τὸ ἓνα χέρι στὴν τσέπη τοῦ παντελονιοῦ. Μὲ τ' ἄλλο χέρι κρατᾷ τὸ καπέλο του καὶ κάνει ἀέρα. Μιὰ

στιγμή άκουμπά στον τοίχο τών μαγειρειών και κάτι ζητά. Ένας μάγερας είδαμε και του πηγαίνει ένα ποτήρι νερό. Τό πίνει όλο μονομιās, λαίμαργα, και μ' έναν τρομερό έκνευρισμό άρπάζει τό καπέλο του στα δυό χέρια και συνεχίζει ν' αερίζεται.

“Όλα τόν ένοχλούνε. Και ό άνοιχτός γιακάς, κι ή ζωστήρα του πού κάθε λίγο την τραβά, και τό καπέλο, και τά μαλλιά του πού τά ισιώνει κάθε τόσο!

“Έχουμε σχεδόν ξεχαστεί. Είμαστε όξω τόπου και χρόνου. “Όλοι μας, στρατόπεδο, μελλοθάνατοι, ύποψήφιοι και Γερμανοί, παρακολουθοίμε την άγωνία του διοικητή. Σου κόβεται ή άναπνοή νά τόν παρακολουθείς. Τό φαινόμενο τούτο είναι παράξενο. Ξαφνιαζει και τόν πιό ήρεμο και τόν πιό σκληρό. Άρχίζουμε και ζοίμε την άγωνία του, καθένας με τόν τρόπο τό δικό του. “Υπάρχουν άνθρωποι από μās πού σχεδόν τόν λυπούνται. Πού πραγματικά τόν λυπούνται και τόν συμπονοούν! Είμαστε οί αιώνιοι Έλληνες πού συμπάσχουμε με τόν άνθρωπο πού πάσχει. Κι' άς είναι δήμός μας! “Άς είναι κι' αυτός ό τύραννος, ό σαδιστής διοικητής του Χαΐδαριού.

Παρασυρμένοι από τό αίσθημα, άνίκανοι νά στρώσουμε και νά συνθέσουμε τούς συλλογισμούς μας, άδέξιοι τούτη τή στιγμή νά βγάλουμε ένα σωρό συμπεράσματα, αρχίζουμε και κάνουμε σκέψεις ξεκάρφωτες. Με τή μεγαλύτερη έπιτολαιότητα χτίζουμε έναν τύπο, πού δέ μοιάζει με τό πρωτότυπο, δέ μοιάζει με τίποτα.

—“Ο διοικητής έπόνεσε! Νά μου τό θυμηθείς πώς θά τολμήσει κάτι παράξενο! “Έτσι μιλεί ό αισιόδοξος αισθηματίας.

Και του άπαντά ό άβουλος, ό αδύνατος:

—“Έχεις δίκιο. Συμφωνώ κι εγώ.

“Ο άλλος περιμένει κι όλας κάτι συγκεκριμένο:

—“Ο διοικητής, νά τό θυμάστε, έχει κάτι μέσα του!

Ἐθαύμασε τὸ μεγαλεῖο τῶν παιδιῶν. Καὶ μπορεῖ ν' ἀκούσεις τώρα πὺθὸν θὰ γυρίσει: «Πηγαίνετε πίσω στὶς θέσεις σας», νὰ τοὺς πεῖ!

— Φοβᾶται τοὺς ἄλλους Ἔς - Ἔς. Αὐτὸ εἶναι ὄλο. Τοὺς φοβᾶται πὺθὸν εἶδανε συγκινημένο...

Παρατηρῶ τὸ Ναπολέοντα. Τὸ ὄφος του ἔχει κάτι ἀπὸ τὴ σκληρότητα τοῦ δικαστῆ, ὅταν καταδικάζει σὲ θάνατο ἓναν κακοῦργο, πὺθὸν τὴν τελευταία στιγμή φοβήθηκε τὸ θάνατο καὶ πέφτει σὲ ὑστερισμούς. Ἔφος ὄλο κατανόηση καὶ αὐστηρότατη σοβαρότητα μαζί.

Εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνος μὲ τὴ γνώμη πὺθὸν νομίζω πὺθὸν διαβάζω στὴν ὄψη τοῦ ξέχωρου αὐτοῦ ἄντρα:

Ὁ διοικητῆς, εἶναι τὸ φερῖο πὺθὸν ταπεινώθηκε. Ὁ Γερμανός, ὁ θέρος Γερμανός, τὴ στιγμή τοῦ ἐξευτελισμοῦ του. Εἶναι τὸ φίδι, τὴ στιγμή πὺθὸν νοιώθει πὺθὸν τὸ πατᾶς γερὰ στὴ μέση τῆς ραχοκοκκαλιᾶς. Ὅσο περισσότερες κινήσεις καὶ κουλουριάσματα κάνει γιὰ νὰ ξεφύγει, τόσο πὺθὸν φοριχτοὶ εἶναι οἱ πόνοι. Προτιμᾶ ὄμως νὰ στριφογυρίζει, νὰ συσπᾶται, νὰ κουρελιάζεται καὶ νὰ πονᾶ, παρὰ νὰ παραδεχτεῖ πὺθὸν τὸ ὄπλο του, τὸ μεγάλο του ὄπλο, ἢ εὐλυγισία του, δὲν ἀξίζει πια τίποτα.

Ὅλα τὰ μεταχειρίστηκε, τοῦτος ὁ Πρωῶσος, ἀπὸ τὸ καυτὸ σίδηρο ὡς τὴ νηστεία, τὸ ξύλο, τὸ σκοτεινὸ διαγωγμό, τὴ δολοφονία, γιὰ νὰ ἐξευτελίσει τὸν κατάδικο. Γιὰ νὰ σβύσει κάθε ἴχνος θέλησης, κάθε προσωπικότητα ἀπὸ τὸν περήφανο Ἐλληνα πὺθὸν πιάστηκε πολεμῶντας γιὰ τίς ιδέες καὶ τὴν πατρίδα του.

Καὶ σήμερα βλέπει ὀλοκάθαρα πὺθὸν ἐδούλεψε ἄδικα. Ἡ ἐφευρετικότητα, καὶ οἱ κόποι καὶ τὰ σχέδιά του χρεωκόπησαν. Κι' αὐτὸς μαζί. Καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος, ἐδῶ μπροστὰ σ' ὄλους μας, μπροστὰ στὸν ἴδιο τὸν ἐσῶτερο ἐαυτὸ του, νὰ θαυματολογεῖ μόνος του, σὰν ψυχολόγος, σὰν ὑπεύθυνος στρατιώτης τοῦ κακοῦ, σὰν καθαρόαιμος Πρωῶ-

σος, σά Γερμανία! Κι' ό βαθμός είναι μηδενισμός χωρίς καμμιάν αντίρρηση.

Περίμενε σκυφτούς, θλιβερούς κατάδικους νά πορεύονται σά θύματα έλεεινά, στον τόπο τής εκτέλεσης. Και βρίσκεται κοντά στο μεγαλειό των Θερμοπυλών: χτενισμένοι, φρεσκοξυρισμένοι, στολισμένοι σά γαμπροί, οί μελλοθάνατοι. Οί άοπλοι μελλοθάνατοι. Στις Θερμοπύλες κρατούσαν ένα όπλο στο χέρι: Περίμενε νά δει ένα δάκρυ! Κι άκούει θροντές και βλέπει άστραπές, τή στιγμή που ό καθένας φωνάζει τó «παρών» του κι έξορμá για νά συναντήσει τó θάνατο. «Έλεος!» περίμενε ν' άκούσει ή νά διαβάσει σ' ένα μάτι κι άκούει ζητωκραυγές για τήν Έλλάδα και βλέπει όργή και περιφρόνηση νά ξεχειλοϋν τá φλογισμένα μάτια για λογαριασμό του, για λογαριασμό του τόπου και των ιδεών που εκπροσωπεί.

Ήθελε νά δει --- τόσους μήνες πολεμá γι' αυτό --- μπροστά του, τήν κρίσιμη στιγμή, τους διαλεχτούς αγωνιστές του Έθνους νά τρέμουνε τουλάχιστο μπροστά στην άπόλυτη θεβαιότητα του θανάτου. Και βρίσκει μιάν Έλλάδα νά παρατάσσεται, νά ετοιμάζεται για νά πολεμήσει με τόν άνίκητο, με τó θάνατο, κι' άς είναι σίγουρη πώς θά πέσει. Είναι ό τελευταίος αντίταλος, άφου ένίκησε όλους τους άλλους. Αυτή τή στιγμή, ό σκληροτράχηλος εκδιαστής, ό κορδωμένος Πρωσσος, ό παύ γνήσιος εκπρόσωπος των θλιβερών κοσμοκρατόρων έβεβαιώθηκε για ένα πράμα: Πώς ή Γερμανία νικήθηκε. Πώς ή Γερμανία ποτέ δέν ένίκησε. Πώς ή πατρίδα του καταρρέει.

Αυτός είν' ό λόγος και μόνον αυτός που τόν βλέπεις τó διοικητή νά έχει ταχυπαλμίες και δύσπνοιες.

Μήδε οίχτος, μήδε μεταμέλεια, μήδε άνθρωπιá. Ήθελε δέν ήθελε, χειροκρότησε κι αυτός με τó δικό του τρόπο τόν ήρωισμό, τόν άληθινό ήρωισμό, που γνωρίζει για πρώτη φορά τώρα έδω σέ τούτη τή φοβερή αύλή του

Χαΐδαριού. Ὁ θαυμασμὸς γιὰ τὸ πρωτοφανέρωτο αὐτὸ μεγαλεῖο τὸν κατέκλυσε καὶ τὸν ἐσύτρωψε. Κι ὄριστε τον ποὺ γύρισε πίσω, ξαναπαίρνει τὸν κατάλογο στὰ χέρια, ἀποφασισμένος νὰ τὸ πιεῖ ὡς τὸν πάτο τὸ πικρὸ ποτήρι.

Διώχνει τοὺς ὀγδόντα πέντε μὲ τὴν ἐντολή:

— Νὰ πάρετε τὰ πράματά σας καὶ νὰ συνταχθεῖτε στὴν αὐλὴ τῶν μαγειρείων.

Ὀγδόντα πέντε ἀετοὶ χτυπήσαν τὶς φτεροῦγες ἄξαφνα καὶ πέταξαν ἀπὸ τὴ μιὰ βουνοκορφὴ στὴν ἄλλη!...

Μέχρι νὰ φύγουνε καὶ νὰ ξαναγίνει ἡσυχία, ὁ Φίσερ ρίχνει μιὰ ματιὰ στὸν κατάλογο. Χτυπᾷ μ' ἓνα κόκκινο μολύδι μερικὰ ὀνόματα. Δὲν ξέρεις ἂν αὐτὰ τὰ σημάδια εἶναι σταυροὶ ἢ ἐρωτηματικά... .

Ὁ Γερμανός, σ' ὅποια στιγμή κι ἂν ζεῖ, σκέφτεται μὲ τὸ στομάχι. Πρὶν, ὁ διοικητὴς ἔβγαλε ἀπὸ τὸν κατάλογο τοὺς 14 ἐπαγγελματίες καὶ τεχνίτες. Τοὺς χάρισε τὴ ζωὴ, γιὰ νὰ τοῦ μαγειρεύουνε, νὰ τὸν παπουτσώνουνε, νὰ ράβουνε τὰ ροῦχα τῆς φρουρᾶς. Γιὰ τίποτ' ἄλλο. Τώρα σημαδεύει πάλι. Κάποιες ἀνάγκες του θὰ συλλογίστηκε.

Τὸ μεγάλο εὐτύχημα εἶναι, γιὰ ἔσους ἀπομεινουν, πὼς θὰ ἔχουνε μαζί τους τὸ Ναπολέοντα. Αὐτὸς δὲν ἐκτελεῖται καὶ τόσο εὐκόλα. Μιλεῖ καὶ γράφει ἑπτὰ γλώσσες. Κρατεῖ στὸ χέρι του ὅλη τὴ μάζα τῶν καταδίκων καὶ τὴ βαριά δουλειὰ τοῦ στρατοπέδου σὰν παιγνίδι. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ γίνει χωρὶς αὐτόν. Ὁ διοικητὴς τοῦ ἔχει ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη. Κοιμᾶται ἡσυχος. Γιατὶ τὸ καλληκάρι τοῦτο δὲν πολεμᾷ ὑποῦλα. Μάχεται στῆθος μὲ στῆθος. Ὅποια δουλειὰ ἀναλάβει θὰ τὴ βγάλει κέρα. Κι οἱ Γερμανοὶ ξέρουνε πὼς χωρὶς αὐτόν, μήδε πειθαρχία θὰ ἦξερε τὸ στρατόπεδο, μήδε ἡσυχία θὰ ἔχανε οἱ ἴδιοι. Ἐέρουνε ἀκόμα πὼς ὁ Ναπολέον δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀξιὸς στρατοπεδάρχης. Ἀλλὰ καὶ τὸ χαϊδεμένο παιδί τοῦ στρατοπέδου. Στ' ὄνομά του ὀρρίζονται οἱ γέροι, τὸ χαμόγελο

καὶ τὴν περπατησιὰ καὶ τὰ κομώματά του μιμοῦνται οἱ νεώτεροι. Γιὰ ὅποιαδήποτε ἀταξία τῶν καταδίκων ἢ γιὰ ὅποιαν ἄλλην ἀφορμὴ ἀνησυχίας, γιὰ νὰ προλάβει ἢ γιὰ νὰ ἐπιβάλλει κάτι ἢ διοίκηση, δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ κοπιᾷ καὶ νὰ κυνηγᾷ ἕναν ἕναν κατάδικο. Δὲν χρειάζονται ἀνακρίσεις γιὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ φταίχτη. Ἀρπάζει τὸ Ναπολέοντα, τὸν παιδεύει μπροστὰ σ' ἐμᾶς, ἢ φοβερίζει πὼς θὰ τὸν παιδέψει, κι ὅλα εἶν' ἐν τάξει. Οἱ κρατούμενοι προτιμοῦνε νὰ πάθουνε τὰ πάντα, μόνο τὸ «Παυδὶς» νὰ μὴν ὑποφέρει. Φτάνει. Φτάνουν ὅσα ἔχει τραβήξει γιὰ λογαριασμό μας.

Μπορεῖ νὰ οὐρλιάζουν οἱ Ἔς - Ἔς, γιὰ νὰ μὴν ἀκούγεται μήτε ἀναπνοὴ στοὺς θαλάμους, ὅστερ' ἀπὸ τὴν 81)2 τὸ βράδυ. Οἱ κατάδικοι θὰ πάνε μὲ τὴν συνήθειές τους. Φτάνει ὅμως νὰ κάμει μιὰ σύσταση ὁ Ναπολέων, κι' ὅλοι κοιμοῦνται σὰν τ' ἀρνάκια ἀπὸ τὴν ὄχτῳ.

Κανένας προφήτης, κανένας ἥρωας. δὲ λατρεύτηκε ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του ὅσο αὐτὸ τ' ἀξιαγάπητο καὶ γλυκομίλητο παλληκάρι. Ἄν τὸ ἐξαιροῦνε, ἂν τὴν ἔχει γλυτώσει τὴν ἐκτέλεση πολλὰς φορὰς, εἶναι ἀφορμὴ ἢ χρησιμότητά του ἐδῶ πέρα.

Τὰ συλλογίζομαι ὅλ' αὐτά, καθὼς τὸν βλέπω νὰ στέκεται μαραμμένος, παραπονεμένος, ἐκεῖ στὴν ἄκρη, ἐπειδὴ τὸν ἔχουνε χωρίσει ἀπὸ τοὺς συντρόφους του, ἀπὸ τὴν μοῖρα του. Κάποτε - κάποτε, φαίνεται, συλλογίζεται πὼς εἴμαστε καὶ μεῖς ἄνθρωποι πού τὸν ἀγαποῦμε καὶ τὸν ἔχουμε ἀνάγκη. Τότε γλυκαίνουνε τὰ χαρακτηριστικά του καὶ γυρίζει πρὸς τὰ μᾶς, κυττάζει, σὰ γιὰ πρώτη φορὰ, τ' ἀλαφιασμένα μάτια τῶν ἀνθρώπων καὶ μᾶς χαμογελά μὲ τόση στοργὴ καὶ μὲ τόση ἀγάπη, πού ξεχνοῦμε τὸν πόνο καὶ τὸ φαρμάκι πού δοκιμάσαμε, δυὸ ὄρες τώρα στὴ γραμμὴ.

Μόλις γίνεται ἡσυχία, ὁ διοικητὴς συνεχίζει τὸ προσ-

κλήτηριω τοῦ θανάτου. Βιάζεται νὰ τελειώσει μιὰν ὥρ' ἀρχίτερα. Δὲ σταματᾷ πιά. Δὲν περιμένει. Τὸ πῆρε ἀπόφαση πὼς νικῆθηκε. Τὸ χώνεψε πὼς κάθε «παρὼν» εἶναι καὶ μιὰ μαχαιριά, ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὴν ἀποφύγει. Καὶ μοιάζει μὲ τὸ φίδι, ποῦ τὸ πῆρε ἀπόφαση πὼς δὲ γλυτώνει καὶ ἠρέμησε, δὲ μετακινιέται, δὲν ταράζεται. Κολυμπᾷ στὸν πόνο, στὸν ἐξευτελισμὸ, στὴν ἡττα καὶ περιμένει. Περιμένει κάπως ἡσυχασμένο, γιατί ἔτσι πονᾷ λιγότερο.

Ἐνα εἶναι θέβαιο. Πὼς τοὺς καταλόγους τῶν ἐκτελέσεων τοὺς ἐτοιμάζουν σ' ἓνα γραφεῖο τῆς Μέρλιν, κάποιοι ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροὶ ρομπότ, ποῦ μήδε τὸ Φίσερ συλλογίζονται, μήδε τὰ ὀνόματα ποῦ καταγράφουν. Βιάζονται νὰ τελειώσουν γιὰ νὰ φύγουν. Γιὰ νὰ πᾶνε στὰ γλέντια τους.

Ὁ διοικητῆς τοῦ Χαϊδαριοῦ δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα ν' ἀλλοιώσει τὴ σύνθεση τοῦ καταλόγου. Τὸ μόνο ποῦ μπορεῖ εἶναι ν' ἀντικαταστήσει ἓναν ὀρισμένο ἀριθμὸ ὀνομάτων μὲ ἄλλα, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ Στρατοπέδου.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ ἔγινε τὸ φοβερὸ λάθος χωρὶς νὰ τ' ἀντιληφθεῖ.

Συμβαίνει, καμμιά φορά, νὰ κουρντίζεις ἀφηρημένος τὸ ρολοῖ σου. Τὸ κουρντιστήρι, καθὼς τριζοβολᾷ γυρίζοντας, εὐχαριστᾷ τὴν παιδικὴ ἀκοή. Σοῦ θυμίζει τὰ παιδικὰ παιγνίδια. Καὶ ἀφηρημένος, χωρὶς νὰ δώσεις σημασία στὴν ὑποσυνείδητη αὐτὴ μεγάλη λειτουργία, συνεχίζεις καὶ νομίζεις πὼς μόνο μὲ τὶς σοβαρὲς ἔγνοιες τῆς ἐπιφάνειας ἀσχολεῖσαι.

Σὲ μιὰ στροφή, ὅμοια μ' ὅλες τὶς ἄλλες, νιώθεις τὴν ἀφή σου νὰ ξαφνιαίνεται. Ἡ ἀκοή τοῦ παιδιοῦ τρελαίνεται ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ ἡ ἀκοή τοῦ μεγάλου τρομάζει. Ἐνα μπέρδεμα μέσα σου παιδιοῦ καὶ μεγάλου, αἰσθήσεων

τοῦ μωροῦ κι αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀνάγκης, ἔνας ἔντονος φόβος καὶ μιὰ ἀσυγκράτητη χαρά, ὅλα μπερδεύονται, ἀνακατεύονται, σὲ συνερίζονται, κι ὅλα παρακολουθοῦνε τὸ σεισμό πὸ γίνεται μέσα στὸ ρολόι μὲ τὸ ἀπότομο σπάσιμο τοῦ ἑλατηρίου.

Κι ὅταν κυριαρχήσει πιά ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, τότε γίνονται οἱ σιέψεις τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐπανόρθωσης τῆς βλάβης.

Ἄλλὰ ἡ περίπτωση τοῦ διοικητῆ καὶ τοῦ λάθους τῆς Μέρλιν, δὲν ἔχουν σχέση μόνο μ' αὐτά.

Ὁ διοικητῆς ἀπάνω, στὴ βιάση του φώναξε τὸ ἐπίθετο τοῦ Ναπολέοντα. Κι ὕστερα, χωρὶς νὰ ὑποψιασθεῖ τίποτ' ἀκόμη, εἶπε καὶ τ' ὄνομα.

Ἐτοιμαζότανε νὰ πεῖ συνέχεια, ὅπου ξαφνικά, νιώθει τὸ τσοῦξιμο. Τὴν ἀποφασιστικὴ μαχαιριά. Σὲ στιγμή πὸ δὲν τὴν περίμενε.

Πλάι του ἀκούει δυὸ τακούνια νὰ χτυποῦνε προσοχὴ καὶ μιὰ φωνὴ τοῦ θριαμβοῦ ν' ἀντιλαλιέται σὰν καμπάνα τῆς ἀνάστασης, στὸ ἄγριο τοπίο τοῦ Χαϊδαρίου.

Γυρίζει καὶ θεωρεῖ τὸν Ναπολέοντα μπροστά του, ἀκίνητο, ἔτομο, μὲ τὸ γέλιο τοῦ νικητῆ στὸ ἑλληνικὸ του πρόσωπο καὶ μὲ τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρη στ' ἀστραφτερά μάτια του.

Ὁ διοικητῆς τινάζεται, κάνει δυὸ βήματα πίσω, σηκώνει τ' ἀριστερὸ χέρι, τεντωμένο τὸ μπράτσο μπρὸς καὶ μαραμμένη ἡ φούχτα νὰ κρέμεται.

— "Ὀχι. "Ὀχι ἐσύ. "Ὀχι ἐσὺ Ναπολέον!

Ἡ φωνὴ θραχνὴ γεμάτη τρόμο καὶ κατάπληξη, ἔρχεται λὲς ἀπὸ τὰ βαθιά τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὶς σκοτεινὲς περιοχὲς τοῦ φόβου.

Εἶναι σὰ νὰ συναντήθηκε ἀπότομα, σὲ μιὰ ξαφνικὴ στροφή τοῦ δρόμου, μὲ τὸν ἀντίπαλο πὸ ἀπόφευγε ὅλη του τὴ ζωὴ νὰ συγκρουστεῖ.

«Όχι ἐσύ! Όχι, ἐσύ Ναπολέον!» Όμως κάθισε ἡσυχος. Θὰ τὴ δώσεις τὴ μάχη, θὰ κυλιστεῖς μαζί μ' ὄλο τὸ φασισμό, καὶ μ' ὄλους τοὺς μεσαιῶνες ἐδῶ. Αὐτὴ τὴ στιγμή χωρὶς ἀναβολὴ καὶ χωρὶς ἔλεος. Τὸ ὕφος τοῦ Ναπολέοντα τὰ λέει αὐτά. Ἡ ἱστορία μας σθῆνει δλόκληρη. Ἡ ἱστορία μας ξαναγράφεται κι ἀναθεωρεῖται. Ἀπὸ τὸ προσκῆνιό της ὑποχωροῦνε οἱ μεγάλες ὄρες. Γιὰ νὰ μποῦνε οἱ Λαμπρὲς ὄρες. Ἐποχωροῦνοὶ μεγάλοι. Γιὰ νὰ μποῦν οἰπιὸ μεγάλοι. Οἱ ἐποχὲς ἀνακατεύονται κι ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία ὑψώνει μιὰ καινούργια κολώνα κι ἀνοίγει μιὰ σελίδα ἀπὸ φωτιά:

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΣΟΥΚΑΤΖΙΔΗΣ

Τὸ Στρατόπεδο ἀναταράσσεται. Ὡς ἐτούτῃ τὴ στιγμή αἰτία τῆς ἀναταραχῆς εἶναι ἀγωνία καὶ φόβος γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ «Παιδιοῦ». Ὁ Ναπολέον ἀπαντᾷ στὸ διοικητή. Κι ὄλα τ' αὐτιά εἶναι τεντωμένα κι ἀφουγκράζονται. Ὅσοι ξέρουν γερμανικά, μεταφράζουνε τὴν ἴδια στιγμή, τὰ λόγια του:

— Δέχομαι, κύριε διοικητά, τὴ ζωὴ μόνο μὲ τὸν ὄρο πὼς δὲν πρόκειται νὰ τὴν πάρω ἀπὸ ἄλλον κρατούμενο. Μόνο ὅταν ἡ θέση μου μείνει κενή!..

Τὸ στρατόπεδο ξεχνᾷ τὸν κανονισμό, ξεχνᾷ τὴ θέση του, ξεπερνᾷ κάθε ὄριο πειθαρχίας καὶ χειροκροτᾷ, σὰν ἡλεχτριζμένο, τὴν ἀποκάλυψη. Τὴν κρυμμένη ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας ποὺ κάνει τὴν παρουσία της. Οἱ Γερμανοὶ σαστίζουνε, κυττάζονται καὶ σὰ νευρόσπαστα, χτυποῦνε τὰ τακούνια καὶ στέκονται προσοχή!

Ὁ Ναπολέον γυρίζει πρὸς τὸ βοηθό του, τὸν Ἀθ. Μ. τοῦ παραδίνει τὰ κλειδιά τῶν θαλάμων, τὴ σφυρίχτρα καὶ τὸ καρνὲ μὲ τὴν κατάσταση τοῦ στρατοπέδου.

— Θανάση, τοῦ λέει γυρίζοντάς τον πρὸς τὰ μᾶς, νὰ μὴν ξεχάσεις ποτὲ πὼς εἶσαι Ἑλληνας κρατούμενος

και εξυπηρετείς Έλληνες αγωνιστές, Έλληνες αιχμαλώτους. Μή μαλώσεις ποτέ τὰ «Παιδιά». Νὰ εἶσαι πάντα καλὸς καὶ μαλακὸς μαζί τους. Στὸ πρόσωπό σου τ' ἀποχαιρετῶ.

Τὸν ἀγκαλιάζει καὶ τότε φιλεῖ. Καὶ βαθιὰ συγκινημένος προσθέτει: «Στὰ χέρια σου τοὺς ἐμπιστεύομαι. Στάσου πάντα καλὸς. Ἔχε γειά!..»

Μὲ δῆμα στέρεο, κεφάλι ψηλά, χωρὶς καμμιά διάση, περνᾷ τὸ χῶρο ἀπὸ τὴν παράταξη τῆ δικῆ μας, ὡς τὴ φάλαγγα τῶν ἡρώων, κάτω ἀπὸ τὰ χειροκροτήματα τῆς ἴδιας τῆς Πατρίδας.

Αὐτὴ τὴ στιγμή ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας ἐμίλησε. Μόνο αὐτὴ τὴ στιγμή ἐνώσαμε πὼς ἡ ψυχὴ αὐτὴ εἶχε διλέξει τὰ δικὰ μας λημέρια νὰ κουρνιαξοῦ καὶ νὰ φυλαχτεῖ, στὰ χρόνια τοῦ διαγμοῦ καὶ τῆς σκλαβιάς.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν δὲν ἔμοιαζε μὲ κανένα, τοῦτο τὸ χαϊδεμένο παλληκάρι! Γι' αὐτὸ ἔκανε τὴν ἐντύπωση τοῦ ἱεροῦ καὶ τ' ἀξεπέραστου κι οἱ γέροι τὸν ἀκούγαν μὲ σεβασμὸ καὶ οἱ νεότεροι προσπαθοῦσαν νὰ μιμηθοῦν τὴν πορκατησιὰ καὶ τὰ φερσίματά του!

Γιατὶ ἐφύλαγε μέσα του δ,τι πιὸ ἱερό καὶ πιὸ μεγάλο ἦταν δυνατὸ νὰ φανταστεῖς: Τὴν ψυχὴ, τὴν ἀληθινὴ κληρονομιά καὶ τὴν τιμὴ τῆς Πατρίδας!

Ἡ φάλαγγα τῶν μελλοθανάτων ἡρώων στέκεται προσοχῆ, καὶ σ' αὐτὴ τὴ στάση, μὲ δάκρυα καὶ μὲ λυγμοὺς περηφάνειας, ὑποδέχεται τὸ Ναπολέοντα. Ὑποδέχεται τὸν ἥρωα τῶν ἡρώων καὶ τὸ μάρτυρα τῶν μαρτύρων.

Παίρνει τὴ θέση του, σεμνός, ντροπαλός, στὴν τελευταία πεντάδα.

— Ναπολέον! Στὴν πρώτη γραμμὴ. Αὐτὴ εἶν' ἡ θέση ποῦ σοῦ πρέπει!..

Ἐκεῖ τὸν τοποθετοῦνε, γιὰ νὰ τὸν βλέπουν ὡς τὴν ἔσπερη στιγμή τους, τοῦτο τὸν ἀσύγχριτο ἐκφραστή τῶν

ὄνειρων καὶ τῶν πόθων τους, οἱ 260 Ἀκροναυπιῶτες Ἕλληνες, πὺν στάθηναν τὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Στρατοπέδου μας. Τὸ ἐπιτελεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Μάχης. Τὸ λαμπρὸ Ἐπιτελεῖο τῶν νικηφόρων ἀγῶνων τοῦ Λαοῦ ἀπὸ τῆς 4 Αὐγούστου 1936 μέχρι τὴν 1η τοῦ Μάη τοῦ 1944.

Στὴν αὐλὴ τῶν μαγειρείων συγκεντρώθηκαν. Τὸ Στρατοπέδο διαλύθηκε. Αἰσθάνεσαι σὰ νὰ πέρασε μὴν ἐγγείρησι ὄδυνηρὴ τὸ σύνολο τοῦ Στρατοπέδου. Χωρὶς ἔπικτικά, ἔσυραν καὶ κάρφωσαν τὰ νυστέρια στὸ κορμὶ του. Καὶ τ' ἀφαιρέσανε τὴν καρδιά. Τριγυρίζουμε τοὺς διακόσους. Κοντὰ μας εἶναι κι οἱ Γερμανοί. Οἱ φρουροὶ ξεχάστηκαν νὰ βλέπουνε, καὶ τ' αὐτόματα κρέμονται στοὺς ὤμους τους, σὰ θλιθερὰ ὄργανα, σὰν ἄχρηστα σιδερικά, πὺν ἀπόμειναν ὕστερ' ἀπὸ μὴ μάχη πὺν ἔσθησε ὄλη τὴ γνωστὴ θεωρητικὴ τῶν πολέμων.

“Ὀλοι τους κρατοῦνε τὰ πράγματά τους στὰ χέρια. Πράγματα! Ποῦ εἶναι τὰ κουστούμια, τὰ μπαούλα κ' οἱ κουβέρτες τους;

Σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμό, αὐτὰ εἶναι εἰσία πολέμου!» Καὶ πρέπει νὰ παραδοθοῦν ἐδῶ, πρὶν νὰ ξεκινήσουνε. Παραδίνονται γιὰ νὰ σταλοῦν στὴ Γερμανία.

Οἱ κατάδικοι πρόλαβαν. Πῆρε καθένας ἀπὸ κἀτι. Οἱ ἴδιοι οἱ μελλοθάνατοι τὰ μοίρασαν. Αὐτὰ δὲν εἶναι ὅποιαδήποτε πράγματα, πὺν μποροῦν μ' αὐτὰ νὰ οἰκονομηθοῦνε οἱ Γερμανικὲς σπνοικίες. Εἶναι λάβαρα. Εἶναι θυμητάρια ἱερὰ κι ἀγιασμένα. Γίνονται φλόμπουρα στοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων.

Γι' αὐτὸ τοὺς βλέπεις ἐδῶ, ἔτοιμους νὰ παραδώσουν μόνο μὴ ξεσκισμένη ξεθωριασμένη κουβέρτα.

“Ὁ διοικητῆς τὸ παίρνει εἶδηση. “Ὀμως δὲ μιλεῖ. Τὶ

νά πει; Φωνάζει τὸ Ναπολέοντα χωριστά. Τοῦ μιλεῖ πολλήν ὥρα. Αὐτὸς ἀκούει προσεχτικά, σοβαρὸς, καὶ μιὰ ρυτίδα, κοφτὴ σὰ σπαθιά, ἀδλακώνει κάθετα τὸ πλατὺ, φωτεινὸ του μέτωπο.

Ὁ διοικητὴς χειρονομεῖ, δὲν κοιμαντάρει τὰ χέρια του καὶ οἱ χειρονομίες του δὲν ἀρμονίζονται καθόλου μὲ τὸ ὄλο του παρουσιαστικὸ καὶ μὲ τὸ παρακαλεστικὸ ὕφος τοῦ προσώπου. Σὰ ζητιάνος, ποὺ παρακαλεῖ γονατιστός, ἀπὸ τὴν ὄψη του ξεχειλᾷ ἡ δουλικότητα καὶ μὲ τὰ χέρια ἀγωνίζεται νὰ δείξει τὴν ἀξιοπρέπεια ποὺ δὲν ἔχει. Κάνει τὴν ὑστατή προσπάθεια νὰ μεταπείσει τὸ Ναπολέοντα νὰ μὴν ἐπιμένει. Νὰ δεχτεῖ τὴν ἀντικατάστασή του μ' ἕναν ἄλλο. «... Γιατὶ αὐτὸς εἶναι χρήσιμος καὶ γιὰ σήμερον καὶ γιὰ αὔριον».

— Ἡ ζωὴ τοῦ κάθε Ἑλληνα, κύριε διοικητά, ἀξίζει ὅσο κι ἡ δική μου. Μιὰ Μάνα τὸν περιμένει κι αὐτὸν ὅπως καὶ μένα. Εὐχαριστῶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρο καὶ γιὰ τὴν ἀξία ποὺ μοῦ δίνετε. Ἄλλὰ, μόλις δεχτῶ τὴν πρότασή σας, αὐτόματα παύω νὰ εἶμαι ἐγώ. Γίνομαι τίποτα. Καὶ κάτω χειρότερο: Δολοφόνος καὶ προδότης! Γιατὶ μὴν ξεχνοῦμε, κ. διοικητά, πὼς ἐσεῖς εἴστε πάντα κατακτητὴς κι ἐγὼ ἀγωνιστὴς γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας μου. Εἶμαστε ἐχθροί!..

Ὁ Διοικητὴς ἐπιστρατεύει καὶ τὸ τελευταῖο ἐπιχειρημα:

— Σ' ὅποιο στρατόπεδο κι ἂν ἀνήκουν οἱ ἀληθινοὶ ἥρωες, ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ τοὺς σεβασθοῦμε.

— Πολὺ σωστά! Ἄλλὰ ἐσεῖς κάνετε τὸ ἀντίθετο. Θέλετε τὸν ἐξευτελισμὸ τους.

— Πῶς λοιπόν; Μὰ γιατί, Ναπολέον!

— Δέχεστε νὰ βάλετε στὴ θέση μου τὸν πιὸ σκάρτο Γερμανὸ στρατιώτη; Ὅχι ὅμως Ἑλληνα. Τότες δέχο-

μαι τῇ ζωῇ καὶ σᾶς ἀναγνωρίζω τὴν καλὴ πρόθεση καὶ τὴν ἱπποτικὴ συμπεριφορὰ πολεμιστῆ πρὸς πολεμιστῆ!

Ὁ διοικητὴς ἐσώπασε! Χτυπᾷ τὸ Ναπολέοντα στὸν ὄμο καὶ τοῦ δίνει τὸ χέρι του.

— Δὲν ὑπῆρξες ποτὲ σκλάβος, τοῦ λέει.

Καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸν ἀποχαιρετᾷ καὶ παραδέχεται τὸν ἐξευτελισμὸ καὶ τὴν ἥττα του, σὰν κατακτητῆς καὶ σὰν ἄτομο.

Ἐὰν αὐτοκίνητα μὲ τὴ φρουρὰ συνοδείας, περιμένουν ὄξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ἐκεῖ σταμάτησαν ἀπὸ τὸ πρῶν. Κάθε τόσο ἔρχεται ἓνας ἀξιωματικὸς καὶ ρωτᾷει, ἂν εἶναι ὥρα νὰ μπούνε. Αὐτὸς ἀπαντᾷ ξερά, βλοσυρά, ἀπότομα, ὄχι!

Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ τοὺς μεταφέρουνε στὸ 15, γιὰ νὰ γδυθοῦνε. Στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα σέρνεται ὁ κάθε μελλοθάνατος μόνον μὲ τὰ ἐσώρουχα. Κουστούμι, παπούτσια, καπέλο, παραδίνονται. Λεῖα Πολέμου. Ἡ πιὸ σωστά, μερίδιο τοῦ γερμανικοῦ Λαοῦ, ἀπὸ τὴ λαφυραγωγία τῆς Εὐρώπης. Κουρελάκια καὶ ἀποφόρια εἶναι ἡ ἀμοιβή του, ἐπειδὴ ἐδέχτηκε τὸ ναζισμὸ καὶ τὸν ἐστήλωσε μὲ καντάρια αἵματα, μὲ τὰ ἑκατομμύρια πτώματα τῶν παιδιῶν του. Ἄν εἶχε λίγη φαντασία αὐτὸς ὁ Λαός! .

Μὰ τότε δὲν θὰ ἦταν αὐτός! Δὲν θὰ ἦταν ὁ θλιβερότερος καὶ ὁ μόνος ἀξιωματικὸς δούλος τῆς ἱστορίας.

Οἱ μελλοθάνατοι ἀρνοῦνται νὰ βοηθήσουνε στὸν ἐμπαιγμὸ αὐτοῦ τοῦ Λαοῦ. Δὲν εἶν' αὐτοί, ποὺ μὲ ὑποκινηθεῖ ποτε τρόπο, θὰ ἐνισχύσουνε τὸν τύραννον νὰ δημαγωγεῖ καὶ ν' ἀπατᾷ τὸ δούλο καὶ τὸ θύμα του. Ἐπειτα, τὴ ληστεία τῶν νεκρῶν ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα τὴ λέει «ιεροσυλία», ὄχι λεῖα πολέμου. Ἐκεῖ μπροστά μας, κάτω ἀπ' τὴ μύτη τῶν Γερμανῶν, συνεννοῦνται καὶ παίρνουν ἀπόφαση: Θὰ τουφεκιστοῦμε ντυμένοι.

Τὴν ἀπόφαση τὴν ἐπιβάλλουνε. Ὁ Ναπολεὼν τὴν κάνει γνωστὴ στὸ διοικητῆ. Ἄν ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι

καταχτητής στον τόπο τούτο, θά την απόρριπτε. Μά τώρα... μήτ' αὐτὸς δὲν ξέρει πιά τι μπορεί νὰ εἶναι. Ἡ κατάντια του ἔφτασε στὸ σημεῖο ν' ἀμφιβάλλει καὶ γιὰ τὸ δ,τι βλέπει καὶ γιὰ τὸ δ,τι ἀκούει. Παράλυσε, κι ὄχι μόνο θά πᾶνε ντυμένοι, φρέσκοι, σιδεραμένοι, νὰ παρουσιαστοῦνε στὸ Θάνατο, μὰ καὶ θά τσαλαπατήσουνε πῶ μπροστά, ἐδῶ, σὲ τούτη τὴν αὐλή, τὸν κάθε ἐχθρό, εἴτε καταχτητής λέγεται, εἴτε Χάρος. Μὲ τὸν πρῶτο ξόφλησαν. Τὸν ἐξευτέλισαν, τὸν ἔχουνε καὶ στέκεται ἄβουλος κι ἀνίκανος νὰ παρακολουθεῖ μὲ ποιὸ μεγαλεῖο ἐκδηλώνεται αὐτὸ τὸ θαῦμα, ποὺ λέγεται ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Μὲ τὸν δεύτερο, μὲ τὸ Χάρο, ἀπομένει νὰ τὰ ποῦνε ἀκόμη. Ὁ γέρο Μῆτσος ὁ καινεργάτης, ὁ Μῆτσος Ρόδης, ἀπὸ τὴν Καβάλα, ἀνοίγει τὸ χορὸ.

Διακόσα κορμιά ταλαντεύονται, ἔμεταπατοῦνε γρήγορα, ἀνησυχοῦνε ἀπὸ τὰ νύχια ὄς τὴν κορφή, λὲς καὶ ζητοῦνε ἀπὸ τὴ Γῆς νὰ σταματήσει ἀμέσως τὸ στριφογύρισμα τῆς στὸ κενό. Ἄν γυρεῖ, μὲ τὴν αἰώνια περιστροφή της, νὰ θρεῖ κολῶνες γιὰ νὰ στηριχτεῖ καὶ νὰ γεφυρώσει τὸ χάος, νὰ ἐδῶ 200 κολῶνες, γι' αὐτὸ τὸ σκοπό. Μὲ τὰ νύχια τοῦ δεξιοῦ τους ποδιοῦ πατοῦνε στὸν πόλο τῆς Ζωῆς καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ φτερνίζουνε τὰ σκοτεινὰ βασίλεια τοῦ Θανάτου. Τὸ ἔδαφος τοῦ καινούργιου χώρου ποὺ πατοῦνε, εἶναι στὸ σκοτάδι, εἶναι χαλαρὸ, ἀνεξερεῦνητο. Κι ὅμως πρέπει νὰ τολμήσουνε τὴν ἐξερεύνηση καὶ τὴν κατάκτηση, γιὰ νὰ δώσουνε νόημα στὴν ἐφήμερη ζωὴ. Ταλαντεύονται. Στηρίζονται μόνο στὴ μύτη τοῦ ἑνὸς ποδιοῦ. Ἀποσύρουνε τ' ἄλλο ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ χωρὸ. Τραβοῦνε καὶ πάλι ὄλο τὸ βάρος ἀπάνω στὴ Γῆ. Τινάζονται ψηλά, παλεύουνε μ' αὐτὸ τὸ βάρος, παλεύουνε μὲ τὸν ἄερα, ξαναγγίζουνε στὴν στριφογυριστὴ Γῆ καὶ ξανατινάζονται ψηλά στὸν ἄερα.

Δὲ λέγεται πιά τούτο χορὸς ἀνθρώπων τοῦ πλανήτη

μας. Είναι ἡ τρομερὴ προσπάθεια ἄγνωστων Τιτάνων, νὰ πετύχουνε προσαρμογὴ στὸ γενικὸ ρυθμὸ τοῦ Σύμπαντος, στὸ γενικὸ χορὸ τοῦ Σύμπαντος, γιὰ νὰ καταχτήσουν τὴ στιγμή πού πρέπει νὰ σφεντονιστοῦνε στὸ κενό, καὶ νὰ πατήσουνε μ' ὄλο τὸ βάρος τους, ὀλόρθοι, ἔτοιμοι γιὰ θεμέλιωμα καὶ ἀνοικοδόμηση, στὸ χαλαρὸ χώρο τοῦ Θανάτου.

Σκοπὸς τους εἶναι νὰ πᾶνε κι' ἐκεῖ σὰν ἀγωνιστὲς κι ὄχι σὰ θύματα. Σὰν καταχτητὲς κι ὄχι ὑποταχτικοὶ τῶν φυσικῶν νόμων.

Τὸ πόδι τὸ ἕνα τινάζεται πάλι στὸν ἄδειο χώρο. Δισταχτικὰ ἀγγίζει καὶ προσπαθεῖ μὲ τὴν ἀφή νὰ μαντέψει, νὰ εἰδοποιήσει. Ἡ ψυχὴ τὸ εἰδοποιεῖ, στὴ γλώσσα τὴ δική της, νὰ σταματήσει τὰ πισωγυρίσματα καὶ νὰ τολμήσει! Τότε ἀκούγεται αὐτὴ ἡ φωνὴ καὶ στ' αὐτιά τὰ δικὰ μας, σὰν τραγοῦδι ἀπόκοσμο πού μόνο τὰ λόγια του γρικοῦμε, μὰ τὴν οὐσία δὲν τὴ νιώθουμε. Δὲν εἴμαστε ἱκανοὶ ἀκόμη. Ὁ ἀέρας ἠλεχτριζεῖται λές, μεθ'α καὶ τραγοῦδα καὶ κείνος, μὲ τίς ψυχὲς πού δίνουνε τίς στερνὲς προσταγὲς στὸ κορμί, γιὰ τὴν ἔφοδο.

— Ἐχε γειά, καμμένε κόσμε. . .

Τὰ λόγια τὰ ξέρουμε καὶ μεῖς. Τὰ προσαρμόζουμε καὶ στοῦ χοροῦ τὸ ρυθμὸ. Μὰ εἶναι σὰ νὰ λέμε μοιρολόι κι εἶναι σὰ νὰ παρακαλοῦμε τὸ μαγνήτη τῆς Γῆς νὰ λυπηθεῖ τὸ δοῦλο του καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήσει νὰ φύγει γιὰ τ' ἄγνωστο.

Τοῦτοι ἐδῶ, λές καὶ νικήσανε αὐτὸν τὸν μαγνήτη, καὶ μὲ τὸ τραγοῦδι τούς δὲν ἀποχαιρετοῦνε κανέναν ἀφέντη καὶ καμμιά δουλειά. Εἰδοποιοῦνε θριαμβευτικὰ, πὼς φεύγουνε πάνοπλοι γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῆς ζωῆς ἐναντιὸ τοῦ θανάτου.

Ἐμεῖς στεκόμαστε τόσο μακριά! Μόνο σὰν θνεῖρο τούς βλέπουμε καὶ τούς ἀκούμε.

Πραγματικοί θεατές, σ' αὐτὴν τὴν ἀνοσιπρόσητην ἐξόρμησιν, εἶναι ἄλλοι:

Ὁ Πέμπτος αἰώνας ἀκέραιος, στέκεται, βλέπει καὶ κρατᾷ τὴν ἀναπνοήν του, γιὰ νὰ μὴν ἐνοχλήσῃ τοὺς καλλιτέχνες τοῦ στή σύλληψιν τῆς ἀνώτατης δημιουργίας τους.

Οἱ Θερμοπύλες παρουσιάζουνε ὄπλα καὶ ἕνας τρανὸς Βασιλέας μιλεῖ σὲ τρακόσους διαλεκτοὺς: «Προσκυνησθε, τοὺς λέει, καὶ παραδώσατε σὲ τούτους τοὺς 200 τῶν στενῶν τὴ φρουρήσῃ!»

Ἕνας ρασοφόρος ἀπὸ τὴν Ἀλαμάναν ἐνθουσιάζεται καὶ ξαναγυρεῖ σπαθί!

Ἡ σκλαβωμένη Πατρίδα τρέχει μὲ λυμένα πὰ τὰ χέρια, ξεσκισμένο χιτῶνα καὶ μαλλιά στὸν ἄνεμο, γιὰ νὰ προλάβει.

— Εὐχαριστῶ! τοὺς λέει. Τὴν ψυχὴ μου ἔχασα. Ἐσεῖς τὴ στεγάσατε ὀχτῶ μαῦρα χρόνια. Στ' ὄνομα τὸ δικά μου, σᾶς ἔσυραν οἱ ληστὲς στὶς φυλακές, στοὺς δρόμους τῶν μαρτυρίων καὶ στὶς ἀλυσίδες τοῦ μεσαίωνα. Ἀνήμπορη, σκλάβαν, χωρὶς λαλιά, σᾶς παρακολουθοῦσα. Πρώτους ἑσᾶς θὰ θυμηθῶ, διαλεκτοὶ πρόμαχοι, στὴ Μεγάλῃ Δίκῃ γιὰ τ' ἀνομήματα ποὺ κάναν στ' ὄνομά μου. Εἰστε οἱ ἀσύγκριτοι τῆς ἱστορίας μου!.. Τώρα, ποὺ δὲν εἰστε πὰ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοῦ κόσμου ὅλου καμάρι καὶ δόξα, μὴν ξεχνάτε, παιδιά μου, πὼς ἐγὼ σᾶς ἐγέννησα!..

Αὐτὸ δὲν τὸ ξεχνοῦνε. Καὶ πατώντας τὸ στερεὸ βῆμα τοῦ χοροῦ στοῦ Χαΐδαριου τοῦ ἔδαφος, τινάζονται καὶ φεύγουν σ' ἄλλους χώρους τραγουδώντας τὴν ἀπόκρισίν τους στὴ στερεὴν παράκλησιν τῆς πατρίδας:

— Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη!..

Τὸ στρατόπεδο ἀπέμεινε σὰν ὄρφανό, σὰν ἔρημο. Καμμιά ἀγγαρεία δὲν ἔφυγε σήμερα. Μᾶς ἀφήκαν ἐλεύθερους. Οἱ κατάδικοι περιφέρονται στὶς αὐλές, μὲ τὰ χέρια πίσω, σκυφτοὶ καὶ θαθεῖα συλλογισμένοι. Τὸ συναίσθημα τοῦ πρώτου ξενητεμοῦ μᾶς κατακλύζει. Ἀκριβῶς ὅπως αἰσθάνεται τὸ παιδί πού πρωτοφεύγει ἀπ' τὸ πατρικό, ἀπὸ τὸ χωριό του, γι' ἄλλους τόπους. Κάθε τόσο γυρίζει πίσω καὶ κυττάζει, λαχταρίζοντας τὸ χωριουδάκι πού ἀφήνει ἐκεῖ στὸ βάθος, μακριά. Τὰ μάτια του γεμίζουνε δάκρυα, κι ἡ καρδιά ἀνυπόμονα πλέκει κιάλας τὸ μῦθο τῆς ἐπιστροφῆς. Τὸν πρώτο μῦθο.

Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση βρισκόμαστε ὅλοι, γέροι καὶ νέοι. Μόνο πού δὲν περιμένουμε γυρισμό, καὶ δὲ βάζουμε στὸ νοῦ μας χαρές.

Φοβᾶται κανένας νὰ μπεῖ στὸ θάλαμο. Τὴ μοναξιά καὶ τὴν ταξινόμηση τῶν ἐντυπώσεων φοβᾶται. Ἔτσι, περπατοῦμε ὄρες ἀτέλειωτες ἀπάνω κάτω στὶς αὐλές, χωρὶς νὰ μιλοῦμε, χωρὶς νὰ νοιαζόμαστε πᾶ γιὰ τίποτα, καὶ παρακαλοῦμε νὰ μὴν τελειώσει ὁ δρόμος αὐτός. Νὰ μὴν τελειώσει ὅσπου νὰ ῥθει κι ἡ δική μας ἡ σειρά!...

Κανένας δὲ νοιάζεται τούτῃ τὴν ὥρα γιὰ τὴ ζωὴ του. Κανένας δὲ λογαριάζει πὼς θὰ φύγει ἀπὸ δῶ πέρα. Τὰ ὄνειρα εἶναι πολυτέλεια τῆς ψυχῆς, πού χρειάζονται κάποια φτερά γιὰ νὰ πετάξουνε. Μὰ ἡμεῖς τί εἴμαστε γιὰ

νά 'χουμε τέτοιες ἐλπίδες και νά αίστανόμαστε παρόμοια φτερουγίσματα;

Σταθήκαμε μάρτυρες τῆς πῶ μεγάλης πτήσης τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ θαυμασμός και ἡ κατάπληξη μᾶς ἐσύνησαν. Δὲν ξέρω γιὰ ποῦ λόγῳ θυμοῦμαι, αὐτὴ τῆ στιγμῆ, τὰ πῶ καταθλιπτικὰ περιστατικὰ. Προσπαθῶ νά τὰ διώξω ἀπὸ τῆ μνήμη, μὰ αὐτὰ ἐπιμένουνε. Ἔρχεται ἡ μὰ μετὰ τὴν ἄλλη ἡ εἰκόνα τους. Κι ἐγώ, σὰ σκλάβος, σὰ σωστὸς καταδικός, εἶμαι ὑποχρεωμένος νά ζῶ δλ' αὐτὰ τὰ κακὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς.

Ἔτσι ξαναθυμοῦμαι κάποιον δημόσιο ξυλοδαρμὸ τὸ Δεκέμβρη πὸ πέρασε, μὰ μέρα πὸ ὁ χιονοβοριάς μαστίγωνε και κείνος, λὲς κι ἦταν αὐτὸς πὸ ἔδινε στὸ δῆμο τὴ διάθεση γιὰ τέτοια ἔργα. Κανένας ἀπὸ μᾶς δὲν ἤξερε νά δουλέψει τὸν κλίβανο. Ὁ Σύρμας ἐζήτησε ἀπὸ τὸ Δῆμο ἕναν εἰδικό. Τὸ πρῶν ἐρχότανε, τὸ θράδν ἐφευγε. Κι ἐμεῖς τὸν ζηλεύαμε τὸν ἐλεύτερον αὐτὸν τεχνίτη πὸ μπορούσε νά μπαίνει και νά θγαίνει μὲ τόση εὐκολία κι ἀπάθεια σὲ τούτη τὴν κόλαση. Αὐτὸς ὅμως ἦταν ἀδιάφορος. Δὲ μπορούσε νά ὑποψιαστῆ καθόλου τὴν ἁμορφιά τῆς ζωῆς. Ἡ ἀπάθειά του ἦτανε τόση πὸ σὸ ἔκανε τὴν ἐντύπωση πὸς ζεῖ ἔτσι κουτουροῦ, γιὰτὶ γεννήθηκε, γιὰτὶ ἔτυχε νά θρεθεῖ στὴ Γῆ. Στὴν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου ἦτανε ξένος. Ὀλωσδιόλου ξένος. Τὸ μόνο πὸ καταλάβαινε ἦτανε πὸς τὸ Χαϊδάρι εἶναι ἕνας κλειστὸς χῶρος, πὸ οἱ ἀνθρώποι ἀπαγορεύεται νά περάσουνε και γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ τσιγάρο εἶναι περιζήτητο και τὸ Χαϊδάρι μὰ καλὴ ἐπιχειρήση. Κάθε μέρα ὄσα τσιγάρα ἔφερνε τὰ πουλοῦσε. Τριάντα και σαράντα φορὲς ἀπάνω ἀπ' ὄσο τ' ἀγόραζε. Τὸ μεροκάματό του, σὰν κλιβανέας τοῦ Χαϊδαριοῦ, ἦτανε τίποτα μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ κέρδος. Ἄρχισε νά κάνει κι ὄνειρα γιὰ μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις. Ἀφήνω πὸν πληρωνότανε ἀπὸ μᾶς τὴν ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος κι ὄστερα ἔβρισκε ὄξω

τοὺς δικoὺς μας κι ἔξαργύρωνε καὶ τὶς ψευτιὲς ποὺ μποροῦσε νὰ κατεβάσει τὸ φτωχὸ του τὸ κεφαλάκι.

Αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο τὸν πλησίαζες, μόνο σὰν ἦταν νὰ κλιβανίσεις τὰ ροῦχα σου. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο μᾶς ἔπιασε ἓνα φοβερὸ πάθος γιὰ τὴν καθαριότητα. Κι αὐτὸ τὸ πρόσεξε ὁ Σύρμας. Παρακολούθησε κι ἔπιασε μερικoὺς τὴν ὥρα τῆς συναλλαγῆς μὲ τὸν κλιβανιστὴ. Ἐξήτησε νὰ τοῦ ποῦνε καὶ τοὺς ἄλλους. Κι' ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν ἄλλοι ἀγοραστῆς, θὰ πλήρωνε ὅλο τὸ Στρατόπεδο!

Μᾶς παρατάσσει γιὰ ἕκτακτο προσκλητήριο. Βάζει στὴ μέση τῆς αὐλῆς κάμποσα τραπέζια. Οἱ περισσότεροὶ ἀγνοοῦσαν κι' αὐτὸ τὸ ἐμπόριο τῶν τσιγάρων. Μὰ καὶ κείνοι ποὺ ἤξεραν ὑποθέσανε πὼς ἐτοιμάζεται ὑπαίθρια συνεδρίαση στρατοδικείου, γιὰ νὰ δικάσει τὴν ὑπόθεση.

Τὸ μεγάλο θάσσανο δὲν ἦταν ἡ ἔγνοια γιὰ τὴν ἀπόφαση ποὺ θὰ ἔβγαине, ὅσο τὸ φοβερὸ κρῦο. Λιάνιζε, ἔτσουζε καὶ τὰ χέρια δὲν τὰ ὀρίζαμε. Οἱ περισσότεροί μας εἶχαμε καὶ πληγῆς ἀνοιχτῆς ἀπὸ τὰ θασσανιστήρια τῆς ἀνάκρισης, καὶ πονοῦσαν φριχτὰ μὲ τὴν παγωνιά.

Ὅμως δὲν ἦτανε στρατοδικεῖο. Ἡ ἀπόφαση εἶχε πιά παρθεῖ ἀπὸ μόνο τὸ Σύρμα καὶ τώρα θὰ τὴν ἐκτελοῦσαν. Πρῶτο φωνάζανε τὸν κλιβανιστὴ καὶ τρεῖς ἄλλους. Τοὺς ἔβαλαν μπροστὰ στὰ τραπέζια, πολὺ ἀραιά, καὶ τοὺς διατάξανε νὰ γδυθοῦν. Ἐπειτα τοὺς ἔσκυψαν ἀπάνω στοὺς πάγκους κι οἱ τρεῖς δῆμοι ἄρχισαν τὴ δουλειά τους μὲ βούνευρο στριψτό.

Ἡ ἀπόφαση ἦτανε γιὰ ἑβδομήντα πέντε βουρδουλιές. Τὸ νόμμερο φαίνεται μικρὸ. Δὲν κάνει καὶ τόση ἐντύπωση! Μὰ ἐδῶ βοηθοῦσαν πολλὰ πράματα γιὰ νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ξυλοδαρμὸς ἡ χειρότερη ποινὴ. Πρῶτα περιμένεις τὴ σειρά σου καὶ βλέπεις! Ἐπειτα, ὅταν τὸ κορμί εἶναι γδυμνόν, μέσα στὸ κρῦο τοῦ Δεκέμβρη, ἡ βουρδουλιὰ εἶ-

ναι σὰ μιὰ ξυραφιὰ πού τὴν πιπερίζεις μὲ ψιλό πιπέρι. Ἐβδομήντα πέντε τέτοιες ξυραφιές, δὲ γιαιτρεύονται εὐκόλα. Ἀνάβει καὶ τσούζει ὄλο σου τὸ κορμί. Τὸ θράδυ, μήτε πού κάνεις τὴν ἀπόπειρα νὰ πέσεις στὰ ρούχα σου. Δὲ δέχεσαι μήτε τὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἡ νύχτα εἶναι Δεκεμβριανή, ἀλλοίμονό σου. Περπατᾷς ὅλη τὴ νύχτα κοτζάμι ἄντρας, μὲ τὰ χέρια στὶς μασχάλες, σκυφτός, καὶ κλαῖς σὰ μωρό. Ὅλοι μαζί κλαῖνε σὰν τὰ παιδάκια. Ἐπειτα εἶναι οἱ ἀπαισιες σκέψεις πού σοῖ ἔρχονται τὴν ὥρα ἐκείνου τοῦ νυχτερινοῦ περιπάτου. . . Ὅσοι ἔχουνε πληγὲς ἀπὸ τὴν ἀνάκριση, μουγκρίζουνε ἀπὸ τὶς πρῶτες κιάλας δουρδουλιές. Τὸ κορμί τους πασαλεύεται μ' αἷματα καὶ μοιάζουνε σὰν ἀρνιά πού τὰ μισοσφάζανε καὶ τοὺς ἔφυγαν μὲ τὸ μαχαίρι στὸ λαμῖό.

Νὰ τὸ θυμοῦμαι αὐτό, ἐπειδὴ εἶδα τώρα δὲ τὸν κλιβανιστὴ νὰ περνᾷ ἀπὸ δίπλα μου νὰ κόβει κι αὐτὸς βόλτες συλλογισμένος στὴν αὐλή; Γιατὶ τὸν κράτησαν στὸ Χαϊδάρι ὀριστικά πιά. Κι ἀπὸ τότε μένει μαζί μας.

Δὲν ξέρω τίποτα. Τὸ μόνο πού ξέρω εἶναι, πὼς προσπαθῶ νὰ διώξω τέτοιες θύμησες. Μοῦ ἔρχονται σὰ μαῦρα πουλιὰ καὶ μὲ τριγυρίζουνε, λὲς πὼς παίζουνε μὲ τὴν πίκρα καὶ τὴν ἀγωνία τ' ἀνθρώπου.

Παρακολουθῶ ἓνα σπουργίτη, πού προσπαθεῖ νὰ θρεῖ χῶμα νὰ κυλιστεῖ. Δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ βουλευτεῖ σὲ τούτη τὴν αὐλὴ καὶ πετᾷ πάρα κάτω. Σὲ λίγο ξαναγυρίζει καὶ ξαναψάχνει. Τόπο πού τὸν ζήλευσε κι αὐτὸς νὰ ἐγκατασταθεῖ! Κρίμα στὰ φτερά! Προσπαθῶ νὰ μὴν τὸν βλέπω. Μοῦ κάνει κακὸ καὶ τὸν ἀντιπαθῶ. Παραμερίζω. Κι αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ σκοντιάρω πάνω σὲ μιὰ πέτρα πού κάθε κατάδικος ἀποφεύγει νὰ δρασκελίσει ἢ νὰ πατήσῃ. Ἐχει πιεῖ πολὺ ἀνθρώπινο αἷμα κι ἔχει κάνει κοκκινόμαυρους λεκέδες, πού καμμιά βροχὴ δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς ξεπλύνει.

Δὲν πᾶνε πολλές μέρες πού μᾶς παρατάξανε πάλι ἔκτακτα, γιὰ νὰ σκοτώσουνε μπροστά μας ἕνα νῆον ἄντρα 35 χρονῶ. Λευή τότε λέγανε κι ἦταν ἀπὸ τὰ Γιάννενα.

Τέσσερις φορές, ὁ καημένος, ἀποπειράθηκε νὰ δραπετεύσει. Σύμφωνα βέβαια μὲ τοὺς ἀνθρώπινους νόμους, οἱ τέσσερις ἀπόπειρες εἶναι ἀνθρώπινες. Ἡ λαχτάρια γιὰ τὴ λευτεριά εἶναι ἔνστιχτο πὸν δὲν μορεῖς τόσο εὐκολα νὰ τοῦ πᾶς κόντρα. Μὲ τοὺς νόμους ὅμως τῶν Ἐς - Ἐς, ὁ ἀνθρωπος πρέπει νὰ σβήσει, ἀφοῦ ἔχουμε τέτοια πρόοδο στὴ μηχανικὴ. . .

Ἔκαναν πὼς τὸν ξέχασαν τὸν Λευή. Περᾶσανε κάπου 25 μέρες ἀπὸ τὴν τελευταία φορὰ πὸν ἔκλεισε τὰ μάτια του καὶ ρίχτηκε στὴ φυγή. Ξαφνικὰ μᾶς παρατάζουνε σὲ σχῆμα γάμμα, φωνάζουνε τὸν ἀνθρωπο καὶ τοῦ λέει ὁ Σύρμας, μὲ τὸ μπιστόλι στὸ χέρι, πὼς πρέπει νὰ πᾶει δέκα θήματα πιὸ κεῖ γιὰ νὰ τὸν σκοτώσει. Αὐτὸς τρόμαξε, ὄχι τόσο γιὰτὶ θὰ πέθαινε, ὅσο τὸ ψυχρὸ, τ' ἀδιάφορο, τὸ παγωμένο ὕφος τοῦ Σύρμα καὶ τὴν ἀπάθεια μὲ τὴν ὁποία τοῦ ἔλεγε νὰ πᾶει πιὸ κεῖ νὰ τὸν μπιστολίσει. Καὶ δὲ μοροῦσε νὰ κάνει θῆμα ἀπὸ τὴ θέση του. Κύτταζε σὰν ἀποσβολαμένος τὸ μπιστόλι καὶ τὰ στεγνὰ μάτια τοῦ διοικητῆ. Ἀσφαλῶς θὰ συλλογιζότανε πὼς βλέπει ὄνειρο. Γιὰτὶ δὲ θὰ χωροῦσε τὸ μυαλό του πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ γίνεται αὐτὴ ἡ τρομερὴ πράξη, μὲ τόση ἀδιαφορία μπροστὰ σὲ χίλιους ἀνθρώπους μιὰ μέρα πὸν χιόνιζε καὶ πολὺ θὰ τὸν συλλογιζόταν ἡ Μάνα του μὴν τύχει καὶ τῆς κρολογήσει. Ἔπειτα πάλι θὰ τὸ πίστεψε. Αὐτὸ τὸ δευτερόλεπτο πὸν θὰ πίστεψε πὼς ὡς ἐδῶ ἦταν ἡ ζωοῦλα του, τί νὰ σκεφτότανε; Θυμοῦμαι πὸν γύρισε μιὰ στιγμή καὶ μᾶς κύτταξε μ' ὀρθάνοιχτα μάτια καὶ περιμένα πὼς ἦταν ἔτοιμος νὰ παρακαλέσει κάτι. Θὰ τὸ βρῆκε ἀνώφελο καὶ ξαναγύρισε τὰ μάτια ἀλλοῦ. Τὸ πρόσωπό του εἶχε γίνει κατακίτρι-

νο. Σὰ φλουρί βενέτικο. Δέν ἀκούσαμε καθόλου τὴ λαλιά του κείνες τὶς τελευταῖες στιγμές. Καὶ θυμοῦμαι καλά πὼς ἔκανα τὴν ἴδια ἀκριβῶς σκέψη ποὺ κάνω καὶ τώρα. Πέθανε βουβός; Γι' αὐτὸ δέν μπόρεσε νὰ παραγγεῖλει τίποτα;

Μήπως τὴν τελευταία στιγμή τὸν κυρίεψε μὰ παγερὴ ἀδιαφορία καὶ παραλόσανε ὅλες οἱ λειτουργίες τῆς ψυχῆς του; Τότε θὰ ἦταν ἀνώδυνος πιά ὁ παιδεμός κι' ὁ θάνατός του.

Ὁ Σύρμας τραβήχτηκε δέκα μέτρα πίσω. Ἡ σφαίρα τὸν βρῆκε στὴν καρδιά. Ἔκανε νὰ χουφτώσει τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὰ δύο του χέρια, μὰ δέν πρόλαβε. Ἔπεσε πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἄσπρη πέτρα, ποὺ ἐσκόνταφα τώρα, καὶ θυμοῦμαι πὼς δύο τρία λεπτά ἔκανε φοβερόν ἀγώνα νὰ τὴ δαγκώσει. Τὸ αἷμα βγῆκε ἀπὸ τὸ στόμα κι αὐτὴ ἡ πέτρα τὸ ρουφούσε σὰ νὰ ἦταν σφουγγάρι. Ἐτρεξε καὶ τὸ σκυλί τοῦ διοικητῆ, μὰ δέν πρόλαβε, δὲ βρῆκε τίποτα πιά στὴν πέτρα ἀπάνω κι ἔγλειψε τὰ δόντια καὶ τὰ χεῖλια τοῦ νεκροῦ! Κι ὕστερα ἔγλειψε τὰ δικὰ του χεῖλια καὶ κουνούσε τὴν οὐρά του κέρα - δῶθε...

Ἡ αὐλὴ σὲ διώχνει, ὁ θάλαμος δὲ σὲ χωρᾷ. Τὸν ἐαυτό σου δέν τὸν θέλεις παρέα καὶ θυμᾶσαι, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπόγνωση, τὸ χέρι τῆς Μάνας σου, ποὺ ἔχωνε τὰ μακριὰ της δάχτυλα στὰ μαλλιά σου, χωρὶς νὰ σοῦ λείει τίποτα. Κι ἤσουνα τόσο ἀναπαμένος! Καμμιά ἐλπίδα δέν εἶναι δυνατὸ νὰ σὲ ζεστάνει σήμερα. Μοιάζεις σὰ νὰ γύρισες ἀπὸ ἓνα ταξίδι παραμυθιοῦ, στὸ κρύο καὶ στὴ φτώχεια ἑνὸς ἐργατικοῦ, ὑπόγειου δωματίου τῆς Δραπετσώνας.

Καθένας μας ἀποφεύγει νὰ κυττάξει πρὸς τὸ θάλαμο Νο 1.

Ποῦ θὰ πᾶμε λοιπὸν σήμερα; Δέν ὑπάρχει κανένα μέρος γιὰ μᾶς, ποὺ νὰ ἔχει λίγη ζεστασιά καὶ λίγη στοργή. Κι αὐτὴ ἡ μνήμη μᾶς ἀρνιέται τὸν ἴσκιό της. Κι δ-

ταν τὴν πολυπαρακαλέσουμε μᾶς πετᾶ σὰ χαμένα κορμιά, στὴν κόλαση τῶν πῶ φριχτῶν περιστατικῶν τῆς ζωῆς πού γνωρίσαμε.

Κάποια μορφή προσπαθεῖ ἀνάμεσ' ἀπ' τὸ χρόνο νὰ μοῦ χαμογελάσει. Κάποια χέρια τεντώνονται καὶ μᾶς καλοῦν. Μὰ ἡ μνήμη πετάει ἀνάμεσα ὅλες τὶς θολοῦρες καὶ τὴν καταχνιά.

Πίσω ἀπ' τὸ 3ο μπλόκ εἶναι ἐρημιά. Κανένας δὲν κάνει ἐκεῖ τὸν περίπατό του. Εἶναι ἥσυχια. Τουλάχιστο τούτη τὴν αὐλὴ νὰ μὴ θλέπεις. Περπατῶ κάμποσιν ὥρα, χωρὶς νὰ θυμοῦμαι τίποτα ἀπὸ κείνες τὶς ἄγριες σκηνές. Ὁ Κόβατς πέρασε, μὲ κύνταξε καλὰ καλὰ καὶ δὲ μοῦ μίλησε. Προσπέρασε. Τὰ τρία λυκόσκυλα τοῦ διοικητῆ τὸν ἀκολουθοῦνε. Ἐχει φαίνεται τὴν ἐντύπωση πὼς κάπως μοιάζει μὲ διοικητῆ, καθὼς τὸν τριγυρίζουνε τρία λυκόσκυλα κι ἐκεῖνος κρατᾶ ἓνα δούρδουλα στὸ χέρι.

Σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμό, στὸ πέρασμα κάθε στρατοπόδαρου Γερμανοῦ, πρέπει νὰ σταθεῖς προσοχή. Κι ὁ Κόβατς τὰ προσέχει αὐτά! Πολὺ περισσότερο τώρα πού νομίζει πὼς μοιάζει μὲ ἀξιωματοῦχο! Πρὶν προλάβω νὰ μετακινήθῶ, μεταγυρίζει δυὸ θήματα. Στέκεται καὶ μὲ παρατηρεῖ μ' ἓνα περίεργο μάτι. Τὸ τσιγάρο κρέμεται ἀπὸ τὸ στόμα του, σὰν μὲ ἀφέλεια, καὶ τὸ μόρτικο παρουσιαστικό του, καθὼς πάει νὰ σοβαρευτεῖ, σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση μαϊμούς ὅταν προσπαθεῖ νὰ φορέσει τὰ ματογυῶλια πού ἔκλεψε ἀπὸ κάποια τσέπη.

Μὲ ὕφος πολυάσχολου πού καταδέχεται ν' ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ κάποια ἀσήμαντη ὑπόθεση ἑνὸς φουκαρᾶ δούλου, μοῦ κάνει νόημα μὲ τὸ δείκτη τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ νὰ πλησιάσω.

—Θέλεις καπνίσεις; μοῦ λέει.

Παγίδα; Σπλαχνιά; Συνέχεια τῆς μίμησιν τοῦ ἀφέντη τοῦ τρανοῦ; Ὅ,τι κι ἂν εἶναι πρέπει ν' ἀπαντήσω.

--'Εκάπνισα, τοῦ ἀπαντῶ.

--'Ἐχει τσιγάρο;

--'Οχι.

— Πάρε. Πάρε κι αὐτὸ γιὰ βράδυ!..

Τὸν εὐχαριστῶ καὶ περμμένο προσοχή, νὰ φύγει πρῶτος. Κάνει δυὸ βήματα, κάτι σὰ νὰ θυμῆθῃμε ξαφνικά. Κοντοστέκεται, μετανοιώνει καὶ συνεχίζει τὸ δρόμο του. Ἀπότομα ξαναγυρίζει.

— Κόμ! Κόμ χίρ (ἔλα - ἔλε δῶ).

Τρέχω καὶ πάλι, μὲ τὴ θεβαιότητα πὸς παίζουμε τὸ παιγνίδι τοῦ ἀφέντη καὶ τοῦ δούλου.

— Ξέρει ἐσένα νέο;

--'Οχι κανένα νέο δὲν ξέρω.

— Χμ. Αὔριο σκοτώσει.

— Ποιὸ σκοτώσει αὔριο;

— Μάλιστα, ἐσένα... μόργκεν καπούτ! Καταλάβει;

--'Οχι.

— Αὔριο ἐσένα πάρει ἐδῶ, ὄξω, σκοτώσει. Ἐσένα μπὰμ - μποῦμ ἐδῶ, κεφάλια. Καταλάβει τώρα;

— Ἐκατάλαβα, ἐμένα αὔριο ντουφέκι. Ἔ;

— Για! Αὔριο ντουφέκι ἐσένα. Γκούτ καταλάβει.

Μοῦ χαμογελά σὰ νὰ μοῦ ἔφερε τὰ πιὸ χαρούμενα νέα καὶ συνεχίζει τὸ δρόμο του, παίζοντας μὲ τὸ βούρδουλα καὶ μὲ τὰ σκυλιά.

Δὲν τὸν μισῶ γιὰ τὰ σαχλά του αὐτὰ καμώματα. Στὸ βάθος μου λυποῦμαι τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν πόρωση καὶ γιὰ τὴ θλιβερὴ του κατάντια.

Τὸν διορίσανε ἐδῶ βασανιστῆ. Σὰν Ες - Ες δέχεται τὸ ρόλο τοῦ δήμιου καὶ ἐκτελεῖ τὴν ὑπηρεσία του μὲ τόσο ψυχρὸ, χοντρό κι ἀνόητο τρόπο.

Ἄηδία, σιχασιὰ σὲ κυριεύει γιὰ τ' ἀνθρώπινα κι αὐστάνεσαι σὰ νὰ βρῖσκεσαι μέσα σὲ μιὰ δάρκα πὸν ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει σὲ θουνά - κύματα καταμεσῆς τοῦ

ἄκεανοῦ. Τὸ κεφάλι σου ζαλίζεται, θουίζει κι ὅλο τὸ εἶναι σου εἶναι παρατημένο σὲ μιὰν ἀξεπέραστη ἀδυναμία πού δὲ σοῦ περνάει ἀπὸ τὸ νοῦ πὼς μπορεῖς ν' ἀντιδράσεις.

Τὸν περασμένο Γενάρη, ξεχωρίσανε πενήντα, γιὰ ἐκτέλεση. Πρώτη φορὰ πού θέτανε σ' ἐφαρμογὴ τὴν ἀπογύμνωση. Καὶ τοὺς πήγανε στὸ 14 χτίριο, μιὰ ἀποθήκη γυαλικῶν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Τὰ γυαλικά σωροὶ στίβες καὶ κάσες. Κι ὀλόκληρες πυραμίδες, πιατικά καὶ σεφίτσιια πολυτελείας. Λάφυρα δλ' αὐτά, λεία πολέμου, ληστεία δηλαδὴ τῶν Εὐρωπαϊκῶν καταστημάτων.

Σ' αὐτὴ τὴν ἀποθήκη λοιπὸν πήγανε τοὺς πενήντα γιὰ νὰ γδυθοῦνε. Τ' αὐτοκίνητο ἔφτανε κιάλας.

“Ὅταν πήγανε νὰ τοὺς πάρουν, ἡ καταμέτρηση ἔδινε 49. Πέντε καταμετρήσεις αὐτὸ τὸ νοῦμερο δώκανε.

— Λάθος θὰ γίνῃρε, εἶπε ὁ Σύρμας.

Βγήκε ὄξω στὴν αὐλὴ τοῦ στρατοπέδου, καὶ ὁ πρῶτος πού συνάντησε, ἦταν ἓνα παιδί 18 χρονῶ, πού ἔπαιζε μιὰ φουσαρμόνικα, ἔδῶ ἀκριβοῦς πού περπατῶ.

— Κόμι, Κόμι! τοῦ λέει.

Τὸ παιδί ἐφαντάστηκε πὼς ἐκέρδισε τὴν εὐνοια τοῦ διοικητῆ μὲ τὴ φουσαρμόνικα. Κι' ἔτρεξε γελαστό, πασίχαρο, σκουπίζοντας τ' ὄργανο μὲ τὴ μιὰ παλάμη του καὶ τὰ χεῖλια του μὲ τὴν ἀνάστροφη τοῦ χεριοῦ, γιὰ νὰ ναι ἔτομο νὰ παίξει μόλις διαταχτεῖ.

Τὸ πήρε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὸ πρόσθεσε στοὺς 49...

Λάθος, δὲν εἶχε γίνῃ. Μέσα στὶς κάσες καὶ στὰ χόρτα τῶν πιατικῶν κρυβότανε ὁ πεντηκοστός. Δὲ μπορεῖς νὰ τὸν σιχαθεῖς. Ποιὸς ξέρει ποιά Μάνα ἢ πόσα παιδιὰ τοῦ φαναζάνε κείνη τὴν ὥρα γιὰ ψωμάκι, γιὰ ὄρφάνεια καὶ γιὰ γυρισμό. Τὸ μυαλό του θόλωσε κι ἔκανε μιὰ σιχαμερὴ πράξη, χωρὶς νὰ λερωθεῖ.

Πήγανε τοὺς πενήντα, κι ὁ πεντηκοστός ἔπαιζε στὴ φουσαρμόνικα του τὸ «Μαύρ' εἰν' ἡ νύχτα στὰ βουνά»

Ἡ πόρτα τοῦ γυαλάδικου κλειδώθηκε κι ὁ κρυμμένος ἐτρόμαξε τὴ μοναξιά. Ἀναστήρωσε τὸ κεφάλι του. Ἐρημιά, μισοσκόταδο, καμμιὰ φωνὴ ἀνθρώπου ἀπ' ὄξω. Μήδε περπατησιά. Ὁ πανικός τὸν κυρίεψε.

Ὅ,τι γίνει ἄς γίνει! Μέσα στὴ παραζάλη του, συλλογίστηκε, πὼς θὰ μπορούσε βάζοντάς το στὰ πόδια, λαίφροντας φόρα, νὰ σχίσει τὸ στρατόπεδο ἀπὸ τὴ μιὰ πάντα ὡς τὴν ἄλλη, καὶ πρὶν ὁ σκοπὸς τῆς πύλης προλάβει νὰ τὸν ἐμποδίσει νὰ τιναχτεῖ ὄξω. Ἦθελε μὴν ὁποιαδήποτε φυγὴ αὐτὴ τὴν ὥρα. Φτάνει νὰ γλύτωνα ἀπὸ τὰ φαντάσματα τῆς μισοσκότεινης ἀποθήκης κι' ἀπὸ τὶς στραγγαλιστικὲς τύψεις ποὺ τὸν καίδευαν γιὰ τὸ θάνατο τοῦ παιδιοῦ ποὺ τὸν ἀντικατάστησε.

Ἔτσι γδυμένος, μ' ἓνα παντελονάκι μόνο, ξυπόλητος, ξαμπαρώσε τὴν πόρτα καὶ τινάχτηκε ὄξω. Ὁ Σύρμας εἶχε βάλει σκοπὸ μπρὸς στὴν ἀποθήκη καὶ περιμένε μὲ τὸ παχιόλο στὸ χέρι.

Μόλις ἀντικρύστηκαν ὁ σκοπὸς ἐτοιμάστηκε νὰ τὸν ἀρπάξει. Αὐτὸς ἐξέχασε τὸ σχέδιο τῆς φυγῆς. Ἐξέχασε γιατί γίνονταν ἄλ' αὐτὰ καὶ ἄρχισε νὰ χοροπηδᾷ καὶ νὰ φωνάζει: «Ἐγὼ εἶμαι! ἐγὼ!».

Σαφηνὰ φαίνεται συνῆρθε καὶ φεύγει τοῦ σκοποῦ μὲς ἀπὸ τὰ χέρια. Τὸ σχέδιο ἦρθε πάλι ὀλοκάθαρο στὸ νοῦ του καὶ κανέναν ἄλλο δρόμο δὲν ἔβλεπε, τίποτ' ἄλλο δὲν ὑπῆρχε στὸν κόσμο, παρὰ αὐτὸς ὁ δρόμος, ποὺ διασχίζει τὸ στρατόπεδο, κι' ἓνας σκοπὸς ποὺ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή θὰ πυροβολήσει. Κι' αὐτὸς νὰ σταθεῖ νὰ βρεῖ τὸ τέλος ἀκίνητος, ἀπὸ ἓνα τουφέκι ποὺ σημαδεύει κοντὰ - κοντὰ; Τρέχει πανικόβλητος νὰ κάνει δυὸ δῆματα, δυὸ δρασκελιές, ἀκόμη δυὸ καὶ τίποτ' ἄλλο. Σωτηρία πιά δὲν ἦτανε σὲ θέση νὰ σκεφτεῖ. Ἀπότομα ἀντικρύζεται μὲ τὸν Σύρμα, ἐκεῖ ἀκριβῶς, δέκα δῆματα ἀπὸ δῶ ποὺ στέκομαι τώρα...

Κι' ἔδῳ αἵματα! Κι' ἔδῳ σαδιστικοὶ κατατρεγμοὶ τῆς μνήμης. Κάνω νὰ φύγω. Κάποιος μὲ κρατᾶ, πεισματικά, σ' αὐτὴ τῆ θέση. Σώνει καὶ καλὰ νὰ παρακολουθῆσω τὸ τέλος. Δὲ γλυτώνω.

Θυμοῦμαι τὸ Σύρμα νὰ ἐτοιμάζει τὸ μπιστόλι.

Ὁ κατάδικος τὰ σάστισε. Ὁ σκοπὸς ποὺ τὸν κνηγᾶ σμιώνει πιά. Ρίχνει μιὰ ματιὰ δεξὰ - ζερβά, τὰ πόδια του ἔχουνε ματώσει ἀπὸ τὸ χαλίκι.

Οἱ ἄλλοι κατάδικοι παρακολουθοῦνε ἀπὸ κεῖ ποὺ βρέθηκε καθένας τους. Τοὺς βλέπει; Δὲν τοὺς βλέπει; Αὐτὸ δὲν τὸ ξέρει μὴτ' ὁ ἴδιος. Τὸ μόνο ποὺ καταλαβαίνει εἶναι πὼς τὸ χέρι τοῦ Σύρμα ἰσορρόπησε. Σημαδεύει τὸ στῆθος. Κάνει μιὰν ἀπτόμη στροφή ἀριστερὰ καὶ ἡ σφαῖρα χτυπᾶ τὸ κόκαλο τοῦ ζερβοῦ ὤμου. Μ' ἓνα σάλτο βρίσκεται στὴν αὐλὴ τοῦ στρατοπέδου. Ἀνάμεσά μας, ἀνάμεσα σὲ τόσους συντρόφους του, γυρεύει νὰ κρυφτεῖ, γυρεύει τὴ σωτηρία χωρὶς νὰ ἐλπίζει. Μόνο τὰ δευτερόλεπτα μπορεῖ νὰ μετρᾶ. Γιατί, μέσα στὰ τούρτουρα τοῦ πανικοῦ, φωτοῦσε συνεχῶς, χωρὶς νὰ περμιένει ἀπάντηση: «Τί ὦρα εἶναι; τί ὦρα εἶναι; Αὐτὴ τὴν ὦρα! αὐτὴ τὴν ὦρα!» καὶ προσπαθοῦσε νὰ κρυφτεῖ πίσω μας, πίσω ἀπὸ ἓνα θυμᾶρι, κι' ὕστερα πίσω ἀπὸ τίς παλάμες τῶν χεριῶν του. Ἔτσι, σ' αὐτὴ τῆ στάση, σὲ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ σημεῖο, τὸν βρήκε ἡ σφαῖρα στὸ κεφάλι.

Πάλι τὰ σκυλιά, μὲ δυὸ πῆδους, στάθηκαν μπροστὰ στὸ κνήγι ποὺ ἔπεσε. Μαλώνουνε ποιοὺ νὰ πρωτογλείψει. Τσαλαπατοῦνε τὸ νεκρὸ. Μαλώνουνε ἀπάνω ἀπ' τὸ πρόσωπό του, οἱ γλώσσες τους ματωμένες σέρνονται ἀπάνω στὰ φριχτὰ γουρλαμιένα μάτια του. Ἄραγε τὰ βλέπανε ἀκόμη αὐτὰ τὰ μάτια;...

Πὼς ἐκδηλώνεται ἀλήθεια ἡ νευρασθένεια; Τί ἐννοοῦνε ἅμα λένε νευρασθένεια; Μὴν εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ κατάσταση ποὺ ζοῦμε ὅλοι μας, χωρὶς νὰ μπορούμε ν'

ἀποδιώξουμε τὰ φαντάσματα, τοὺς ἐφιάλτες, τίς ἀναμνήσεις; Νομίζεις πὼς εἶσαι μόνος. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβεις, ὄριστε τὸν ἑαυτό σου θεατὴ σὲ σκηνὲς περασμένου καιροῦ, σὲ σκηνὲς φοιχτὲς πού θὰ σ' ἀκολουθοῦνε ὀλόκληρη ζωὴ, καὶ δὲν ἔχεις παρὰ νὰ διαλέξεις, τίς θὲς ἢ δὲν τίς θέλεις; Τέτοια θὰ εἶναι ἡ ζωὴ σου ἀπὸ δῶ καὶ μπρός. Γι' αὐτὴ λοιπὸν τὴ ζωὴ ἀνησυχεῖς; Παίρνεις τὴν ἀπόφαση πὼς «... Ὅχι δὲ θὰ νοιαστῶ πιά γι' αὐτό!» Παίρνεις τὴν ἀπόφαση πὼς μόνο τὸ θάνατο περιμένεις. Ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ μέρος, ὀλομόναχος, μικρός, νευρασθενικός, περιττός ἄνθρωπος. Σοῦ'ρχονται ξαφνικά στὴ μνήμη οἱ λέξεις: «φυσικὴ ἐπιλογή». Κι' εἶσαι φαίνεται τόσο παραζαλισμένος, τόσο τσακισμένος, πού καταντᾶ νὰ παραδεχτεῖς πὼς αὐτὸ εἶναι! Φυσικὴ ἐπιλογή...

Ἄν δὲν ἔκανες τὴ σκέψη: «Αἷματα! παντοῦ αἷματα! Ὅπου κι' ἂν πάω, δῆμοι καὶ κατατρεγμοὶ κι' ἐφιάλτες μὲ περιμένουν», θὰ τὸ ἔβάζες στὰ πόδια. Ὅχι μὲ σκοπό. Ἄλλὰ γιὰ νὰ τρέχεις ὅλη τὴν ὥρα, πατώντας ματωμένες πέτρες, ἀνάμεσα ἀπὸ σκυλιὰ πού γλείφουνε τὰ χεῖλια τους καὶ κουνοῦνε τὴν οὐρά τους, ἀνάμεσα ἀπὸ σκοποὺς πού σὲ σημαδεύουνε, χτυπώντας τὰ γδυμνὰ πόδια σου στὰ χαλίγια καὶ στ' ἀγκάθια, προσπαθώντας νὰ ξεφύγεις ἕνα βούρδουλα πού σὲ σημαδεύει στὴ μύτη, ἢ ἕνα μπιστόλι πού ζητᾶ νὰ θρεῖ τὴν καρδιά γιὰ νὰ ταῖστοῦνε κάποια καθαρῶμα λυκόσκυλα. Μὰ τότε τί ἐννοοῦνε οἱ φρενολόγοι μὲ τὴ λέξη «Τρέλλα;» Εἶναι ἄραγε, τίποτ' ἄλλο ἢ «Μανία καταδιώξεως»;

Τὰ πάντα σὲ κνηγοῦνε. Ὅλη τὴν ὥρα σφίγγεις τὰ δόντια σου ἀπὸ τὸν ἐκνευρισμὸ καὶ κάποτε - κάποτε νιώθεις νὰ μὴ χτυπᾶ ἡ καρδιά καὶ νὰ παγώνει τὸ αἷμα ἀπὸ τὴ φοβία.

Ὁ χειρότερος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μνήμη, ὅταν τονε σιχαθεῖ! Σήμερα φαίνεται μὲ σιχάθησε. Γι' αὐ-

τὸ μοῦ θυμίζει πὼς κάποτε ἔφαχνα νὰ θρῶ ἀπάντηση σ' ἓνα ἐρώτημα: Εἶναι στὴ βαθύτερη οὐσία του, καλὸς ἢ κακὸς ὁ ἄνθρωπος;

Ἄγαναχτῶ, γυρεύω χίλιες θρисиές νὰ ξεστομίσω. Δὲ θρίσκω καμμιά. Κοντεύω νὰ πλαντάξω.

Μηχανικὰ ψάχνω τίς τσέπες γιὰ τὸ πακέτο μου. Πακέτο! Μὰ ποιὸς λοιπὸν σκαρώνει αὐτὲς τίς φάρσες ποὺ κοστίζουνε τόσο αἷμα καὶ τόση ζωή;

Τὰ νεῦρα, τὸ αἷμα, ἡ φαντασία, ὅλοι αὐτοὶ οἱ λυσασσμένοι λύκοι χάσκουνε καὶ περιμένουνε τὴ δόση τους. Τὸ τσιγάρο τους.

— Ποιὸς σοῦ εἶπε νὰ ψάχνεις τίς τσέπες σου καὶ νὰ μᾶς ξυπνήσεις;

Ἔτσι μοῦ λέει, καὶ δὲν ἐννοοῦνε νὰ νιώσουνε τίς ἐννοιες «τόπος» καὶ «χρόνος». Προσπαθῶ νὰ τοὺς ἀπαντήσω λογικά, μὰ ἐδῶ εἶναι ποὺ αἰστάνεσαι τὴ μοναξιά καὶ τὴν ἐρήμωση. Ποῦ νὰ τὴ θρεῖς τὴ λογική; Ποιὸς εἶσαι λοιπὸν; Τί ἀντιπροσωπεύεις τούτῃ τὴ στιγμή;

Χειρότερος ἐχθρὸς, κι' ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἀκόμη, καταντᾷ ὁ ἑαυτὸς σου ὄρες - ὄρες.

Ἡ ἀπάντηση ποὺ ἔδωσα ἦτανε κι' αὐτὴ ἐρώτηση:

— Ποιὸς λοιπὸν μ' ἔβαλε νὰ ψάχνω τίς τσέπες γιὰ τσιγάρο;

Συγκρούεσαι μὲ τὸν ἴδιο σου ἑαυτό. Κι' ἀπὸ τὴ σύγκρουση, ἀνάβει μιὰ πυρκαγιά. Μιὰ φοβερὴ ἐπιθυμία ποὺ ξερνᾷ φλόγες.

Καθὼς σαλεύουνε σπασμωδικὰ τὰ δάχτυλά μου μέσα στὶς τσέπες, μπερδεύονται μὲ τὰ δυὸ τσιγάρα τοῦ Κόβατς.

— Φέρε τα! Φέρε τα γρήγορα! μουγκρίζουν οἱ λύκοι.

Ποιὸς λοιπὸν δὲν μ' ἀφήνει νὰ σθῆσω τὴ φωτιά τῆς ἐπιθυμίας, νὰ καλμάρω λίγο, νὰ μὴν πάθω ἀσφυξία;

— Σκίσε τα! Τσαλαπάτησέ τα! Τώρα, ἐδῶ, ἀμέσως,

γιατί ή δική μου φωτιά θά σέ καίει πάντα και δέ σβήνει μέ τίποτα.

Τήν άπειλή τούτη τή φοβήθηκα πιο πολύ. Και τσαλαπατώ τά τοιγάρα χάμω, μέ μιή παράνομη λαίμαργη χαρά.

"Ε, τότες λουπόν δέν είμαι όλομόναχος μέ τούς λύκους και μέ τά φαντάσματα. Κάποιος μέ παραστέκει. Κι' άφου' είν' έτσι, ξαναπάω πίσω στην αύλή. Πολλήν ώρα προσπαθώ νά βρω τό θάλαμιό μου. Τριγυρίζω από θάλαμο σέ θάλαμο και μόνο τό δικό μου δέν καταφέρνω νά βρω. "Ισως νά μήν υπάρχει. Νά μήν υπήρξε ποτέ, μήτε αυτός μήτε τό Χαϊδάρι, μήτ' έγώ...

Τί κακή ιστορία ή άπομόνωση!...

Σ' αύτή τήν κατάσταση θά βρέθηκε ό κατάδικος Ν. Παντ. "Όταν άποφάσισε ν' άναστατώσει τό στρατόπεδο ένα πρωί, τόν περασμένο μήνα. "Εγινε κείνη τήν ήμέρα ξάφρισμα.

"Ο διοικητής δέν μπορούσε νά προφέρει εδκόλα τά ελληνικά όνόματα. Άρκετήν ώρα τά παιδεύε, τά τραγάνιζε, τά παρομόρφανε ώσπου νά γίνει ή συνεννόηση.

Τουλάχιστο πέντε λεπτά πολεμούσε νά συμπληρώσει ένα επίθετο πού άρχιζε από Παντ. Μά πόσα όνόματα δέν άρχίζουσε μ' αυτά τά ψηφία; Πόσοι όμως κατάδικοι πού ξέρουσε τήν κατηγορία τους, είναι δυνατό νά δέσουνε τά νεύρα τους και νά κρατήσουνε τήν ύπαμονή τους;

Τό μισό όνομα έχει κληθεί. Τό ένα πόδι είναι στο μνήμα. "Η θά συμπληρωθεί τ' όνομα ή θά ξανατραβήξει τό πόδι άπάνω στη Γής! "Εν' άπ' τά δυό! "Ε, κάθισε τώρα νά περιμένεις ίσορροπία τών νεύρων και γαλήνη τού νοϋ, τή στιγμή αύτή πού παίζουσε διελκυστίδα μέ σένα ή Ζωή κι' ό Χάρος.

Βλέπεις γύρω σου χιλιάδες άνθρωπους στη γραμμή. Τούς παρατηρείς καλά και διαπιστώνεις στα σίγουρα, πώς

δέν τούς λείκουνε δυò αὐτιά. Κανένας ὅμως δὲ γυρίζει νὰ κυττάξει τὸν κατάδικο Ν. Παντ. ὄσην ὥρα τὸν τραβολογοῦνε μὲ τέτοια θαρραρότητα ἐδῶ νά, πλάι τους. Κι' ὅμως ἀκοῦνε τ' ὄνομα. Ποιὸς νὰ σκεφτεῖ πὼς κάποιος κατάδικος στὴν τελευταία πεντάδα τῆς ἑκατονταρχίας τῶν καθαριστῶν, ἔχει ἓνα ὄνομα ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τέτοια ψηφία!...

Περμμένει ἓνα λεπτὸ νὰ δεῖ κανέναν ν' ἀνησιγήσει. Περμμένει ν' ἀκούσει τὴ φωνὴ τῆς Μάνας του ν' ἀναστατώνει τὸν κόσμο. Περμμένει ἀκόμα λίγο νὰ δεῖ τὸ παιδάκι του νὰ κλαίει καὶ νὰ παρακαλεῖ γονατιστὸ μὲ τὰ δυὸ χεράκια ἐνωμένα νὰ τοῦ δώσουν πίσω τὸ μπαμπά. Περμμένει τουλάχιστο μίαν ἐλπίδα νὰ τινάξει τὰ λευκὰ φτερά της, μὰ τίποτ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ δὲ συμβαίνει.

“Ὀλοι τὸν ξέχασαν. “Ὀλα εἶναι τόσο μακριὰ του. Καὶ κατάμονος, χωρὶς τίποτα νὰ σαλεύει μέσα του, ἔχτος ἀπὸ τὸ μαῦρο μπαϊράκι τοῦ πανικοῦ, δέν ἄντεξε ἄλλο. Μ' ἓνα ξυραφάκι τραβάει μίαν ἀποφασιστικὴ χαρακιά στοὺς λαιμοῦ του. Καὶ τώρα ἀκόμη κανένας δέν τὸν εἶδε καὶ τίποτα στὸν κόσμο τοῦτο δέν ἄλλαξε. Τραβάει καὶ δευτέρη καὶ τρίτη! Τότες ὅλος ὁ κόσμος ἐνδιαφέρθηκε. Ἐχτος ἀπὸ τὸ Χάρο. Ἄλλο ὄνομα ἦτανε. “Ὀχι τὸ δικό του. Ὁ διοικητῆς ἔτρεξε νὰ δεῖ. Τὸ χέρι εἶναι στὴ λαβὴ τοῦ μπιστολιοῦ. Δέν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία, θὰ ρίξει τὴ χαριστικὴ. Ὁ κατάδικος γουργουρίζει χάμω. Ἐνα ξεθωριασμένο αἷμα ἀφρίζει στὴν πληγὴ. Κάνει ψιλὲς ψιλὲς φουσκαλίδες ποὺ ἀργοῦνε νὰ σβήσουνε.

— Ζεῖ! λέει ὁ γιατρός. Ἴτι νὰ κάνω;

— Παρ' τὸνα στοὺς ἀναρρωτήριον, διατάζει ὁ διοικητῆς.

Τέσσερις φορὲς ἀπανωτὰ τὸ εἶπε ὁ Χάρος: «δὲ σὲ θέλω». Ἐκεῖνος πῆγε ἐθελοντῆς ἀπὸ τὸν ἐκνευρισμὸ καὶ τὴν ἀηδία τῆς μοναξιάς. Μετὰ τρεῖς μέρες πέθανε.

‘Από τί πέθανε ἀλήθεια ὁ κατάδικος Ν. Παντ.;

Εἰπώθηρε πιά! Θ’ ἀπαντήσετε. Ὅχι λοιπόν, δὲν εἰπώθηρε τίποτα.

Κανένας δὲν τοῦ εἶπε ποτὲ τὴν ἀλήθεια τῶν ἀνθρωπίνων. Κανένας! Μὲ κανέναν τρόπο. Καὶ μέσα σὲ πέντε λεπτὰ τὴν ἀνακάλυψε ὁ ἴδιος καὶ τὴν ἔζησε. Δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ τὴ ζήσει πάρα πᾶνω ἀπὸ πέντε λεπτά!

Ἄν τοῦ φώναζε μέσα του μιὰ φωνὴ αὐστηρή: «Πέτα τὸ ξυραφάκι χάμω! Δὲν ὀρίζεις τὴ ζωὴ σου ἐσύ. Εἶσαι ὄργανο ποῦ δὲν χρησιμοποιήθηκες ἀκόμη ἀρκετά, γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς!», τότε τί θὰ ἔκανε;

Τουλάχιστο θὰ προσπαθοῦσε νὰ καταλάβει καὶ νὰ μιμηθεῖ τοὺς Ἀκροναπλιῶτες. Κι’ ἄς μὴ τὸ κατόρθωνε. Τὸ ἴδιο εἶναι. Αὐτοὶ δὲν εἶχαν αὐταπάτες. Ἕνας μεγάλος δάσκαλος τοὺς ἔμαθε τὰ μυστικά. Καὶ δὲν ξαφνιαζόντουσαν ἀπὸ τίποτα. Μιὰν ὀλόκληρη ζωὴ —ὄχι πέντε λεπτά!— ἀντέξανε καὶ ζήσανε τὴ βαθύτατη γνῶση τῶν ἀνθρωπίνων. Ἄλλὰ πιστεύανε πὺς ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατὸ καὶ πρέπει νὰ γίνεи καλύτερος. Καὶ πολεμοῦσαν γι’ αὐτὴ τὴν πίστη. Γι’ αὐτὴ τὴ γνῶση καὶ τὴν πᾶλη τοὺς καταδιώκονταν. Μιὰ χτικιασμένη κοινωνικὴ συνείδηση τὸν ἤθελε τὸν ἄνθρωπο πὺς χτικιασμένο γιὰ νὰ μὴ διαπιστώσει τὴν ἀρρώστεια καὶ τὴν ἀθλιότητά της.

Τώρα ποῦ θυμήθηκα τὰ παιδιά, σὰ νὰ ξαλάφρωσα. Ἡ μνήμη γίνεται πὺς καλόβολη. Τὰ νεῦρα χαλαρώνουνε, κι’ ὁ νοῦς ἀρχίζει νὰ ξεθολώνει καὶ νὰ ἐπιβάλλεται.

Ὁ κατάδικος Ν. Παντ... δολοφονήθηκε. Χρέος μας εἶναι νὰ ζητήσουμε τὸ δολοφόνου του. Καὶ θὰ τὸν βροῦμε! Θὰ βροῦμε πὺς πολλὲς χρήσιμες ζωὲς πῆγαν ἔτσι, στὰ χαμένα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δολοφόνου, ἀπὸ τὸν ἴδιο τυχοδιώχτη, ποῦ θέλει γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιὰ ψεύτικη ἀγωγή καὶ ὄχι τὴν ἀγωγή τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς καλλιέργειας. Μόνο καὶ μόνο

γιὰ νὰ ὑπάρχει ἀφέντης καὶ δούλος, γιὰ χάρη τοῦ ἀφέντη καὶ μόνο!

Πόσο μᾶς παρασέρνει ὁ θυμὸς καμιά φορὰ! Καὶ λέμε... ἄσκημα λόγια, πὺν πειράζουνε κάποια λεπτεπίλεπτα αὐτάκια, πὺν μόνο μὲ «αἰσθηματικὰ δοκίμια» ἱκανοποιοῦνται καὶ μὲ πολὺ αἰσθηματικὰ «γ-ομάντζα» καὶ «μυθιστογῆματα». Κι' ἔχουνε τὴ γνώμη, πὺς μποροῦσε νὰ γμαφτεῖ ἡ ἱστορία τοῦ Χαΐδαριοῦ, «Χω-γ-ις βα-γ-βα-γ-ότητες» καὶ «τ-γόμευς».

Δὲ θὰ τοὺς ζητήσω φυσικὰ συγνώμη γι' αὐτὸ τὸ θυμό. Δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω τοὺς ἀνθρώπους πὺν χάρησαν, τοὺς ἀνθρώπους πὺν εἶδα νὰ σκοτώνονται δυὸ φορές. Μιὰ ἀπὸ τὸ δῆμο, κι' ἄλλη μιὰ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη κάθε ἀγωγῆς, κάθε προστάτριας συνείδησης.

Στὶς ἔξη τ' ἀπόγεμα γύρισαν πίσω οἱ μάρτυρες. Οἱ δυὸ Ες - Ες τοῦ στρατοπέδου πὺν πῆγαν γιὰ μάρτυρες τῆς ἐκτέλεσης τῶν διακοσιῶν. Γυρίσανε στουπὶ στό μεθύσι. Ὁ ἕνας εἶναι ὁ Γιάκωβος, πὺν πάντα θέλει νὰ ἀνακατεῦται μὲ αἵματα καὶ βασανιστήρια. Τὴν ἡμέρα πὺν εἶναι ἐπόπτης τοῦ στρατοπέδου, ἔχουμε τοὺς πιὸ πολλοὺς τραυματισμούς. Πάντα τοῦ φαίνεται πὺς πᾶμε νὰ τὸν ξεγελάσουμε. Γι' αὐτό, μὲ τὸ παραμικρὸ, ρίχνεται ἀπάνω στὶς ἀγγαρεῖες, στοὺς γέρους, στοὺς ἀρρώστους πὺν δὲ μποροῦν νὰ περπατήσουν, κι' ἀνοίγει κεφάλια μὲ τὴ λαβὴ τοῦ βούρδουλα, ξεσκίζει ροῦχα, στέλνει στ' ἀναρρωτήριο γιὰ ἐπιδιόρθωση καὶ ὅταν δὲν ἱκανοποιηθεῖ, μπαίνει καὶ στοὺς θαλάμους κι' ἀρχίζει τοὺς πολὺ βαρῖα ἀρρωστους, ἐκεῖ πὺν εἶναι ξαπλωμένοι.

Μιὰ φορὰ στὶς 15 μέρες, δγαίνει ὄξω καὶ μεδᾶ. Ὅταν γυρίζει πίσω, ἔχει φαίνεται τὴν αἴσθηση πὺς τὸν περμιένομε μὲ λαχτάρια, πὺς ὅλη τὴν ἡμέρα τὸν ἀποζητού-

σαμε, κι' ἔρχεται πηδαριζοντας, μ' ἓνα πρόσωπο ὄλο γέλια, χαρές, καὶ δὲ συμμαζεύεται. Μᾶς ἀγκαλιάζει καὶ λέει τίς ἐντυπώσεις του, τίς καταχτήσεις του καὶ τοὺς καημούς του. Καὶ πολλὰ νέα. Δυὸ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο ἦταν διορισμένοι νὰ δέχονται τίς «περιπτώξεις» καὶ τὴ φλυαρία του, γιὰ νὰ μαθαίνομε κανένα νέο.

Ἄποψε λοιπὸν ἐγύρισε στὴν ἴδια κατάστασι. Τοὺς διορισμένους γιὰ νὰ τὸν ὑποδεχοῦνε, τοὺς ἀφῆκε στὸ σκοπευτήριον τῆς Καισαριανῆς μαζί μὲ τοὺς ἄλλους... Δυὸ καινούριοι τοῦ κἀναν ἀπόψε τίς χαρές. Δὲν ὑπάρχει κίντυνος νὰ ξεχωρίσει φάτσες, στὸ χάλι ποὺ θρίσκειται.

Μ' ἓνα ὕφος θριαμβευτικὸ δηλώνει πὼς «ἄλλες καποὺτ — ὄλοι σκοτώθηκαν». Ὅστερα σοβαρεύεται, συνοφρύνεται κι' ἐπιμένει νὰ τὸν πιστέψουμε, πὼς ἦτανε παλληκάρια ὄλοι τους! Κανένας δὲν φοβήθηκε! Καὶ ὁ Ναπολέον ἐθύμωσε. Ναι, πολὺ ἐθύμωσε ὁ Ναπολέον!

— Γιατί, Γιάκωβε, θύμωσε ὁ Ναπολέον;

— Μὰ σοῦ εἶπα! Ἐθύμωσε καὶ λέει τοῦ ἀξιοματικοῦ πὼς ἐμεῖς θέλομε νὰ σταθοῦμε ὄλοι μαζί. Ὅχι δέκα - δέκα ποὺ λὲς ἐσύ! Καὶ ὁ ἀξιοματικὸς δὲν τὸν ἐσοκώτωσε.

Ἐπιμένει κι' ἐδῶ νὰ τὸν πιστέψουμε. Νομίζει πὼς ἀμφιβάλλομε στὰ λόγια του κι' ἐρεθίζεται.

— Μάλιστα, μάλιστα λοιπὸν, ἔτσι ἀκριβῶς ἔγινε, ὁ ἀξιοματικὸς ἐξήγησε στὸν Ναπολέοντα πὼς ἔχει διαταγή. Κι' ὁ Ναπολέον τοῦ εἶπε πὼς ὑπάρχει τρόπος νὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ σεβαστεῖ τὴν τελευταία ἐπιθυμία τῶν μελλοθανάτων. Καὶ θὰ εἶναι καὶ γι' αὐτὸν χειρότερα, γιατί θ' ἀναγκασθεῖ νὰ τοὺς κληγᾶ μὲ ὀπλοπολυβόλα, σ' ὄλο τὸ γῆπεδο! Καὶ ὁ ἀξιοματικὸς τότε τοῦ ἐξήγησε, πὼς δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ τοὺς στήσει σὲ μιὰ ἢ δυὸ γραμμῆς, γιατί τὸ ἔδαφος εἶναι τέτοιο, ὥστε δὲ θὰ τελειώσουν ὄλοι μὲ τὴν ἴδια ριπή. Καὶ θὰ ὑποφέρουνε...

Τότες μέινανε σύμφωνοι νὰ μπαίνουνε στὴ γραμμῆ

εἴκοσι - εἴκοσι. Ἄλλὰ πρὶν ἀρχίσουνε, ὁ Ναπολέον μίλησε σ' ὄλους. Καὶ στοὺς ἀξιοματικούς καὶ σὲ μᾶς. Καὶ εἶπε, πὼς εἶναι κομμουνιστές. Καὶ ὕστερα μᾶς εἶπε νά... γίνουμε κι' ἐμεῖς. Γιατί, δὲ γίνεται ἀλλιῶς, κάποτε θὰ πληρώσοιμε, λέει, τὸ αἷμα ποὺ χύνουμε! Ναι, ὁμορφα, λεβέντικα, μᾶς μίλησε ὁ Ναπολέον! Κι' ὄλοι μας δακρῦσαμε. Κι' οἱ ἀξιοματικοί! Ναι, σᾶς, λέω, κανένας δὲν ἔμεινε ποὺ νὰ μὴ δακρῦσει... Ἔπειτα ξαναχορέψανε. Πιὸ λεβέντικα, πιὸ ὁμορφα χορέψανε ἐκεῖ, παρὰ ἐδῶ...

Κι' ὁ Γιάκωβος γουρλώνει τὰ μάτια, συγκεντρώνεται, κι' ὄλος θαυμασμό καὶ τρόμο, μᾶς περιγράφει τὰ εἶδη τοῦ χοροῦ. Ἔτσι μάθαμε γιὰ τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου στὴν Καισαριανή, λίγα λεπτά πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό τους!.

Πιάσανέ ὄλοι τὸ χορὸ. Στ' ὀρισμένο λεπτό, ἡ πρώτη εικοσάδα πέταξε τὰ καπέλα στὸν ἀέρα, φώναξε «Ζήτω ἡ Ἑλλάδα! Ζήτω ἡ Λευτεριά!» καὶ προχώρησε μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα. Ο ἄλλοι συνεχίζανε τὸ χορὸ, τραγουδώντας καὶ ζητωκραυγάζοντας, ὥσπου ἔφευγε κι' ἡ δευτέρη εικοσάδα.

Εἶχανε συμφωνήσει νὰ μὴν ἀφήσουνε τοὺς Γερμανοὺς νὰ φορτώσουνε τὰ πτώματα. Θὰ τὰ φόρτωναν οἱ ἴδιοι, γιὰ νὰ τὰ μεταφέρουν μαλακά, μὲ τὴ στοργὴ καὶ μὲ τὰ χάρδια τους... Μόνο τὴν τελευταία εικοσάδα μετάφεραν οἱ Γερμανοί. Κι' ὁ Γιάκωβος προσθέτει, πὼς ἔφαιε μιὰ δουροδουλιὰ ἀπ' τὸν ἀξιοματικό, γιατί, ἔλεγε, ἔπρεπε νὰ σηρώσει τὸ νεκρὸ πιὸ ὁμορφα, μὲ πιὸ πολὺ σεβασμό!

Αὐτὴ ἡ τελευταία πληροφορία μᾶς δεβαιώνει πὼς καὶ στὴ στερεὴ συνάντησή μὲ τὸν καταχρητή, τὰ διαλεκτὰ παλληκάρια ἐπιβάλανε τὸ σεβασμὸ καὶ τὸ θαυμασμὸ καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς πορωμένους Ες - Ες.

Ὁ Γιάκωβος κάνει νὰ φύγει. Κοντοστέκεται καὶ ρωτᾷ :

— Τί λὲς ἐσύ, καμαράντ, θὰ νικήσει ἡ Γερμανία;

— Ούτε λόγος νὰ γίνεταί Γιακωβε...

Ἐφευγε κάπως ἡσυχασμένος. Παραπατώντας ξαναγυρίζει καὶ λέει στ' αὐτὸ τοῦ γερμανομαθῆ: «... Νὰ σοῦ πῶ κάτι, μὰ νὰ μὴν τὸ πεῖς, ἔ; Πολλοί... δὲν εἶχανε πεθάνει. Ἀνάσαιναν ἀκόμη καὶ κουνούσαν τὰ χέρια τους! Μὰ δὲν εἶπα τίποτα στὸν ἀξιωματικό! Τ' ἀγάπησα πολὺ τὰ παιδιὰ. Λεβέντες ἦτανε».

Τὸ βραδινὸ κλείσιμο στοὺς θαλάμους τὸ φοβόμασταν πάντα. Ξεχωριστὰ ἄμας σήμερα μᾶς ἦτανε πολὺ δυσάρεστη σκέψη. Ὁ ἥλιος φωτίζει ἀκόμη στὶς 7.30' ἡ ὥρα, τὸ βουναλάκι ποὺ ὑψώνεται στὰ βορινά, ἀμέσως μετὰ τὸν περίβολο τοῦ Χαϊδαριοῦ. Εἶναι γδυνινὸ ἕρμα. Κανένα δέντρο. Μόνο ἓνα χορτάρι ψηλὸ, κατάλληλο γιὰ γιδοβοσκή, σκεπάζει τὶς πλαγιές του. Τὸ Μάη μῆνα ἔχει ξεραθεῖ κι' εἶναι ὅλη ἡ πλαγιά σὰ σκεπασμένη ἀπὸ ἓνα κατακίτρινο σεντόνι. Καθὼς πέφτει ὄλος ὁ ἥλιος τοῦ βραδικοῦ ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴν πλαγιά, δεχόμαστε τὴν ἀντανάκλαση στοὺς θαλάμους ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ βοριᾶ. Ὅλα, ροῦχα, τοῖχοι, πρόσωπα, χέρια, γίνονται κίτρινα, λὲς καὶ τὰ ἔχουν βράσει σὲ καζάνι μὲ ὄχρα.

Ἄν σκύψεις ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Νοτιᾶ, βλέπεις τὸν Ἐπιπέττὸ στὰ γλέντια του. Βιάζεται νὰ δείξει στὸν Ἡλιο ποὺ φεύγει ὅλες τὶς πολύτιμες στολές του. Καμμιά μέρα δὲν ἐφόρεσε τὴν ἴδια ἀκριβῶς στολή, αὐτὸς ὁ πλούσιος καὶ παντοδύναμος Βασιλέας. Ὅμως τὰ παράθυρα τοῦ Νότου πρέπει νὰ κλείσουνε στὶς 7.30'. Εἴμαστε καταδικασμένοι νὰ βουτηχτοῦμε στὴν ὠχρονίτρινη μπογιὰ ποὺ περνᾷ καὶ τὸ δέρμα καὶ τὰ κόκκαλα καὶ κίτρινίζει κι' αὐτὴ τὴν ψυχὴ κι' αὐτὸ τὸ συναίσθημα.

Κάπου μὴν ὥρα κρατᾷ αὐτὸ τὸ ἄσκημο παιχνίδι τοῦ ἥλιου. Αὐτὸ καὶ μόνο εἶν' ἀρκετὸ νὰ σοῦ χαλάσει τὰ κέφια, νὰ σὲ κάνει κουρέλι καὶ νὰ γεμίσει ἀκόμη καὶ τὸν

ίπνο σου με κακά όνειρα. Καθένας αντίδρα με το δικό του τρόπο. Ό Κώστας ό ψηλός, δέν ξέρει βέβαια την προέλευση τής κακοκεφιάς του βραδινού, δέν ξέρει τίποτα για την επίδραση του φυσικού κόσμου, των χρωμάτων και του ήλιου στην ψυχή μας. Ποτέ δέν έμαθε πώς όλες οι φυσικές όμορφιές είναι ζήτημα χρωμάτων παιχνιδιού του ήλιου με την ξέρα τής Γής. Ξέρει όμως καλά, πώς τούτη την ώρα ή ψυχή του φυλακισμένον πάσχει. Και σά να εϋθύνεται για την τυραννίαν αυτή, προσπαθει με χίλια δυο τερτίκια και παραγκιοζιλίκια να μετριάσει το κακό. Θέλω να πω, έχει επίγνωση των όσων κάνει. Τη μιá μέντιοιμ, την άλλη φτιαχτή λογομαχία με κάποιον άλλον έτοιμόλογο κι' έξυπνο, την άλλη, όταν είναι κουρασμένος, πιé χοντροκομμένα άστεία και πειράγματα. Μά πάντα ή πρόθεση είναι το ίδιο καλοπροαίρετη κι' εύγενική από τούτο τον έργατικό άνθρωπο.

Κανένας από μās δέν θα τον ξεχάσει εύκολα. Πάντα θα τον θυμάται μ' εύγνωμοσύνη κι' ός μίην ξέρον όλοι να πούνε την αίτία.

Άποφε, κι' αυτός άκόμη δέ θέλει τίποτα. Δέν έχει όρεξη για τίποτα. Μαζεύτηκε στη γωνίτσα του, ξαπλώθηκε τ' άνάσκελα, κλείδωσε τά χέρια πίσω άπ' το κεφάλι του και συλλογίζεται. Ό θαλαμάρχης μās μοιράζει από ένα-μια τσιγάρο. Είναι τά τσιγάρα τών παιδιών που φύγανε. Τ' άπήξαν για να μοιραστούν σ' όλο το Στρατόπεδο. Προδλέφανε άκόμη και γι' αυτό! Για την άγριάδα και τον τρόπο τής ψυχής, το πρώτο βράδυ!... Είναι ή στερνή τους φροντίδα για μās...

Πολλοί δακρϋζουνε. Κι' όλοι μας δέν μπορούμε να θυάλουμε λέξη άπ' το στόμα γι' άρκετην ώρα. Αυτή ή συγκίνηση δέν είναι καταθλιφτική. Λές κι' άνοιξε κάποιον πόνεμα που μās τυραννούσε και τώρα ό πόνος άρχισε να μαλακώνει. Κι' ή διάθεση που μās κυριεύει είναι έξομολο-

γητική. Ἡ σκέψη μας πετᾷ στους δικούς μας, στις συνήθειες που εἶχαμε στὸν ὄξω κόσμο, καὶ ἡ ἐλευθερία μᾶς φαίνεται σὰν κάτι ἀπόλυτο, κάτι ποὺ δὲν τὸ εἶχαμε ἀρκετὰ ἐχτιμήσει καὶ περιορίζαμε πάντα τὴ σημασία καὶ τὴν ἔκτασή του.

Ὁ Κώστας μὲ κυττάζει. Τὸν παρακολουθῶ ἀρκετὴν ὥρα ποὺ μὲ κυττάζει. Θέλει νὰ μαντέψει ἂν δὲν θὰ ἦταν ἐνοχλητικός. Ζητώντας λίγο παρέα. Κάτι θὰ θέλει νὰ πεῖ. Κάτι τὸν βασανίζει. Γυρίζω καὶ τὸν κυττάζω. Ἐκατάλαβα ἀμέσως πὼς ἡ παρέα του εἶναι εὐπρόσδεκτη. Καὶ τσαλαπατώντας τὸ θάλαμο μὲ τὶς ποδιάρες του, πανύψηλος, μὲ στριμμένες μουστάκιες, ἔρχεται. Κι' ὅμως μοιάζει πολὺ μὲ παιδί αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. Καμμιά κακία, ἕγνος ἐγωισμοῦ, κι' ἀπορεῖς πὼς ἀπόμεινε ἔτσι ἀθῶος καὶ καλός, ἀνάμεσα στὰ πάθη τοῦ κόσμου, χωρὶς νὰ ἔχει μάλιστα καμμιά μόρφωση. Μπήκε ἀμέσως στὸ θέμα. Χωρὶς προλόγους.

— Ἦθελα νὰ σὲ ρωτήσω κάτι, μοῦ λέει. Λένε πὼς τὰ παιδιά ἦσαν ὄξω κομμουνιστάδες! Εἶν' ἀλήθεια;

— Ναί, ἀλήθεια εἶναι, Κώστα.

Στὸ πρόσωπό του χύνεται ἕνα χρῶμα μελαγχολίας, σὰ νὰ μὴν περιμένε τέτοια ἐπιβεβαίωση. Καὶ γιὰ μιὰ στιγμή κατεβάζει τὰ μάτια συλλογισμένα. Κάτι τὸν πνίγει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ διατυπώσει. Ἀπότομα, λέει:

— Ἐσὺ εἶχες πολλὲς φιλίες μαζί τους. Τοὺς ἤξερες ἀπὸ τὰ πρὶν;

— Ναί, βέβαια, πολλοὺς ἤξερα ἀπ' ὄξω ἀκόμη.

Πάλι σιωπᾷ καὶ συγκεντρώνεται. Ἔχω καταλάβει πιά. Λυπᾶται θανάσιμα, ποὺ δὲν ἦταν ψέμα πὼς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐπῆρξαν κάποτε κομμουνιστές. Γιατὶ τώρα, ἐδῶ μέσα, ἔχει τὴ γνώμη φαίνεται πὼς πάφανε νὰ εἶναι καὶ γι' αὐτὸ γίνανε τόσο καλοί!

Καμμένε Κώστα! Πόση εὐθύνη μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ κομ-

μουνιστής πού πέρασε από πλάι σου, χωρίς νά προσέξει
τούς θησαυρούς τῆς ψυχῆς σου!...

— Τί κάνανε ὄξω;

— Ὅ,τι κάνανε κι' ἐδῶ.

— Δηλαδή κυττάζανε τὴ δουλειά τους καμμιὰ φορά,
πηγαίνανε στὴ Μάνα τους καμμιὰ δεκάρα ἢ ὅλη τὴν ὥρα
ρεμπλεύανε; Νὰ μὲ συμπαθῶς πού στα ρωτῶ, μὰ εἶναι
πού δὲν ξέρω γράμματα. Πάντα ντρεπόμουνα νὰ ρωτή-
σω γιὰ τὸ ἓνα καὶ τ' ἄλλο μὴ μὲ πάρονε γιὰ κούτσουρο,
καί... δὲν ξέρω τίποτις!...

Ἔχει στὴ φωνή του κάτι τὸ ντροπαλό, στὴν ἔκφρασή
του βλέπεις ὅλη τὴν παιδικὴ ἀθωότητα καὶ στοῦ βάθος τοῦ
ματιοῦ του τὴ συμπακνωμένη ἀγωνία γιὰ νὰ σπιάσει τὰ
δεσμά τῆς ἄγνοιας.

Τοῦ εἶπα ὅ,τι μποροῦσα νὰ τοῦ πῶ. Τοῦ ἔκανε ιδιαί-
τερη ἐντύπωση πὼς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ λατρεύανε τὴ Μά-
να τους, τὴ γυναίκα καὶ τὰ παιδιὰ τους. Μόνο πού δὲν
τούς ἄφηναν οἱ διωγμοὶ νὰ σιμώσουνε τὰ σπίτια τους, γιὰ
μεγάλια διαστήματα, νὰ χαροῦνε κι' αὐτοὶ ἡσυχά, σὰν ἄν-
θρωποι, τὰ πρῶτα παιχνίδια τῶν παιδιῶν τους καὶ τὰ χά-
δια τῆς Μάνας.

Ὁ λόγος τῶν διωγμῶν δὲν τὸν ξάφνιασε. Πολὺ γρή-
γορα μπῆκε στοῦ νόημα κι' εἶχε προχωρήσει μόνος του σὲ
λίγα λεπτά στα σωστά συμπεράσματα. Ἔφτασε γι' αὐτὸ
νὰ τὸν ρωτήσω ἂν κι' ὁ ἴδιος εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴ
ζωὴ του. Ἄν δὲν ἤθελε ἔιναι καλύτερο καὶ δικαιοῦτερο καὶ
πιὸ φωτισμένο κόσμος.

Πρῶτη φορά πού τοῦ μίλησα γιὰ τὸν ἑαυτό του. Τοῦ
ἐξήγησα ὅσο μπόρεσα πιὸ ἀπλὰ τὴ συμπεριφορὰ του ἀπέ-
ναντι τῶν ἄλλων καταδίκων. Τὸν ἀγώνα πού ἔκανε νὰ
τούς ξαλαφρώσει ἀπὸ τὸν πόνο κι' ἀπὸ τὸ φόβο. Κι' ὕστε-
ρα ἐπέμεινε ξεχωριστά, στοῦ πὼς τὸ ἴδιο θὰ ἔκανε κι' ὄξω,

στη δουλειά άπάνω, γιὰ ν' άλαφρώσει τούς άλλους εργάτες και νά τούς κάνει γλυκύτερο τó ξερό τους ψωμάκι.

— Πήρες μέρος, Κώστα, σέ καμμιάν άπεργία ποτέ:

—Σ' όλες! μου άπαντά με άπόλυτη ίκανοποίηση και σιγουριά.

—“Ε, μα τότες, Κώστα, κομμουνιστής είσαι και σύ, μόνο που δέν ήξερες νά τó πεις και ύστερα νόμιζες πώς κομμουνιστής θά πεί ρέμπελος, άγριος, άκαμάτης και μόνο στομάχι.

Τά μάτια του άστράφανε. Τά χέρια του νοχηλικά ψάχνουνε τήν τσέπη του, κόβουνε τó τσιγάρο του στη μέση και μου προσφέρει τó μισό. Και τολμά μιá ερώτηση: “Αν είμαι κι' έγώ κομμουνιστής;...”

Μου δηλώνει πώς αυτός είναι! ‘Απλούστατα και χωρίς περιστροφές.

—“Ε, νά σ' άφήσω πιά νά κοιμηθείς...

Ψάχνει ό καημένος γιά νά θεβαιωθεί, άν τόν βαρέθηκα. “Αν με κούρασε. “Η μήπως και θέλει νά μείνει μόνος του, νά κουβεντιάσει, συνειδητά πιά, με τόν έαυτό του; Ξέρω πώς είναι μιá μεγάλη χαρά, νά μείνεις μόνος σου, όταν έχεις νά κουβεντιάσεις ύπεύθυνα πιά με τόν έαυτό σου.

—‘Εννιά είν' ακόμα ή ώρα, τοῦ λέω. “Αμα θαρεθείς μόνος σου, έγώ δέν έχω ύπνο. Νά ξανάρθεις άν θέλεις.

Προτίμησε νά μείνει ακόμη λίγο. Στην παρέα μας ήρθε κι' ό κ. Α. Αὐτός ήξερε πολλά πράγματα γιά τά παιδιά. Καθόμαστε και τόν άκουϊμε νά διηγείται τó χτεσινοβραδινό γλέντι στό θάλαμο Νο 1. Για τó «Μυστικό τους δείπνο» καθώς τó χαρακτήρισε.

Ξέρανε γιά τήν εχτέλεση άπό χτες τ' άπόγεμα. ‘Η άγχαρεία του Πειραιά, έφερε καμπόσες μποτίλιες ούζο και κονιάκ. ‘Αγοράσανε κι' άλλο, άπό όσους είχαν δέματα. Και μόλις κλείσανε οι πόρτες, στρώσανε χάμω στό πάτωμα κου-

δέρτες, ἀπλώσανε τὰ τρόφιμά τους, ἀνοίξανε εἰς κονσέρβες τους, ξεσφραγίσανε τὶς μποτίλιες καὶ τὰ ροῦχα τὰ κάναν καθίσματα γύρω γύρω. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τοῦ θαλάμου. Τὴν ἄλλη πτέρυγα τὴν ἀφήριαν ἀδειανή.

Πρὶν νὰ καθήσουνε νὰ φᾶνε μίλησαν ὁ Μακέδος ὁ καπιεργάτης κι' ὁ Ναπολέων.

Δὲν θυμᾶται, θέβαια, ὁ κ. Α. πῶς ἀκριβῶς τοῦ μεταδύσανε τὰ λόγια τους, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ βρισκεται στὴν οὐσία. Στεναχωριέται ὁμως, γιατί νὰ μὴ γραφοῦν αὐτὰ τὰ λόγια καὶ νὰ φυλαχτοῦν σὲ καμιὰ κρύπτη; Γιατί ποτέσ δὲν ἄκουσε, ὡς τὴν ἡλικία ποὺ εἶναι, τέτοια σοφὰ καὶ συγκινητικὰ λόγια. Τὸ μόνο ποὺ θυμᾶται καλά εἶναι μιὰ περικοπή ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Ναπολέοντα, ποὺ ἔλεγε γιὰ τὸ χρέος τοῦ ἀνθρώπου: «Ἡ δουλειά, λέει, τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι νὰ περάσει τὴ ζωὴ του, ὅπως - ὅπως. Ἄλλὰ νὰ ξέρει πῶς νὰ τὴ ζήσει πάλι στοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ τοὺς βοηθᾷ, νὰ τοὺς ἀνεβάξει διαρκῶς, νὰ τοὺς εἶναι χρήσιμος, χωρὶς ποτὲ νὰ τοὺς γίνεται βάρος κι' ἐμπόδιο στὸ δρόμο τοῦ καλοῦ καὶ τ' ἀγαθοῦ. Μὰ ἕνας ἀγωνιστής, δὲν εἶναι μονάχα ὁ ἀληθινὸς ἀνθρώπος, ἀλλὰ κι' ἡ φωτισμένη, ἢ ξεκαθαρισμένη συνείδηση, ποὺ γίνεται ὁδηγός, σκληρὸς ὅποτε πρέπει, καὶ πάντα σκληρὸς ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, ποὺ εἶναι ἐχθρὸς μ' ὄλο ποὺ ξέρει τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀδικία ποὺ κάνει. Ὁ ἀγωνιστής εἶναι φρουρὸς τῶν ἀνθρώπων κατακτήσεων καὶ στρατιώτης κρούσης, στὴν πρώτη γραμμὴ γιὰ τὶς καινούριες κατακτήσεις. Ὅλα γιὰ τοὺς ἄλλους! Τότες μόνο εἶναι σίγουρο πῶς κι' ὁ ἀγωνιστής θὰ ἔχει μερικὸ ἀπὸ τὶς χαρὲς καὶ τ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου. Οἱ χαρὲς οἱ δικὲς μας εἶναι οἱ χαρὲς τοῦ ἀγωνιστῆ. Ἡ ζωὴ μᾶς ἀξίωσε νὰ δοκιμάσουμε καὶ τὴν ἀνώτατη χαρὰ: Νὰ βλέπουμε τὸν ἑαυτὸ μας ἕτοιμο, ἱκανό, γερό καὶ πρόθυμο νὰ δώσει καὶ τὴ ζωὴ του στὸν ἀγώνα γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου. Ἔχουμε τὸ δι-

καίωμα να λογαριάσουμε δικαιωμένη και συμπληρωμένη τη ζωή μας. Κι' αύριο, μπροστά στο δήμιο, θα δοκιμάσουμε ακόμη μιαν ήδονή, που είναι τόσο σπάνιο να τη γνωρίσουν οι άνθρωποι: Τη σιγουριά, πώς έχαναμε το καθήκον μας. Δέ θα θέλουμε ξομολογητή και συχωροχάρτια, από κανένα. Εύχομαι καθένας από μᾶς να σταθεί και μπροστά στο δήμιο γελαστός, όπως γελαστός επέρασε και τις πιο σκοτεινές μπόρες...».

Ζητωκραυγάσανε όλοι τότες για τη λευτεριά, για την Ελλάδα και για τὸ κόμμα τους. Κανένας δὲν έκλεισε μάτι. Ὡς τὸ πρωί, που ήρθανε στὸ προσκλητήριο, γλεντούσανε. Και να μην τους φαίνεται μήδε κούραση, μήδε στενοχώρια! Τί δύναμη ήταν αὐτή, βρε παιδί μου!... Ποιὲς δὲ φανταζόμουνα πὼς ήτανε δυνατό να ὑπάρχει τόση λεβεντιά και τόσο μεγαλειὸ στὸν τόπο μας. Μόνο για ἕνα βασανίζω τὸ μυαλό μου: Ἀφοῦ ξέρανε οἱ ἀπόξω τί θησαυρὸ εἶχανε στὰ χέρια τους οἱ Γερμανοί, πὼς και δὲ ζυγιάσανε τὸ πράμα διαφορετικά. Σὰν ἀκριβὰ δὲν πλερώθηκε κείνος ὁ Γερμαναράς τῶν Μολάων;

Ὁ Κώστας φαίνεται βασανίστηκε ἀπὸ τὴν ἴδια σκέψη, γιατί τὸν βλέπω να προσπαθεῖ να καθίσει βολικότερα για να μὴ χάσει λέξη ἀπὸ τὴν κουβέντα.

Τοῦ εἶπα, πὼς τὴν ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὴν εἶχαν δώσει οἱ ἴδιοι, ἐδῶ και πολὺν καιρό. Ἀπὸ τὸ Γενάρη ἀκόμη, που δημοσιεύτηκε ἡ πρώτη φοβέρα τῶν Γερμανῶν, πὼς ἂν δὲ σταματήσει κάθε κίνηση στὴν Ελλάδα, θα ἐκτελοῦνε πενήντα πρὸς ἕνα. Τότες τὰ παιδιά μαζεύτηκαν, σκεφτίσανε κι' ἀποφάσισαν. Τὴν ἀπόφασή τους μάλιστα τὴν κάνανε γνωστὴ και στοὺς ἄλλους που βρίσκονταν τότες ἐδῶ και μείνανε ὅλοι σύμφωνοι.

Τότες λοιπὸν εἰδοποιήσανε ὄξω τις ὀργανώσεις και τοὺς ἀντάρτες, πὼς ἐμεῖς ἐδῶ εἴμαστε ἀπομονωμένοι ἀπὸ τὰ γεγονότα. Στοιχεῖα δὲν ἔχουμε ἀρκετὰ για να κρίνου-

με σωστά τις ἀνάγκες καὶ τὴν ταχτικὴ τοῦ ἀγώνα. Τὸ μόνον ποῦ ξέροῦμε σίγουρα, εἶναι πὼς ὁ ἀγώνας πρέπει νὰ τραβήξει τὸ δρόμο του. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι καλὰ ὀργανωμένοι καὶ πάνοπλοι. Οἱ σύμμαχοι ἀκόμη δὲν ἔχουν φαίνεται συμπληρωμένες τὶς ἐτοιμασίαις τους. Καὶ μὲ τὴν ταχτικὴ μας πρέπει ν' ἀπασχολήσουμε ὅσο εἶναι δυνατὸν περισσότερες γερμανικὰς δυνάμεις στὸν τόπο μας, γὰρ νὰ ξαλαφρώσουμε τοὺς συμμάχους στὰ πολεμικὰ μέτωπα. Θύματα θὰ ἔχουμε. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μᾶς κάμει δισταχτικούς. Τὰ πρῶτα θύματα, τὸ ξέροῦμε, πὼς θὰ εἴμαστε ἡμεῖς, οἱ ὄμηροι τοῦ Χαϊδαρίου. Μὴ νοιαστεῖτε γιὰ μᾶς. Κάνετε ὅσο καλύτερα μπορεῖτε τὴ δουλειά σας, σὰ νὰ μὴν ὑπῆρχαμε! Σὰ νὰ μὴν ὑπάρχει Χαϊδάρη! Μόνον ἔτσι θὰ νικήσουμε. "Ὁχι δισταγμούς καὶ λιποψυχίας».

Αὐτὸ ἦταν τὸ μῆνυμά τους. Τὴν περὶπτωση τῶν Μολάων, στὶς λεπτομέρειάς της, θὰ τὴ μάθουμε μόνον μετὰ τὸν πόλεμον. Καὶ πιστεύω πὼς θὰ ἦταν τεράστια ἡ ἀνάγκη ποῦ ἐπέβαλε νὰ γίνῃ ἡ θυσία τῶν Διακοσιῶν.

— Γιὰ φαντάσου! Ἔτσι μὴγύσανε ὄξω. Ἔ;

Ὁ κ. Α. θαυμάζει καὶ ἕστερ' ἀπὸ μιὰ στιγμή, βγάξει τὸ μαντήλι του καὶ σκουπίζει τὰ μάτια του. Σωπαίνει. Καὶ ξαναλέει:

— Ἄν μὲ φωνάζανε σήμερα, νομίζω πὼς δὲ θὰ αἰστανόμουνα κανένα φόβο. Ποτές μου δὲ συμφωνοῦσα μὲ τις ἰδέαις τους. Μὰ σήμερα εἶμαι ὀλωσδιόλου ἀλλιότικος. Μιὰ ζωὴ ἦταν ἡ σημερινὴ μέρα. Δὲν πιστεύω νὰ τὴ ζεῖ κάθε ἄνθρωπος μιὰ τέτοια μέρα!... Ἄφου ὄρες - ὄρες — ντρέπομαι ποῦ τὸ λέω — αἰστανόμαι μιὰ χαρά, ποῦ ἔζησα γι' αὐτὲς τὶς ὄρες.

Ὁ Κώστας ἀπορεῖ, πὼς δὲν τοὺς ἐπιστρατέψανε στὸν Ἄλβανικὸ πόλεμον! Ὅλοι σχεδὸν στρατεύσιμοι ἦταν. Ἔτσι δὲ θὰ προλάβαινε ὁ Ἴταλὸς νὰ τοὺς πιάσει σὰν τὰ πον-

τίκια στη φάκα. Θά γλυτώνανε. Κι' έπειτα, σκέψου τους στη μάχη!

Όταν έμαθε την αλήθεια, απόμεινε άναυδος. Κυτάζει μιὰ τὸν κ. Λ., μιὰ έμένα και τὸ πρόσωπό του, στὸ φῶς τοῦ τσιγάρου, φαίνεται σὰ μαραμένο ἀπὸ τὴν πίκρα. Δὲ μιλεῖ γιὰ ἀρκετὴν ὥρα. Ὅποτερα ξαναρωτᾷ γιὰ νὰ βεβαιωθεί πὼς άκουσε καλά, ἀν ἡ κυβέρνηση έδωσε τὴ διαταγή, γιὰ ὁ ἀξιοματικὸς τῆς Ἀκροναυπλίας ἐνέργησε ἔτσι ἀπὸ μόνος του.

— Ἡ Κυβέρνηση!

— Ὅπως δηλαδὴ ὑπογραφή, ὑπάρχει τίποτα ποὺ νὰ λέει πὼς αὐτοὺς δὲν τοὺς θγάξω κι' ἄς κάνουνε καλά μὲ κείνους ποὺ θά ῥθουνε;

— Ὅπως, Κώστα.

— Μὰ, στὸ Θεό σου — συμπάθα με ποὺ σὲ παιδεύω! — ἤξερε και καλά ἡ Κυβέρνηση ἐκείνη πὼς αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦταν ὅπως ἦτανε; ἤξερε δηλαδὴ πὼς ἦτανε τέτοια παλληκάρια;

— Τὸ ἤξερε. Ἐγνώριζε τὴ δύναμη και τὸ χαραχτήρα τους. Πολὺ καλά ἤξερε τι ἔκανε. Αὐτοὺς ἤθελε νὰ παραδώσει κι αὐτοὺς παραδώσει! Αὐτὴ τοὺς μάξεψε κι αὐτὴ τοὺς ἔδωσε δεμένους. Ἐὴν ἐνοχλοῦσαν. Δὲν ἤθελε νὰ τοὺς ξαναβρεῖ, γυρίζοντας πίσω καμιὰ φορὰ.

* — Μὰ γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Ἀγράμματος ἄνθρωπος, τὸ μυαλό μου δὲν κόβει. Κοντεύω νὰ τρελλαθῶ. Ποιὰ ἦτανε τότες ἡ κυβέρνηση; Τά' χω χάσει. Καὶ καλά, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τό' κανε αὐτό, ἢ ἡ Ἐγγλέζικη;

— Ἡ Ἑλληνική! Μὴ σκοτίζεσαι. Χειρότερη ἦτανε ἀπὸ τοὺς Ες - Ες. Τυχοδιῶχτες, κερδοσκοποὶ, κειῦτες, αὐτοὶ ἦτανε στὴν Κυβέρνηση τότε, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ κ. Λ.

Κοντεύει νὰ κυριέψει τὸν καιμένο τὸν Κώστα ἔνα αἰσθημα μειονεχτικότητας. Μόνο αὐτός, λέει, δὲν ἔχει πά-

ρει χαμπάρι ἀπ' ὅσα γίνονται στὸν κόσμω. Μόνο αὐτός!
Ἔτσι λέει, κυττάζοντας τὸν κ. Λ.

Δὲν τ' ἀπαντῶ, σκόπτιμα. Δὲ φοβοῦμαι τὸ χαρακτήρα
του. Πιὸ καλὸ θὰ τοῦ κάνει νὰ σκέφτεται μόνος του ἀπὸψε
γι' αὐτὰ τὰ πράματα.

Συνεχίσαιμε τὴν κουβέντα μας μὲ τὸν κ. Λ. Ὁ Κώ-
στας κάθεται καὶ καπνίζει. Σὰ νὰ μὴν ἀκούει. Σὲ λιγάκι
χτυπᾷ μιὰ γροθιά στὸ γόνατό του καὶ τινάζεται.

— Καλὴ νύχτα σας! μᾶς λέει.

Εἶναι τρομερὰ ἐρεθισμένος. Δὲ θὰ ἤσυχάσει ὅλη τὴ
νύχτα. Αὐτὸς δὲν καταλαβαίνει ἀπὸ τέτοιες ἀτιμίες καὶ
μπομπεισιές.

— Ντοῦρος ἄντρας! μοῦ λέει ὁ κ. Λ.

— Αὐτὸς εἶν' ὁ λαός, τοῦ λέω.

— Κι αὐτὴ τὴν ἀπάντηση ἔχει νὰ δώσει, σ' αὐτοὺς
ἐκεῖ κάτω. Κι ἔδειξε κατὰ τὸ Νοτιά...

Ἄλλὰ ὁ Κώστας ξαναγύρισε. Εἶναι ἔξω φρενῶν.
Λυσσασμένος. Δηλώνει πὼς κουνούπι δὲν ἔχει βλάφη. Μὰ
τώρα θὰ φάει σικώτια, τζιέρια, φτάνει νὰ ζήσει!

— Καὶ τὸ παιδί μου λοιπὸν γι' αὐτὸ μοῦ τὸ φάγανε!
Οἱ Ἕλληνες τὸ πιάσανε κι αὐτὸ! Κι ἐγὼ τὸ μάλωνα νὰ
μὴν ἀνακατεύεται.

Τοῦ ἔχοννε σκοτιώσει ἐδῶ ἓνα παιδί· ἓνα παλληκάρι
22 - 25 χρονῶ, στὸ μπῶι του, καὶ μὲ τὴν ἴδια καρδιά τοῦ
πατέρα του.

Προσπάθησα νὰ τὸν ἤσυχάσω λιγάκι.

— Ἄν βγοῦμε ἀπὸ δῶ πρέπει νὰ βγοῦμε γεροί. Γι'
αὐτὸ πρέπει νὰ κομοῦμαστε, ὅσο γίνεται πιὸ καλὰ καὶ νὰ
τρῶμε ὅλο τὸ φαγητὸ ποὺ βρῖσκουμε. Ἡ δύναμή μας εἶναι
περιουσία, ὄχι δική μας. Ἐκατάλαβες, Κώστα;

Ἐκατάλαβε, λέει καὶ μὲ ἄφησε, χωρὶς νὰ σκεφτεῖ νὰ καληνυχτίσει.

Τὸν καμαρώνω αὐτὸν τὸν καλὸν ἄντρα στὸ ἀπότομο ξύπνημά του. Στὸ πρόσωπό του θαυμάζω κι' ἀγαπῶ τὸ λαὸ μας. Αὐτὸς εἶναι ὁ λαὸς μας!

«Τὸ σκοτάδι πρὶν ἀπ' τὴν αὐγή
εἶναι τὸ πῶ πηχτό σκοτάδι»

Ἡ ἔφημερίδα γράφει πάλι πὼς μερικοὶ Γερμανοὶ δὲν περάσανε καλὰ στὰ χέρια τῶν ἀνταρτῶν. Ἀλλὰ στὸ σημερινὸ προσκλητήριο δὲν εἴχαμε κατάλογο. Δὲ θὰ προλάβανε. Μέρα ξημερώνει κι αὔριο. . .

Γιὰ νὰ προλάβει τίποτα δυσάρεστο, ὁ χαφιές ὁ Βς, ζητᾷ τὴν «ἀγία ἐπιστολή» ἀπὸ τὸν ταγματάρχη Π. Τὸν ρωτᾷ πόσες φορές εἶναι ὁ κανονισμὸς νὰ διαβαστεῖ. Κι ὁ ἄλλος, σὰν νὰ εἶναι ἔμπορικὸς πληρεξούσιος τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀπαντᾷ μ' ὄλη τὴ σοβαρότητα, πὼς «δέκα ἑπτὰ εἶναι τὸ πρῶι καὶ εἴκοσι δυὸ μετὰ τὸ βραδινὸ φαγητό».

Ὁ χαφιές φαίνεται δὲ συμφώνησε. Μεγάλες θὰ τοῦ φάνησαν οἱ ἀπαιτήσεις καὶ ἀφήνει τὸ φυλλαδάκι πῆλι, δηλώνοντας πὼς. . . δὲ θέλει νὰ τὸ στερῆσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Μὰμποροῦσε ὅμως νὰ κάθεται πλάι στὸν ταγματάρχη Π. τὴν ὥρα πού θὰ διάβαζε αὐτὸς γὰ λογαριασμὸ του! Ὁ ταγματάρχης κάνει πὼς τὸ συλλογίζεται τὸ πράμα καὶ ὕστερα ἀπὸ βαθύτατη σκέψη τοῦ ἀπαντᾷ πὼς δὲ γίνεται, γιατί θὰ πρέπει νὰ τὸ διαβάσει διπλὲς φορές.

Ὁ χαφιές ἐρεθίζεται. Τὸν βρίζει κάμποσο, γιὰ τὴν τσιγγουνιά του κι ὁ κάτοχος τοῦ ἐμπορεύματος ἔξαγριώνεται καὶ τοῦ λείει πὼς δὲν εἶναι γιὰ τὰ μούτρα του ἢ «ἀγία ἐπιστολή».

Γίνεται προσφυγὴ στὸν καθηγητὴ Χ. πού μόλις χτές

μᾶς ἦρθε, κι ἐπιβάλλεται ἀκόμη μὲ τὰ καθαρὰ του ρούχα καὶ τὸ ἀτσαλάχωτο ὕφος.

Αὐτὸς ἀκούει σοβαρότατος τὴν ὑπόθεση, κουνᾷ τὸ κεφάλι συνεχῶς, θέλοντας νὰ τοὺς πείσει, πὼς παρακολοῦθεῖ τὰ λόγια τους μὲ ὄση προσοχὴ χρειάζεται. Εἶναι λίγο μακριὰ καὶ δὲν μπορῶ ν' ἀκούσω ὄλο τὸ διάλογο. Ξεχωρίζω μόνο πῶς, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ταγματάρχη, ὁ Βς εἶναι μαγαρισμένος καὶ ὁ Βς πάλι ἔχει τὴ γνώμη πὼς ὁ ταγματάρχης τὰ κάνει ἀπάνω του κι ὅλη τὴν ὥρα ξεφυλλίζει τὴν «ἀγία ἐπιστολή» ἀπ' τὸ φόβο του.

Ὁ καθηγητὴς φαίνεται, προσπαθεῖ νὰ ἐξασφαλίσει γιὰ λογαριασμό του τὸ θαυματουργό φυλλάδιο, γιατί στὸ τέλος συμφωνοῦνε οἱ δυὸ καὶ πὼν βρίζουνε.

Στὸ τέλος ὅμως, δὲ ξέρω πῶς, τὰ συμφωνήσανε καὶ κάθονται κι οἱ τρεῖς μαζί, σταυροκοπιοῦνται κάθε τόσο, κι ὁ καθηγητὴς Χ. εἶναι ὁ ἀναγνώστης.

Τὰ κουκιά εἶναι μετρημένα: Γερμανοὶ σκοτωθήκανε, ἐκτέλεση θὰ ἔχοιμε αἶθριο. Τοῦτοι οἱ καλοὶ χριστιανοί, παρακαλοῦνε τὸ Θεὸ νὰ τοὺς προστατέψει. Τί κακὸ μπορεῖ νὰ θρεῖς σ' αὐτό; Ἄς διαβάσουνε κι οἱ ἄλλοι τὴν «ἀγία ἐπιστολή» νὰ τοὺς προστατέψει κι αὐτούς. Ποιὼς τοὺς ἐμποδίζει;

Σὲ κάθε περικοπὴ κάνουνε τὸ σταυρὸ τους, σκύβουνε τὰ κεφάλια καὶ μουρμουρίζουνε: «Θεὲ τῶν οὐρανῶν, ἀπελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον...».

Ὁ Κώστας ὁ ψηλὸς παίρνει ὕφος θεοφοβοῦμενου σηκώνει τὰ μάτια πρὸς τοὺς οὐρανοὺς, σταυρώνει τὰ χέρια του καὶ μεταφράζει στὴ γλῶσσα του τὴν προσευχὴ τους, δυνατὰ γιὰ νὰ τὸν ἀκούσουνε: «Στείλε Θεέ μου, στὴν Καισαριανὴ ὄλους τοὺς ἄλλους καὶ κράτησε ἐμᾶς τοὺς πιστοὺς δούλους σου. Ἐμένα τὸ σοφὸ, τὸν στρατάρχη ἐπιλογία Π. καὶ τὸ σκυλοκόμο τοῦ διοικητῆ Γ.Β. Γένοιτο. Φτοῦ σας! τρομάρα νὰ σᾶς ξρθεῖ κοπρόσκυλα!»

Σὰ νὰ μὴ συνέβη τίποτα, οἱ τρεῖς ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, κυττάζονται μεταξὺ τους καὶ συνεχίζουνε βέβαιοι πὼς μ' αὐτὸ τὸ τρόπο μεταφορτώνουνε τὸν κίντυνο ἀπὸ ὤμους σὲ ὤμους ἐν ὀνόματι τοῦ ἁγίου Θεοῦ.

Ὁ Κώστας ἔχει διάθεση νὰ συνεχίσει, μὰ ὁ μπαρμπ' Ἀποστόλης τοῦ κάνει νόημα νὰ μαζευτεῖ. Δὲν τὸ' χει γιὰ τίποτα ὁ Βς, νὰ πάρει τίς πατερίτσες του, μόλις τελειώσει ἡ μυσταγωγία καὶ νὰ τρέξει στὸ διοικητῆ. Σὲ παραμονὲς ἐκτέλεσης εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνο νὰ σημειωθεῖ ἓνα ἄταμο καὶ στὸ πιὸ πρόχειρο χαρτί ἀκόμα τοῦ γραφείου τῆς διοικητῆς.

Πρακτικότερος καὶ πιὸ συγχρονισμένος ἀπὸ τούτους τοὺς τρεῖς τυχοδιῶχτες, ὁ πολιτευόμενος κ. Ο. ἀντὶ νὰ ζητάει ἀπὸ τὸν Ὑψιστο, σὲ ἀρχαιοπρεπῆ γλῶσσα, σκεπασμένα πράγματα, πῆγε γραμμὴ στὸ διοικητῆ.

— Ἐγὼ κ. διοικητῆ, εἶμαι κλεισμένος ἐδῶ μέσα. Ἀσφαλῶς τοὺς Γερμανοὺς πού χάνονται δὲν τοὺς σκοτώνει ἐγώ. Κι ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ βρεθεῖ ὁ φονιάς, τὸ πιὸ σωστό εἶναι νὰ κλείνουνε τὰ μάτια οἱ ἀρχές καὶ νὰ πιάνουνε ἀπὸ τὸν τόπο τοῦ φόνου ὅσους χρειάζονται γι' ἀντίποινα. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὑπάρχουνε μεγαλύτερες πιθανότητες νὰ θρῖσκεται ὁ φονιάς, παρὰ ὅσες ὑπάρχουν νὰ βρεθεῖ ἐκεῖ πού θρῖσκουμαι ἐγώ! Ἄν θέλετε μάλιστα στείλετέ με καὶ στὰ τάγματα, νὰ πιάσω δουλειά κι ἐγώ κι ἡ παρέα μου!...

— Νὰ γλῶσσα βρέ ἀδερφέ! Νὰ ξεκαθαρισμένα πράγματα! Τὶ κάθεσαι καὶ κάνεις κόρτε στὸ Θεό, τοῦ τὰ μισολές, καὶ στὸ κάτω - κάτω μπορεῖς νὰ πάρεις καὶ τὴν ἀπάντησιν πὼς εἶναι ἀναρμόδιος γιὰ τὴν κόλασι!...

Ὁ Κώστας εἶναι ἀδιώρητος. Ἐννοεῖ νὰ θυμώσει καὶ νὰ σχολιάζει ἀκόμα καὶ περασμένα γεγονότα.

Ξαφνικὰ γυρῶσανε στοὺς θαλάμους οἱ ἀγγαρεῖς τῆς

αύλης και κείνες που εργαζόνταν γύρω από το Στρατόπεδο.

Ἡ διαταγή είναι νά κλείσουν οἱ πόρτες καί ἔξω νά μὴν κυκλοφορεῖ κανεὶς.

Οἱ θεοφοβούμενοι ἀνησυχῆσανε κι αὐτοί, κλείσανε τὸ κιτάπι τους, σταματήσανε τὴν ἀθλια πράξη τους καί προσπαθοῦνε νά μάθουνε τί συμβαίνει.

Κανένας δὲν μπορεῖ νά πεῖ τίποτα. Ἐπιθέσεις μόνον γίνονται, πὼς θὰ ἦθε καθυστερημένα ἡ διαταγή καί γι' αὐτό.

Πίσω ἀπὸ τὰ μισόκλειστα παραθύρια παρακολουθοῦμε τὸ διοικητήριο. Ἀπὸ τοὺς κατάδικους οἱ μόνον που κυκλοφοροῦνε εἶναι ὁ Ἀντρέας κι ὁ Γιώχαν ὁ βοηθός του. Πρώτη φορά τὸν βλέπω αὐτὸν τὸν περίφημο Γιώχαν. Κιτριμάρης, ἀδύνατος, νευρικός, προσπαθεῖ νά ξεπεράσει κι αὐτὸν τὸν Ἀντρέα σὲ προθυμία καί σβελτέσσα. Κι' οἱ δύο τους μπαινοβγαίνουνε στὸ διοικητήριο, κυττάζουνε τὸ χῶρο ὄξω ἀπὸ τὸ «15», μετροῦνε βήματα, συνεννοοῦνται μὲ τοὺς Ες - Ες, ξανατρέχουνε μέσα καί πολλοὶ ἀπὸ μᾶς ἀρχίζουν νά συλλογίζονται μήπως οἱ ἐκτελέσεις γίνονται ἀπὸ τώρα κι' ὕστερα σ' αὐτὸ τὸ χῶρο.

Ἡ ἀνησυχία δὲν ἦταν γιὰ μᾶς σήμερα. Καμὸνιὰ ξερχονται τὸ ἕνα πίσω ἀπὸ τ' ἄλλο, φορτωμένα καινούριους μουσαφίρηδες. Γυναῖκες, γέροντες, παιδιά, ἀρρωστους, καλοντυμένους, κουρελῆδες, ὅ,τι μπορεῖ νά δώσει ἕνα μπλόκο σὲ συνοικία.

Γι' αὐτὸ θυγάλαμε τὸ συμπέρασμα πὼς ἀδειάσανε καμμιὰ περιοχὴ τῆς Ἀθήνας.

Ἦτανε οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ρόδου. Κάπου χίλιοι ὀχτακόσοι. Τοὺς βάσανε καί κάθονται ὄξω στὴν αὐλὴ τοῦ 15, πικνά - πικνά, σὰ νά μὴν ὑπάρχει ἀρκετὸς χῶρος.

Ὁ ἥλιος τοῦ μεσοκαλόκαιρου ψήνει τίς πέτρες. Στὴν ἀτμόσφαιρα ὄξω κάτι τρεμουλιάζει. Λὲς κι' ὁ ἀέρας ἐγν-

νε δρατὸς καὶ βλέπεις τὰ κύματά του νὰ τρεμοπαίζουνε. Πολλοὶ ὑποφέρουνε τὸν τελευταῖο καιρὸ ἀπὸ ἐγκαύματα καὶ ἥλιαση. Εἴν' ἀδύνατο νὰ σταθεῖς μίαν ὥρα στὸν ἥλιο, χωρὶς νὰ κάνεις πλύγες. Κι' ὡς ἔχουμε συνηθίσει κάπως αὐτὴ τὴ λαύρα τὶς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς καθημερινῆς δουλειᾶς.

Ὅχιτὸ μέρες στὸ καράβι, ὥσπου νὰ φτάσουνε στὸν Πειραιᾶ, νηστικοὶ καὶ χωρὶς νερό. Βιάζονταν νὰ τελειώσει κάποτε αὐτὸς ὁ δρόμος. Λαχταρούσανε ἕνα σταθμὸ. Γιὰ νὰ πάρουν ἀνάσα. Ἀτέλειωτους αἰῶνες, αὐτὸ τὸ σταθμὸ λαχταροῦνε. Καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πιά συνηθισμένοι. Τὸ αἷμα τους δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τόσο ἀνυπόμονο, τόσο βραστό. Μὲ τὴν ὑπομονὴ ἔχουνε πανάρχαιες σχέσεις. Καὶ μὲ τὴ δίψα καὶ τὴν πείνα τὸ ἴδιο. Τὰ καύματα τῆς ἐρήμου, ἢ ἀσταμάτητη πορεία ἀνάμεσα σ' ἄγονους τόπους καὶ ξερὰ θουνά, φυσικὸ ἦτανε νὰ τοὺς ἔχουν κάνει πιδ μαλακούς, πιδ γλυκεῖς καὶ περισσότερο συγκρατημένους. Ὁμως, ποτὲ δὲν εἶδα ἀνθρώπους πιδ νευρικούς, βίαιους, ἀσαιτητικούς, κι' ἀσυγκράτητους, ἀπὸ τοὺς γιούς καὶ τὶς θυγατέρες τοῦ Ἰσραήλ.

Ἐδῶ, μόλις ἔφτασαν, τὸ Στρατόπεδο γέμισε φωνές, διαμαρτυρίες, καυγάδες, μπερδεμένες κι' ἀταχτες λογομαχίες, μ' ὅποιον βροῦνε. Καὶ καταντᾶ νὰ σχηματίσεις τὴ γνώμη, πὼς μόνο ἕνα εἶναι σίγουρο: Πὼς δὲν ἐχάσανε τὴν αἴσθησιν τῆς ἀπεραντοσύνης τῆς ἐρήμου. Ὁ στενὸς χώρος δὲν εἶναι γι' αὐτούς. Κι' ὅταν ὑπάρξει τὸν ἀγνοοῦνε. Κι' ἂν εἶναι σπάτι, γελιοποιοῦνε τοίχους καὶ πόρτες κι' οἱ φωνές τους ξεχύνονται στὴν ἀπλα τοῦ κόσμου.

Τὸ Χριστὸ, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ τὸν σταυρώσουν. Τί δουλειὰ ἔχει ὁ ἥρεμος, ὁ γλυκὺς, μὲ τὶς ἀβρὲς χειρονομίες καὶ τὴ γαλήνια φωνή, ἀνάμεσα σὲ τούτη τὴ φλεγόμενη μάζα;

Τὸ Μωϋσῆ, δὲν καταφέρανε νὰ τὸν σταυρώσουν. Για-

τι είχε φωνή που θροντούσε, μάτια που θύμωναν κι' άστραφταν, φρύδια που σμίγανε σαν άπειλή, και μαχαίρι στη μέση του.

Τους βάζουσε να καθίσουνε χάμω. 'Γπακούνε. 'Ο 'Αντρέας τους μιλεί στη γλώσσα τους. 'Ακούνε προσεχτικά. "Έχει γούστο, λέω, να γίνει ο 'Αντρέας καινούριος άρχηγός των 'Ιουδαίων! 'Εβραϊός κι' αυτός. Μὲ χαρὰ σκέφτομαι πὸς ἦταν τυχεροὶ που θρῆκαν ἕνα δικό τους σ' ἕνα σταθμὸ τῆς μακρινῆς τους πορείας. Εἴμ' ἔτοιμος νὰ συχωρέσω τὸν 'Αντρέα γιὰ ὅλα ἀφοῦ ἔχει τὴ δύναμη, μὲ τὸν καλὸ τρόπο, νὰ ὑποτάξει τοῦτο τὸ λαό. Τὸ δικό του λαό. Τους εἶπε νὰ κάθονται ἤσυχοι, ἀκίνητοι, χωρὶς φωνές, ὡς που νὰ ἔρθει ἡ ὥρα νὰ φύγουνε, χωρὶς νὰ χρειαστεῖ νὰ μποῦνε στὴ μέση οἱ Γερμανοὶ μὲ τὸ βούρδουλα.

Τότες ἦτανε που ξεόπαισε ἡ θύελλα! "Ολοι τινάχτηκαν ἀπάνω, χειρονομοῦνε ὅλοι μαζί, φοβερίζουνε, ζητοῦνε νερό καὶ ψαμί. Ζητοῦνε σπίτια νὰ μποῦνε. Τί τους περᾶσανε νὰ τους ἔχουν στο λιοπύρι καὶ τί 'Εβραϊός εἶν' αὐτός! Τὸν μουντζώνουνε ἄς πέσει καὶ βούρδουλας, ἄς γίνει γῆς μαδιάμ, αὐτοὶ θέλουνε ἀμέσως νερό, ψαμί, κατοικία, γιατρὸ γιὰ τοὺς ἀρρωστούς, καὶ νὰ μὴν ξαναδοῦνε στὰ μάτια τους τὸν 'Αντρέα.

'Ο 'Αντρέας, τριγυρισμένος ἀπ' ὅλο τοῦτο τὸ ἔξαλλο πλήθος, ἀμύνεται, σπρώχνει, δίνει γροθιές σὲ κεφάλια λευκά, κλωτσᾷ παιδάκια που τοῦ δαγκώνουνε τὰ χέρια, χτυπᾷ πρόσωπα χωρὶς νὰ κνττάζει, τὸ μάτι του ἀστράφτει, κοκκινίζει καὶ τὸ στόμα του ξερνάει θρισιές, κατάρες, καὶ φοβέρες.

—'Εδῶ νὰ ξεχάσετε ὅ,τι ξέρετε! φωνάζει, χωρὶς νὰ σταματᾷ τὴν πάλη.

Αὐτὸς τὸ ἔχει ξεχάσει πρό πολλοῦ. Δὲν εἶναι μὴδε 'Εβραϊός, μὴδε 'Ελληνας. Εἶναι μιὰ δύναμη σατανική που προσφέρεται γιὰ ἐνοίκιο στὸν πιὸ δυνατό. "Ένα

χρέος ἔχει: Νὰ φροντίσει τὸν Ἄντρεά. Νὰ προστατέψει τὸν Ἄντρεά. Ὅλα Ἄντρεάς! Τίποτ' ἄλλο δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμο. Γυρίζει καὶ ζητᾷ τὸ βοηθό του. Τὸ Γιόχαν. Τὸν βλέπει ἀνάμεσα στὸ πλῆθος, νὰ γδέρνει μὲ τὰ νύχια του μάγουλα, νὰ δαγκώνει αὐτιά καὶ χέρια, νὰ γουργουρίζει σὰ λυσσαμένο σκυλί καὶ νὰ προχωρεῖ ἀνάμεσα στὸ πλῆθος, μὲ τὰ μούτρα ὄλο αἵματα καὶ τὰ χέρια ν' ἀρπάζουνε μαλλιά, αὐτιά, μύτες, ὕστερα νὰ γίνονται γροθιά καὶ νὰ τσακίζει ἀδιάκριτα ὅ,τι βρεῖ, χωρὶς νὰ λογαριάζει τί κάνει καὶ ποῦ χτυπᾷ.

Τρέχουνε κι' οἱ Ες - Ες. Ὁ Κόβατς ἀρχίζει μὲ τὸν ὑποκόπανο, οἱ ἄλλοι μὲ βρεμένες ἄσπιδες κι' ἄλλος μὲ τὴ λαβὴ τοῦ μπιστολιού. Οἱ φωνὲς ἀνακατεύονται, δυναμώνουνε, στριγγλίζουνε, κι' ὁ διοικητὴς μὲ τὸν ὑποδιοικητὴ παρακολουθοῦνε καὶ γελοῦν.

Κάποτε, τὸ πλῆθος γονάτισε. Κλάματα, γίνανε οἱ φωνές. Ἄνάμεσα στὴν πεσμένη μάζα στέκονται τὰ παλληκάρια, ποὺ καταστεύανε τὴ στάση, σὰν ξεθεσιωμένα σκυλιά.

Αὐτὸ γινότα κάθε τόσο. Οἱ Ες - Ες, ὁ Ἄντρεάς κι' ὁ Γιόχαν ξεκουράζονταν λίγο, πίνανε καὶ κανένα οἶζο, δυναμώνανε καὶ ξαναπέφτανε στὸ πλῆθος ποὺ ζητοῦσε νερό! Ὡς τὸ βράδυ αὐτὴ ἡ δουλειά. Μὰ νερὸ δὲν τοὺς δώκανε.

Τὴν ἄλλη μέρα, ζητήσανε ἀγγορεία ἀπὸ τὸ Στρατόπεδο. Μεταφέραμε τοὺς πεθαμένους καὶ τοὺς ἑτοιμοθάνατους σ' ἓνα ὑπόγειο. Ἐφτά πεθαμένους καὶ κάπου δέκα - δώδεκα ποὺ εἶχανε χάσει τὶς αισθήσεις. Ἦτανε κι' ἓνας γέροντας ποὺ δὲν μπορούσε νὰ σταθεῖ καθόλου στὰ πόδια του. Παράλυτος. Ἄλλὰ κατὰ τ' ἄλλα ἦτανε πολὺ καλά.

Ὁ διοικητὴς ἔκρινε πὼς εἶναι περιττὸ νὰ ζεῖ καὶ τὸν μπιστόλισε στὸ κεφάλι. Τὰ μυαλά του τινάχτηκαν δεξὰ - ζερβά καὶ πασαλείφτηκαν πρόσωπα, καὶ ροῦχα, γύρω τριγύρω. Ἔτσι μᾶς ἐρχότανε πὺρ εὐκολὴ ἢ μεταφορά...

Ὁ Γιόχαν, ἐφάνηκε μὲ μᾶς πρὸ αὐστηρός. Δὲν τοῦ ἄρεσε ὅπως κρατούσαμε τοὺς ἀνθρώπους ὁμορφα - ὁμορφα καὶ τοὺς μετακομίζαμε. «Αὐτοὶ εἶναι σκυλιά. Καὶ μάλιστα ψόφια σκυλιά!» Μᾶς ἔδειξε πῶς ἐπιθυμοῦσε τὴ μεταφορᾶ. Μᾶς ἔβαλε κι' ἀφήκαμε κάτω μιὰ γριουλά, 90 τουλάχιστο χρονῶ, μὲ πολὺ πονεμένη ματιὰ καὶ βασανισμένο πρόσωπο. Ἄρπαξε τὰ λευκὰ μαλλιά της, τὰ τίλιξε στὸ χέρι του δυὸ φορὲς καὶ τὴν τραβοῦσε, μὲ τὴν πλάτη στὸ χάμα! Δὲν ἄκουσα καμμιά φωνή. Κανένα λυγμό. Μόνο τὰ συμπαθητικὰ της μάτια τρέχανε καὶ μὲ τὰ χέρια ἀπλωμένα πρὸς τὰ μᾶς ζητοῦσε βοήθεια. Δὲ μᾶς τὴν ἀφήρηε παρὰ τότε ποὺ μείνανε στὸ χέρι του τυλιγμένα τὰ λευκὰ μαλλιά.

Προσπατοῦσαμε νὰ ἤμαστε οβέλτοι. Τρέχαμε σὰν ἔξαλλοι, ἀποθέταμε τὸ φορτίο μας καὶ γυρίζαμε πίσω σὰν ἀστραπή, γιὰ νὰ τελειώνει μιὰν ὥρα ἀρχίτερα αὐτὴ ἡ μεταφορᾶ. Γιὰ νὰ μὴ μᾶς ξαναδείξουν τὸν τρόπο τῆς μεταφορᾶς!...

Τὴν τρίτη μέρα ὁ Κόβατς πῆρε ἄδεια... Ἐίχε ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τὴν τόση δουλειά. Δὲν δοῖζε πιά τὰ χέρια του. Σὰν κρεμασμένος τριγύριζε ἀπὸ τὴν κούραση. Καθότανε ὅμως τὴν περισσότερη ὥρα καὶ παρακολουθοῦσε τὰ μαρτύρια. Πότε - πότε ἔδινε σὲ μᾶς ὁδηγίες ἢ ἔβριζε τοὺς ἄλλους. Ἐς - Ἐς πῶς δὲν εἶναι ἄξιοι μητ' ἓνα σκύλο νὰ σκοτώσουνε. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δυστυχομένους ποὺ μεταφέραμε στὸ ὑπόγειο γιὰ νὰ ξεψηγήσουνε, βρῆκε τὴ δύναμη καὶ διαμαρτυρήθηκε ποὺ τοῦ κλέψανε τὴν τραγιάσκα του. Ἐλεγε πῶς ἐμεῖς τοῦ τὴν κλέψαμε! Κι' ὅμως τὴν ἔβλεπε νὰ τὴ φορᾶ ὁ Γιόχαν. Φοβότανε νὰ τὴ ζητήσῃ ἀπ' αὐτόν. Κι' ἠσύχασε, μόνο ἅμα τοῦ δόκαμε μιὰ δική μας τραγιάσκα. Συμφώνησε πῶς αὐτὴ ἦτανε. Καὶ σὲ μιὰν ὥρα πέθανε κι' αὐτός... Ποτὲ δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε τὴν ψυχὴ ἑνὸς λαοῦ ποὺ περπατᾶ χιλιάδες χρόνια, πεινασμένος, χωρὶς νερό, μέσα σὲ φλεγόμενη ἔρημο, ἢ ἀνάμεσα σ' ἄ-

πάνθρωπα ἀνθρώπινα τοιαῖα. "Οξω ἀπ' τὸ κλίμα του, χωρὶς γῆ, ἔτοιμος κάθε στιγμή νὰ ξεκινήσει πάλι, δὲν προφταίνει ν' ἀγαπήσει καὶ ν' ἀγαπηθεῖ καὶ νὰ ριζώσει. Κάθε λεπτὸ μπορεῖ νὰ πάρει τὴ διαταγὴ νὰ σηκώσει τὸ τσαντήρι πάλι. Στηλώνει τὰ μάτια σὰ μαγνήτες, ὅπου γῆς, ἔτοιμος νὰ κάμει δικὸ του μνήμα καὶ δική του κούνια. "Ολα μὲ πίστωση! "Ολα δανεικά. Κι' ὡς πού θὰ πάει δὲν τὸ ξέρει ποτὲ ἢ καρδιά. Μόνο τὰ αἵματα κάνουνε κουμάντο, κι' ὁ νοῦς εἶναι μόνο γιὰ ν' ἀρπάξει καὶ νὰ κάνει σινιάλο τοῦ κιντύνου καὶ τοῦ σταθμοῦ.

Γι' αὐτό, ὅταν ὁ Βς ὁ Χαφιές, τοὺς κατηγορεῖ, ξεχνοῦμε ποιὸς εἶναι, μπερδεύομαστε στὴ συζήτηση κι' ἕνας λόγος συμπόνοιας ἀκούγεται γιὰ τοῦτο τὸν κατατρεγμένο «περιούσιο» λαό.

'Ο κ. Α. εἶπε πὼς πολὺ μοιάζουμε μὲ μᾶς. Ἐννοεῖ τοὺς Χαϊδαριώτες καὶ κουνᾷ τὸ κεφάλι του. Στὸ εὐγενικό του πρόσωπο σαλεύουνε, μπερδεύονται οἱ ρυτίδες, σὰ δάσος παράξενου παραμυθιοῦ.

— Δὲ σὲ νοιάζει νὰ μᾶς πεῖς πὼς τοὺς συμπονᾷς; τοῦ λέει ἐρεθισμένος ὁ ταγματάρχης μὲ τὴν ἀγία ἐπιστολή.

— Ναι, πολὺ τοὺς λυποῦμαι! Τ' ἀπαντᾷ μαλακά, ὅπως μιᾷ πάντα ἐκεῖνος πού δὲ φοβᾷται τὴν ἀλήθεια πού λέει.

'Η συζήτηση γενικεύεται. Καθένας θέλει νὰ ἔχει τὴ δική του γνώμη, πάνω στὸ Ἑβραϊκὸ ζήτημα. Μόνο πού στὸ τέλος ξεκαθαρίζεις πὼς λέμε ψέματα. Καὶ πὼς οἱ περισσότεροι νευρικοὶ τύποι δὲν εἶναι νευρικοὶ πραγματικά. Μμηγές εἶναι. Κάποτε, ἴσως στὰ μικρὰ τους χρόνια θαύμασαν κάποιον δάσκαλο ἢ πατέρα πού μάζευε τὰ φρούδια κι' ἔκανε τραγιά τὴ φωνή του. Τίποτ' ἄλλο.

'Απὸ τότες κι' ὕστερα, τὸ ἴδιο μμοῦνται τὸν ἰσχυρότερο καὶ μὲ πᾶσαν εὐκολία ὑποτάζονται σὲ κείνον πού «εμφανίζεται» πρὸ ὠραία. Τὴ μιὰ στιγμή τοὺς βλέπετε δριγανά

διαγωμοῦ καὶ τὴν ἄλλη μ' ἓνα δάκρυ στὸ μάτι καὶ φορτωμένα τὰ χέρια τους χάρδια.

Ὁ κ. Α. λέει ἀπλά, μὲ μαλακὰ φωνή τὴν ἱστορία τους. Τοὺς διαγωμούς καὶ τὶς σφαγές καὶ τὴ λαχτάρα μιᾶς ἐπιστροφῆς.

— Συμφωνῶ, λέει ὁ μπαρμπ' Ἀποστόλης, πὼς ἔτσι εἶναι τὰ πράματα. Μόνο ποὺ ὁ κ. Α. πρέπει τουλάχιστο νὰ παραδεχτεῖ πὼς ἔχονε πολλή σαβούρα στὴν ψυχὴ τους. Γιατὶ στὴ Θεσσαλονίκη, ὅταν τοὺς βάζανε στὸ τραῖνο, πρὶν τοὺς κάνουν τὴν ἔρευνα, ἐσκίζανε μάτσα - μάτσα τὰ λεφτὰ τους καὶ τὰ πετούσανε. Ποιὸς λόγος νὰ τὰ σκίζουμε κοὶ νὰ μὴν τ' ἀφήσουμε στὸ φτωχὸ Λαό;

— Γιατί, κύριε Ἀπόστολε, τοῦ ἀπαντᾶ, δὲν τὸν ἀγαποῦσανε τὸ Λαὸ ποὺ λές. Γυ' αὐτό.

— Ἐμ, τὰ βλέπετε λουπόν!

— Δὲν ἀγατοῦνε κανένα. Δὲν προλάβανε ποτὲ ν' ἀγαπήσουνε κανένα. Μόνο τὸν Ἑβραῖο. Καὶ τὸ πορτοφόλι τους. Παντοῦ διαγωμούς. Κι' ἂν δὲν τοὺς εἶχανε, τοὺς περμιένανε! Μὲ τέτοια φουρτούνα στὴν ψυχὴ, δὲν ὑπάρχει καιρὸς γιὰ τίποτα. Πόλεμο κάνουνε, χωρὶς σταμάτημα, σ' ὄλη τους τὴ ζωὴ. Σ' ὄλη τους τὴν ἱστορία, ἀπὸ τὴν Ἑξοδο κι' ἐδῶθε.

Αὐτὰ τὰ καταλαβαίνει, λέει, πολὺ καλὰ ὁ μπαρμπ' Ἀποστόλης, ἀλλὰ «... Ἐέρεις πόσες ὀκάδες χρυσάφι κρατοῦνε ἀπάνω τους τώρα; Δὲν τὸ ξέρουνε πὼς σὲ λιγάκι θὰ τοὺς πάρουνε στὴν ἔρευνα; Παρὰ νὰ τὰ πάρουνε οἱ Γερμανοί, ἄς πετούσανε ὅταν περνοῦσε ἀπὸ τὴν αὐλὴ μας τ' αὐτοκίνητο, δυὸ λίρες, μιὰ λίρα, μιὰ δραχμὴ! Νὰ τοὺς πῶ μπράβο! Τουλάχιστο συναιστανέστε!...»

— Μὰ δὲ σοῦ κρύβουνε τίποτε! Σοῦ λένε τὴν ἀλήθεια: «Μήδε συναισθανόμαστε, μήδε μονόλεπτο πετοῦμε. Ἐλπίζουμε». Αὐτὸ εἶναι ἡ δύναμή τους: ἡ πίστη στὶς ἐλπίδες τους. Σφίγγουνε τὸ πορτοφόλι ὡς τὸ τέλος, ὡς τὸ

μνήμα. "Ὡς τὴν τελευταία στιγμή. Μὲ τὸ ἴδιο τρόπο ποὺ ὑπερασπίζεσαι ἐσὺ τὴν Πατρίδα σου, ὅσο παίρνεις ἀνάσα, ὑπερασπίζονται καὶ τοῦτοι τὶς ἐλπίδες τους. Δὲν ἔχουνε αὐτοί, χιλιάδες χρόνια δὲν εἶχανε πατρίδα. Ἐλπίζουμε ὁμως γυρισμὸ στὴ Γῆ τους. Ἀναθρέφονται μὲ τὸ ἰδανικὰ τῆς ἐπιστροφῆς. Καὶ τὸ πορτοφόλι τους εἶναι τὸ μέσο ποὺ θὰ τοὺς ἐξασφαλίζει ὑγεία, σωτηρία καὶ ναῦλα γιὰ τὸ γυρισμὸ, ἀνάμικτα ἀπὸ ἀνθρωποφάγους.. "Ὅπως δὲν παύεις ἐσὺ νὰ ἐλπίζεις ὡς τὴ στιγμή ποὺ σὲ κρεμοῦνε, τὸ ἴδιο κ' αὐτοί. Μαζὶ μὲ τὴν ἐλπίδα, καὶ τὸ πορτοφόλι, ἦ πιὸ σωστά, μέσα στὸ πορτοφόλι κ' ἡ ἐλπίδα...

Ἡ ἔρευνα ἔχει ἀρχίσει πιά. Ἐνας - ἕνας παρατοῦνε τὴ συζήτηση καὶ τρέχουνε νὰ παρακολουθήσουνε ἀπὸ καμμιὰ τρύπα ἢ πίσω ἀπὸ τὰ μισόκλειστα παντζούρια.

"Ὅλοι κάθονται σταυροπόδι χάμω καὶ κυττάζουνε πρὸς τὸ βοριά. Μπροστά τους στέκονται οἱ Ες - Ες, χωρὶς βοῦρδουλα! Ὁ διοικητὴς μὲ τοὺς ἀξιωματούχους στέκονται πρὸς τὸ πλάι καὶ παρακολουθοῦνε.

Κάπου δέκα Ες - Ες κάνουνε τὴν ἔρευνα. Πρῶτοι καὶ καλύτεροι ὁ Ἀντρέας κ' ὁ Γιόχαν. Ὁ ὑποδιοικητὴς δίνει σειρά. Δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο ποιὸν νὰ σπρωθοῦνε.

Ὅστε ἀναπνοὴ δὲν ἀκούγεται τώρα, ἀπὸ τὴν ταλαιπωρημένη νευρική μάζα. Ἡ μεγάλη δοκιμασία ἔχει ἀρχίσει. Εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ βγάλουνε καὶ τὴ φανέλα καὶ τὶς κάλτσες ἀκόμη. Τὸ χρυσάφι ξεχειλᾷ ἀπὸ τὶς ραφὲς τῶν ρούχων, ἀπὸ τὶς διπλὲς σόλες τῶν παπουτσιῶν, ἀπὸ πρῶχειρες ζῶνες ποὺ τὶς ἔχουνε ζωστεῖ κατάσαρκα, ἀπὸ διπλὲς τιράντες, ἀπὸ μασχάλες καὶ μαλλιά. Πολύτιμα πετράδια, βαρύτιμα περιδέραια, μαλαματικά λογιῶν - λογιῶν, λίρες χιλιάδες!...

Δὲ διάζονται οἱ Γερμανοί. Ὅποτε τελειώσει. Ἄς κρατήσῃ καὶ δέκα μέρες αὐτὴ ἡ ἔρευνα. Φτάνει νὰ μὴν ξεφύγει τίποτα. Ὅσοι περάσουν ἀπ' τὴν ἔρευνα πηγαίνουνε

καὶ κίνονται χωριστά, μακριὰ ἀπ' τοὺς ἄλλους. Ὁ Κόβατς κι' ὁ Ἀντρέας μὲ τὸ Γιόχαν ἔχουν ἀναλάβει τὴν ἔρευνα τῶν γυναικῶν. Πρῶτη φορὰ ποὺ ὁ Κόβατς δὲν εἶναι ἐκνευρισμένος. Γελᾷ κι' ἀστειεύεται. Ἡ δουλειὰ τούτῃ τοῦ ἀρέσει. Τραβᾷ τὸ θυζὶ μιᾶς κοπέλλας, τὸ σφίγγει μ' ὄλη του τὴ δύναμη κι' αὐτὴ οὐρλιάζει ἀπὸ τὸν πόνο. Ἀνοίγει τὸ στόμα της σ' ἓνα συνεχῆ σπασμὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ δυὸ τρία νομίσματα ποὺ κρύβονται κάτω ἀπ' τὴ γλώσσα. Ὁ Κόβατς γελᾷ, συνεχίζει τὸ βασανιστήριο καὶ τῆς λέει: «Κι' ἄλλο! Κι' ἄλλο!». Ὅσο τῆς λέει, τόσο πέρφτουνε χρυσὰ νομίσματα. Κι' ὁ διοικητὴς γελᾷ. Πρῶτη φορὰ ποὺ γελᾷ!

Κάποτε θέβαια τέλειωσε ἡ χρυσὴ βροχή, κι' ὁ Κόβατς παρατᾷ τὸ θυζὶ τῆς κοπέλλας, τὴν κυττάζει καλὰ - καλὰ κι' ἔπειτα τὴν ξαναρπάζει ἀπὸ τὸ ἴδιος μέρος.

—Ἐχει ἐντῶ! τῆς λέει καὶ τὴ φέρνει πέρα δῶθε ἔχοντας χουφτωμένο τὸ στήθος στὸ θρώμικο χέρι του.

Μιά στιγμή διατάζουνε ἄλλους ποὺ ἔχουν ἐρευνηθεῖ νὰ ξαναγυρίσουνε στὴ πρώτη τους θέση γιὰ δευτέρη ἔρευνα. Ὁ Ἀντρέας εἶχε κάνει μιὰν ἀνακάλυψη. Κι' ὁ διοικητὴς τὸν πλησιάζει, τὸν χτυπᾷ στὸν ὤμο, τὸν συγγαίρει κι' ἀπάνω στὸν ἐνθουσιασμὸ του ἀρπάζει ἀπὸ χάμω δυὸ λίρες καὶ τοῦ τὶς κάνει δῶρο. Κι' ἡ κοπέλλα ποὺ ἐρευνᾶται αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὸν Ἀντρέα, περιμένει ὀλόγδυμνη, νὰ τελειώσουν οἱ διαχύσεις αὐτὲς καὶ κρύβει τὸ πρόσωπό της μέσα στὶς χουφτες της. Τῆς ἔχουν ἀνοίξει τὰ σκέλια κι' ἐρευνοῦνε, στὰ πῶ ἀπίθανα μέρη, μὲ τὰ θρώμικα χέρια τους. Κάποιο σταγκάκι ἐπρόδωσε τὸν κρυφὸνα κάμποσαν λιρῶν ποὺ εἶχανε ραφτεῖ μέσα σὲ μιὰ θηρούλα ἀπὸ πανί. Γιὰ τιμωρία κατασχέθηκαν καὶ τὰ παπούτσια καὶ τὰ ρούχα της ἄλλα, καὶ τὰ... κατὰμαυρα μακριὰ μαλλιά της. Τὴν κούρεψαν καὶ τὴν ἀφῆσαν ἔτσι ὀλόγδυμνη στὸ λιωτόρι τοῦ καλοκαιριοῦ.

Κάνουν σὲ ὄλους τὴν προειδοποίηση πὼς ἄδικα προσπαθοῦνε νὰ κρύψουνε. «Ξέρει καλὰ ἡ Διοίκηση πὼς πολλοὶ θὰ νομίσουν πὼς ἂν καταπιοῦν μερικὲς λίρες, δὲ θ' ἀνακαλυφτοῦν. Θ' ἀνοιχτοῦνε καὶ στομάχια γιὰ ξρευνα! Μάταιος λοιπὸν ὁ κόπος!»

Ὁ Κόβατς ρωτᾷε τί πρέπει νὰ γίνει μὲ τὰ χρυσὰ δόντια. Ὁ ὑποδιοικητὴς ρωτᾷ ἂν ὑπάρχει στὸ στρατόπεδο τῶν κρατουμένων ὀδοντογιατρός. Δὲν ἦτανε. Κι' ἀφοῦ δὲν εἶναι τραβοῦνε τὰ δόντια τοῦ γεροντάκου, ποὺ ἔχουνε βάλει κάτω, μὲ μιὰ σκουριασμένη τανάλια!..

Τέσσερα κασσόνια πετρελαίου ἔχουνε ξεχειλίσει ἀπὸ χρυσὰ κοσμήματα, λίρες, δόντια κι' αἷματα. Κι' ὅμως, μόνον ὄχτακόσια ἄτομα ἐρευνήθησαν ὡς τώρα...

Μετὰ λίγες μέρες ξαναφορτώσανε τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς διώχουνε γιὰ τὴν Πολωνία. Δὲν τοὺς λυποῦμαστε γιὰ τὰ δάσανα ποὺ θὰ περάσουν στὴ νέα πορεία τους. Ξέρουμε πὼς μπορεῖ τὸ πολὺ - πολὺ νὰ φτάσουνε ὡς τὰ μισὰ τοῦ δρόμου. Τὰ μαντάτα εἶναι καλὰ. Τὸ στρατόπεδο ἀρχίζει πάλι νὰ ἐλπίζει καὶ νὰ κάνει ὄνειρα. Τούτη τὴ φορά βγήσανε ἀληθινὰ τὰ ὄνειρα τῶν καταδίκων.

Ζοῦμε, ἀλήθεια ἀκόμη! Καὶ ζοῦμε ὄξω ἀπ' τὸ Χαϊδάρι καὶ χωρὶς Ες - Ες.

Τὸ ξέραμε πὼς θὰ λευτερωθοῦμε δέκα μέρες πρὶν. Ἀπὸ τὸ τέλος τ' Αὐγούστου. Τὸ «Ἀραπάκι» μας, ἡ «Μπαγιαντέρα» μας, ἦρθε μὲ τὴν παρέα τῆς μιὰ νύχτα στὸ βουνὸ τοῦ Χαϊδαριοῦ. Μὲ τὸ χονὶ τους. Καὶ μᾶς φώναξαν:

«Ἐδῶ σᾶς μιλεῖ τὸ «Ἀραπάκι» σας! Σὲ πέντε - δέκα μέρες θὰ εἰσαστ' ἐλέεστεροι! Σὲ πέντε - δέκα μέρες θὰ εἰσαστε ἐλέεστεροι! Οἱ Γερμανοὶ φεύγουνε. Οἱ Γερμανοὶ φεύγουνε! Κουράγιο παιδιά...».

Κι' ἀπάνω στὶς δέκα μέρες, ἕνα πρωί, ὁ κατακτητὴς

μ' έναν κατάλογο στο χέρι, φώναξε τὰ πρῶτα χίλια ὄνοματα τῶν ἐλεύτερων σκλάβων. Σὲ λίγες μέρες τὸ στρατόπεδο ἀπόμεινε μ' ἄδειους θαλάμους, κι' ἔρημη αὐλή.

Τὶς νύχτες μόνο, ὅποιος δὲ φοβάται τὰ φαντάσματα, μπορεί νὰ παρακολογήσει, στοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς, κάποιους Ἰσκιους ποὺ χορεύουν τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου καὶ ν' ἀκούσει κάποιες ἀπόκοσμες φωνές, ποὺ παραγγέλλουνε σὲ μᾶς ποὺ φεύγοιμε: «Στὸ καλὸ σύντροφοί μας! Στὸ καλὸ! Πηγαίνετε νὰ προσκυνήσετε τὰ πόδια τοῦ ματοβαμμένου λαοῦ μας, ποὺ σᾶς χαρίζει καὶ πάλι στὸν ἀγῶνα. Κρατήστε τὴ λευτεριά ποὺ καταχτήσαμε μὲ τόσο αἷμα καὶ μὲ τόσο πόνο. Ἐμεῖς θὰ μείνουμε ἔδῳ, στοὺς θαλάμους ποὺ ζήσαμε μαζί, σὶς αὐλὲς ἐτοῦτες ποὺ πονέσαμε μαζί καὶ τὶς ραντίσαμε μὲ δάκρυα κι' αἷματα. Ὅταν θὰ βρῆτε τὰ παιδιά μας, πάρτε τα, φέρτε τα στὸ μνήμα μας, κι' ἐκεῖ ἀπάνω ξεσφραγίσετε καὶ διαβάσατέ τους τούτη τὴ διαθήκη ποὺ σᾶς ἐμπιστευόμαστε».

(Σημ. τοῦ συγγραφέα: Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο, μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Διαθήκη τῶν Ἡρώων» χάθηκε σὲ μιὰ ἔρευνα. Σκόπιμα δὲν ξαναγράφεται, γιὰ καμμιὰ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἔκανε ἢ ποὺ θὰ κάνει τὸ βιβλίο τοῦτο. Γιὰ αἰῶνιο αἶσχος τοῦ κράτους τῶν βοσιλόγων ποὺ διαδέχθηκε τοὺς Γερμανοὺς. Καὶ τοὺς ξεπέρασε).

ΤΟ
«ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΤΟΥ ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ»
ΤΟΥ ΘΕΜΟΥ ΚΟΡΝΑΡΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 1963
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΑΝΤ. ΚΟΥΛΟΥΜΠΗ & ΥΙΩΝ
ΓΕΩΡ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 7

*
ΧΑΡΙΣΜΕΝΟ
ΣΤΗ
ΜΝΗΜΗ
ΤΟΥ
ΕΘΝΙΚΟΥ
ΗΡΩΑ
ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ
ΣΟΥΚΑΤΖΙΔΗ

*

Κεντρική πώληση
ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 3
Τιμή Δραχ. 15